

HOSPODÁŘSKÁ GEOGRAFIE SEVERNÍ MORAVY A SEVEROZÁPADNÍHO SLEZSKA

STANISLAVA ŠPRINCOVÁ

Předloženo dne 30. října 1962.

Úvod.

Předkládaná práce je pokusem o hospodářskogeografickou monografii malé oblasti. Její účel je dvojitý: být přínosem k řešení národohospodářských otázek pohraniční oblasti a zároveň splnit shora uvedený úkol teoretický.

Československá geografická literatura je chudá na monografické práce, a to i bez ohledu na jejich koncepci a zaměření. J. KREJČÍ¹⁾ uznává jen dva autory regionálně zeměpisných monografií, a to J. HROMÁDKU a J. KRÁLE²⁾. J. KORČÁK³⁾ při svém hodnocení dosavadního vývoje vedle toho uvádí i dvě starší studie V. DVORSKÉHO a studii F. ŘÍKOVSKÉHO o okrese olomouckém, i jeho Boskovsko⁴⁾ a s určitými výhradami i práce V. DĚDINY o Slovenském Krušnohoří (1922) a Karpatském Pobečví (1923).

Kromě těchto prací byly vydány ještě některé další, jejichž obsah je přizpůso-

1) KREJČÍ J.: Oblastní zeměpis. Úvod do studia. Praha 1947.

2) HROMÁDKA J.: Bratislava. Bratislava 1933.

HROMÁDKA J.: Zeměpis Oravy. Bratislava 1934.

HROMÁDKA J.: Zeměpis okresu bratislavského a malackého. Bratislava 1935.

KRÁL J.: Boržava v Podkarpatské Rusi. Bratislava 1932 — 1936.

3) KORČÁK J.: Regionální zeměpis. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. LIX, č. 3, str. 29 a n., Praha 1954.

4) DVORSKÝ V.: Studie ku geografii slovanských sídel. I. Trenta. Praha 1914.

DVORSKÝ V.: Přímořské země říše Rakousko-Uherské. Praha 1915.

ŘÍKOVSKÝ F.: Zeměpisný obraz olomouckého okresu. Brno 1934.

ŘÍKOVSKÝ F.: Boskovsko, zeměpisný obraz, Boskovice 1930.

ben popularizačním účelům⁵⁾, nebo nepostihovaly problematiku studovaného území v celé šíři.

Vlastivědná literatura česká i německá zpracovává i geografický obraz studovaných území. Velmi zřídka a jen nedostatečně si však všímá poměrů hospodářských. Způsob zpracování a jeho hodnota není u všech prací stejná, a to ani v edičních celcích, jako je Vlastivěda moravská nebo Vlastivěda župy Olomoucké. Tyto vlastivědné práce byly nám užitečné jako starší podkladový materiál pro získání informací i studovaném území⁶⁾.

Z hlediska metodického je významná práce F. ŘÍKOVSKÉHO, ve které autor se snaže vystihnout dominantní znaky studované oblasti⁷⁾ soustřeďuje svůj zájem k problémům, které pokládá pro podání charakteristiky olomouckého okresu za nejpodstatnější. V ŘÍKOVSKÉHO práci však chybí rozbor jednotlivých hospodářských odvětví, kterým autor zřejmě rozhodující význam nepřikládal.

Dosud publikované regionální monografie se především zaměřovaly ve směru vlastivědného poučení, pokud nebyly předlohou pro zpracování oblastí jiných (V. DVORSKÝ). Často se upínaly především k otázkám fyzickogeografickým. Jejich zaměření pro národohospodářskou praxi prakticky chybí, což je vzhledem k době, kdy byly sestavovány celkem pochopitelné.

Publikované práce se převážně soustřeďovaly k podání obrazu území politických nebo soudních okresů nebo k charakterizování fyzickogeografických jednotek, tedy vesměs územních celků, které jsou buď menší, nebo naopak větší než námi vybrané území.

Pokud jde o regionální studie sovětské, vztahují se převážně k charakteristikám územních celků podstatně odlišných od námi studovaného území (státy, oblasti Gosplanu, velká města). Z jejich hrubého rozboru jsme si však mohli ověřit jednak to, že rámcové zásady sovětských regionálních monografií jsou v zásadě stejné, že však jejich uplatnění je přizpůsobováno úkolu práce i charakteru popisované území. V tomto směru byla pro nás cenná zejména SAUŠKINOVA charakteristika Moskvy⁸⁾.

⁵⁾ KRÁL J.: Třeboňská pánev, Praha 1947.

VOREL S.: Haná. Příroda a člověk, Praha 1948.

JUNGER A.: Jižní Čechy, přírodovědecký a zeměpisný obraz, Praha 1947,

a další.

Vzhledem k tomu, že práce byla zpracována k 1. 1. 1958, obsahuje jen literaturu, vydanou před tímto datem.

⁶⁾ Heimatbuch für den Bezirk Bärn, einschliesslich der Nachbargemeinden des Bezirks, THEIMER J., Moravský Beroun. Heimatkunde des politischen Bezirkes Freiwaldau, Frývaldov 1893.

Vlastivěda Moravská II, Místopis, Libavský okres, MALÝ J., Brno 1931; okres Šumperský, Staroměstský, Vizmberský, BŘEZINA J., Brno 1932; Unčovský a Rýmařovský okres, PINKAVA V., Brno 1922.

Vlastivěda župy Olomoucké (po zrušení zákona o župním zřízení vydávána jako Vlastivěda střední a severní Moravy, hlavní redaktor ČERNÝ N., vydávána v Kroměříži, později v Přerově učitelskou župou Olomouckou v letech 1927 — 1938.

⁷⁾ ŘÍKOVSKÝ F.: Základy k sídelnímu zeměpisu Česko-Slovenska, Brno 1939.

⁸⁾ SAUŠKIN J. G.: Moskva, geografičeskaja charakteristika, Moskva 1957.

Bylo proto nutno přikročit k řešení problému podat hospodářskogeografickou charakteristiku severní Moravy celkem samostatně. Jako východisko sloužilo v podstatě BARANSKÉHO schéma⁹⁾, které však nebylo převzato v celé šíři, protože bylo třeba je přizpůsobit účelu práce, zaměřenému k potřebám hospodářské politiky. Proto je věnována větší pozornost těm stránkám hospodářství oblasti, které určují její specializaci, jejíž rozvoj je pro ráz oblasti rozhodující. Charakteristika přírodních podmínek je uváděna v takovém rozsahu, nakolik je to pro určení jejich vlivu na hospodářství nutné. Ke splnění praktického úkolu práce jsou zaměřeny jak charakteristika, tak rekonstrukční podněty, obsažené v jednotlivých kapitolách i závěru práce.

Vychází se přitom z hlediska, že hospodářskogeografická práce, která má svou praktickou použitelnost, je současně přínosem teorii hospodářské geografie, a že sestavování charakteristik pouze podle teoretických schémat nemá hodnotu ani praktickou, ani teoretickou.

Uspořádání látky, vytýčení úkolů, jakož i metoda zpracování je tedy podřízena zmíněnému požadavku a je nutně svázána s hospodářskogeografickým rázem studovaného území. Za předmět charakteristiky byla zvolena severozápadní část Moravy a Slezska, která byla po roce 1945 nově osidlována. Tato oblast měla v době zpracování této studie své specifické vážné problémy, z nichž značná část neztratila dosud nic ze své tehdejší aktuálnosti. Účelem práce bylo na tyto problémy upozornit, a ukázat jejich ekonomickogeografickou, případně historickou podminěnost.

Takto pojatá práce nutně určila i výběr materiálů a pramenů. Šlo především o statistické a jiné podklady bývalé Krajské plánovací komise a ostatních orgánů tehdejšího KNV v Olomouci, materiály statistické služby Státního úřadu statistického a materiály různých organizací, tak jak jsou uvedeny v poznámkách. Řada poznatků byla získána vlastními průzkumy, které byly prováděny v této oblasti od roku 1949.

Značnou překážkou při zpracovávání podkladových materiálů byla těžká dostupnost některých pramenů, zejména celostátních, jakož i obtížná srovnatelnost dat z různých časových období v důsledku územních změn, reorganizací podniků, případně změn náplně jednotlivých ukazatelů. Bylo nutno překonávat překážky při srovnávání jednotlivých podkladů a případně provádět řadu přepočtů. Práce byla dokončena počátkem roku 1958. Po stránce konkrétních údajů ekonomických může tedy sloužit jako pramen k určité vývojové etapě Bruntálska, Jesenicka, Rýmařovska a Šumperska. Pokud jde o vlastní ekonomickogeografickou charakteristiku, zůstává i v době odevzdání do tisku plně v platnosti. Totéž platí i o převážné části navrhovaných opatření. Oprávněnost řady z nich potvrdil dosavadní vývoj, a jiné jsou nebo budou v průběhu několika let realizovány. Některé však

⁹⁾ BARANSKIĀ N. N.: Náčrtok školskej metodiky ekonomickej geografie. Bratislava 1953.

zůstávají i nadále problémem a naše práce si klade za úkol na ně i nadále upozorňovat.

Vedle problémů zásadních obsahoval rukopis práce i řadu návrhů konkrétních opatření operativní povahy, řešících v jednotlivých úsecích národního hospodářství další hospodářské problémy hodně speciální. Tyto části práce spolu s příslušnými detailnějšími charakteristikami, jakož i údaje důvěrného charakteru byly při úpravě pro tisk vypuštěny.

Změny, které přinesla územní reorganizace v r. 1960 nebylo možné do práce promítnout, a to proto, že je dnes prakticky nemožné získat odpovídající údaje v jednotlivých hospodářských charakteristikách za nově připojené části okresů Šumperk (tj. Zábřezsko) a Bruntál (Krnovsko). Není to však ani nutné, protože v práci je popisována oblast speciálně vymezená, jako oblast spojená společnou problematikou (viz závěrečná kapitola), čemuž není ani u Zábřezska (viz kapitola o vymezení) ani u Krnovska. Na některé nové skutečnosti, úzce související s tvrzením v textu, je upozorněno v poznámkách.

Potřeba uzpůsobení studie výše uvedeným požadavkům ovlivňuje vlastní rozdělení práce, která se člení na tyto kapitoly:

Přírodní podmínky

Obyvatelstvo

Sídla

Charakteristika jednotlivých odvětví národního hospodářství v oblasti

Závěry.

Současně tato potřeba vyžaduje, aby ve zvláštní kapitole byla studována otázka vymezení oblasti, která má základní význam v hospodářské geografii a tvoří úvod a v podstatě i závěr k hospodářskogeografické regionální studii.

Vymezení oblasti.

Název severní Morava a severozápadní Slezsko není pojem, který by jednoznačně označoval určité území. V naší práci používáme tohoto jinak ne dosti ustáleného pojmu¹⁾ k označení severní části bývalého Olomouckého kraje tak, jak bude vymezena v této kapitole. Nejde tedy ani o oblast politicko — administrativní, ani kulturněhistorickou, ale oblast, která má určité společné základní specifické rysy a specifické problémy výstavby.

Takové vymezení na počátku práce je vymezením úzce účelovým. Stanoví podle

1) V české i německé vlastivědné literatuře i v obecné mluvě bývá pod pojem „severní Morava a severozápadní Slezsko“ zahrnováno území různého rozsahu. Za severní Moravu se nejčastěji pokládala oblast severně od Olomouce, zhruba bývalé okresy Šumperk, Zábřeh, Rýmařov, Moravský Beroun a Sternberk (podle územní organizace, platné do r. 1949). Někdy se v českém nacionálním pojetí za severní Moravu pokládal jen okres Zábřeh. Název „severozápadní Slezsko“ nebo „severozápadní Opavsko“ bývá vztahován na území bývalých politických okresů Frývaldov, Bruntál a někdy i část okresu Krnov.

základních metodických zásad pro rajónování určitý prostor zkoumání, který pak po provedené charakteristice je nutno vymezit a rozčlenit na jednotky hospodářskogeografické. Hospodářskogeografickým vymezením v užším slova smyslu pak rozumíme vymezení výrobně územních komplexů ve smyslu sovětské teorie hospodářské geografie²⁾.

Zda studované území je územně výrobním komplexem určitého řádu, nebo naopak jen částí územně výrobního komplexu, která svými specifickými znaky podmiňuje jeho specializaci nebo přispívá k jeho komplexnosti, může hospodářský geograf odpovědět až po provedení charakteristiky. Rozpadá se nám tedy problém vymezení oblasti na dvě části, a to vymezení vstupní, určující areál zkoumaného území, a vymezení závěrečné, tj. stanovení hospodářskogeografických jednotek na studovaném území.

Pro vymezení má význam přezkoumání, jakým způsobem je studované území členěno v pracích a materiálech, které se problematikou rajónizace zabývaly již dříve. Není přitom rozhodující, že takováto vymezení se vztahují k územním jednotkám řádově i účelově odlišným. Pokládám proto za správné, shrnout závěry z vymezení, provedeného v námi zkoumaném prostoru v minulosti, dříve než přikročíme k vymezení vlastnímu³⁾.

Práce, které se zabývaly rajónováním na území severní Moravy a severozápadního Slezska docházely k těmto výsledkům⁴⁾: J. RYBA⁵⁾ vytváří z území tehdejších okresů⁶⁾ Šumperk, Rýmařov, Bruntál, Moravský Beroun, Frývaldov (dnes Jeseník), Moravská Třebová a Zábřeh cenovou oblast XII, zvanou Severní Morava a Severozápadní část Opavského Slezska (Moravskoslezské Sudety) (obr. č. 1). KOLÁČEK⁷⁾ dělí území severní Moravy a severozápadního Slezska na tři přírodní oblasti, a to Krystalickou oblast severomoravskou (okresy Šumperk a

2) FEIGIN I. V.: Razměščeniye proizvodstva pri kapitalizme i socializme. Moskva 1954.
BARANSKIY N. N.: Náčrtok školskej metodiky ekonomickéj geografie. Bratislava 1953.
KOLOSOSVSKIY N. N.: Pojem rajónu v sovětském hospodářském zeměpise. Praha. 1955.
Z našich prací: BLAŽEK M.: K otázkám rajónování v Československu. Politická ekonomie, časopis ČSAV 1/1954.

Materiály z vědecké konference o hospodářské geografii, konané 25. — 27. 10. 1956 v Liblicích.

3) Přitom vylučujeme z tohoto hodnocení práce, které vymezování prováděly jen z hlediska jediného odvětví, nebo potřeb úzkého zaměření, tj. podle vymezení jednoúčelového, jako např.: Přirozené zemědělské krajiny a výrobní oblasti v republice československé, Čs. statistický věstník, Praha 1925, roč. IV, seš. 2—6.

VINCENT G.: Návrh rozdělení Československa na lesní produkční oblasti a přirozené krajiny. Čs. statistický věstník, Praha 1927, roč. VIII., č. 7—8, atp.

4) Omezují se v této práci jen na podání resumé těchto vymezení. Pokud jde o nástin metody a jejich kritiku, je obsažen ve studii ŠPRINCOVÁ S.: Rajónizace severomoravského kraje v geografické literatuře, Acta universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas rerum naturalium, tom 7, 1961.

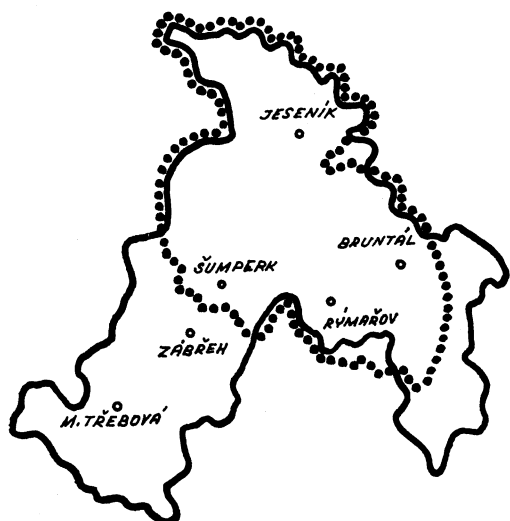
5) RYBA J.: Statistika cen maloobchodních (v drobném). Čs. statistický věstník II., Praha 1921, seš. 4 — 5, str. 175.

6) Okresy, uváděné u jednotlivých prací rozumí se vždy v územním rozsahu podle tehdy platné organizace.

7) KOLÁČEK F.: Přírodní krajiny na Moravě a v českém Slezsku. Příroda, roč. XVII, č. 7, Brno 1924.

Rýmařov), Severní Opavsko (okres Jeseník) a oblast Nízkého Jeseníka a Oder-
ských vrchů (okresy Bruntál a Moravský Beroun) — obr. č. 2.

DĚDINA ve svém členění z r. 1927⁸⁾ respektuje oblast prvního řádu, tj. země

..... hranice zkoumané oblasti.

Obr. 1. Cenové oblasti podle J. Ryby.

Morava, na jejímž severu vytváří kraj, zvaný „skupina Praděda a Sněžníka s podhořím“. Tento kraj rozděluje dále na kulturní oblasti a) Horní Morava (politické okresy Šumperk a Zábřeh bez soudního okresu Mohelnice), b) jižní úbočí (politický okres Rýmařov a soudní okresy Bruntál a Vrbno, c) úvodí Nisy (politický okres Frývaldov). S tímto krajem sousedí na východě kraj „Oderské hory s východní planinou jesenickou“, jehož kulturní oblast Oderské hory zahrnuje okres moravskoberounský a hranický (obr. č. 3).

Ve svém pozdějším členění* z roku 1929⁹⁾ DĚDINA dělí území severní Moravy a severozápadního Slezska zcela jinak. Zatím co při minulém členění tvořilo toto jádro kraje „skupina

Praděda a Sněžníka s podhořím“, dochází při novém členění k roztržení tohoto území do krajů dvou, a to kraje IX. „Hornomoravský úval“ a X. „Moravská brána a Opavské Slezsko“ (obr. č. 4)¹⁰⁾.

J. KORČÁK¹¹⁾ rozděluje území severní Moravy a severozápadního Slezska tak, že okres Šumperk, Zábřeh a Šternberk přičleňuje k provincii olomoucké a

⁸⁾ DĚDINA V.: Přirozené kraje a oblasti ČSR. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, ročník XXXIII, str. 21, Praha 1927.

⁹⁾ DĚDINA V.: Regionální členění Československa. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. XXXV., str. 89, Praha 1929.

¹⁰⁾ Kraj IX. zahrnoval tyto oblasti:

1. Malá Haná a Moravskotřebovská vysočina (pol. okresy Moravská Třebová a Zábřeh);
2. Podhoří vysokých Jeseníků (pol. okresy Šumperk, Rýmařov a Šternberk);
3. Olomoucko (pol. okresy Olomouc, Litovel a Prostějov);
4. Kroměřížsko (pol. okresy Přerov, Kroměříž, Holešov a soudní okres Vyškov).

Kraj X. se členil na oblasti:

1. Moravská brána (pol. okresy Hranice, Nový Jičín, Moravská a Slezská Ostrava, Bohumín a soudní okres Odry);
2. Západní plošina jesenická (pol. okres Moravský Beroun a soudní okres Vítkov);
3. Vysoké Jeseníky a Hornopaví (pol. okres Frývaldov a soudní okres Bruntál);
4. Hlučínsko a Opavsko (pol. okres Krnov a soudní okresy Benešov, Opava a Hlučín).

¹¹⁾ KORČÁK J.: Regionální členění Československa. Statistický obzor, roč. XV., č. 9–10, Praha 1934.

okresy Bruntál, Rýmařov, Moravský Beroun a Frývaldov k provincii opavské (obr. č. 5).

M. BLAŽEK¹²⁾ vymezuje v rámci tehdejšího Olomouckého kraje dvě pod-oblasti, přičemž do severní strojírensko-textilní zahrnuje okresy Jeseník, Bruntál, Rýmařov, Šumperk a část okresu Zábřeh (tj. býv. soudní okresy Štítý a Zábřeh, bez soudního okresu Mohelnice) — obr. č. 6.

Pokud jde o metodiku vymezování, lze pro naše účely z citovaných starších prací převzít jen velmi málo. Vymezení Koláčkovo a Dědinovo je příliš pod vlivem geografického determinismu, Korčák se zabývá oblastmi jiného řádu, Rybovo členění, na svou dobu pozoruhodné, neboť užívá delimitačních kritérií v podstatě hospodářskogeografických je jednak jednoúčelové a mimoto autor svá kritéria blíže ne-definuje. Blažkova práce podává jen výsledky svého členění, nikoliv jeho metodu.

Přesto není bez zajímavosti shrnout výsledky členění těchto prací, ať je jejich metoda, cíl i úroveň sebeodlišnější.

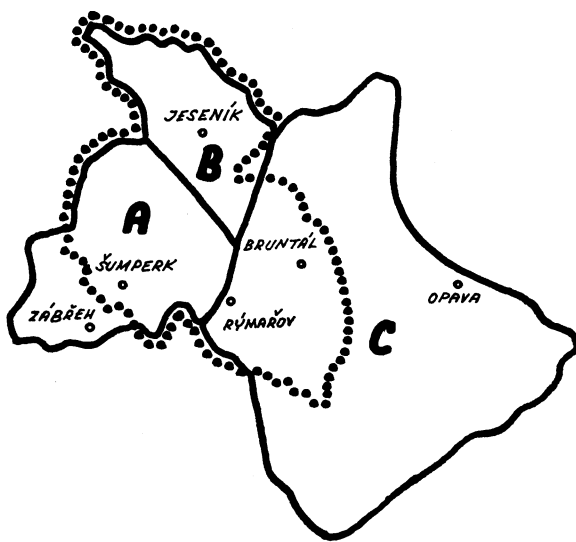
Ze vzájemného porovnání je patrné, že jádrem všech variant členění tohoto prostoru je okres Šumperk. Z ostatních územních celků je s ním spojován nejčastěji okres Rýmařov a severní část

Zábřežska (5 krát), území okresu Jeseník a severní část Bruntálska 4 krát. Polovina návrhů spojuje s touto oblastí i jižní část Zábřežska (Mohelnicko) a okres Moravskou Třebovou, třetina pak Šternbersko a Moravskoberounsko.

Ze shora uvedených důvodů nepřebíráme pro účely naší práce žádné z dřívějších vymezování, ale považujeme za nutné provést vymezení nové.

V socialistické ekonomice se plánovitě uskutečňuje jednotu ekonomického a administrativního rajónování¹³⁾. Nutnost zachování souladu mezi ekonomickými

Obr. 2. Regionální členění podle F. Kolářka.

..... hranice zkoumané oblasti.

A Krytalická oblast severomoravská.

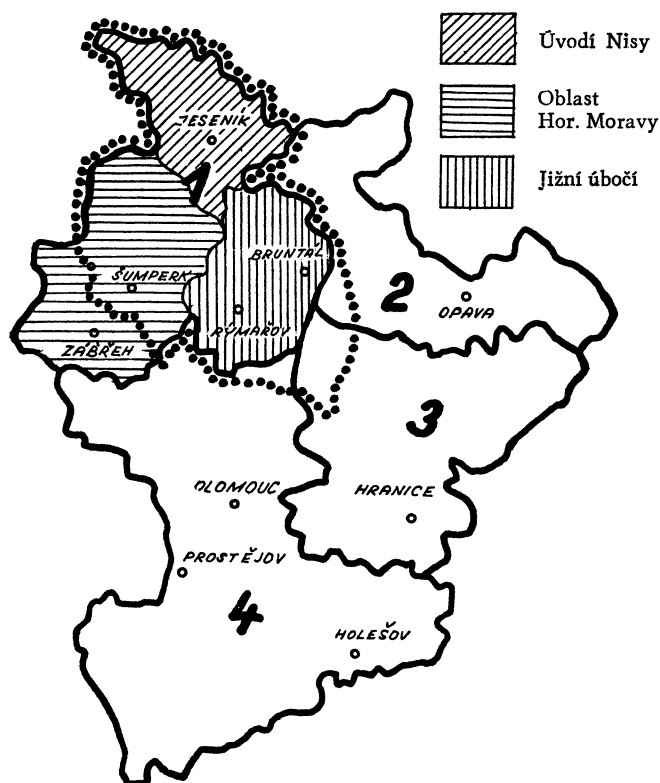
B Severní Opavsko

C Oblast Nízkého Jeseníka a Oderských vrchů

12) BLAŽEK M.: Hospodářská geografie ČSR. Učební texty, Praha 1953.

a administrativními rajóny, kde administrativní hranice se čas od času přizpůsobují vyvíjejícím se hospodářským poměrům, potvrdily i výsledky druhé konferen-

Obr. 3. Regionální členění podle V. Dědiny z r. 1927.

..... hranice zkoumané oblasti.

- 1 Skupina Pradědu a Sněžníka s podhořím
- 2 Opavsko
- 3 Oderské hory s východní planinou jesenickou
- 4 Úval Hornomoravský

Závaznost území kraje jako výchozí jednotky je dána také tím, že v moderní hospodářské geografii se nutně prosazuje hierarchická závislost a řazení jednotek

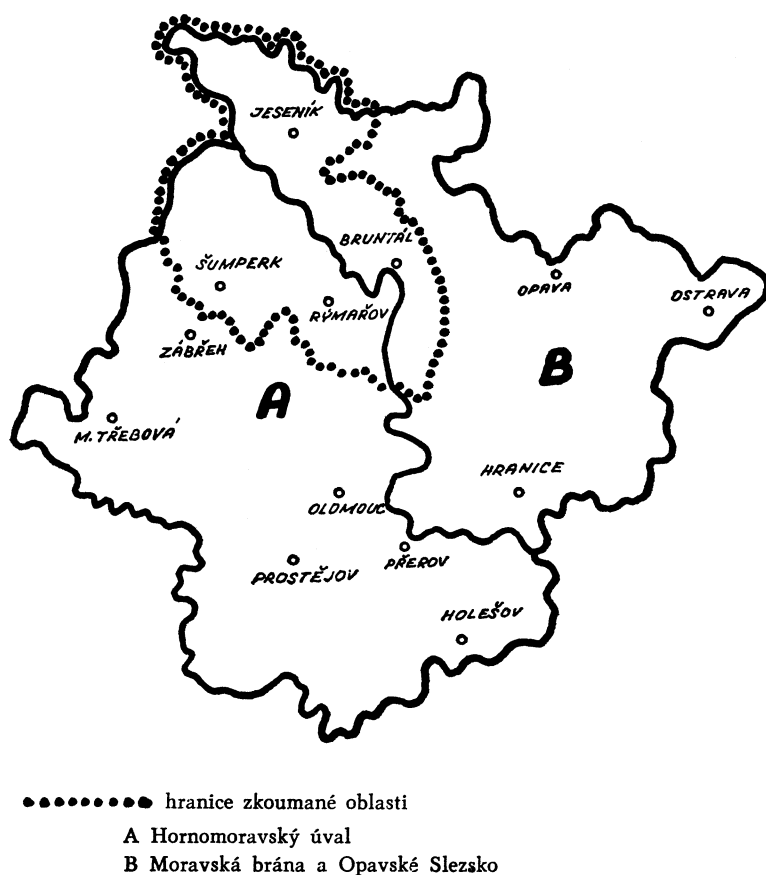
ce hospodářských geografů¹³⁾ a byly všeobecně přijaty i hospodářskými geografi cizích zemí. Nepokládáme za nutné tuto teoretickou tézi, potvrzenou i hospodářskou praxí, znovu rozvádět. Pro naši práci to znamená, že administrativně-politické vymezení, existující v době provádění rajonizace je závazné, a to především v první východiskové etapě vymezování. Praktických cílů naší práce, tj. přispět k ekonomickému vyrovnávání oblasti, lze dosáhnout především v rámci plánu rozvoje kraje a okresů. Již z této konkrétní národohospodářské potřeby vysvítá požadavek, aby jednotkami pro vymezení byly administrativní celky okresů a rámec pro vymezení byl dán hranicí kraje, jako územní jednotky vyššího řádu a pro náš úkol jednotky výchozí.

¹³⁾ Výtah z materiálů I. vědecké konference o hospodářské geografii, Liblice 1956, zejména referát M. BLAŽKA o vztahu ekonomického a administrativního členění území ČSR.

¹⁴⁾ Rezoluce v závěru zasedání II. liblické konference r. 1957.

nižších jako částic jednotek vyšších. Tato hierarchická závislost, která na sebe bere formu administrativně politických celků je odrazem objektivně existujících skutečností hospodářských, kdy větší, ucelenější hospodářský komplex je seskupením

Obr. 4. Regionální členění podle V. Dědiny z r. 1929.

hospodářských jednotek nižších, tento komplex vytvářejících. Takovéto hierarchické vymezení ve spojení s vymezením účelovým nám přispěje ke stanovení specializace sledované oblasti a jejího vztahu k vytváření komplexu krajského hospodářství.

Aplikace shora uvedených zásad nutně vyžaduje, aby se při vymezování oblastí dalšího zkoumání vycházelo z územní organizace, platné v době koncipování této

práce, zejména pokud jde o rámeček, daný hranicemi jednotky hierarchicky vyšší, již je kraj¹⁵⁾).

Při značné odlišnosti přírodních podmínek i hospodářského rázu severní a jižní části kraje nebylo nesnadné a priori vyloučit z našich úvah úvalovou oblast středomoravskou (Olomoucko, Litovelsko, Prostějovsko, Přerovsko, Hranicko a Ko-

Obr. 5. Regionální členění podle J. Korčáka.

15) Vzhledem k době, kdy bylo vymezení provedeno, jde o bývalý kraj Olomoucký.

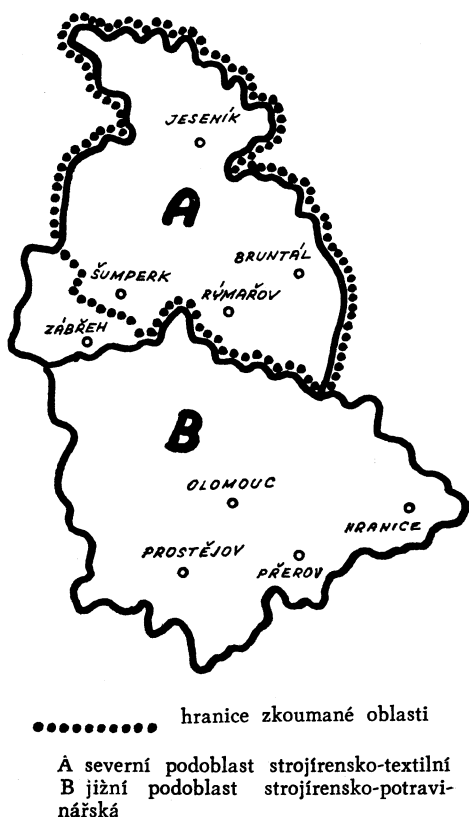
jetínsko). Zůstalo tedy předmětem vymezení Šumpersko, Bruntálsko, Jesenicko, Rýmařovsko, Zábřežsko a Šternbersko. Přitom hlavní pozornost se upínala na problém, zda lze do oblasti dalšího zkoumání, vymežované jako oblast, spojená společnou ekonomickou problematiku, zahrnout právě dvě posledně jmenovaná území, tj. Zábřežsko a Šternbersko, která již na první pohled jeví značné odlišnosti od ostatních území severní Moravy a severozápadního Slezska.

Ke vstupnímu vymezení oblasti volíme taková kritéria, která by postihla její strukturu a z ní vyplývající výrobní specializaci v rámci hierarchicky nadřazeného celku, jímž je kraj. Jsou to

1. odlišnosti v podmínkách přírodních, pokud jsou ekonomicky relevantní;
2. odlišnosti ve složení obyvatelstva;
3. znaky, představující specializaci oblasti, a to
 - a) v průmyslové výrobě
 - b) v zemědělské výrobě
 - c) v lesní výrobě
 - d) v cestovním ruchu.

Ad 1. Při vymežování podle rozdílů přírodních podmínek jsme vzali v úvahu především morfologické a klimatologické charakteristiky podle zpracování KUCHAŘOVA¹⁶⁾. Použijeme-li jako vymežovacího kritéria střední nadmořské výšky kraje, vyčlení se nám jako nadprůměrné Bruntálsko (669,6 m), Šumpersko (659,7 m), Rýmařovsko (625,9 m) a Jesenicko (561,5 m), zatímco Zábřežsko (424 m) a zejména Šternbersko (337,2 m) se svou střední nadmořskou výškou blíží spíše k Litovelsku (387,9 m), nebo Olomoucku (332,7 m). Obdobně je tomu při dělení podle ročních normálních srážek. Zábřežsko (684,4 mm) a Šternbersko (653,6 mm) zůstává hluboko pod průměrem Bruntálska (1256,6 mm), Rýmařovska (1194,2 mm) a Jesenicka (1102 mm). Šumpersko (825,8) se nachází asi uprostřed mezi oběma skupina-

Obr. 6. Regionální členění podle M. Blažka.

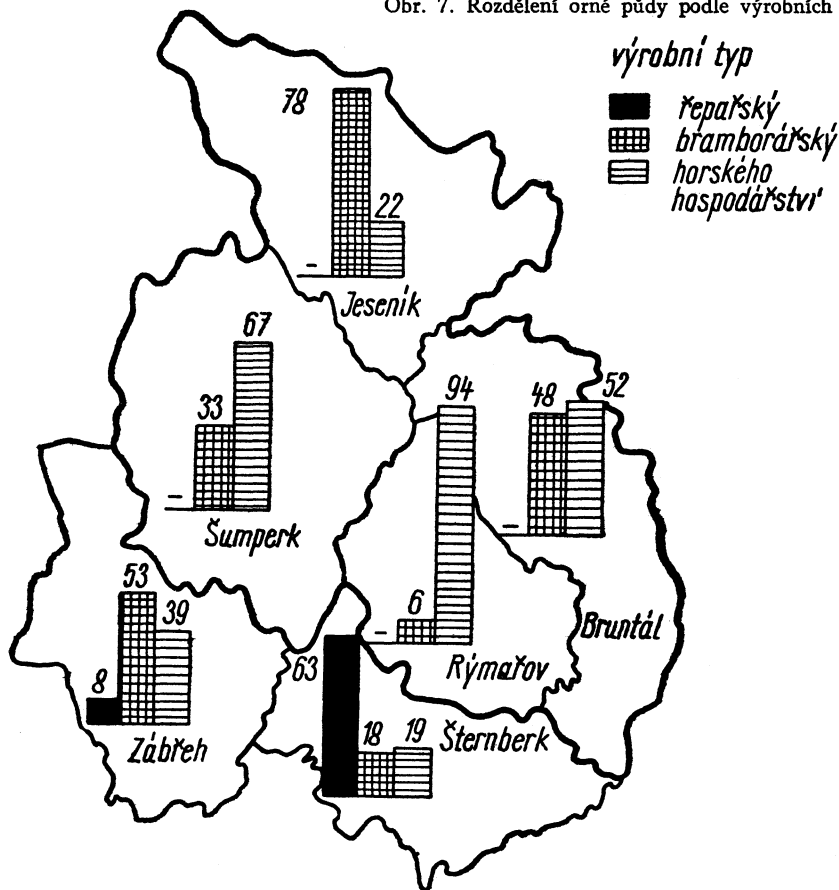
¹⁶⁾ KUCHAŘ K.: Stanovení morfografických charakteristik československého státního území, Kartografický přehled roč. IV. č. 1 — 6, Praha 1949.

mi, a to vlivem své jižní části. Pokud jde o střední normální teploty, je Bruntálsko (5,38° C), Šumpersko (5,38° C), Rýmařovsko (5,56° C) a Jesenicko (5,96° C) odděleno od Zábřežska (6,78° C) a Šternberska (6,91° C) isothermou 6° C, což je důsledkem rozdílů výškových.

Geologické složení není pro hospodářskogeografické vymezení samo o sobě vymešovacím kritériem. Je však jedním z činitelů, který spolu s poměry pedologickými a klimatickými spoluurčuje zemědělské výrobní typy. Podle jejich zastoupení vyčleňují se nám znovu dva územní celky, a to Rýmařovsko, Šumpersko, Bruntálsko a Jesenicko, kde jsou zastoupeny jen výrobní typy horského hospodářství a bramborářský, Šternbersko se Zábřežskem, kde se naproti tomu vystupuje i výrobní typ řepářský.

Pro naše vymezení nejsou ovšem rozhodující jednotlivé fyzickogeografické faktory, ale jejich souhrn. Bereme-li tento v úvahu, jeví se nám Bruntálsko, Rýmařovsko, Jesenicko a převážná část Šumperska jako hornatá oblast s drsným pod-

Obr. 7. Rozdělení orné půdy podle výrobních typů.

nebím a málo úrodnými půdami, náležejícími převážně k výrobnímu typu horského hospodářství. Naproti tomu Zábřežsko a Šternbersko jako v podstatě oblast podhorská s klimatickými podmínkami, blíže se spíše úvalovým částem střední Moravy a se zastoupením všech výrobních typů mimo kukuřičný (viz obr. č. 7).

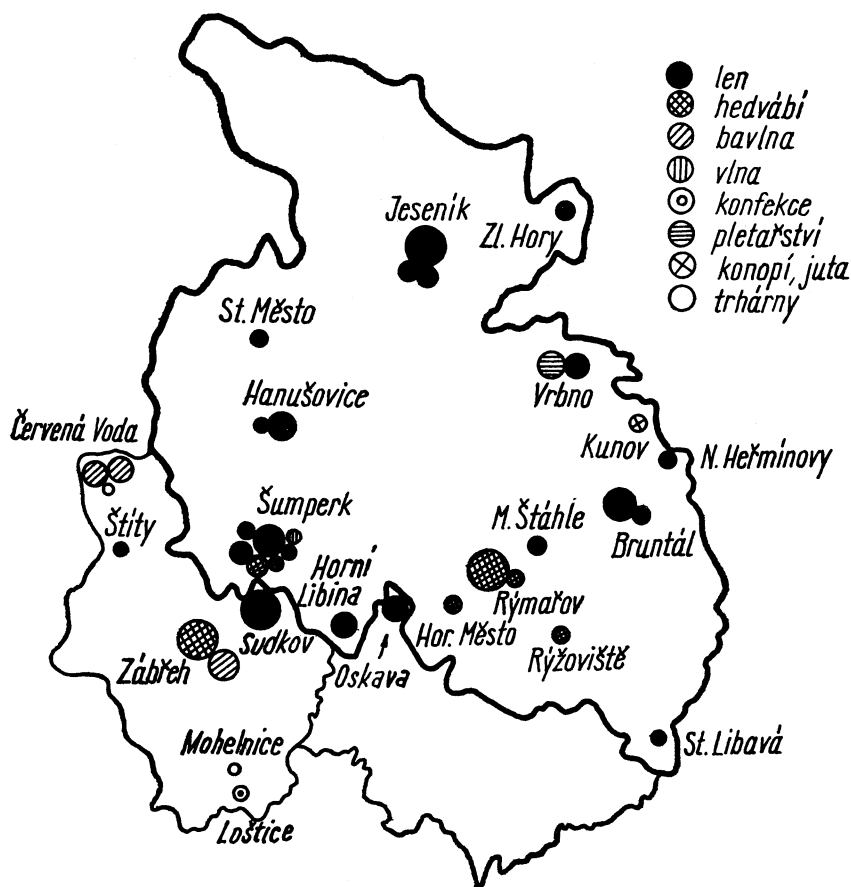
Ad 2. Oblast, kterou bereme při vstupním vymezování v úvahu, byla v minulosti obývána převážně německým obyvatelstvem. V r. 1930 žilo na území tehdejší

Obr. 8. Oblasti národnostních majorit podle sčítání lidu v r. 1930.

šího okresu Rýmařov 98,3 %, Bruntál 98,0 %, Frývaldov 95,9 %, Šumperk 77,1 %, Šternberk 69,0 % a naproti tomu v okrese Zábřeh jen 38,0 % německých obyvatel¹⁷⁾. Lze tedy označit prvé tři okresy za národnostně jednotné, zatím co další tři za národnostně smíšené, přičemž okres Šumperk měl výraznou převahu německou a Zábřeh naproti tomu výraznou převahu českou. Téměř celé toto území s výjimkou několika obcí na Šternbersku a Zábřežsku bylo v roce 1938 protiprávně přičleněno k Německé říši (viz obr. č. 8).

Dosídlovací proces po odsunu měl za následek pokles obyvatel i ve vnitrozemských oblastech, přičemž dosídlované okresy nedosáhly samozřejmě původního stupně osídlení. Činil-li v roce 1956 průměr osídlení tehdejšího Olomouckého

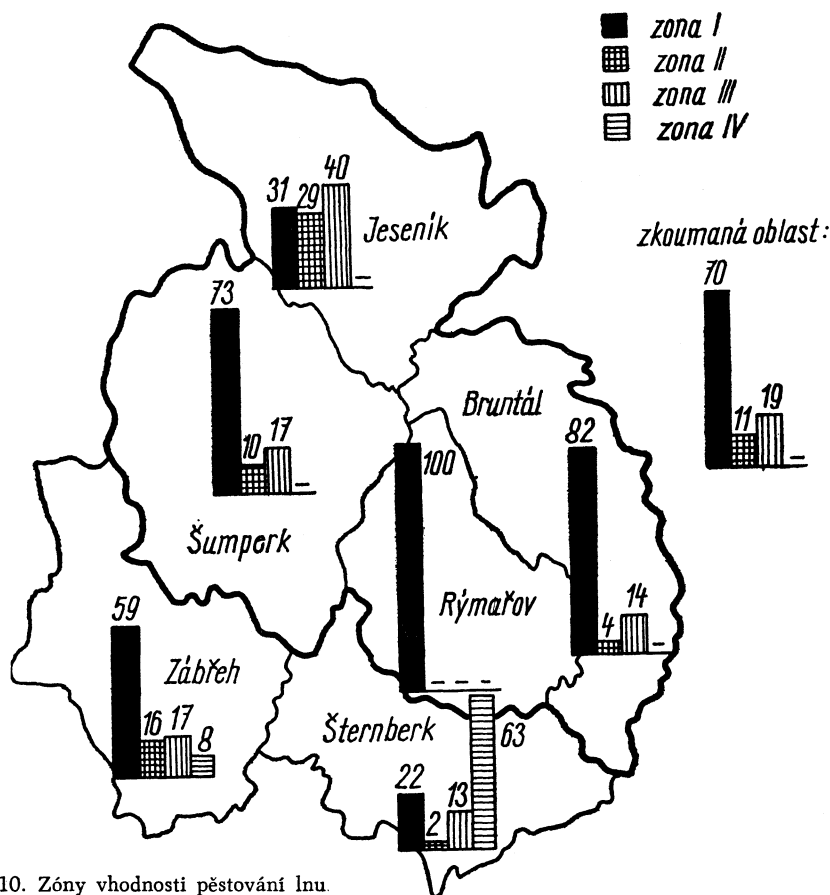

Obr. 9. Rozmístění průmyslu textilního.

¹⁷⁾ Statistický lexikon obcí v republice Československé II, země Moravskoslezské, Praha 1935.

kraje ve srovnání s rokem 1930 85 %, jevíly se všechny námi uvažované okresy jako podprůměrně osídlené¹⁸⁾.

Ad 3. a) Z průmyslových odvětví je třeba při vymezování brát v úvahu především průmysl textilní, který zde všude s výjimkou Šternberska¹⁹⁾ představuje

Obr. 10. Zóny vhodnosti pěstování lnu.

18) Podle jednotlivých okresů: Jeseník 62,8 %, Bruntál 64,0 %, Rýmařov 72,0 %, Zábřeh 77,0 %, Šumperk 78,2 %, Šternberk 79,5 %.

19) Jediná tkalcovna lnu v Oskavě, která ležela v době provádění tohoto vymezení na území tehdejšího okresu šternberského, nemohla ovlivnit skladbu průmyslu okresu, protože šlo o závod, mající jen něco přes 200 zaměstnanců. Mimoto se nacházel v obci, ležící při hranici lnářského okresu šumperského. Oskava spolu s několika dalšími obcemi tehdejšího šternberského okresu měla již tehdy výrazný spád k okresu Šumperk. Obdobně tomu bylo s přádelnou lnu v Sudkově v bývalém okrese zábřežském.

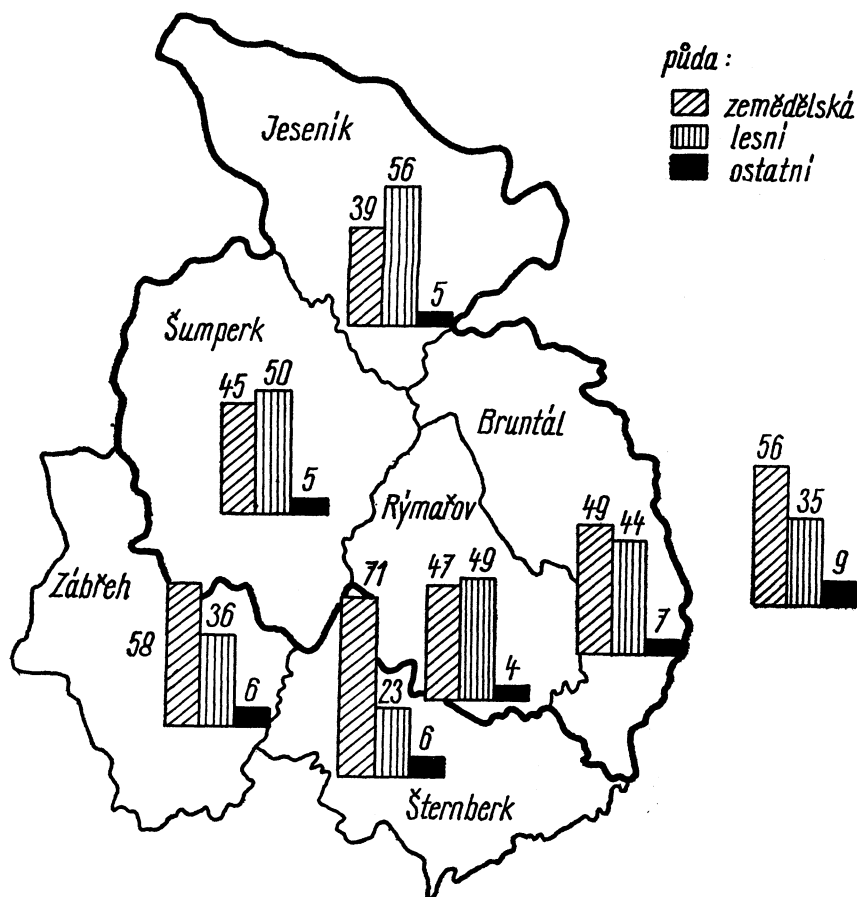
Při územní reorganizaci v r. 1960 byly jmenované obce připojeny k novému okresu šumperskému.

Tím bylo v hlavní lnářské oblasti soustředěno 98,8 % zaměstnanosti ve lnářském textilu z bývalého kraje Olomouckého.

výraznou výrobní specializaci. Na Šumpersku, Jesenicku a Bruntálsku převažuje lnářský textil, naproti tomu na Zábřežsku a Rýmařovsku hedvábnictví (viz obr. č. 9).

Ad 3. b) V zemědělství je delimitačním kritériem na úseku rostlinné výroby rajónizace zón vhodnosti pro pěstování lnu. Podle kritérií VÚZE (Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky) v Praze je oblastí, vhodnou pro pěstování lnu Šumpersko, Rýmařovsko, Bruntálsko, Jesenicko a Zábřežsko (viz kapitola lnářství, obr. č. 10).

V živočišné výrobě stanoví návrh rajónizace Čs. akademie zemědělských věd (viz kapitola o zemědělství, pozn. č. 4) územní dělbu práce mezi okresy nížinnými a horskými v tom smyslu, že horské okresy se mají v chovu skotu specializovat na plemenářství, zatím co nížinné okresy na mléčnou produkci. Z území,

Obr. 11. Rozdělení půdy podle kultur v %.

v němž provádíme vstupní vymezení, je do plemenářské zóny zahrnováno Bruntálsko, Jesenicko, Rýmařovsko a Šumpersko.

Ad 3. c) V lesní výrobě lze za delimitační kritérium zvolit jednak stupeň zalesnění, jednak převažující funkci lesů. Na Jesenicku, Šumpersku a Rýmařovsku převyšuje procento lesní půdy zastoupení půdy zemědělské²⁰⁾. Na Bruntálsku, jehož jižní část (Moravskobereounsko) a okolí samotného města Bruntálu bylo v minulosti značně odlesněno a naproti tomu severní část (Vrbensko) se vyznačuje vysokým stupněm zalesnění, se podíl lesní půdy alespoň značně blíží podílu půdy zemědělské. Naproti tomu na Zábřežsku a zejména Šternbersku zemědělská půda výrazně převažuje (viz. obr. č. 11).

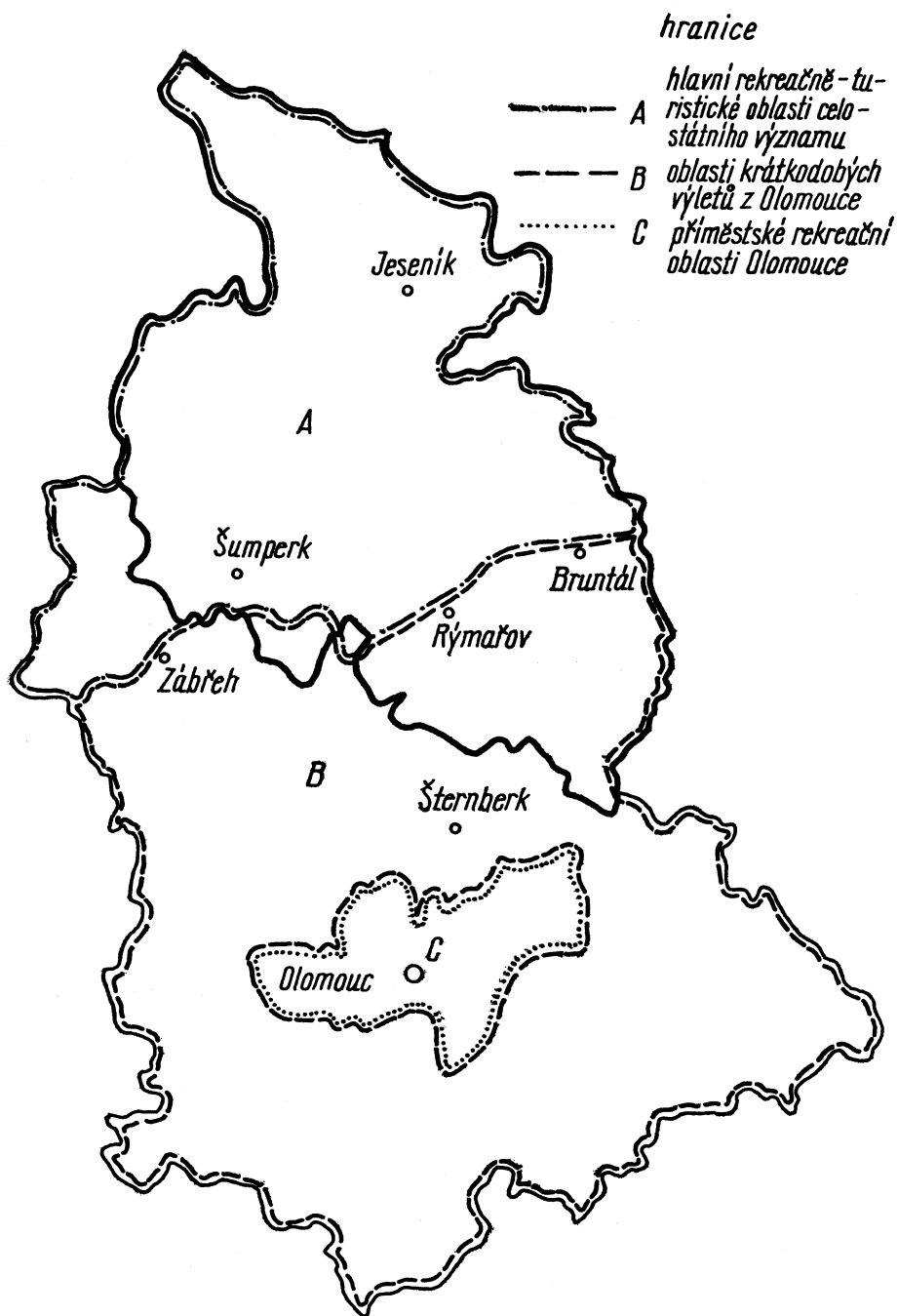
Pokud jde o funkci lesů, nutno vzít v úvahu, že masiv Hrubého Jeseníka je pramennou oblastí a proto zde mají lesy zvláštní význam vodohospodářský. Zájmové území jesenické lesní ochranné oblasti, v níž je třeba věnovat zvláštní pozornost retenčním schopnostem lesa a jeho vlivu na odtokové poměry, zabírají značné části lesních porostů na Šumpersku, Jesenicku, Rýmařovsku a Bruntálsku. Na Zábřežsku a Šternbersku lesy tuto funkci nemají.

Ad 3. d) Přírodní podmínky, poloha i kulturně-historické pamětihodnosti vytváří v tomto prostoru vhodné předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. Podle existence předpokladů pro rozvoj cestovního ruchu, podle jeho převládajících forem a stupně jeho intenzity můžeme v prostoru našeho zkoumání vymezit území, významné pro cestovní ruch z hlediska celostátního (viz kapitola o cestovním ruchu, pozn.²²⁾ obr. č. 12). Budeme je nadále označovat jako hlavní rekreačně — turistická oblast. Vyznačuje se zvláště příhodnými podmínkami pro rozvoj cestovního ruchu, a to především po stránce přírodní. Je zde také soustředěna převážná část zařízení cestovnímu ruchu sloužících. Územně se rozprostírá zhruba severně od čáry Zábřeh, Rýmařov a Bruntál, až ke krajské, resp. státní hranici. Jižní část Zábřežska a Bruntálska jsou z hlediska cestovního ruchu málo významné. Pokud jsou zde jednotlivé turistické cíle, lze je zahrnout do druhé oblasti, kterou jsme nazvali oblast krátkodobých výletů z Olomouce. Tam patří i Šternbersko, jehož jihovýchodní část, včetně Šternberka a okolí dostává stále více charakter oblasti třetí, kterou je příměstská rekreační oblast města Olomouce.

Důležitým znakem hospodářskogeografické oblasti libovolně jakéhokoliv řádu je existence jejího jádra — střediska. Lze vyslovit názor, že oblast, která nemá své

20) Okres:	půda lesní:	půda zemědělská:
Jeseník	55,6 %	39,4 %
Šumperk	50,0 %	44,7 %
Rýmařov	48,7 %	47,4 %
	43,7 %	49,6 %
Zábřeh	36,4 %	57,6 %
Šternberk	22,7 %	71,2 %

Propočteno podle výsledků šetření Ústřední správy geodézie a kartografie v Praze z r. 1954.

Obr. 12. Rozdělení býv. Olomouckého kraje na základní oblasti cestovního ruchu.

středisko, nemá všechny znaky oblasti hospodářskogeografické. Je proto nezbytným závěrem každé hospodářskogeografické práce stanovení středisek jednotlivých oblastí, resp. jejich částí. V úvodním vymezení, kdy teprve přistupujeme k rozboru a stanovení takového střediska však je možno od tohoto požadavku upustit, zejména když se jeví možnost, že takové středisko skutečně existuje.

Shrneme-li výsledky vymezení podle jednotlivých shora uvedených kritérií zjišťujeme, že jim plně odpovídají Jesenicko, Šumpersko, Bruntálsko (až na stupeň zalesnění) a Rýmařovsko (s výjimkou zastoupení lnářského textilu). Z tohoto důvodu lze je jednoznačně do námi předběžně vymezované oblasti (vstupní vymezení) zahrnout. Pokud jde o Šternbersko a Zábřežsko, mají s územím takto vymezované oblasti některé znaky společné, zejména podprůměrné dosídlení a pokud jde o Zábřežsko, i významné zastoupení textilu a vhodnost podmínek pro pěstování lnu. Přesto však nepokládáme za správné je do této oblasti zahrnout, a to proto, že jejich celkový charakter jak po stránce přírodního prostředí, tak i hospodářství je odlišný, a do značné míry ovlivněn jejich úvalovými částmi. Tyto z nich činí přechodné pásmo mezi námi vymezenou oblastí a typickými oblastmi vnitrozemskými.

Na základě použitých kritérií lze pokládat vstupní vymezení prostoru našeho dalšího zkoumání za provedené. Takto vymezená oblast se rozprostírá mezi 49° 41' a 50° 27' severní šířky a 16° 48' a 17° 36' 30" východní délky (od Greenwich). Nejsevernější obcí je Bílá Voda na Jesenicku, nejjihnější Norberčany na Bruntálsku, nejzápadnější Velká Morava²¹⁾ na Šumpersku, nejvýchodnější Slezská Harta na Bruntálsku. Celková plocha oblasti je 254.290 ha²²⁾.

Hospodářskogeografická poloha je ovlivněna několika faktory, které se projevují v jejím významu vůči sousedním oblastem. Z fyzickogeografických podmínek je nejvýznamnější vliv reliéfu. Pohoří, oblast prostupující, rozděluje její území na tři části, a tvoří v jejím středu mocnou dopravní překážku ve formě Y. To usnadňovalo v historickém vývoji u obou částí, ležících jižně od této bariéry vytváření komunikačních a hospodářských styků se střední Moravou, přičemž rozvoji vzájemných styků části západní, tj. Šumperska a východní — Rýmařovska a Bruntálska se stavěl v cestu centrální hřeben Hrubého Jeseníka, který je rozhraničuje. U Jesenicka, ležícího na severní (vnější) straně, tato skutečnost posilovala orientaci k býv. pruskému Hornímu Slezsku. Vzájemné vztahy severní a obou jižních částí se začaly uplatňovat až teprve po přerušení tohoto přirozeného spádu Jesenicka k Hornímu Slezsku v důsledku státoprávních změn po jeho anexi Pruskem.

²¹⁾ V roce 1960 byla při územní reorganizaci tato obec včleněna do sousedního východočeského okresu Ústí nad Orlicí.

²²⁾ Tj. podle okresů: Bruntál 58.635 ha, Jeseník 69.354 ha, Rýmařov 45.652 ha a Šumperk 80.649 ha.

Podle Administrativního lexikonu obcí republiky Československé, Praha 1955 (správní rozdělení k 1. I. 1955).

Tyto silící vztahy si vynutily výstavbu komunikací, překonávajících přírodní překážky. Jejich zbudování pak zpětně rozvoj vzájemných vztahů posilovalo.

Doplňkový charakter hospodářství zkoumané oblasti k úvalové oblasti středomoravské je základem k vytváření četných vzájemných vztahů. Tyto vztahy, souvisící s polohovými vlastnostmi (vzdálenost, komunikační dosažitelnost), ovlivnily samotné teritoriální vymezení Olomouckého kraje v r. 1949 a rozhodly o začlenění do jeho rámce i u těch částí, které tradičně byly součástí jiných administrativních celků (Bruntálsko a Jesenícko).

Okolnost, že sousední oblasti, náležející ve sledovaném období k Ostravskému a Hradeckému kraji mají ráz oblastí hospodářsky málo vyvinutých, tedy obdobný jako oblast naše, se projevuje jejich malou vzájemnou přitažlivostí. Tato okolnost je zejména vůči Hradeckému kraji ještě zesílena utvářením terénu, kladoucího překážky dopravě. Obdobná situace byla i na Jesenícku vůči tehdejšímu kraji Ostravskému.

Polohové vlastnosti oblasti jsou v neposlední řadě ovlivněny také tou skutečností, že jde o oblast pohraniční. I když se jedná o hranici mezi dvěma státy socialistické soustavy, Československem a Polskem, je nutno v této fázi vývoje klást z důvodů politických i hospodářských určitá, a to dosti značná omezení vzájemného styku. Důsledky tohoto stavu se projevují zejména na Jesenícku (viz další kapitoly práce), jehož hospodářství, doprava i celý život se vyvíjel v minulosti v úzké souvislosti se sousedním Slezskem jako součástí Českého státu. Státoprávní změny v obou sousedních zemích narušily a po druhé světové válce zcela likvidovaly tradiční vztahy. Nemohly však současně novým poměrům okamžitě přizpůsobit dopravní síť, sídelní strukturu, rozložení průmyslu atp. Důsledkem je řada rozporů, projevujících se dílčími disproporcemi.

Z uvedeného vyplývá, že v důsledku polohových vlastností jsou dány dobré předpoklady pro rozvíjení vztahů se sousední oblastí středomoravskou (Olomoucko), naproti tomu vztahy se sousedním Opavskem a s Ostravskem je třeba (s výjimkou Bruntálska) řešit zvláštními dopravními opatřeními (zaváděním spojů), aby byly překonány nepříznivé vlivy polohové.

Pokud jde o sousední oblasti východních Čech, jeví se ve vztahu k nim v celé naší oblasti značná izolovanost, vyplývající z oboustranné malé přitažlivosti hraničních území.

V důsledku omezení pohraničního styku nemůže se zatím v podstatnější míře projevit vliv polohových vlastností vůči Polsku jinak než negativně tím, že se zvyšuje izolovanost přilehlé oblasti.

Přírodní podmínky.

Úkolem hospodářskogeografické monografie není podávat vyčerpávající přehled přírodních poměrů. Proto se omezujeme na jejich vylíčení jen v rozsahu,

pokud je nutný pro posouzení jejich vlivu na hospodářství. Přitom bereme v úvahu i ony přírodní činitele, kteří nemají bezprostřední vztah k hospodářství, ale ovlivňují přírodní podmínky, u kterých tento vztah již existuje¹⁾.

Nedostatkem je, že není k dispozici souhrnná fyzickogeografická práce o severní Moravě a severozápadním Slezsku, protože dostupná literatura podává jen přehled podle jednotlivých přírodních činitelů (povrchu, podnebí atd.), a nikoliv v jeho souhrnu, kterým je geografické prostředí, jako komplexně působící podmínka hospodářství²⁾.

Základní rámec k přírodním podmínkám tvoří poměry povrchové. Podle stávajícího členění povrchových poměrů v ČSSR zaujímá námi sledovaná oblast území, patřící k horopisným celkům Králického Sněžníka, Rychlebských hor, Hrubého Jeseníka, Nízkého Jeseníka, jakož i k jejich podhořím, převážně vrchovinného rázu. Na severu zasahuje na území naší oblasti úzký pruh nížiny Oderské (Hornoslezské³⁾). J. HROMÁDKA člení⁴⁾ Hrubý Jeseník na tyto hlavní skupiny: Keprník, Praděd, Orlík s kotlinou Rejvíz a Mravenec⁵⁾. Nízký Jeseník pak na vrchovinu Slunečnou a Oderské vrchy, do naší oblasti již nezasahující. K. KUCHAR⁶⁾ a názvoslovná komise³⁾ pokládají Oderské vrchy za samostatný celek.

Ve vymezení jednotlivých horských celků jsou mezi autory, zabývajícími se orografickým členěním rozdíly (viz obr. č. 12, a, b, c), které však nejsou vzhledem k účelu naší práce rozhodné. Zcela odlišné je však členění podhoří. J. HROMÁDKA⁴⁾ nazývá jižní podhoří Zábřežskou vrchovinou a člení ji dále na vrchovinu a pahorkatinu Jeřábí, vrchovinu Staroměstskou, pahorkatinu Úsovskou a kotlinu Šumperskou. Severní podhoří Hrubého Jeseníka nazývá Jindřichovským. Z jeho tří částí je na území naší oblasti jen údolí Bělské, neboli Jesenické. Podhoří Rychlebských hor HROMÁDKA označuje jako pahorkatinu Žulovskou. Část Oderské nížiny, zasahující svým okrajem na Jesenicko nazývá nížinou Javornicko-Vidnavskou. K. KUCHAR naproti tomu zahrnuje tato podhoří do pří-

1) Tak geologický vývoj se uplatňuje při utváření terénu a rozložení surovinových zdrojů. Teprve tyto skutečnosti tvoří pak podmínky pro hospodářství.

2) Nejvýznamnějším pramenem pro všeobecný přehled o jednotlivých přírodních podmínkách je Československá vlastivěda, I. díl — Příroda, Praha 1929, zejména statě: DĚDINA V.: Geomorfologie a horopis, KOLÁČEK F.: Vodopis, GREGOR A.: Povětrnost, KETTNER R.: Geologie, KETTNER R. a SLAVÍK F.: Nerostné bohatství.

Další prameny: Vlastivěda moravská, díl I. Přírodní poměry Moravské, Brno 1897, s HLADÍKOVOU statí horopisnou a KLVAŇOVOU geologickou.

3) Podle terminologie Názvoslovné komise při Národní radě badatelské, obsažené v mapě Horopisné celky Československa, publikované v Přírodních poměrech Československa, Vybrané kapitoly z fyzického zeměpisu, Praha 1956.

4) HROMÁDKA J.: Orografické členění Československé republiky, Sborník Čs. společnosti zeměpisné, sv. LXI, č. 3—4, Praha 1956.

5) V cit. práci J. HROMÁDKY zůstává opomenuta skupina Rabštejna, pravděpodobně technickým nedopatřením, protože na jeho mapě zakreslena je.

6) KUCHAR K.: Hranice orografických celků západní části republiky. Kartografický přehled, roč. IV. č. 1—6, str. 19, mapa — viz Lesnický a myslivecký atlas, Praha 1955, mapa č. 4.

slušných horských celků. Jen část Zábřežské vrchoviny jižně a západně od toku Moravy počítá k tzv. Českomoravskému mezihoří⁷⁾. V dalším budeme se přidržovat terminologie HROMÁDKOVY, která pokud se týká naší oblasti, se nejvíce shoduje s názvoslovím, používaným místním obyvatelstvem.

Přírodní ráz severní Moravy a severozápadního Slezska je dán hřebenem Hrubého Jeseníka, s jeho rozsochami a podhořími, a pravostrannou deskou peneplénu Nízkého Jeseníka. Podhoří Hrubého Jeseníka vystupuje z roviny Hornomoravského úvalu Bradlem (601 m n. m.), severovýchodně od Uničova, a na ně pak navazuje a pokračuje směrem severoseverovýchodním za údolím u Horní Libiny vlastní pásmo Hrubého Jeseníka, které od sedla Skřítek vyzvedá v centrálním horském pásmu své vrcholy nad hranici lesů, až Pradědem dosahuje výšky 1492 m. Od Praděda otáčí se tento hlavní hřbet směrem severozápadním, klesá do sedla Červenohorského (1010 m), vystoupí opět do výšek nad 1400 m (Koprník) a končí sedlem Ramzovským (758 m). Nejrozsáhlejší rozsochy, vybíhající z tohoto hlavního pásma jsou silně zalesněná skupina Orlíka, navazující na masiv Praděda na severovýchodě Videlským sedlem a Mravenecník, odbočující z tohoto masivu na severozápad. Jeho temeno přesahuje rovněž hranici lesů.

Sedlem Ramzovským navazují na Hrubý Jeseník a v jeho směru pokračují Rychlebské hory (nejvyšší hora Smrk — 1128 m), které vyplňují nejsevernější výběžek zkoumané oblasti až po Bílou Vodu. K nim náleží skupina Pomezí, táhnoucí se od stejnojmenného sedla směrem severovýchodním, až při státních hranicích klesá do Hornoslezské (Oderské) nížiny.

Řeka Krupá a sedlo Novoseninské oddělují od hor Rychlebských skupinu Králického Sněžníka. Jeho holý vrchol na hranicích Čech, Moravy a Polska dosahuje výšky 1422 m. Zalesněné rozsochy Králického Sněžníka vybíhají na jih až k údolí Moravy. Jižně od tohoto údolí zasahuje do zkoumané oblasti vrchovina Jeřábí, dosahující horou Jeřáb výšky 999 m.

Východně od Hrubého Jeseníka leží Jeseník Nízký, celkovým svým rázem odlišný. Zatím co Hrubý Jeseník zvedá svoje zalesněná úbočí jako mohutný horský val, je Nízký Jeseník značně odlesněnou parovinou. Jeho nejvyšší hora Slunečná dosahuje jen 798 m. n. m. Hranici mezi oběma Jeseníky tvoří zlomová čára, probíhající zhruba podél řeky Oslavy a dále na severovýchod, ve směru Rýmařov, Andělská Hora a Vrbno.

Terénní tvary jsou u jednotlivých horských celků rozdílné. Zatím co Králický Sněžník a Hrubý Jeseník představují mohutné horské bariéry, s plochými a poměrně oblými holými temeny, položenými již na hranici lesů a s prudkými zalesněnými svahy, svírajícími hluboká údolí, Rychlebské hory tvoří celkem jednotné zalesněné a málo členité pásmo. Nízký Jeseník je poměrně jednotvárnou náhorní plošinou.

⁷⁾ KUCHAR ve své cit. studii uvádí mimoto jako samostatný orografický celek Vidnavskou vrchovinu. V jeho mapě, otiskné v Lesnickém atlasu, však vyznačena není.

Konfigurace terénu je dána vznikem těchto horských celků. V prvohorách bylo ve variském cyklu vyvrásněno mohutné příkrovové horstvo, složené z pestrého sledu starých hornin všech typů, vyvrěných i metamorfovaných. Oblast východně od Hrubého Jeseníka, dnešní Jeseník Nízký, včetně Oderských vrchů byla zalita kulmským mořem. V druhohorách a starších třetihorách byly všechny zmíněné masivy působením vnějších horotvorných činitelů zbrušovány a zarovnány na parovinu (peneplén). Třetihorní horotvorné pohyby měly pak zásadní vliv na vytváření dnešní podoby celé oblasti. Karpatské vrásnění působilo svým tlakem na vznik puklin a zlomů, podle nichž se oblast rozpadla na kry, které byly vyzdihovány nebo poklesávaly. Masiv Hrubého Jeseníka se opět zvedl do výše, jako horský val, jehož vrcholky tvoří zbrušovaný peneplén, zatím co úbočí jsou od této doby zmlazována erosivním působením řek. Tím se výrazně odlišuje od Nížkého Jeseníka, který oddělen zmíněnou zlomovou linií zůstal parovinou, která mu udává také geomorfologicky jednotvárný ráz. Zato vznik příkopové propadliny Hornomoravského úvalu a Uničovské pánve dal vyniknout jeho poměrně výrazným okrajovým svahům, ve kterých řeky, stékající do Hornomoravského úvalu vymodelovaly ostře zařezaná údolí, zvané žleby a vytvořily větší pestrost terénu, než je u horních partií.

Na konfiguraci terénu Rychlebských hor měl vliv vznik Sudetského okrajového zlomu, který jim udává dominující postavení nejen nad sousední Oderskou nížinou, nýbrž i nad Žulovskou pahorkatinou, zbrušovou v pleistocénu velkým severským ledovcem. Tyto masy cizího ledu nepronikly však dále, než k severním okrajům Hrubého Jeseníka, kde se spojovaly s několika menšími místními masami firnu. Na modelaci terénu měl z nich největší vliv karový ledovec z Velké Kotliny.

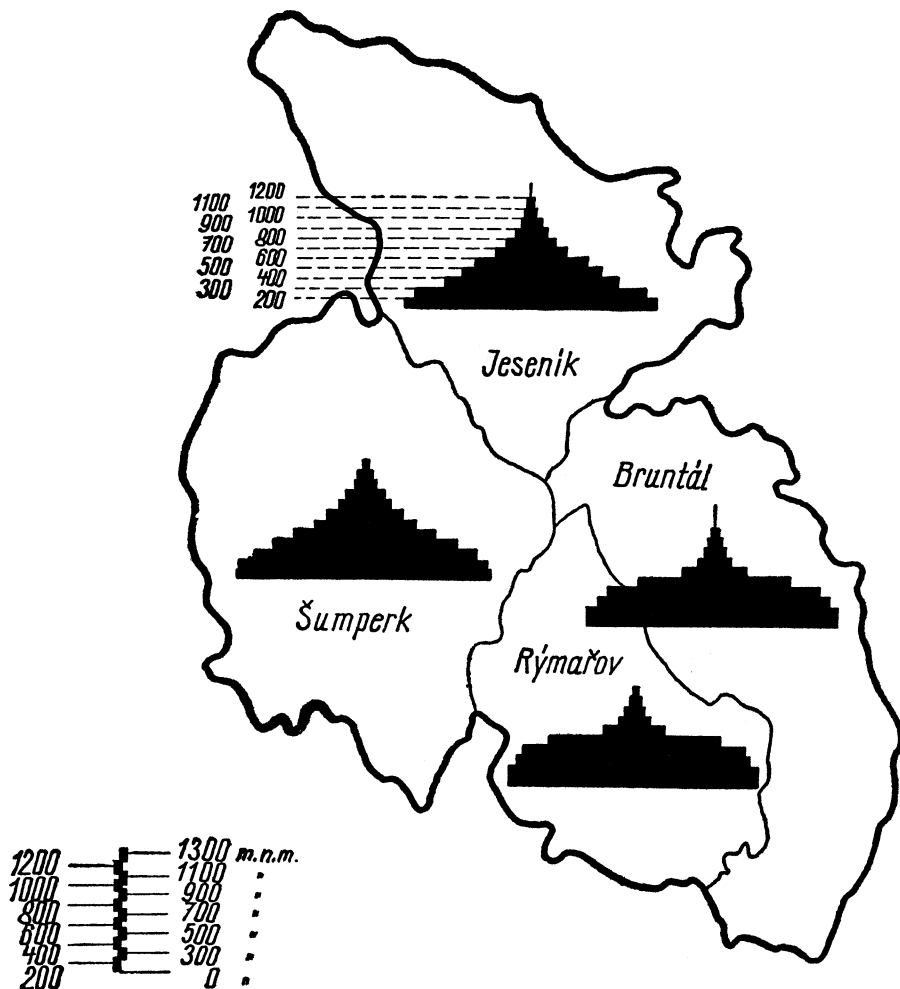
Nejvyšším bodem zkoumané oblasti je Praděd (1492 m n. m.), nejnižším Vidnava (239 m n. m.). Výškové rozměry oblasti jsou patrný z obr. č. 13. Z celkové rozlohy blasti připadá na

pahorkatiny (200 — 600 m n. m.)	45,2 % ⁸⁾
vrchoviny (600 — 1000 m n. m.)	47,7 %
hornatiny (1000 — 1400 m n. m.)	7,0 % a
hole (nad 1400 m n. m.)	0,1 %.

Ve výškovém složení jednotlivých okresů zkoumané oblasti jsou rozdíly. U okresů, zahrnujících převážně Nízký Jeseník (Bruntál a Rýmařov), jsou velmi výrazné výškové vrstvy 500 — 700 m, které činí u Bruntálu 64,8 % a u Rýmařova dokonce 67,7 %. Nad ně pak prudce vynikají plošně málo rozsáhlé, ale výškově velmi diferencované plochy, náležející k centrálnímu pásmu Hrubého

⁸⁾ Podle názvoslovné komise Národní rady badatelské.

Jeseníka. Velká členitost terénu v býv. okresech Jeseník a Šumperk projevuje se v podílech jednotlivých výškových vrstev. Tyto okresy mají zastoupeny i výškové vrstvy do 300 m, které na Bruntálsku a Rýmařovsku chybí úplně, a výškové vrstvy do 400 m, které se v dříve jmenovaných okresech vyskytují velmi omezeně.

Obr. 13. Podíl výškových ploch na rozloze okresů.

Z hlediska hospodářské geografie je významnější sledovat rozlohu výškových vrstev ve vztahu k zemědělské, resp. lesní výrobě. Podle kritérií rajónizace zemědělské výroby⁹⁾ můžeme si rozdělit plochy naší oblasti asi takto:

⁹⁾ SOBOTKA L.: Základy teorie a metodiky rajónizace zemědělské výroby, Sborník akademie zem. věd — Zemědělská ekonomika, roč. III, č. 6, Praha 1957.

pásmo velmi příhodné pro polní hospodářství	
(200 — 300 m n. m.)	3,2 %
pásmo vhodné pro polní hospodářství	
(300 — 500 m n. m.)	21,4 %
pásmo schopné pro polní hospodářství při větší pracnosti	
(500 — 600 m n. m.)	20,6 %
mezní pásmo zemědělské výroby	
(600 — 700 m n. m.)	24,4 %
pásmo hospodářského lesa, event. horských luk	
(700 — 1000 m n. m.)	23,3 %
pásmo zemědělsky a lesnicky nevyužívané	
(nad 1000 m n. m.)	7,1 %
	100,0 %

Rozdílné povrchové poměry jednotlivých částí oblasti přispívaly k odlišnostem hospodářského a politického vývoje. Zejména centrální masiv Hrubého Jeseníka, táhnoucí se středem oblasti a spolu se skupinou Orlíka rozdělující území oblasti na tři celky — Jesenicko, Šumpersko a Rýmařovsko s Bruntálskem, projevuje se jako činitel desintegrující. Nejvýrazněji se to projevuje na Jesenicku, ležícím za centrálním masivem Hrubého Jeseníka a tudíž zejména v minulosti odděleným dopravně od Moravy. To byla jedna z podmínek, proč se vyvíjelo v závislosti na střediscích tehdejšího Slezska. Také vývoj osídlení byl ovlivňován výškovými poměry i utváření terénu. Výrazným způsobem ovlivňovala konfigurace terénu dopravní směry (viz kapitola o dopravě).

Stejně jako povrchový ráz, i nerostné bohatství oblasti je výsledkem složitého geologického vývoje. Po stránce geologické dělí se oblast na dva výrazné celky: západní je velmi pestrého složení, převážně z metamorfovaných krystalických břidlic a zahrnuje skupinu Králického Sněžníka, Hrubý Jeseník a Rychlebské hory. Východní, celkem jednotvárný, složený z kulmských břidlic, zahrnuje Nízký Jeseník. Krystalinikem na severu kraje rozumíme především kru metamorfovaných hornin většinou vyvřelého původu, které tvoří oblast Králického Sněžníka a severozápadní části Rychlebských hor. Jde o denudované jádro klenby, v jejímž obalu jsou série hornin většinou sedimentárních: pásmo staroměstské, velkovrbenské, branenské postupující rýnským směrem. Tyto vrstvy pokračují až do oblasti Rychlebských hor.

Staré pásemné pohoří Hrubého Jeseníka se skládá ze dvou kleneb. Starší východní klenba desenská (s klenbou videlskou, bedřichovskou, strupšinskou a klenbou Orlíka), se skládá z pestrého sledu starých hornin vyvřelých i metamorfovaných a zahrnuje mimo jiné skupinu Praděda. Toto pestré jádro má obal spodnosedlovský. K tomuto devonskému obalu náleží i zóna Červenohorského sedla, která odděluje desenskou klenbu od západnější jednotky klenby kepernické.

Tato má jednodušší ráz. Její jaderná část se skládá z ortoruly, její obal je tvořen svory staršími nežli ortorula v jádře. Do oblastí mezi kopernickou a desenskou klenbou vnikl na severu i na jihu masiv amfibolitu.

Ortoruly jsou výborným silničním kamenem. Na vápence pásem staroměstského, velkovrbenského a branského jsou vázány výskyty tuhy (Staré Město, Branná). Amfibolity slouží rovněž jako základní silniční kámen.

Rudné výskyty jsou vázány na výlevy podmořského magmatu na jihovýchodním úpatí Hrubého Jeseníka, zalitým spodnědevonským mořem. Pravé žilné výskyty jsou zejména u Nové Vsi na Rýmařovsku. Mnohem významnější rudy sedimentární se vyskytují ve značném bohatství u Zlatých Hor. Jako další užítkové horniny vznikají křemence (oblast okolo Vrbna). Jsou vhodné k využití ve sklářství v těch místech, kde obsahují nižší procento železa. Zatím využity nejsou.

Ve středním devonu, kdy moře zalévá oblast dnešního Nízkého Jeseníka a Oderských vrchů až na Hranicko, dochází k hlavním erupcím diabasového magmatu a vznikají diabasy, mandlovce (Ondrášov) a různé druhy tufu. Železné rudy se usazují ve dvou pruzích. Západní (Uničov — Rýmařov — Vrbno) je celkem souvislý jako pokračování sedimentace ze spodního devonu do devonu středního, kdežto východní (šternbersko-hornobenešovský) je pouhé pásmo nesouvislých ostrovů, které vyčnívají z oblastí kulmských hornin na jednotlivých lokalitách. Dále se usazují vápence, jako např. u Sovince a Mnichova.

Střednědevonské moře dělil v prostoru dnešního Hornomoravského úvalu podmořský práh na dvě pánve: Nízkojesenickou a Západní.

Záplava svrchního devonu zasáhla již jen na jihovýchod zkoumané oblasti a šířila se na jihozápadní Moravu.

Po sedimentaci devonu dochází, jak již bylo uvedeno při výkladu o geomorfologii, k velmi intenzivní horotvorné činnosti, při níž ve směru ZSZ jsou na sebe nasunovány celé veliké kry. Metomorfovaná kra Králického Sněžníka je nasunována na kopernickou klenbu s jejím svorovým obalem a tato přes zónu Červenohorského sedla, která je rovněž devonského stáří (fylity, diabasy, křemence) na klenbu desenskou. Přitom jsou podložní ortoruly částečně zavrásněny do spodnědevonských sérií hornin a celek dostává příkrovovou stavbu.

Oblast, ležící východně za touto vyvrásněnou hmotou, dnešní Jeseník Nízký, včetně Oderských vrchů, byla ve spodním karbonu (kulmu) zalita nehlubokým, šelfovým mořem, které, zasypáváno součástmi z pobřežních partií, dalo usazováním jemných kalů a písků vznik petrograficky velmi jednotvárnému komplexu (pokryvačské břidlice, droby a slepence). Celý tento jednotvárný komplex byl rozdělen na několik pásem z nichž studovanou oblastí probíhá nejsevernější pásmo andělohorských břidlic, dále k jihovýchodu pásmo benešovských drob a pásmo moravických břidlic s nejlepšími ložisky břidlic pokryvačských.

V době produktivního karbonu je celá oblast souší. Na severu, po staré poruchové linii dochází k vytváření žulovského granodioritového plutonu, jehož apo-

fyziky pronikají do okolí Šumperka. Na tento pluton, který dává v množství lomů výborný kamenický materiál, jsou vázány pegmatitové pně kolem jesenických kleneb. Zejména na Šumpersku jsou známy obsahem berylia a jiných vzácných prvků.

V druhohorách je masiv Hrubého Jeseníka zbroušen do paroviny typu stadia zralosti o průměrné výšce 800 — 900 m. Intenzivní horotvorná činnost, ke které na rozhraní paleogenu a neogenu dochází v oblasti dnešní Karpatské soustavy, se neuplatňuje v oblasti Českého masivu přímo, nýbrž se omezuje na oživení starých poruchových linií, podle nichž poklesávají nebo jsou zvedány jednotlivé části ker do výše. Tak poklesá v řadě příkopových propadlin a jednoduchých poklesů soustava pánví, jejich celek je dnes nazýván Hornomoravským úvalem a zvedá se naopak opět do horských výšek masiv Hrubého Jeseníka. V severní části na Jesenicku vzniká pravděpodobně v této době v nevelké zátoce při mořském pobřeží místní nahromadění dřev, které dává vznik slojím celkem podřadného lignitu

V pliocénu je dán pravděpodobně základ kaolinizaci na jednotlivých lokalitách žulovského plutonu. Do této doby je také kladen vznik Uničovské pánve, jejíž pokles dal vyniknout okrajovým svahům Nízkého Jeseníka (viz stať o geomorfologii).

Počátkem pleistocénu usazují se první štěrky, v nichž řeky počínají meandrovat. V Nízkém Jeseníku dochází v toto období k sopečné činnosti. Na vrstvách kulmu vyvěřely čedičové kopce Velký a Malý Roudný (780 a 775 m n. m.), Venušina sopka (655 m n. m.) nad Mezinou, Uhlířský vrch (670 m n. m.) nad Bruntálem a Červený vrch (750 m n. m.) mezi Moravským Berounem a Budišovem nad Budišovkou. Tyto stratovulkány jsou počítány k nejmladším vyhaslým sopkám ve střední Evropě. Průzkumy okolních tufových ložisek, čedičových proudů i nesouvislých vyvrženin svědčí o prudkosti výbuchů těchto sopek.

V pleistocénu dochází k významným změnám podnebním, které jsou vyjádřeny vznikem ledových dob (ve 4—5 cyklech). V době největšího zalednění vniká na naše území masa cizího ledu, který k nám proniká ze Skandinávského kotle přes Oderskou nížinu až k Vekému okrajovému Sudetskému zlomu, t. j. po severní úpatí Rychlebských hor a Hrubého Jeseníka. Tento pevninský ledovec přivlekl s sebou obrovské množství cizího materiálu, který uložil v celé severovýchodní části Jesenicka, ve dnes přeplavených štěrkopiscích o mocnostech několika desítek metrů (80 m u Zlatých Hor).

V holocénu převládá hloubková i plošná erose v partiích horských a mírná erose boční a akumulace štěrků, štěrkopísků, hnilokalů a dochází i k tvorbě rašelin v partiích údolních.

Ze zásob surovin jsou podle dnešního stavu výsledků geologického průzkumu nejvýznamnější ložiska barevných kovů (zejména chalkopyritu a galenitu) v okolí Zlatých Hor.

Podnebí zkoumané oblasti je chladné a vlhké. Oblast nám zhruba ohraničuje

isotherma 7° C roční průměrné teploty. Teplejší jsou jen nižší polohy řek (dolní část údolí Bělé a Desné po Velké Losiny), rovina mezi Vidnavou a Javorníkem a západní svahy Nízkého Jeseníka. Jelikož teplota klesá v nepřímé úměře s nadmořskou výškou, mají nejvyšší centrální partie Hrubého Jeseníka a skupiny Králíckého Sněžníka roční průměr 4° C a nižší.

Jednotlivé stanice mají tyto průměry z pozorovací řady 1901 — 30¹⁰):

Alfredova chata (1078 m n. m.)	3,3°
Králický Sněžník (1424 m n. m.)	2,4°
Červenohorské sedlo (1010 m n. m.)	3,6°

Níže položené stanice mají tyto střední roční hodnoty:

Rabštejn (730 m n. m.)	5,0°
Vidly (762 m n. m.)	4,7°
Rejvíz (757 m n. m.)	5,4°.

Průměrná teplota nejteplejšího letního měsíce — července se pohybuje v masivu Praděda i na Králíckém Sněžníku kolem 13° C:

Alfredova chata	12,9° C
Králický Sněžník	11,9° C
Červená hora	13,2° C
skupina Orlíka	14,0° C.

Uváděné průměry dokazují, že v nejvyšších horských partiích Hrubého Jeseníka prakticky neexistuje klimatické léto, tj. období s průměrnými denními teplotami nad 15° C.

Srovnáme-li teplotu Hrubého Jeseníka s jinými horskými oblastmi zjišťujeme, že je zde v zimě poněkud chladněji než v Krkonoších, ale naproti tomu tepleji než v Beskydech. V létě je tomu naopak. Tyto rozdíly jsou způsobeny přibýváním kontinentality směrem k východu. Ale i uvnitř oblasti jsou určité místní rozdíly. Území severně od centrálního hřebene má vlivem zde vanoucích větrů föhnového typu relativně teplejší zimy a podzimy. V létě a zvláště na jaře je vlivem föhnových větrů tlumen častým výskytem chladných větrů severních směrů.

Hrubý Jeseník i skupina Králíckého Sněžníka vyznačují se poměrně vysokou oblačností (roční průměr 6,5 — 7 stupňů, tj. 70 % doby je obloha pokryta mraky¹¹). Doba slunečního svitu se pohybuje od 1550 — 1600 hodin ročně. Nej-

¹⁰) Veškeré klimatické údaje v této kapitole, pokud není uvedeno jinak, jsou vzaty z materiálů býv. Krajské plánovací komise v Olomouci.

¹¹) Pro srovnání — Vysoké Tatry mají jen 5,7 stupňů. Srovnávání s jinými horskými celky je prováděno podle HÄUFLERA V. Horské oblasti v Československu, Praha 1955.

méně hodin slunečního svitu má Králický Sněžník a jižní svahy centrálního pásma. Ve srovnání s Krkonošemi má Hrubý Jeseník o něco více slunečního svitu (Pec 1512, Špindlerův Mlýn 1389, Sněžka 1580), ale podstatně méně než Vysoké Tatry (Štrbské Pleso 1846, Starý Smokovec 1827, Tatranská Lomnica 1654).

Pokud jde o srážky, je téměř celé sledované území ohraničeno isohyetou 700 mm. S rostoucí výškou srážek přibývá. Srážkové maximum je v oblasti Pradědu, kde roční průměr přesahuje 1400 mm. Odchyly od normálu jsou dány expozicí svahů, takže návětrné svahy jihozápadní mají větší množství srážek než závětrná strana severovýchodní. Menší srážky má také Nízký Jeseník, který leží v deštovém stínu Jeseníka Hrubého. Návětrná strana Hrubého Jeseníka trpí v letních měsících přívaly, a to zejména v oblasti Šerák — Keprník — Vozka — Červená hora¹²⁾. Tyto přívaly působí na půdách, promočených intenzivními dešti rozsáhlé svahové sesuvy.

Rozložení srážek během roku vykazuje značné rozdíly mezi zimními a letními měsíci, jejichž poměr je 16,9 % ku 36,6 %, na rozdíl např. od Krkonoš, kde činí 23,6 % ku 31,1 %. Znamená to tedy pro Jeseníky méně příznivou situaci, projevující se relativně větším množstvím dešťů v letním turistickém období, než v Krkonoších. Úhrnná výška spadlého sněhu za rok přesahuje v oblasti Praděda 300 cm¹³⁾. Vedle množství sněhu je důležitý počet dní se sněhem, který v Hrubém Jeseníku přesahuje 45 dní (při celostátním průměru 34 dní¹³⁾), a délka sněžného období. Toto činí v největších polohách 230 dní i více, při čemž i v ostatních částech zkoumané oblasti je podstatně vyšší než v nížinných oblastech sousedních¹⁴⁾.

Trvání sněhové pokrývky je významné z hlediska dopravy dříví a z hlediska rekreace. Dlouhotrvající sněhová pokrývky v oblasti Pradědu je jedním z významných faktorů, vytvářejících předpoklady pro vznik horského lyžařského střediska.

Pro zemědělskou výrobu je velmi důležitá délka vegetačního období. Tato činí v převážné části zkoumané oblasti 100 — 120 dní. Jen v nížinné části Jesenicka

¹²⁾ SOKOL F.: Příspěvek k poznání vzniku povodňových škod v bystřinské oblasti horního toku Moravy. Sborník ČSAZV, řada lesnictví, roč. XXVIII, č. 1, Praha 1955.

¹³⁾ Atlas republiky Československé, Praha 1935.

¹⁴⁾ Délka období se sněhem.

Stanice:	průměrná:	trvání:	extrémní:	trvání:
Bruntál	4/11 — 11/4	159 dní	25/9 — 11/5	228 dní
Moravský Beroun	7/11 — 16/4	161 dní	2/10 — 17/5	227 dní
Stránské	23/10 — 19/4	179 dní	22/9 — 23/5	243 dní
Vidly	14/10 — 30/4	199 dní	13/9 — 23/5	252 dní
Alfrédova chata	6/10 — 22/5	229 dní	7/9 — 1/7	297 dní
Klášteř Hradisko	15/11 — 4/4	141 dní	21/10 — 18/5	209 dní
Přerov	13/11 — 7/4	146 dní	29/10 — 18/4	180 dní

(Z materiálů býv. Krajského muzea v Olomouci.)

a Šumperska a ve východní části Nízkého Jeseníku dosahuje až 140 dní. Naproti tomu v prostoru centrálního masivu a ve skupině Králického Sněžníka je nižší než 100 dní. Krátkost vegetačního období (srovnáme-li je např. s Hornomoravským úvalem, kde dosahuje 160 dní nebo dokonce s jižní Moravou, nebo středním Polabím kde je až 190 dní), vyžaduje stanovení zvláštních agrotechnických lhůt a omezuje volbu zemědělských plodin.

Délka vegetační doby se odráží v termínu počátku jarních polních prací, který je v převážné části oblasti o 14 dní až o tři týdny pozdější, než v Hornomoravském úvalu. Jen bezprostřední okolí Vidnavy (tzv. Slezská Haná) má počátek jarních polních prací stejný jako Hornomoravský úval (11. — 20. III. 3.). Údolí Desné od ústí Merty až po ústí do Moravy a níže položená část Jesenicka mají počátek jarních prací od 21. — 30. III., tj. o týden později, než na Hané, ale nejméně o týden dříve než v ostatních částech oblasti. Skupina Králického Sněžníka a centrální pásmo Hrubého Jeseníku má začátek jarních prací až po 20. IV. Tento termín je však již jen teoretický, neboť tato území leží nad hranicí zemědělské kultivace.

Obdobně je tomu u žní. Žně ozimého žita v převážné části oblasti začínají 5. VIII a později, což je cca o tři týdny později než v Hornomoravském úvalu. Dřívější počátky žní mají jen rovinné části Jesenicka a Šumperska. Pozdní začátek žní, jejichž průběh bývá často zdržován dešti, stejně jako u podzimních polních prací vyžaduje, aby postup těchto prací zde byl organizován poněkud jinak, než v Hornomoravském úvalu. Především je nutné zkrátit na minimum trvání sklizně. To klade zvláštní nároky na počet sezónních sil i na přísun mechanizačních prostředků, a vyhrocuje tím sezónní špičku.

Zabývat se prouděním vzduchu v oblasti členitého horského reliéfu Hrubého Jeseníku je velmi obtížné vzhledem k silnému vlivu terénu na směr větru. Celkově převládají větry západních směrů.

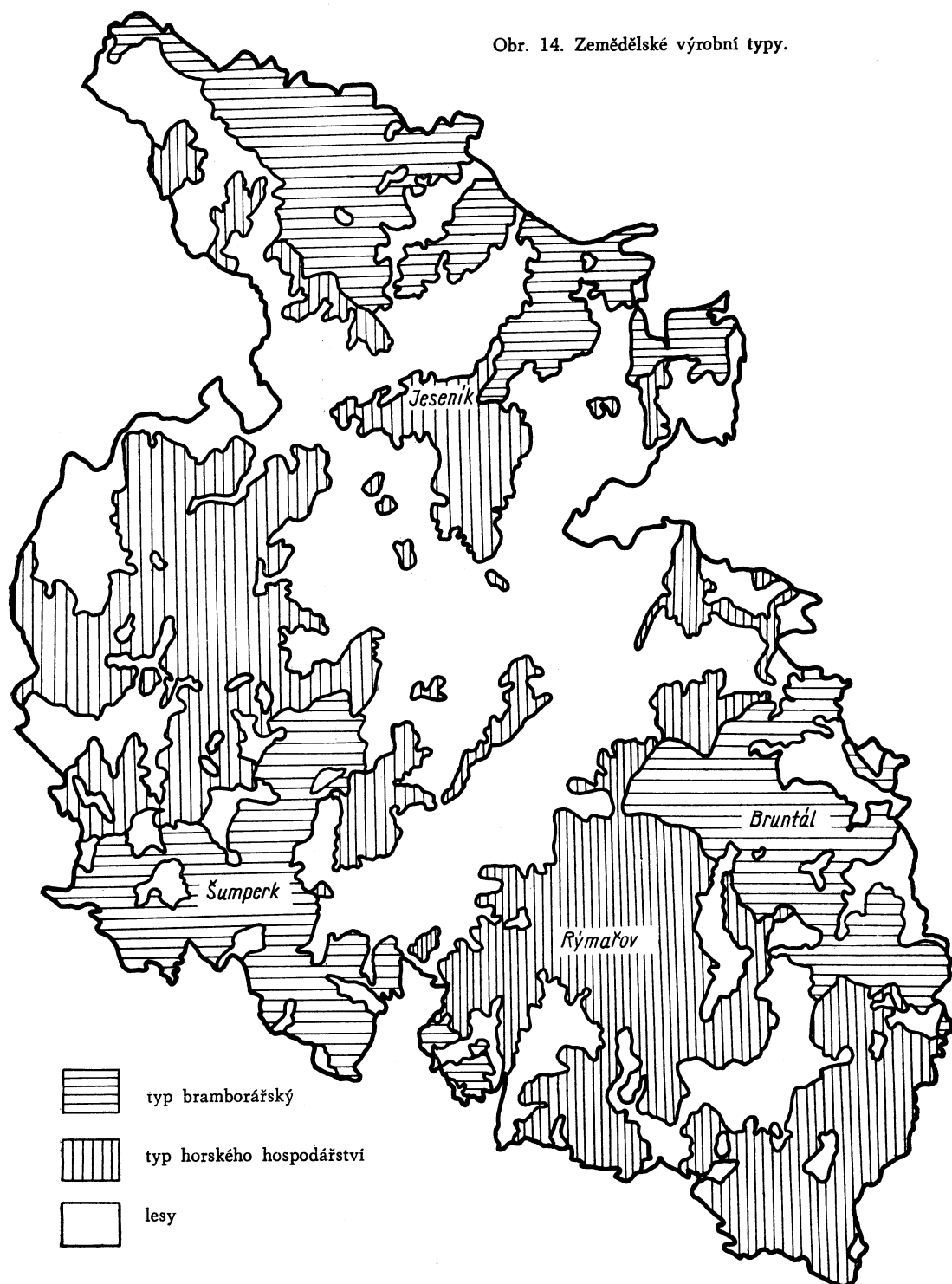
Po stránce pedologické je většina území pokryta půdami, vykazujícími různý stupeň podzolizace. Vegetační oblasti horských lesů v centrálním pásmu Hrubého Jeseníku a ve skupině Králického Sněžníka se vyznačují půdami výrazně podzolvého rázu. Tyto půdy jsou místy silně degradované na ulehle, ochuzené podzoly nebo zrašeliněné půdy. V určitých, zvláště postižených oblastech dochází i ke smytí půdy.

Pokud se půdních druhů týká, vyskytují se v západní části oblasti lehčí až středně těžké půdy písčito-hlinité, v Nízkém Jeseníku střední a těžší půdy hlinité a jílovito-hlinité, silně střípkovitě kamenité¹⁵⁾.

Půdní typy a druhy spolu s klimatem jsou podkladem pro rajónizaci zemědělské výroby na základě zemědělských výrobních typů. Zkoumaná oblast náleží

¹⁵⁾ Mapa půdních druhů 1 : 200.000, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky ČSAZV, Praha 1953.

Obr. 14. Zemědělské výrobní typy.

z poloviny k výrobnímu typu bramborářskému a z druhé poloviny k výrobnímu typu horského hospodářství (viz obr. 14).

Po stránce vodohospodářské je zkoumaná oblast charakteristická tím, že jde o oblast pramennou. Prochází jí zhruba ve směru od severozápadu na jihovýchod hlavní evropské rozvodí mezi Baltem a mořem Černým. Oblast moře Černého odvodňuje řeka Morava, pramenící na Králickém Sněžníku a její levostranné přítoky Krupá, Branná, Desná, Oskava, Sitka a Bystřice. Oblast moře Baltského je odvodňována Odrou, z jejichž přítoků pramení v oblasti Opava, Moravice a Bělá (přítok Kladské Nisy). Hustota vodní sítě je značná (např. v povodí Krupé 0,71 km na 1 km², horní Desné 0,73 km).

Vodnost řek je malá, přičemž ve východní části je o něco vyšší v západní¹⁶⁾. Typické jsou četné bystřiny, mající v suchých ročních údobích často nepatrné množství vody, naproti tomu v době prudkých a dlouho trvajících srážek se rozvodňují a působí značné povodňové škody, hlavně v severní části Šumperska a jižní části Jesenicka.

Jako oblast pramenná je odkázána výhradně na hospodaření s vodou, spadlou srážkami na jejím území. Je to především retenční schopnost lesů, která zde musí uplatnit svůj regulující vliv, neboť všechny ostatní faktory, jako bohatost srážek (1100 — 1500 mm, srov. s celostátním průměrem 720 mm!), nadmořská výška, svažitost terénu a menší propustnost hornin způsobuje, že odtokový koeficient dosahuje značných hodnot¹⁷⁾.

Velmi důležité pro vodohospodářskou bilanci jsou změny průtokového množství

16) Průtočné množství vody v m³/sec.:

Krupá (ústí)	2,1
Branná (ústí)	1,9
Morava (Raškov)	5,9
Desná (ústí)	5,4
Moravice (Kružberk)	6,4
Opava (nad Moravicí)	7,4

Údaje podle Státního vodohospodářského plánu, Brno 1954.

Veškeré další údaje, týkající se vodního hospodářství, pokud není uvedeno jinak, jsou vzaty z tohoto pramene.

17)

	Roční srážky v mm:	Průměrný roční průtok z km ² v dm/sec.:	Průměrný odtok ze srážek v %:
Morava po Krupou	1030	19,2	64,1
Krupá	1043	22,5	70,1
Branná	1016	20,2	65,7
Morava po Baškov	971	19,7	64,0
Morava po Desnou	921	15,5	50,1
Desná	1024	16,1	50,5
Morava a Desná	943	15,5	52,3
Bělá po Staříč	994	17,9	48,0
Staříč	980	7,1	47,0

Podle SOKOLA, viz pozn. 12).

vody v průměru roku¹⁸⁾). Hlavní toky oblasti mají v dlouhodobém průměru největší vodnatost v jarních měsících, tj. v údobí tání sněhu. V době maximálních srážek, tj. v létě, jsou stavy pod celoročním průměru, a to v důsledku značného odpařování a působením vegetace. Průtok vody bystřinných toků podléhá bezprostředně vlivům srážkovým. Přívalové vody působí i značné škody, neovlivňují však v dlouhodobém průměru průtočnost hlavních toků oblasti.

Malé a kolísavé průtoky bystřin a řek nepříznivě ovlivňují možnost rozvoje průmyslu, zejména náročného na vodu, jako je průmysl papíru a celulózy, některá odvětví chemie atp. Kolísavost průtoků vod by odstranila výstavba přehrad, které jsou navrhovány na horním toku Moravy u obce Velká Morava, na Krupě u Habartic, Desné u Kout a na Opavě u Mnichova. Jde vesměs o menší nádrže, které by plnily především funkci retenční a akumulární. Vzhledem k tomu, že leží v rekreačně významných místech, byly by využívány i pro vodní sporty a rekreaci. Podmínky pro budování nádrží nejsou však v oblasti příznivé, a to jak s ohledem na terén, tak i množství ukládaného materiálu. Proto realizace výstavby je odvislá na výsledku dalších průzkumů.

Pro energetické využití nemají při dnešním stavu a požadavcích techniky zdejší toky význam, neboť množství protékající vody je nízké a kolísavé. Vydatnost zdejších toků po stránce energetické odpovídalo potřebám výrobních zařízení v epoše feudalismu, kdy zde také byla řada vodních děl, pohánějících mlýny, stoupy, hamry apod. S technickým pokrokem a s vyššími nároky na energetickou kvalitu toků docházelo k postupnému zániku většiny instalovaných vodních děl.

Vodní režim oblasti významným způsobem ovlivňuje stavy vody důležitých vodních toků, majících zde horní části svých povodí. Jde především o řeku Moravu, zásobující vodou průmysl řady měst a zemědělství nejvýznamnějších moravských produkčních oblastí, a o řeku Opavu, dodávající jen Ostravě ročně 526 mil. m³ vody. Proto je naše oblast, zejména její nejvýše položené části (Hrubý Jeseník a skupina Králického Sněžníka) oblastí vodohospodářsky důležitou.

Vody na území oblasti jsou většinou průzračně čisté, s výjimkou Moravy od soutoku s Brannou, Branné od Jindřichova, Bělé od Jeseníka, Desné od Loučné a Moravice od soutoku s Podolským potokem. Největšími zdroji znečištění jsou papírny a celulosky. Ohled na čistotu vody řeky Moravice (zdroj pitné vody pro

¹⁸⁾ Podíl měsíců na průměrném průtoku v letech 1930—1950:

	11.	12.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
A	7,9	6,9	6,7	7,0	11,5	16,8	11,8	7,2	5,7	6,3	6,2	6,0
B	5,4	5,7	6,0	13,8	12,1	11,1	7,5	5,8	7,8	9,0	7,1	8,1
C	6,3	6,2	6,6	16,9	14,0	12,4	6,7	4,9	6,5	6,5	5,7	7,3

A = Morava (Raškov),

B = Opava (Opava),

C = Moravice (Kružberk).

U ostatních toků dlouhodobé průměry chybí. Buď byly po dobu okupace Němci zničeny, nebo nejsou k dispozici pro zpracování. (Státní vodohospodářský plán pro zemi Moravskoslezskou, Brno 1954.)

Ostravu) ovlivňuje pronikavě rozmístění výroby v celém jejím povodí, neboť v důsledku vyhlášení ochranného pásma zde nesmí být budován žádný průmysl, znečišťující vodu a veškeré stávající zdroje znečištění musely být odstraněny.

Destruktivní vliv vody projevuje se silnou činností erosivní. V určitých místech, kde se uplatňují i vlivy svaživosti terénu, geologického podkladu a vodohospodářsky nevhodných smrkových monokultur dochází v důsledku podmáčení i k narušení stability terénu. Půdní sesuvy takto vzniklé nabývají mnohdy pro naše poměry katastrofálního rozsahu. Tak r. 1921, kdy postihla oblast Červené hory silná průtrž mračen, došlo k sesuvům půdy, jejichž následky (odplavení 100.000 m³ lesní půdy, zničení komunikací a mostů do vzdálenosti 30 km, devastace vodních koryt, zničení obytných a hospodářských budov) odhadl SOKOL (viz pozn. ¹²) na 12,5 mil. Kč tehdejší měny. Tato katastrofa nebyla jediná. Značné sesuvy objevily se i na svazích Praděda v povodí Bílé Opavy, dále v povodí Branné a Staříče. Celkem zde bylo zaznamenáno 63 sesuvů o ploše téměř 50 ha. Ohroženy jsou dále lesní půdy v pramenné oblasti Mertvy a Bělé, jakož i v prameništi Moravy a v povodí Stříbrnického potoka ve Skupině Králického Sněžníka¹⁹).

Důležitou složkou geografického prostředí je vegetační kryt. Z hlediska hospodářské geografie není ani tak významné horizontální začlenění naší oblasti, která podle dělení DOMINOVA patří k oblasti Hercynsko sudetské (podoblast východosudetská), jako sled výškových vegetačních pásem. Téměř 70 % oblasti patří do kulturní zóny, kde je vegetační kryt zcela změněn pěstebními zásahy člověka. Tato zóna je ohraničena zhruba isohypsou 700 m. Nad touto hranicí leží horské pásmo lesů, složené převážně z porostů smrkových, a to do 1000 m s charakterem lesů těžebních, nad 1000 m lesů ochranných. Hranice lesa probíhá v Hrubém lešeníku asi ve výši 1300 m. Nad ní se rozkládají horské louky rázu subalpinského.

Svéráznost geografického prostředí je určována komplexem fyzicko-geografických faktorů, existujících v dané oblasti. Z provedené charakteristiky ekonomicky působících složek přírodního prostředí vyplývá, že v našem případě jde o oblast převážně horskou s drsným podnebím a málo úrodnými půdami. Souhrn půdních a klimatických podmínek odpovídá přibližně z poloviny výrobnímu typu bramborářskému a výrobnímu typu horskému hospodářství. Vegetační doba je krátká, což ovlivňuje agrotechniku. Po stránce vodohospodářské jde o typickou pramennou oblast s nepříznivými odtokovými poměry. Malé a kolísavé průtoky nedovolují umístit na tocích průmysl s vyšší a stálou potřebou vody. Povodňové přívaly ohrožují stabilitu terénu a způsobují strže značného rozsahu. Vegetace je až na nepatrné výjimky změněna hospodářskou činností člověka.

¹⁹) Podle informací býv. Krajské správy lesů Olomouc, závod lesnicko-technických meliorací v Šumperku.

Hospodářský význam mají zásoby rud barevných kovů, železné rudy, grafitu a stavebních hmot.

Konfigurace terénu, zejména centrální masiv Hrubého Jeseníka, táhnoucí se středem zkoumané oblasti, ovlivnila budování hlavních dopravních tahů a podmiňovala tak nejednotnost dopravní sítě oblasti.

Terénní podmínky, klima, přírodní krásy a výskyty minerálních vod vytvářejí ve svém komplexu příhodné podmínky pro rozvoj cestovního ruchu.

O b y v a t e l s t v o¹⁾.

Území celé severní Moravy a severozápadního Slezska bylo až do 12. století pokryto hlubokými lesy, s výjimkou rovinné části Jesenicka, kam dle předpokladů ŠEBÁNKOVÝCH²⁾ snad zasahovalo osídlení slovanského kmene Holaroviců.

Osídlování počalo z jihu, a to ve 12. století nejprve obyvatelstvem českým, které rozšiřovalo svou ornou půdu na úkor pralesa. K této původní selské kolonizaci české přistupuje ve 13. a 14. století kolonizace německá, a to již nejen selská, ale i hornická. Přesto však lze předpokládat, že ještě ve 14. století nenabýlo německé osídlení převahy nad osídlením českým. Za válek českouherských v sedmdesátých letech 15. století byla celá oblast velmi zpustošena, přičemž počet obyvatel podstatně poklesl. Nová kolonizace, vyvolaná zejména na Bruntálsku a Rýmařovsku rozvojem těžby rud a hutnictví, byla již takřka výhradně německá a přicházela ze Slezska. K dalšímu nepříznivému zvratu v národnostním vývoji oblasti došlo po pohromě bělohorské, která postihla Moravu více než Čechy. Tehdy, jak uvádí KAPRAS³⁾ „sesunuli se Němci s hor do nížiny“. Tím se vytvořilo předpolí německého osídlení i v rovinných částech Šumperska, Zábřezska a Hranicka, čímž se území vzájemného střetávání a prolínání posunulo, s výjimkou jihozápadního Šumperska, mimo naši oblast a přispělo tak k utužení a konservaci jejího německého charakteru.

Stav hospodářství a tím i počty obyvatel záležely v oblasti především na rozsahu a prosperitě dolování. O jeho vlivu na osídlení svědčí to, že Rýmařovsko v době jeho rozkvětu (ještě v 18. stol.) patřilo k nejlidnatějším okresům Moravy⁴⁾. Teprve po jeho úpadku koncem 18. století stává se hlavním odvětvím průmysl textilní, zpracovávající zdejší surovinu — len. Hospodářská krize v sedm-

1) Část této kapitoly byla (po doplnění dat z r. 1959) samostatně otištěna ve Sborníku Vlastivědného muzea v Olomouci B V/1959 pod názvem „Vývoj osídlení pohraničních okresů bývalého Olomouckého kraje v letech 1869—1959“.

2) ŠEBÁNEK J.: Slezsko a české země 9.—13. století, Sborník Slezsko, Český stát a česká kultura, Opava 1946.

3) KAPRAS J.: Severní Morava a Ústřední matice školská. Sborník A. Kubis, k jeho šedesátce. Olomouc 1936.

4) HOSÁK L.: Z minulosti Olomouckého kraje. Olomouc 1956.

desátých letech minulého století postihla těžce tento průmysl, což se projevilo zejména na Rýmařovsku a Moravskobereounsku. V tomto okrese textil zanikl úplně, u obou pak nastala nezaměstnanost a jako její následek docházelo k vystěhovalectví. Důsledky hospodářského úpadku se projevují tedy na Bruntálsku a zejména Rýmařovsku poklesem osídlení, na Jesenicku a Šumpersku zpomalením růstu počtu obyvatel ve srovnání s průměrem na území ČSR (viz níže). Tento vývoj trval s výjimkou přechodného zlepšení v prvním desetiletí existence Československa po celou dobu kapitalismu u nás. Zejména v době světové hospodářské krize došlo k dalšímu poklesu.

Sledujeme-li vývoj počtu obyvatel v oblasti zjišťujeme, že ve srovnání se sousedními úvalovými okresy, nebo s územím celého dnešního Československa rostl velmi pomalu. Tak od r. 1869, kdy činil 218.000 osob, vzrostl do r. 1930, kdy dosáhl maxima, o necelých 10.000 obyvatel, což je vzestup jen o 4,5 %. V jednotlivých časových úsecích se počet obyvatel vyvíjel takto⁵⁾:

	1869	—	1880	—	1890	—	1900	—	1910	—	1921	—	1930
A	100		103,4		104,4		102,6		103,5		97,3		104,5
B	100		105,5		109,0		112,2		117,2		115,8		122,6
C	100		106,0		111,3		112,0		128,6		129,0		138,4

(A = index vývoje ve zkoumané oblasti,

B = index vývoje v býv. olomouckém kraji,

C = index vývoje na území dnešní ČSSR.)

Ze srovnání výše uvedených indexů je patrný zaostávající vývoj oblasti. Počet obyvatel na území pozdější ČSR i nížinných sousedních okresů roste mnohem rychleji. A tak v r. 1930, kdy se počet obyvatel v ČSR zvýšil ve srovnání s rokem 1869 více než o třetinu, v naší oblasti se zvýšil jen o necelou dvacetinu.

Přitom vývoj počtu obyvatel neprobíhal v celé oblasti stejně. Zatím co u okresů Rýmařov a Bruntál se projevil pokles, vykazovaly Jesenicko a Šumpersko přírůstky (viz obr. 15).

Obyvatelstvo zkoumaných okresů bylo ve sledovaném období téměř výhradně německé. V tomto stavu nenastaly změny ani po vzniku samostatného československého státu (viz kapitole o vymezení str. 13). I když byla znesnadňována násilná germanizace a kladně se projevovala populační převaha českého živlu, znamenalo to posun národnostní hranice jen v sousedních smíšených oblastech Zábřežska, Šternberska, Olomoucka a Hranicka, zatím co v naší oblasti k žádné změně prakticky nedošlo. Nepatrný vzrůst českého obyvatelstva se projevil jen ve městech tím, že část státních zaměstnanců tvořili Češi.

Německá okupace přinesla s sebou v oblasti likvidaci české menšiny, s výjim-

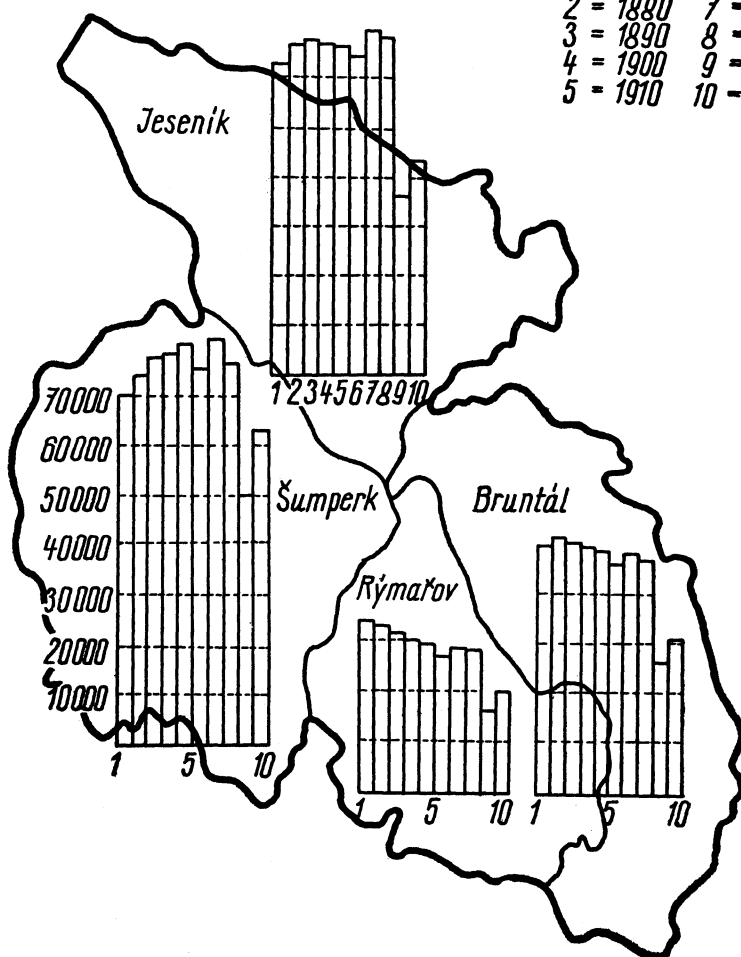
⁵⁾ Pokud není uveden jiný pramen, jsou čísla v kapitole o obyvatelstvu vzata z materiálů býv. Krajské plánovací komise rady KNV v Olomouci.

kou venkovského osídlení v české části Šumperska⁶⁾, ale současně také absolutní pokles osídlení vůbec, a to v takové míře, že tím byl odčerpán téměř celý přírůstek od r. 1869 (index 1939/1869 = 100,5). Pokles byl způsoben nejen odchodem českého obyvatelstva, ale především úbytkem samotného německého obyvatelstva, vyplývajícím z přetrhání starých státních svazků a rozrušení dlouhodobých hospodářských celků. Tento proces, projevující se již ve sčítání v roce 1939⁷⁾, pokračoval dále a ještě pronikavěji po celou dobu okupace, kdy zesílil odchody na vojnu,

Obr. 15. Vývoj počtu obyvatel v letech 1869 — 1956.

Sčítání obyvatel v letech:

1 = 1869	6 = 1921
2 = 1880	7 = 1930
3 = 1890	8 = 1939
4 = 1900	9 = 1947
5 = 1910	10 = 1956

⁶⁾ Jde o obce Bartošov, Bludov, Dolní Boddíkov, Hostice, Hrabenov, Chromeč, Janoušov, Komňátka, Štědráková Lhota, Olšany, Radomilov, Ruda n. Moravou a Dolní Studénky (viz obr. č. 8).

⁷⁾ Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland. Varnsdorf 1941.

do služeb různých nacistických organizací a do zbrojního průmyslu, nacházejícího se mimo naši oblast.

Pronikavý zásah do osídlení přináší rok 1945. Odsun Němců a nové osídlení nejen od základu změnilo národnostní složení, ale současně absolutně snížilo počet obyvatelstva.

Stav osídlení dosáhl svého minima v r. 1947, kdy poklesl na 128.120 osob, tj. ve srovnání s rokem 1930 o 43,9 %. Srovnáme-li tento úbytek obyvatel s úbytky v jiných pohraničních oblastech⁸⁾ shledáváme, že větší úbytek má jen Karlovarsko, tj. oblast, představující v některých svých částech (např. Toužimsko nebo Kraslicko) jednu z nejhůře vybavených oblastí po stránce bydlení a komunikací v celém státě⁹⁾.

Je-li stupeň dosídlení současně ukazatelem přitažlivosti té které oblasti jako odrazu její hospodářské váhy, je na tom naše oblast ve srovnání s ostatními, s výjimkou Karlovarska nejhůře.

Z celkového počtu obyvatel oblasti r. 1947 tvořili 83,5 % noví osídlenci. Nejvíce jich přišlo z vnitrozemských okresů moravských¹⁰⁾, a to Gottwaldov a Vsetín, kde byla dříve vysoká hustota zemědělského osídlení a z Hané, odkud odešla značná část zemědělského proletariátu (nejvíce z Kroměřížska) na vlastní hospodářství do pohraničí. Dále dodalo mnoho osídlenců Brno a jeho bezprostřední okolí, Jihlava a Vyškov. Několik obcí na Staroměstsku a Rýmařovsku bylo osídleno Charváty z jižní Moravy. Na Jesenicku byla řada domků přidělena hornickým pensistům z Ostravska.

Z okresů českých (rozumí se z území bývalé země České) je osídlenců poměrně málo — jen 3,9 % všech, a to nejvíce z východních Čech (okresy Pardubice, Chrudim a Rychnov n. Kněžnou). Ze Slovenska přišlo ve sledovaném období 8,5 % osídlenců. Pocházeli především z Pováží (Makov) a ze Šariše. Osídlenci, přistěhovalí z ciziny (4 %) jsou hlavně reemigranti z Volyně (na Šumpersku), Rumunska a Maďarska. (Řekové, přišli sem později, nejsou ještě v tomto procesu zahrnutí.)

8) V úvahu bereme jen kraje s více než třemi úplně okupovanými okresy a sledujeme jen území okresů, které byly celé odtrženy od ČSR. Úbytek činil u pohraničí býv. krajů: Karlovarského 52,1 %, Ústeckého 31,8 %, Libereckého 34,9 % a Ostravského 27,4 %.

9) Vedle toho ožehavý problém dosídlovací zde představuje roztržité do velkého počtu velmi malých sídel, osad a samot. Viz BLAŽEK M.: Sídla v Československu, Praha 1951. BLAŽEK M.: Dosídlování Toužimska, Sborník Čs. společnosti zeměpisné 4/1955, roč. LX.

10) Největší absolutní počty osídlenců přišly

do okresu: z okresu:

Bruntál	Přerov (1577), Uherské Hradiště (1168), a Olomouc-okolí (1119),
Jeseník	Ostrava-město (1948), Gottwaldov (1405), Vyškov (1402), Přerov (1119)
	a Velké Meziříčí (1055),
Rýmařov	Prostějov (1161) a Uherský Brod (1092),
Šumperk	Prostějov (1885), Uherský Brod (1813),
	Přerov (1495), Gottwaldov (1116) a Olomouc-město (1044).

Podle Československé statistiky, viz pozn. č. 8).

V r. 1947 tvořili 16,5 % obyvatelstva starousedlíci, tj. obyvatelé, žijící zde již před 1. květnem 1945. Z toho bylo nejvíce na Šumpersku, vlivem českého osídlení v jihozápadní části (viz pozn. č. 6).

Kulturní úroveň osídlení byla ve sledovaném období různá. Zejména reemigranti, přišli ze zcela jiných výrobních podmínek, a žijící dříve na nižší životní úrovni, často negramotní, snižovali kvalitu osídlení. Svými zvyklostmi, nízkou kulturou bydlení a nedostatkem u nás běžných hygienických zvyklostí způsobovali, že celkový vzhled jimi osídlených obcí i kultura jejich životního prostředí byla hluboko pod našim běžným životním standardem. To ovšem způsobovalo, vedle důvodů ryze hospodářských, že pohraničí rychle chátralo a že nebylo dosti přitažlivé pro další osídlenec. V celém pohraničí probíhal komplikovaný společenský a psychologický proces přetváření konglomerátu osídlenců v občanský kolektiv. Konstatovala-li OBRDLÍKOVÁ¹¹⁾ ještě v r. 1951, že „u dnešní dospělé generace přetrvává psychologie pohraničí, psychologie člověka nezakotveného, sobecky se starajícího jen o sebe a vlastní rodinu a proto málo uzpůsobeného pro kolektivní činnost, vyžadující zájem o celek“, a že „málokdo vidí v pohraničí svůj domov na trvalo (zanedbávání domů, v nichž bydlí, je charakteristické)“, ztratilo, toto tvrzení postupně platnost. Zžívání osob různých etnických skupin, nebo dokonce národního původu nebylo ovšem lehké a vyvést jednotlivé skupiny z jejich izolace se dařilo jen velmi pomalu. Obce s průmyslovým obyvatelstvem a venkovské obce s dobře prosperujícím JZD se však rychle konsolidovaly. Větší města, jako Šumperk a pomalu i Jeseník ztratila charakter pohraničí vůbec.

V letech 1947 — 1950 zvýšil se počet obyvatel o 10.504, tj. o 7,8 % a v letech 1950 — 1956 o dalších 21.981 osob, tj. o 15,8 %. Index vůči r. 1930 (= 100) činil již 70,3, zatím co v r. 1947 činil jen 56,1. Stupeň dosídlení je však různý v jednotlivých částech oblasti¹²⁾. Obecně lze říci, že moravská část byla osídlena o něco lépe než slezská.

Větší rozdíly ve vývoji osídlení mezi jednotlivými částmi oblasti jsou však patrné ze srovnání vývoje v delší vývojové řadě, tj. roku 1946 s rokem 1869, kdy bylo provedeno první sčítání obyvatel. Jestliže index počtu obyvatel v r. 1869 = 100, pak měly v r. 1956 Bruntálsko 64,6, Jesenícko 69,4, Šumpersko 89,4 a Rýmařovsko 58,4. Ze srovnání je patrné, že v průběhu let mají všechny části naší oblasti méně obyvatel, než ve výchozím roce 1869. Výchozímu stavu se nejvíce přiblížilo Šumpersko, což je ukazatelem jeho příznivějšího hospodářského vývoje. Naproti tomu Rýmařovsko pokleslo počtem obyvatel bezmála na polovinu stavu z r. 1869. Tento pokles započal již jako důsledek hospodářské krize v r. 1873, která velmi postihla lnářský průmysl a z jejíchž důsledků se zdejší průmysl již nevzpamatoval. To jen opět dokazuje trvalý sestup Rýmařovska, který vlastně ve

11) Zpráva o osídlení Bruntálského okresu v r. 1951. Rukopis z materiálů býv. Krajské plánovací komise rady KNV v Olomouci.

12) Bruntálsko 66,0, Jesenícko 62,8, Rýmařovsko 72,0 a Šumpersko 78,2.

sledovaném období téměř devadesáti let mělo své maximum již v r. 1869. Rovněž Bruntálsko vykazovalo v r. 1869 poměrně vysoké osídlení (maxima dosáhlo v r. 1880), zatím co Jesenicko a Šumpersko dosáhly maxima teprve v r. 1930) (viz obr. č. 19). V oblasti, jejíž vývoj jako celek stagnoval, mělo nejpříznivější sídelní vývoj Šumpersko. Rýmařovsko a Bruntálsko projevilo téměř trvale klesající tendenci. Nedosáhlo-li Bruntálsko od r. 1900 a Rýmařovsko dokonce od r. 1880 ani jednou počtu obyvatel z r. 1869, je otázkou, do jaké míry snížení počtu obyvatel v důsledku nedosídlení v r. 1947 najednou uskutečnilo to, k čemu dosavadní vývoj pomalu směřoval. Bude proto potřeba v dalších rozborech přezkoušet míru optimálního osídlení oblasti.

Věnujme nyní pozornost hustotě obyvatel. V roce 1956 činila v oblasti $63,4/\text{km}^2$ ¹³⁾, což je velmi málo, uvážíme-li, že průměrná hustota obyvatel v českých krajích činí v téže době $120,0$ ¹⁴⁾.

Naproti tomu v r. 1869, tj. před krizí lnářského průmyslu se oblast neodlišovala zdaleka tak výrazně od průměru českých krajů, i když byla samozřejmě pod ním¹⁵⁾. V roce 1930 projevilo se však zaostávání za průměrem českých krajů již velmi výrazně. Srovnáme-li vývoj hustoty osídlení okresů naší oblasti s vývojem vnitrozemských okresů býv. Olomouckého kraje (viz obr. 16 a), b), c)) zjistíme, že ve sledovaném období let 1869 — 1956 dochází ke značné diferenciaci.

Zatím co v roce 1869 nebyly rozdíly v hustotě nijak podstatné (např. hustota obyvatel na území Bruntálska byla stejná jako v okrese Olomouc-venkov, Rýmařovsko a Šumpersko se blížilo hustotě okresu Hranice, a Jesenicko mělo stejnou hustotu jako Litovelsko), ukazuje už srovnání z r. 1930 rozdíly větší. Šumpersko a Jesenicko se sice ještě blíží hustotou vnitrozemským okresům (s výjimkou nejprůmyslovějšího Prostějovska a Přerovska), zůstává Rýmařovsko a Bruntálsko, u nichž se proti r. 1869 jeví dokonce absolutní pokles, hluboko pod průměrem. V roce 1956, který ukazuje situaci po provedených přesunech obyvatel dochází sice na celém území tehdejšího Olomouckého kraje (s výjimkou Olomouce-města) k poklesu hustoty osídlení, ale přitom se ještě více zvýrazňují dosavadní rozdíly mezi úvalovými a horskými pohraničními okresy (viz obr. č. 16 c)).

Tato zjištění jsou dalším potvrzením zpomaleného vývoje osídlení oblasti. Přitom se ukazuje, že Šumpersko a Jesenicko mělo vývoj, odpovídající sice celkové vývojové linii kraje i českých zemí, ale značně zpožděný, naproti tomu Rýmařovsko a Bruntálsko vykazovaly, jak již bylo konstatováno, pokles hustoty obyvatel i v době všeobecného vzestupu.

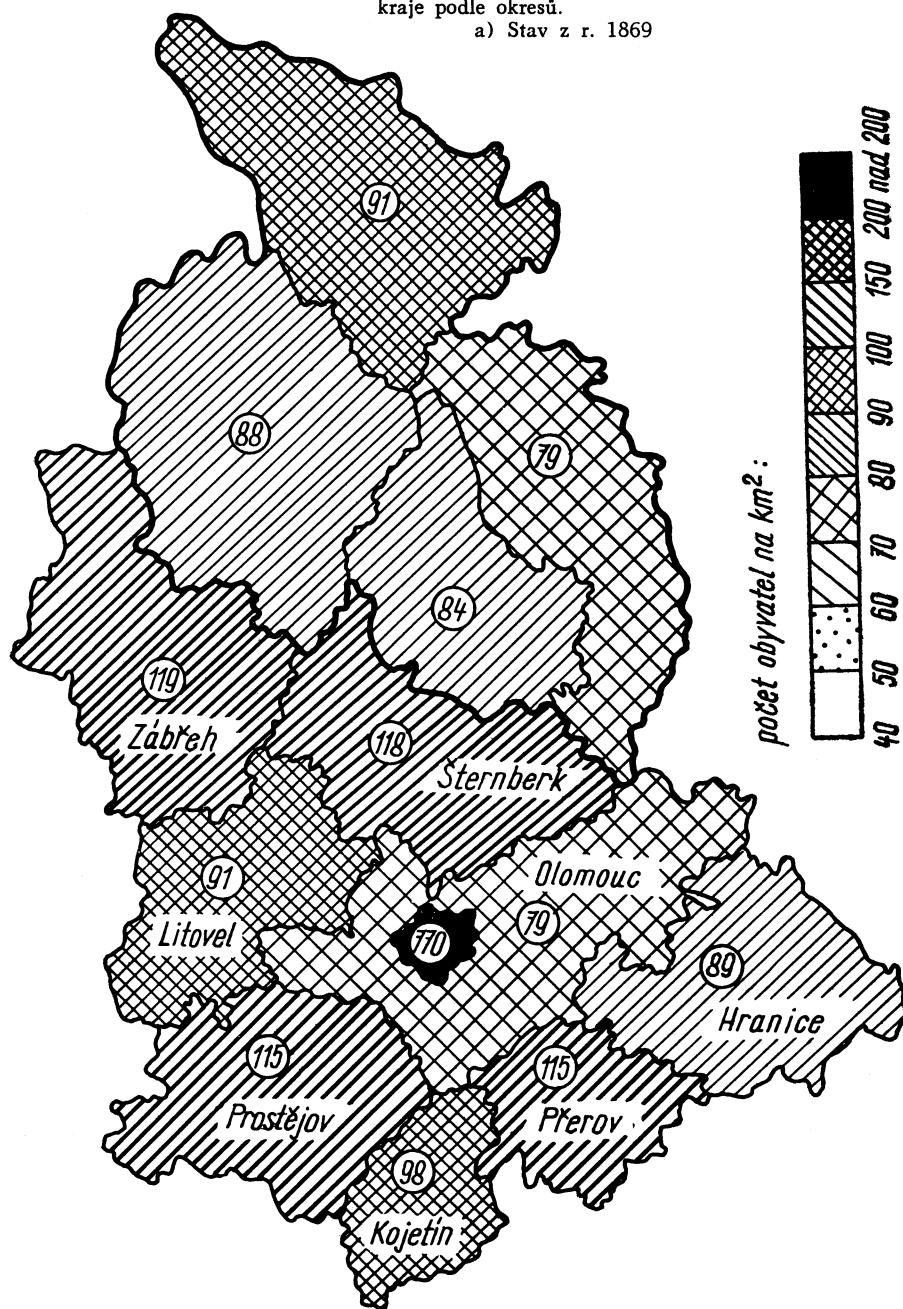
13) Podle údajů býv. Krajské statistické služby SÚS v Olomouci.

14) Podle Statistické ročenky republiky Československé, Praha 1957.

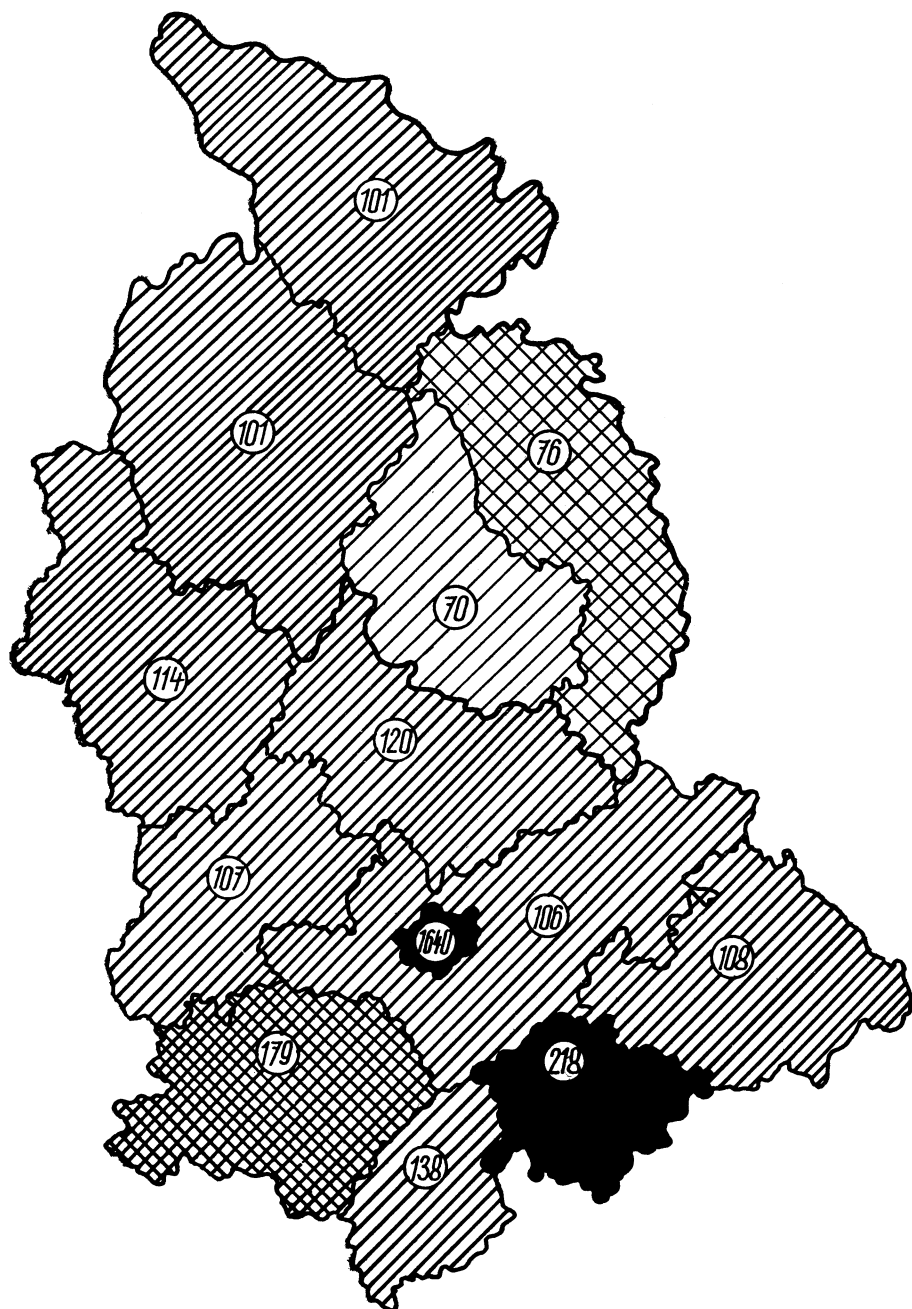
15) Hustota obyvatel na 1 km ² v letech	1956	1930	1869
ve zkoumané oblasti	63,4	89,9	86,0
na území pozdějšího kraje Olomouckého	104,7	122,6	100,2
průměr všech českých krajů	120,0	135,2	96,5

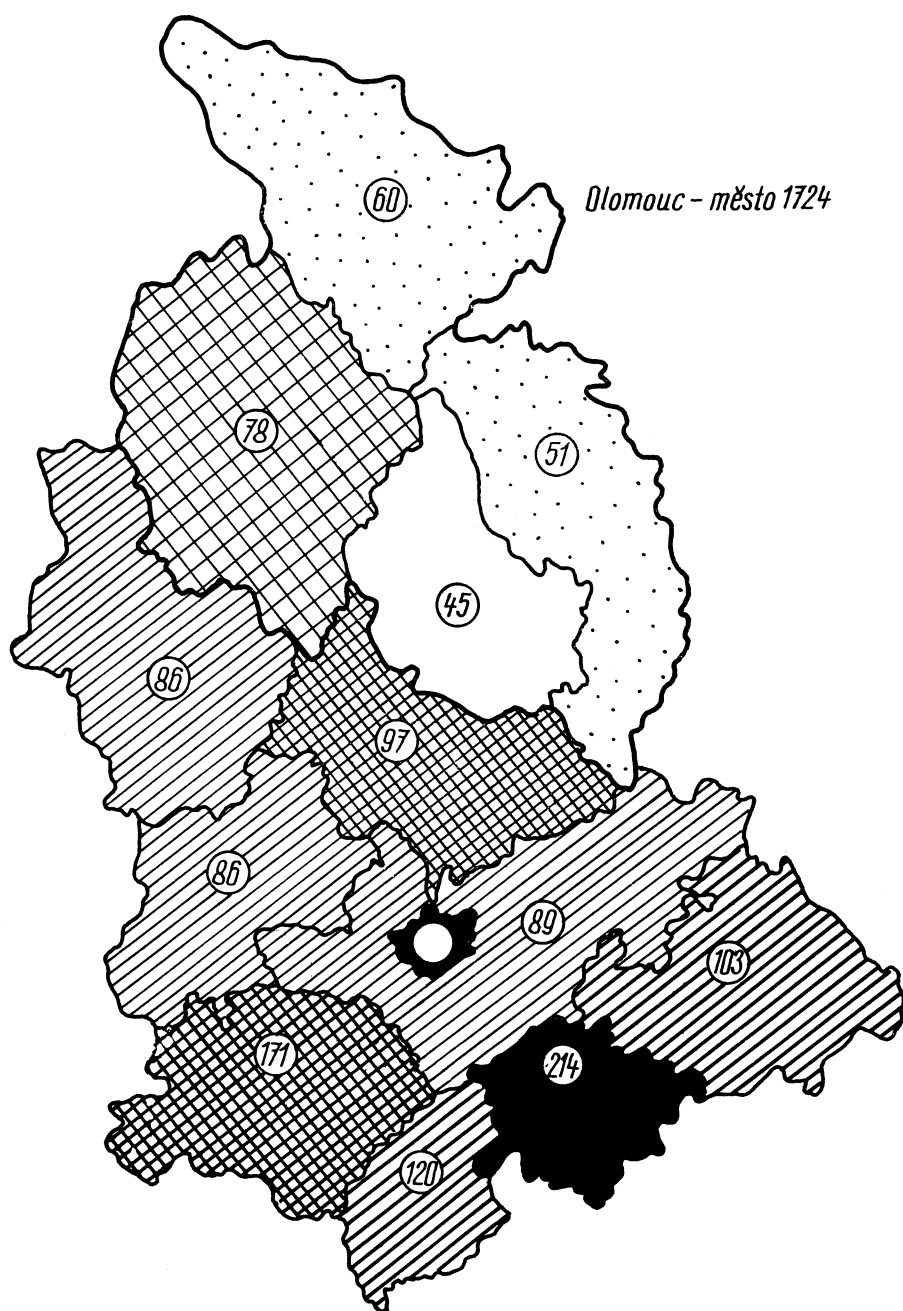
Obr. 16. Hustota obyvatel na území býv. Olomouckého kraje podle okresů.

a) Stav z r. 1869

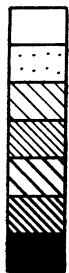
b) Stav z r. 1930

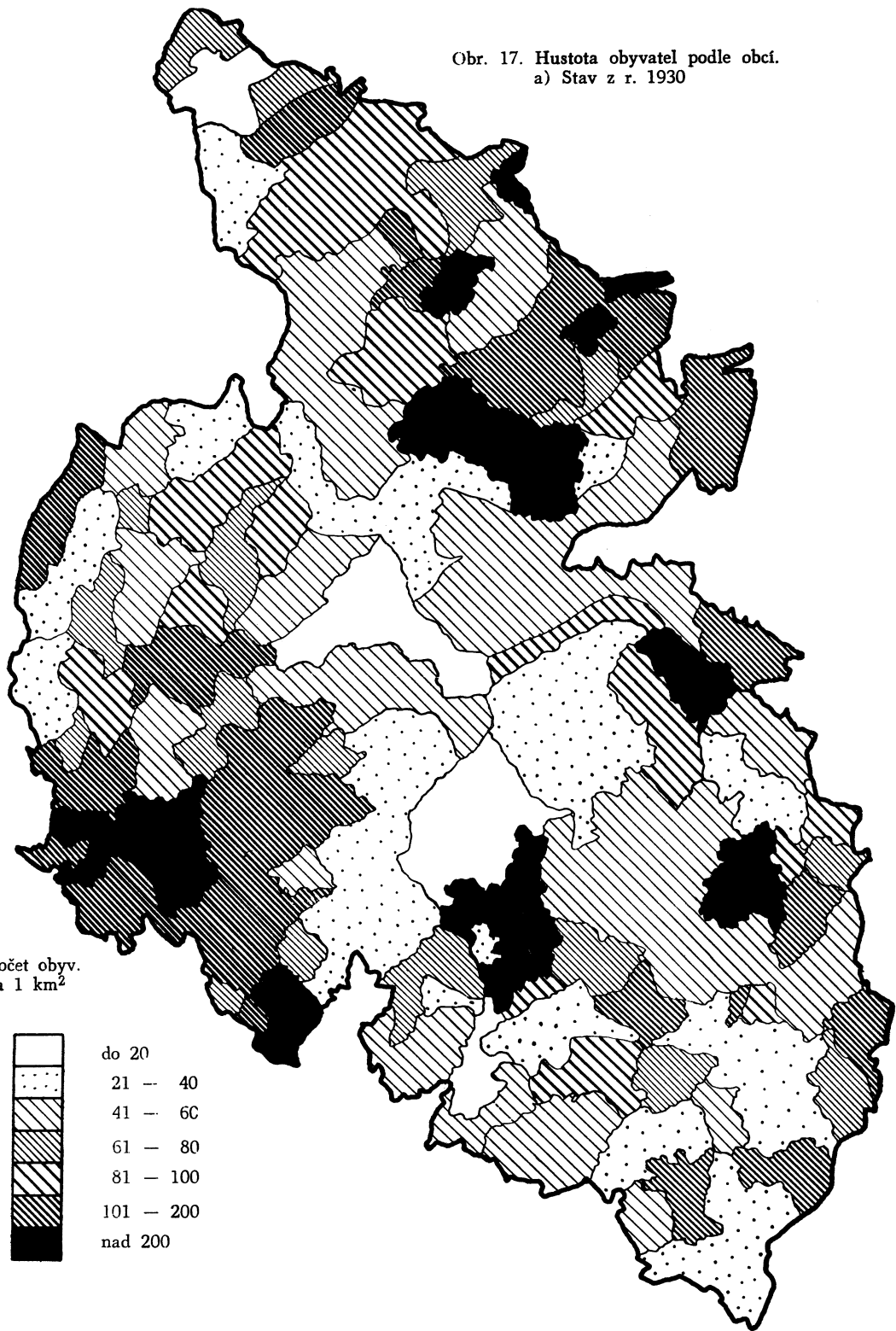

Obr. 17. Hustota obyvatel podle obcí.
a) Stav z r. 1930

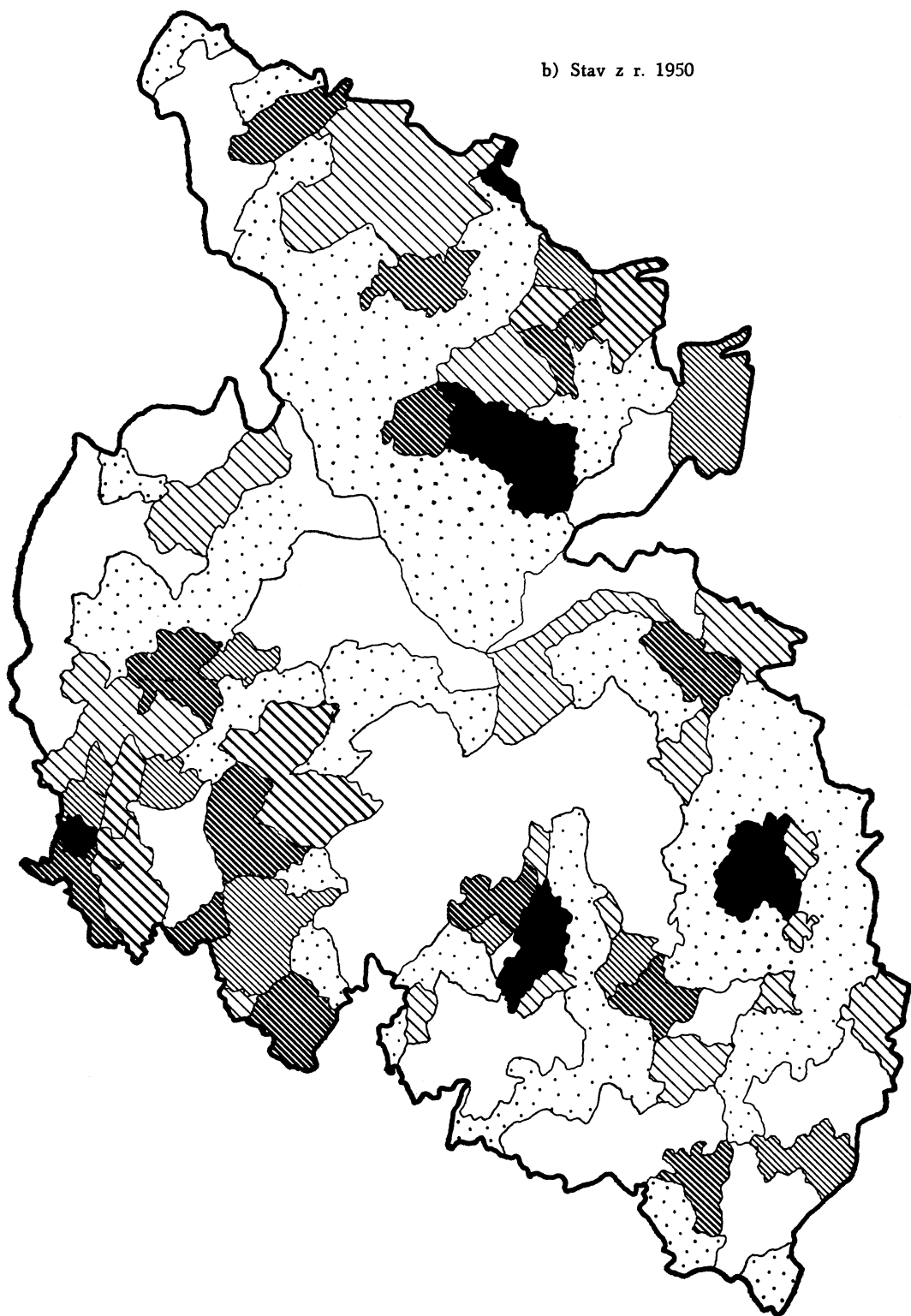
Počet obyv.
na 1 km²

do 20
21 — 40
41 — 60
61 — 80
81 — 100
101 — 200
nad 200

b) Stav z r. 1950

Z hlediska zkoumání hospodářské a sídelní problematiky oblasti je důležitější sledovat hustotu obyvatel podle jednotlivých obcí než podle celých okresů.

Vezmeme-li za základ stav z r. 1930 a srovnáme-li jej s rokem 1950¹⁶⁾ zjistíme, že přes všeobecný pokles hustoty v celé oblasti zůstává zachováno geografické rozložení areálů s vyšší a nižší hustotou obyvatel (viz obr. č. 17 a) a b)). Největší aglomerace obyvatelstva představovala v r. 1930:

a) okresní města a jejich bezprostřední okolí. Do této skupiny nutno počítat i tehdejší okresní město Moravský Beroun;

b) pásy souvislého osídlení při důležitějších komunikacích, složené z obcí mnohdy poloměstského charakteru, navazující převážně na aglomerace okresního města. Nejvýraznějším příkladem takové aglomerace je osídlení v údolí Bělé táhnoucí se od Jeseníka přes Českou Ves až po Mikulovice. Na Šumpersku je to pás souvislého osídlení podél komunikací v úsecích Šumperk — Horní Libina, Šumperk — Petrov n. Desnou — Velké Losiny, a Petrov n. Desnou — Sobotín. Na Rýmařovsku je tento typ osídlení v údolí Podolského potoka severozápadně od Rýmařova (Janušov — Janovice — Stará Ves). Východně od Rýmařova při spojnici Rýmařov — Valšov je méně výrazné a postrádá oně územní souvislosti, charakteristické pro dříve jmenované aglomerace tohoto typu. V tomto směru se jí podobá na Bruntálsku osídlení v údolí Opavy, při spojnici Vrbno p. Pradědem — Milotice n. Opavou, která ale na rozdíl od ostatních nenavazuje na okresní město;

c) území jihozápadně od Šumperka, s původním českým osídlením;

d) aglomerace v prostorách soustředění drobného a středního průmyslu (Žulová, Hanušovice);

e) málo výrazná oblast na Javornicku a Vidnavsku, v nížinném pásmu při státních hranicích;

f) jednotlivá střediska místně významného průmyslu, jako jsou Zlaté Hory, Dvorce, Leskovec nad Moravicí.

Naproti tomu areály nejnižšího osídlení jsou představovány

a) obcemi, zahrnujícími do svých katastrů svahy centrálního pásma Hrubého Jeseníka a Rychlebských hor;

b) prostory komunikačně odlehle a vzdálené od hlavních aglomerací osídlení (především jižní část okresu Rýmařov a Moravskobereounsko).

V r. 1950 shledáváme ve srovnání s r. 1930 tyto změny, vyplývající z všeobecného poklesu hustoty osídlení:

a) Aglomerace, představované okresními městy jsou ještě výraznější, protože pokles hustoty osídlení zde byl relativně menší. Územní rozsah těchto aglomerací se však zmenšil a například u Bruntálu se omezuje na město samé.

¹⁶⁾ Data podle národního sčítání lidu k 1. 3. 1950.

b) Pásky souvislého osídlení s relativně vyšší hustotou obyvatel, rýsující se v roce 1930 zcela jednoznačně, ztratily nyní v důsledku všeobecného poklesu hustoty obyvatel značně na své výraznosti.

c) Rozsah a charakter aglomerace jihozápadně od Šumperka se nezměnil, i když hustota obyvatel úměrně poklesla.

d) Rovněž aglomerace Žulové zůstává v podstatě nezměněna. Naproti tomu u Hanušovic se zužuje jen na Hanušovice samotné.

e) Na Javornicku a Vidnavsku rovněž mizí a zůstávají jen dvě střediska, a to Javorník a Vidnava.

f) Zlaté Hory, Dvorce a Leskovec n. Moravici ztratily poklesem počtu obyvatel na své výraznosti v hustotě osídlení.

Areály nízké hustoty se zvětšily. Mimo uvedené prostory svahů Hrubého Jeseníka a Rychlebských hor vystupují výrazněji území nízké hustoty na jihu Rýmařovska, na Moravskobereounsku, Bruntálsku a Staroměstsku.

Počet obyvatel a hustota je bezprostředně ovlivňován jednak přirozenou měnou, jednak stěhováním. Na obojí má ovšem určující vliv úživnost příslušné oblasti, daná počtem pracovních příležitostí. To musíme mít na zřeteli při rozboru jak demografické skladby, tak i migrace oblasti.

Okresy zkoumané oblasti mají demografickou skladbu typickou pro pohraničí českých krajů. Rozdíl ve věkovém složení proti průměrům býv. Olomouckého kraje jsou patrné ze srovnání diagramů věkového složení (viz obr. č. 18a a b)). Srovnáme-li věkovou skladbu zkoumané oblasti s celokrajskou, podle stavu z r. 1950, vyniká jasně její „mládí“, projevující se relativně většími počty obyvatel ve věku do 30 let a menšími počty obyvatel nad 40 let. Velkou převahu mají zejména skupiny do 10 let a 20 — 30letých. Z této skladby vyplývá relativně veliký počet mladistvých do 14 let¹⁷⁾, zatím co podíl osob v produktivním věku (15 — 59 let) byl v r. 1950 vlivem slabé početnosti skupiny 40 — 59letých mírně podprůměrný. Procento starých osob v oblasti je nízké. Poměrně nízký věkový průměr v pohraničí je důsledkem skutečnosti, že většina osídlenců byli mladí lidé, často s větším počtem dětí¹⁸⁾.

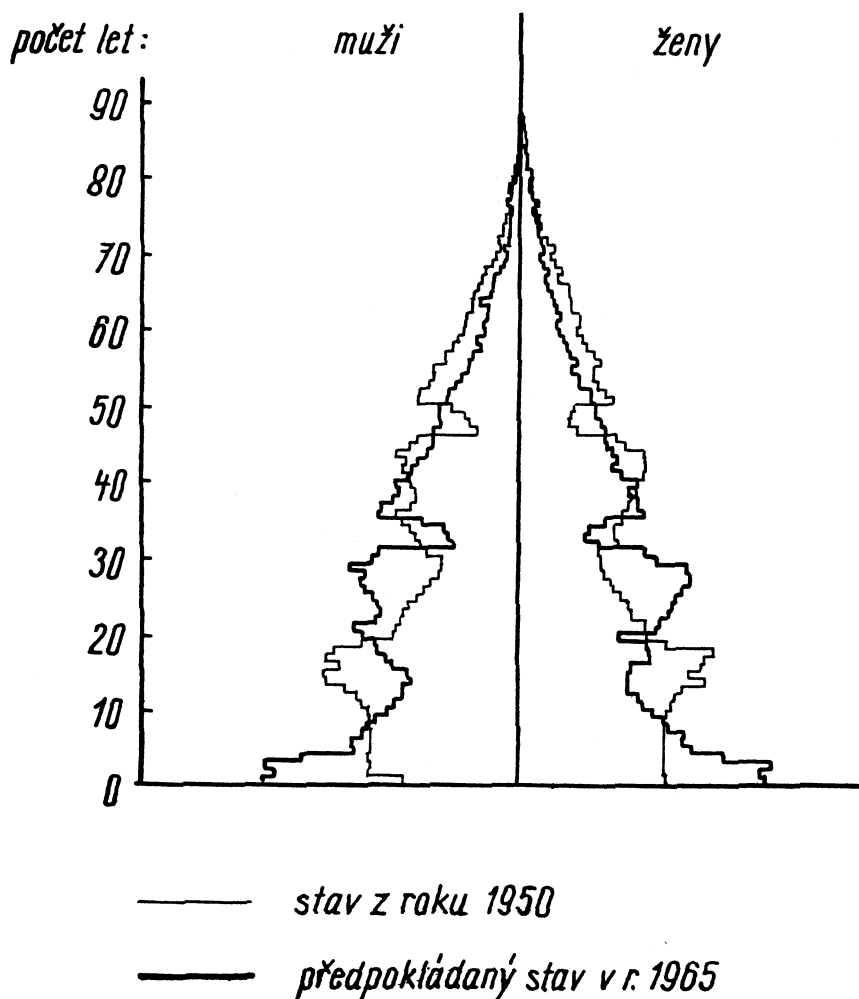
Tato věková struktura se v průběhu času přirozenou měnou pozměňuje. Srov-

17) Věková struktura:	mladiství do 14 let:	osoby v produk- tivním věku 15—59 let:	staří 60 a více:
zkoumaná oblast	32,0 %	62,0 %	6,0 %
býv. Olomoucký kraj	23,6 %	62,6 %	11,2 %
Československo	23,4 %	69,2 %	7,4 %

(Data podle národního sčítání z r. 1950.)

18) V r. 1946 měly okresy Jeseník, Rýmařov a Moravský Beroun přes 16 % dětí do 6 let, okres Bruntál přes 15 % a okres Šumperk přes 12 %, zatím co průměr vnitrozemských okresů činil 7—8 %. Jmenovaným okresům se mohly vysokým procentem dětí vyrovnat v celé ČSR jen okresy Krnov a Kaplice, tedy rovněž novoosídlené pohraniční okresy.

(SRB V.-ŠEBESTA J.: Populační atlas českých zemí, Praha 1948.)

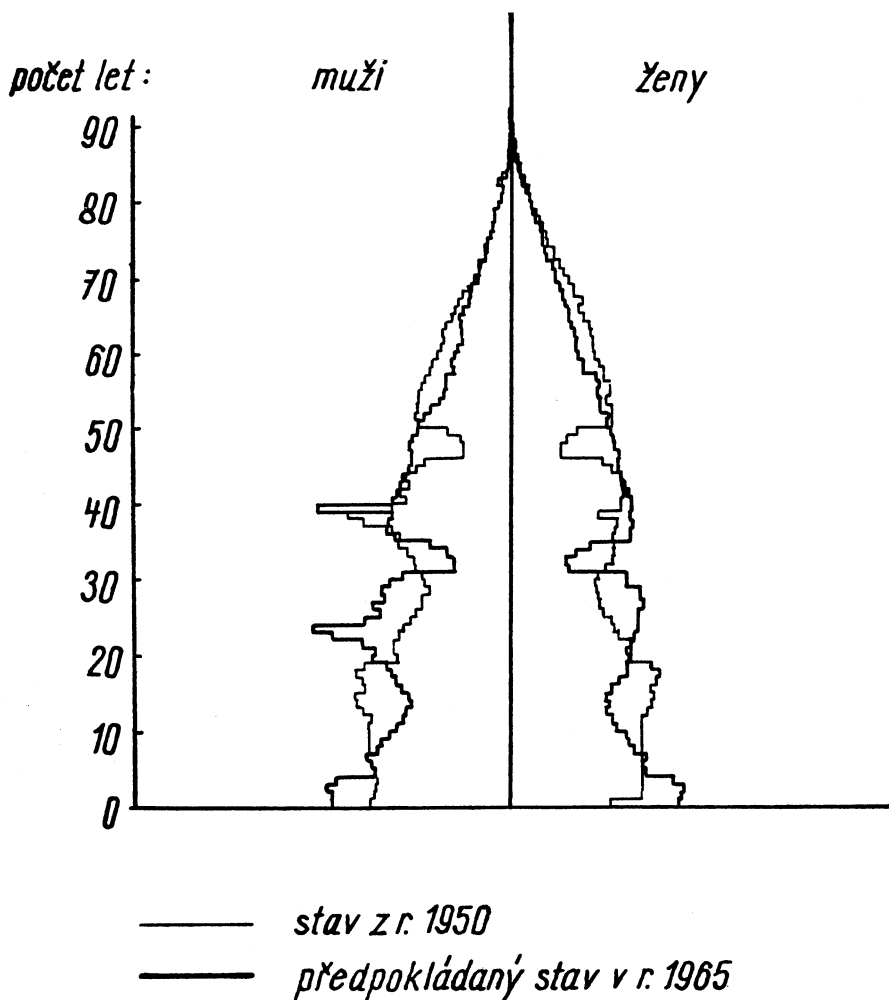

Obr. 18. Věkové složení obyvatelstva.
a) zkoumané oblasti

náme-li věkové složení z roku 1950 s předpokládaným věkovým složením pro rok 1965¹⁹⁾, zjišťujeme, že průměrný věk obyvatelstva se zvyšuje a jeho věková struktura se více podobá struktuře celého kraje (obr. č. 18a) a b)). Snižuje se podíl věkových skupin 0 — 10 a 20 — 30 let, který byl v r. 1950 vysoký, a na-proti tomu vzrůstá podíl věkových skupin 10 — 20, 30 — 45, 50 — 60.

Podle těchto teoretických propočtů by se při vyloučení vlivu stěhování zvýšil přirozeným přírůstkem počet obyvatel oblasti téměř o 40000, takže by dosáhl

¹⁹⁾ Propočteno podle pojišťovacích tabulek.

h) býv. Olomouckého kraje

180000²⁰⁾). Do jaké míry však oblast může teoreticky stanovených přírůstků skutečně dosáhnout závisí na tom, bude-li schopna většímu počtu obyvatel poskytnout zaměstnání. V opačném případě se nedostatečná úživnost projeví ve stěhování tím, že jeho pasivní složka, tj. emigrace, převládne nad složkou aktivní — imigrací.

²⁰⁾ V jednotlivých částech oblasti by počet obyvatel vzrostl na tuto výši:

Bruntálsko		36665 osob
Jesenicko		49684 „
Rýmařovsko		23568 „
Šumpersko		68099 „

Je-li přirozená měna výsledkem reprodukční síly obyvatelstva určitého územního celku, je stěhování především projevem hospodářské potence příslušné oblasti.

V naší oblasti jsme konstatovali, že vývoj přirozené měny je příznivý. Naproti tomu stěhování se již nevyvíjí zdaleka tak uspokojivě. Tak oblast vykazuje především značně vyšší fluktuaci než úvalové okresy²¹⁾. Nejsilnější fluktuaci mělo Bruntálsko, dále Rýmařovsko a Jesenicko, na čtvrtém místě bylo Šumpersko. V r. 1956 fluktuace mírně poklesla. Nejsilnější byla na Bruntálsku a Rýmařovsku v r. 1955, zatím co Jesenicko mělo největší fluktuaci v r. 1954 a Šumpersko 1953, což opět svědčí o rychlejší konzolidaci těchto částí oblasti ve srovnání s předchozími. Zejména Šumpersko se rychle přibližovalo krajskému průměru.

Přesto, že celkový počet stěhujících se klesal od r. 1954 — 1956 ve všech částech oblasti absolutně i relativně, nemělo to vliv na konečnou bilanci stěhování, která se stále zhoršovala. Po vysokém vypětí národa v letech 1945 — 1947, spojeném s provedením osídlení pohraničí, počala se projevovat stagnace a pak i odliv. Dosídlovací akce v r. 1954 tento odliv částečně zastavila, ale v r. 1956 i 1957 proces vysídlování znovu pokračoval²²⁾.

Neuspokojivá byla také balance stěhování u osob, které přišly v akci dosídlení pohraničí²³⁾. To pochopitelně snižovalo konečný efekt dosídlovací akce a ukazovalo, že samotné úpravy domků a osobní výhody nestačí zajistit trvalé usazení obyvatelstva. Chceme-li dosáhnout zastavení vysídlovacího procesu, je třeba využít všech předpokladů oblasti, především ke zvýšení počtu pracovních příležitostí a k odstranění těch momentů, které činí život v pohraničí méně přitažlivým než je ve vnitrozemských okresech.

Přes nepříznivý vývoj stěhování však obyvatel oblasti přibývá, a to díky tomu, že přirozené přírůstky vyrovnávají i eventuální migrační pasiva. Jen na Rýmařovsku vysoké migrační saldo v r. 1956 přesáhlo i přirozený přírůstek.

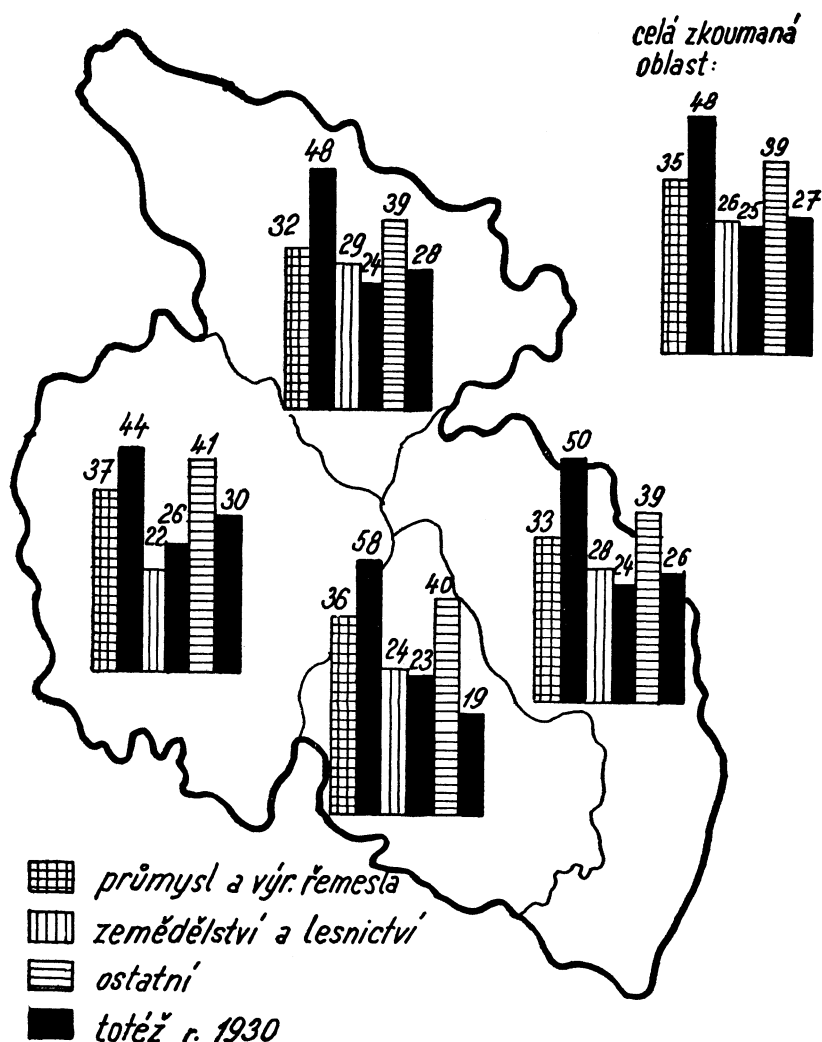
Bude záležet na dalším ekonomickém vývoji oblasti a na funkci, která jí bude v rámci kraje, resp. širšího regionu přisouzena, bude-li přirozených přírůstků použito ke zvýšení intenzity osídlení vlastní oblasti, nebo budou-li tyto přírůstky odčerpávány jako zdroje pracovních sil pro oblasti jiné. Při živelném vývoji by vysídlování pokračovalo dále a to do center mzdově preferovaného průmyslu. Relativně nízký průměrný věk obyvatelstva v oblasti tendenci vystěhování zvy-

21) V letech 1953—1956 připadal na 1000 obyvatel tento počet stěhujících se osob:

	r. 1953	1954	1955	1956
ve zkoumané oblasti	10,4	10,5	10,3	9,2
krajský průměr	7,8	6,8	6,7	6,0

22) Zprávy a rozborů SÚS, demografie č. 1, Praha 1957.

23) Například na Jesenicku bylo od počátku roku 1957 do konce července téhož roku dosídleno 50 rodin zemědělců, a v téže době opustilo Jesenicko 30 rodin zemědělců (pozn.: jde o dosídlení objektů v rámci pomocné akce v r. 1956!).

Obr. 19. Rozdělení obyvatel oblasti podle příslušnosti k hlavním hospodářským úsekům — v %, za rok 1950 a 1930.

šuje, neboť mladí lidé po ukončení školní docházky jsou nuceni odejít, nemohou-li najít práci v místě²⁴). Nebyl by však žádoucí takový vývoj, který by mohl ohrozit plnění základních úkolů hospodářství oblasti. Jedním z úkolů předkládané práce je poukázat na činitele, ovlivňující perspektivní bilanci pracovních sil v oblasti a navrhnout, jak řešit problém stabilizace jejího osídlení.

²⁴) Tak ve Dvorcích zůstane z absolventů tamější osmiletky průměrně jeden žák ročně (Rudé právo 7. 10. 1957).

V minulosti, jak jsme poznali z historického přehledu, to bylo zejména hornictví a později průmysl textilní, které zde přispívaly k udržování relativně vysokých stavů obyvatelstva.

V r. 1930 bylo na úseku průmyslu existenčně závislých 107.783 osob, tj. 47,7 % všech obyvatel oblasti. Naproti tomu k úseku zemědělství a lesnictví příslušelo 55.959 osob, tj. 24,8 % (viz obr. č. 19). V r. 1950 bylo z celkového počtu obyvatel oblasti existenčně závislých na průmyslu a výrobních řemeslech 67.671 osob, tj. 35,2 % a na zemědělství 35746, tj. 25,7 %²⁵⁾. To znamená, že průmysl a výrobní řemesla jako tradiční úsek, tvořící v minulosti hlavní důvod k osídlení, byl po válce značně oslaben. Z toho poznání vyplývá nutnost vážně se zabývat v dalších rozborech otázkou, do jaké míry je problém osídlení oblasti problémem poklesu její průmyslovosti a do jaké míry její další rozvojové perspektivy závisí na rozšíření zaměstnanosti ve stávajícím průmyslu, resp. další industrializaci. Nutno se též zabývat otázkou, do jaké míry poměrně značná průmyslovost oblasti v minulosti byla jen důsledkem historicky podmíněných faktorů, jejichž pominutím přestávají zde důvody pro další rozvoj průmyslu, a do jaké míry bude nutno se smířit s faktem koncentrace do středisek s předpoklady pro rozvoj moderního velkoprámyslu, pro něž bude oblast dodávat pracovní síly. Vedle toho bude nutno věnovat pozornost i míře nasycenosti zdejšího zemědělství a lesnictví pracovními silami. Celkovou výši potřeby pracovních sil a rozvoj zaměstnanosti bude možno určit až po provedení rozboru jednotlivých odvětví. Porovnáním potřeby s odhadnutými přírůstky obyvatel přirozenou měnou (viz závěr práce) bude teprve možno stanovit v jaké míře oblast postačí své přírůstky zaměstnat, případně jaké množství pracovníků může bez újmy hospodářství oblasti odejít jinam.

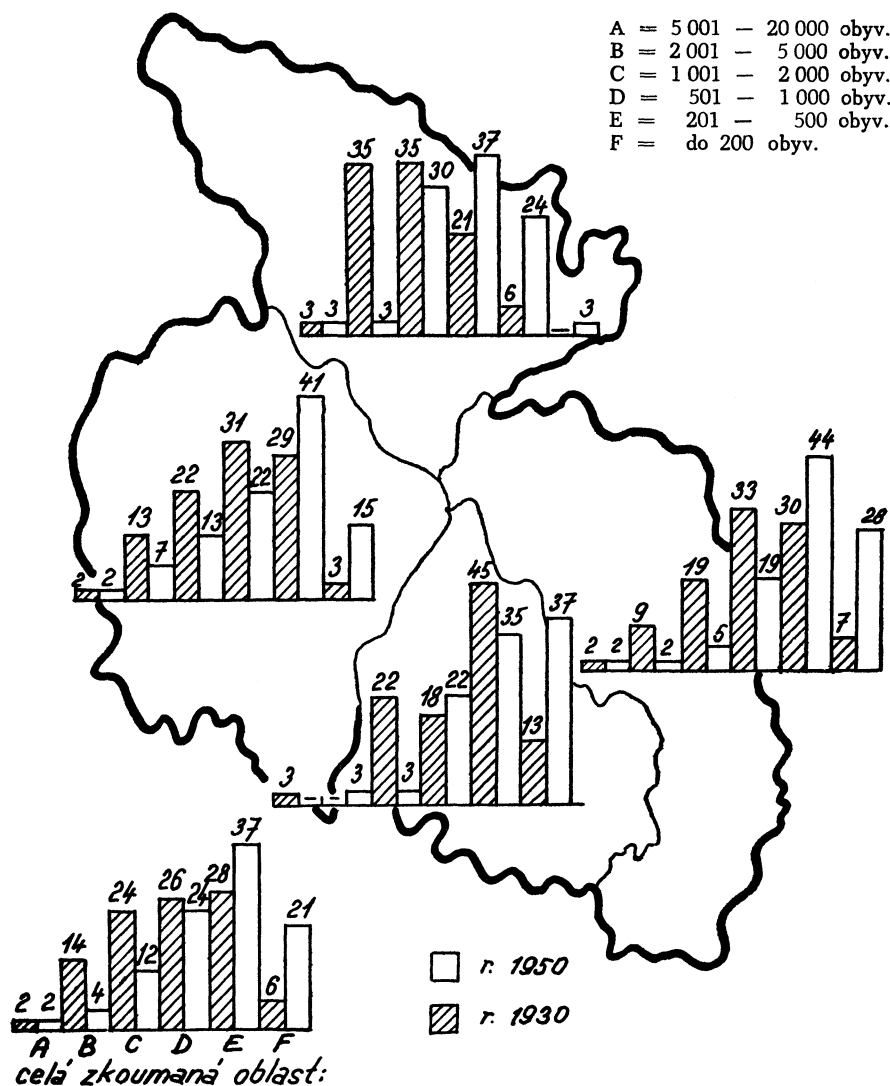
*Geografie sídel:*¹⁾

Sídelní struktura oblasti je výsledkem staletého historického vývoje. V době předkolonizační bylo zdejší osídlení sporadické (viz kapitola Obyvatelstvo). Většina sídel zde vznikla ve 13. a 14. století.

Podle stavu k 1. 1. 1955 bylo v oblasti celkem 177 obcí. To znamená, že na jednu obec připadalo v průměru 14,4 km². Tato hustota nedosahuje ani poloviny průměrné hustoty obcí v českých krajích, která ve stejnou dobu činila 6,9 km² na jednu obec. Počet obcí proti předválečnému stavu klesl. Ve srovnání s rokem

²⁵⁾ Srovnání v počtu činných osob neprovádíme z tohoto důvodu: při labilnosti pojmu „osoby činné v zemědělství“ dochází ke značným rozdílům mezi údaji ve sčítáních lidu a v soupisech osob pracujících v zemědělství tak, jak jsou vykazovány v zemědělských statistikách v jednotlivých letech. V dalším se opíráme, pokud jde o pracovníky v zemědělství, výhradně o tyto statistiky, pokud jde o pracovníky v průmyslu, o materiály býv. Krajské plánovací komise v Olomouci.

¹⁾ Část této kapitoly byla samostatně otištěna ve Sborníku Vlastivědného muzea v Olomouci B VI/1960 pod názvem „Sídla na severní Moravě a v severozápadním Slezsku (1930—1950)“.

Obr. 20. Velikostní skupiny obcí.

1930 se snížil o 23. Důvodem bylo slučování nedosídlených obcí, které dosáhlo větších rozměrů na Šumpersku²⁾. Rovněž ve velikosti obcí nastaly změny. Před rokem 1930 náležel největší počet obcí v oblasti (28,8 %) do kategorie obcí

²⁾ Zde nastal pokles ze 72 na 60 obcí. Všechny údaje této kapitoly, týkající se počtu obcí a jejich obyvatel jsou převzaty pro rok 1930 ze Statistického lexikonu obcí v republice Československé, II — země Moravskoslezská, Praha 1935, a pro rok 1950 z Administrativního lexikonu obcí republiky Československé, 1955, Praha 1955.

malých (201 — 500 obyv.)³⁾, (obr. č. 20). Přitom však v této kategorii obcí žilo jen 8 % obyvatel oblasti (obr. č. 21). Jen o něco málo méně byla zastoupena kategorie obcí středních (26,5 %) a větších (23,7 %), přitom však počet obyvatel, bydlících v těchto kategoriích obcí byl podstatně vyšší (14,9 % u obcí středních a 26,6 % u obcí větších). Největší počet obyvatel (30,4 %) byl však soustředěn v sídlech poloměstských (2.001 — 5000 obyv.), jichž bylo 13,6 %. Do kategorie měst patřila jen okresní města (celkem 2,3 % obcí). Žila v nich však téměř pětina obyvatel (19,7 %). Podíl sídel nejmenší kategorie (do 200) byl malý (5,7 %). V nich žilo jen 0,8 % obyvatel.

Sídelní struktura jednotlivých částí oblasti byla rozdílná. Největší odlišností se vyznačovalo Jesenicko. Vzhledem k rozloze území bývalého okresu bylo zde poměrně málo obcí (jen 34), zato však velký počet osad (101). Před rokem 1930 patřily zde téměř tři čtvrtiny obcí do kategorií větších a poloměstských sídel (po 35,3 %). V nich žila též převážná část obyvatel (49,6 % v obcích poloměstských a 26,2 % ve větších obcích). Naproti tomu kategorie obcí malých, která v ostatních částech oblasti byla 'nejpočetnější, byla na Jesenicku zastoupena nevýznamným procentem (5,9 %) a zlomkem počtu obyvatel (1,1 %). Byl to druh osídlení, při kterém řada osad vytvářela velké zemědělsko-průmyslové obce, táhnoucí se téměř nepřetržitě údolními řek (Bělé, Staříče a přítoky Kladské Nisy).

Úplný opak Jesenicka představovalo po sídelní stránce Rýmařovsko. Ačkoliv rozlohou tvořilo asi dvě třetiny býv. okresu jesenického a mělo vždy podstatně méně obyvatel, má více než o 15 % vyšší počet obcí. Téměř polovinu z toho (45 %) tvořily však již v r. 1930 obce malé, o 201—500 obyvatelích, v nichž žilo 22,3 % obyvatel okresu. Také skupina nejmenších obcí byla větší než u jiných okresů (12,5 % všech obcí a 2,8 % obyvatel). Naproti tomu kategorie sídel poloměstských, na Jesenicku nejvýznamnější, nebyla na Rýmařovsku zastoupena vůbec. Příčinou této odlišné sídelní struktury Rýmařovska byl především trvalý pokles počtu obyvatel, probíhající od poloviny minulého století (viz předcházející kapitolu). Tak v r. 1880 zde byl největší počet obcí v kategorii vesnic

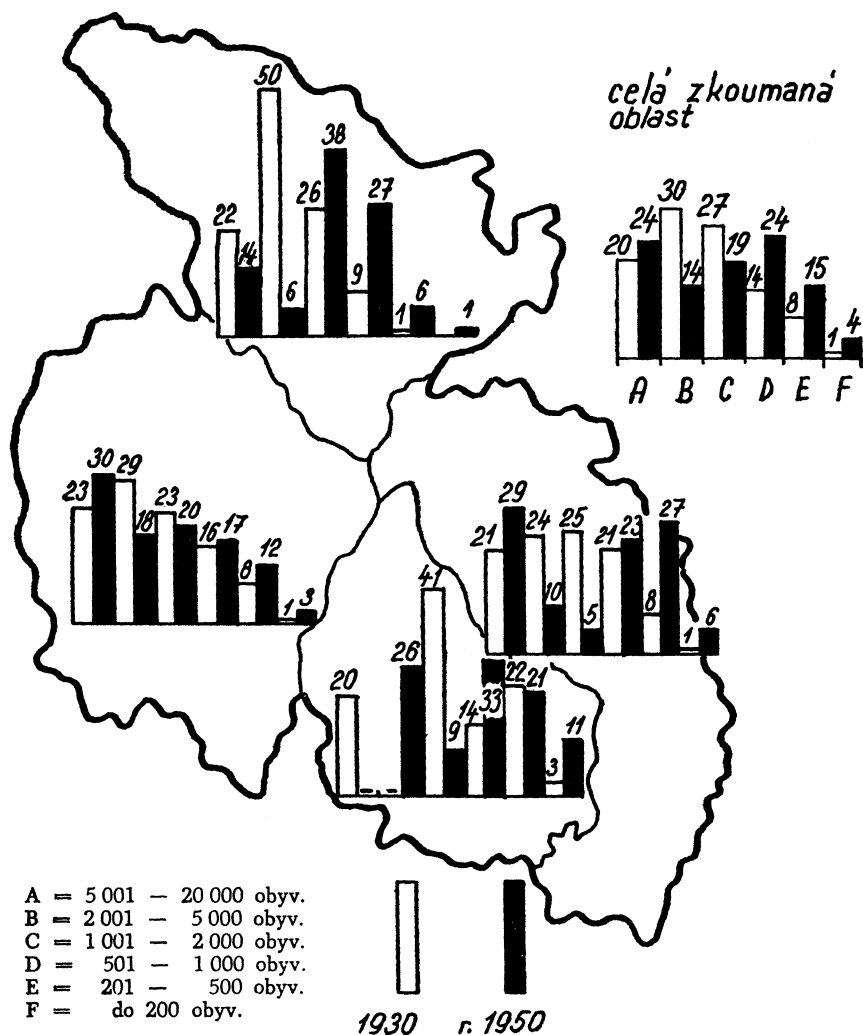
³⁾ Vzhledem k tomu, že nebyla dosud stanovena kritéria pro kategorizaci obcí, užíváme třídění podle práce BLAŽEK M.: *Sídla v Československu*, Praha 1951:

Sídla venkovská:

obce nejmenší	do	200 obyvatel
obce malé	201 —	500 obyvatel
obce střední	501 —	1000 obyvatel
obce větší	1001 —	2000 obyvatel

Sídla městského typu:

sídla poloměstská	2001 —	5000 obyvatel
města	nad	5000 obyvatel

Obr. 21. Podíly obyvatel, žijících v jednotlivých velikostních skupinách obcí.

střední velikosti⁴⁾, zatím co kategorie nejmenších obcí, ve sledovaném období 15 %, tvořily tehdy jen 2,5 %. Pokles lidnatosti postihl v době kapitalistického vývoje hlavně obce s obyvatelstvem, zaměstnaným převážně v textilu a projevil

⁴⁾ Ještě v r. 1880 vypadala velikostní struktura obcí na Rýmařovsku takto:

Velikost:	počet:	%
5001 — 20000	1	2,5
2001 — 5000	2	5,0
1001 — 2000	7	17,5
501 — 1000	16	40,0
201 — 500	13	32,5
do 200	1	2,5

Podle materiálů bývalé Krajské plánovací komise v Olomouci.

se proto přesunem těchto obcí do nižších velikostních kategorií. Tímto poklesem nebylo Jesenicko postiženo vůbec. Dalším důvodem pro rozdílnost ve struktuře osídlení je skutečnost, že zatím co na Rýmařovsku téměř každá osada (až na 4) byla ve sledovaném období samostatnou politickou obcí, na Jesenicku tvoří 101 osad jen 34 politické obce. To znamená, že každá obec zde má průměrně vedle osady, jejíž jméno nese, ještě další dvě osady. Je tudíž větší velikost obcí na Jesenicku výsledkem jednak rozdílnosti vývoje hospodářství, jednak odlišného správního rozdělení.

Přitom rozdílná velikostní struktura obcí neovlivnila stupeň nového osídlení po r. 1945. Naopak, např. Rýmařovsko, s nepříznivou velikostní skladbou obcí, je osídleno relativně lépe (viz kapitola Obyvatelstvo).

Bruntálsko a Šumpersko měly podíly velikostních skupin obcí zhruba odpovídající podílům v celé oblasti.

Po druhé světové válce došlo v sídelní struktuře oblasti k závažným změnám. Po novém osídlení se většina obcí v důsledku nedosídlení posunula o jednu kategorii níže (viz obr. č. 20). Ve vyšších kategoriích se projevil úbytky⁵⁾ a naopak tomu vzrostl podíl dvou nejnižších kategorií⁶⁾. Největší pokles nastal u obcí kategorie jednoho až dvou tisíc obyvatel (obce větší), a to z 23,7 % na 11,8 %, a u obcí poloměstského typu ze 13,6 % na 4 %. V této skupině se udrželo vlastně jen několik sídel, a to na Bruntálsku Vrbno p. Pradědem, na Jesenicku Zlaté Hory, na Šumpersku Bludov, Hanušovice, Horní Libina a Rapotín. Na Rýmařovsku kleslo ve sledovaném období do této skupiny i okresní město Rýmařov. Nejcitelněji se však tento pokles projevil na Jesenicku, kde podíl obcí poloměstského typu poklesl z 35,3 % na 3 % všech obcí. Z okresních měst byl nejhůře dosídlen Rýmařov, nejlépe Šumperk.

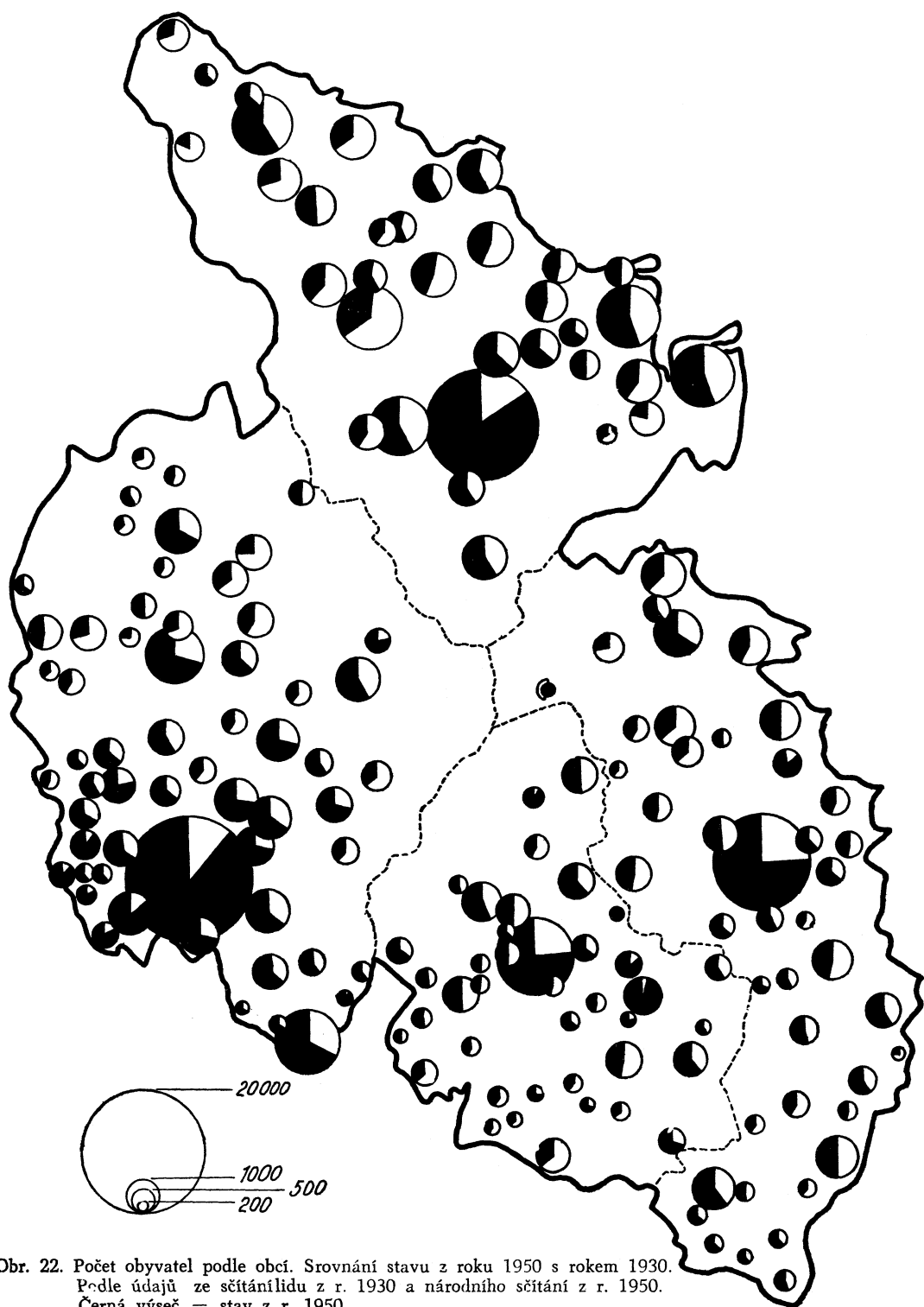
Počet nejmenších obcí vzrostl v jednotlivých částech oblasti nesterpně. Zatím co na Jesenicku je to zvýšení jen na 3 % (vlastně jen jedna obec), na Rýmařovsku jejich podíl činí téměř 40 %, na Bruntálsku necelých 30 % a na Šumpersku 15 %.

Změny v podílu velikostních skupin obcí se projevil samozřejmě i v počtu obyvatel, žijících v jednotlivých kategoriích obcí. Došlo především k prudkému poklesu podílu obyvatel, žijících v obcích poloměstského charakteru, a to více než na polovinu (z 30,4 % na 14,4 %). Rovněž podíl obyvatelstva, obývajících větší obce, poklesl o 7,2 % a činil necelou pětinu⁷⁾. Naproti tomu vzrostly podíly obyvatel v obcích středních (o 9,0 %), malých (o 6,8 %) a nejmenších (o 2,8 %). Současně vzrostl i podíl obyvatel měst o 4,6 %. To znamená, že dnes téměř čtvrtina obyvatel žije ve městech nad 5.000 obyvatel. Nejvyššího procenta dosáhla

⁵⁾ Jejich podíl na celkovém počtu obcí poklesl: u měst o 0,6 %, u obcí poloměstských o 9,6 %, u obcí větších o 11,9 % a u obcí středních o 2,2 %.

⁶⁾ U obcí malých o 9,1 % a nejmenších o 15,2 %.

⁷⁾ Tento výrazný pokles je v souvislosti se silným poklesem počtu obyvatel, zaměstnaných v průmyslu a řemeslech (viz kap. Obyvatelstvo).

Obr. 22. Počet obyvatel podle obcí. Srovnání stavu z roku 1950 s rokem 1930.
Podle údajů ze sčítání lidu z r. 1930 a národního sčítání z r. 1950.
Černá výše = stav z r. 1950.

tato skupina na Šumpersku, a to téměř třetiny (30,5 %), naproti tomu na Rýmařovsku neexistuje vůbec.

Na celkovém počtu obyvatel se tudíž podílí (viz obr. č. 25) obyvatelstvo obcí o

5001 — 20000 obyv.	24,3 %
2001 — 5000 obyv.	14,4 %
1001 — 2000 obyv.	18,4 %
501 — 1000 obyv.	23,5 %
201 — 500 obyv.	14,8 %
do 200 obyv.	3,6 %

Uvedený přehled nám ukazuje rozptýl obyvatelstva do obcí různých kategorií. Všechny obce oblasti byly po r. 1945 osídleny, ale jen v takové míře, že více než polovina z nich změnila svou rámcovou skupinu a sestoupila o jednu až dvě kategorie níže.

Sledujeme-li, do jaké míry se změnily počty obyvatel u jednotlivých obcí zjišťujeme, (viz obr. č. 22) že v r. 1950 měly všechny obce (s výjimkou Karlovy Studánky⁸⁾) méně obyvatel než v r. 1930. Poměrně nejlépe osídleny jsou obce nad 5000 obyvatel, tj. vesměs okresní města⁹⁾, a to více než ze tři čtvrtin. Je to především důsledek růstu počtu osob, příslušných k nevýrobním odvětvím (viz obr. č. 23, hospodářský úsek „ostatní povolání“). Zvyšování dosídlení okresních měst by postupovalo ještě rychleji, kdyby nebylo brzděno nedostatky bytů, působeními jednak zchátráním části dřívějšího bytového fondu, dále stoupnutím nároků na kvalitu ubytování, která v této oblasti byla nízká a konečně malou bytovou výstavbu v poválečné době.

Z ostatních skupin obcí jsou nejlépe osídlené ty, které náležely v r. 1930 do kategorie obcí nejmenších a kde jde převážně o osídlení zemědělské. Z desíti, které v oblasti byly, je devět nad průměrem osídlení oblasti. U dalších skupin nelze jejich stupeň dosídlení stanovit již tak jednoznačně. Nad průměr je osídlena většina obcí nad 2000 obyvatel, zejména ty, které mají průmysl a jsou dobře položeny komunikačně. Bez ohledu na velikost zachovaly si až na malé výjimky relativně vyšší stupeň osídlení obce s původním českým obyvatelstvem na jihozápadě Šumperska. Nejhůře jsou osídleny obce, ležící ve sféře státních statků (Staroměstsko, Javornicko, Moravskobrounsko, střed Bruntálska a některé obce na Rýmařovsku, zejména Húzová, Nová Ves, Arnoltice, Skály aj.)¹⁰⁾. Nízký

⁸⁾ Jde o malou obec, zahrnující jen lázeňský areál. Zvýšení počtu obyvatel po válce souvisí zde se zvýšením počtu lázeňských zaměstnanců, jakož i s faktem, že dříve byl lázeňský personál převážně sezónní a nebydlel zde s rodinnými příslušníky, kdežto dnes zde zaměstnanci bydlí s celými rodinami. Na počet obyvatel má dále vliv umístění dětského domova s celoročním provozem (informace MNV Karlova Studánka).

⁹⁾ Platí to i o Rýmařovu, ačkoliv podle velikosti do této kategorie nepatří.

¹⁰⁾ Jde o obce s obtížnými podmínkami pro zemědělskou výrobu, které při dosídlování nebyly přitažlivé pro zemědělské osídlení (viz kapitola o zemědělství).

stupeň osídlení vykazují dále obce s nedosídlenými nebo vůbec neosídlenými osadami, např. Uhelná, Vlčice, Skorošice, Bernartice, Rudoltice, Žárová, a obce, ležící v dopravních hlušinách, např. Údolí, Travná, Vernýřovice, Bukovice atp. Důsledky nedosídlení obce se pak projevují jednak ve zchátrání části bytového fondu (většina domů je stará více než 100 let), jednak v zániku určitých veřejných zařízení, dimenzovaných na větší počet obyvatel (školy, hostince, provozovny služeb atd.). Je vážným nedostatkem, že osídlení nebylo organizováno tak, aby byla osídlována jen ústřední sídla obcí a osady zůstaly příp. neosídleny. Tímto způsobem by bylo dosaženo větší koncentrace osídlení a učiněn krok kupředu k odstranění příliš roztržité sídelní struktury u nás. Současně by byla likvidována malá sídla, v nichž nejen nebylo žádné veřejné vybavení, ale v nichž ani není ekonomicky únosné jakákoliv veřejná zařízení budovat. I osídlovací akce od r. 1953 byla zaměřována do jednotlivých míst spíše podle možností získat objekty schopné opravy než podle direktivního plánu, sledujícího cíl lepšího rozmístění obyvatelstva¹¹⁾.

Veliká roztržitost sídel je pozůstatkem feudálního výrobního způsobu. Tato sídelní struktura odolávala vzhledem k odlehlosti a zaostalosti tohoto území koncentrujícímu vlivu středisek kapitalistické výroby. Dnešnímu výrobnímu způsobu ani dnešním požadavkům zvyšování životní úrovně tato roztržitost neodpovídá, neboť nelze počítat ani perspektivně s vybavením takových drobných sídel ani základními službami pro obyvatelstvo. Proto snaha o postupné vyrovnávání životních podmínek ve městě a na vesnici vede zákonitě k vytváření větších sídlištních celků, lépe vybavených. Z respektování této zásady je nutno vyjít při provádění dalšího dosídlení, i event. investiční výstavby a umísťování veřejných zařízení i v naší oblasti. Perspektivní úprava sítě sídel musí sice vycházet ze stávajícího stavu, ale musí jej pro budoucnost přetvářet podle potřeb a stavu našeho hospodářství.

Z hlediska dalšího vývoje nelze posuzovat všechny obce stejně, ale je nutno vycházet z jejich funkce a z toho vyplývajícího stupně vybavení. Rozhodující je především středisková funkce obce.

Organizace hospodářského a společenského života obyvatelstva v každé době vyžaduje vytváření středisek, plnících určité funkce administrativní, hospodářské a kulturní. V minulosti bylo vnějším projevem uznání střediskové funkce sídla jeho prohlášení za město (příp. za městys). Jako v naší zemi vůbec, vznikala i ve zkoumané oblasti většina měst ve 13. a 14. století¹²⁾. Ze šestnácti měst

11) Tak například byla v r. 1957 opravena osada Hraničky na Jesenicku, a to v rozporu se zásadami socialistického rozmísťování sídel (osada, ležící na hřebeni Rychlebských hor je vzdálena od veřejných komunikací, její malý rozsah nedovoluje vybavení občanskými zařízeními, v místě ani v blízkém okolí nejsou žádné pracovní příležitosti). Z těchto důvodů zůstala osada neosídlená a rekonstruované objekty byly v r. 1960 zlikvidovány.

12) Podle HOSÁKA (Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1936) připomíná se Edelstadt (později Cukmantl, dnes Zlaté Hory) r. 1222, Bruntál před r. 1282, Frývaldov (Je-

v oblasti bylo dvanáct, tj. tři čtvrtiny, založeno v klasickém údobí zakládání měst ve střední Evropě. Další města byla zakládána až po 200 letech¹³⁾. Veškerá města v oblasti byla poddanská, až na Šumperk a Bruntál, která po určitou dobu byla městy královskými. Všechna města si však neudržela městský ráz, zvláště když základ, na němž většina z nich byla vybudována, tj. hornictví, postupně upadal¹⁴⁾. Vynikla města, která díky své poloze se stala hospodářskými a administrativními středisky, tj. Šumperk, Frývaldov, Bruntál a Rýmařov.

Úpadek střediskové funkce některých měst a naopak vznik středisek z obcí, které právně městy nebyly je důkazem, že pro vznik střediska nebyla rozhodující kritéria právní, ale ekonomická.

Význam všech středisek není stejný, ale je ovlivňován hierarchickým stupněm jejich funkce, územním dosahem poskytovaných služeb a specializací střediska. Pro výkon své funkce musí být středisko dimenzováno a odpovídajícím způsobem vybaveno. Z určení střediskové funkce vyplývá tedy pro budoucnost potřeba vytvořit předpoklady pro takový vzrůst obce, aby mohla funkci příslušného stupně plnit.

Pro stanovení perspektivní sítě středisek a stanovení jejich optimální velikosti vycházíme z tohoto předpokládaného rozdělení střediskových funkcí:

a) **Střediska okresní** plní funkci administrativního, hospodářského a kulturního centra okresu. Soustřeďují se v nich služby celookresního významu. Plnění této funkce vyžaduje, aby okresním střediskem byla obec městského typu, a to nejméně město střední velikosti (5000 — 20000 obyvatel). Tomuto požadavku odpovídají v naší oblasti všechna okresní města s výjimkou Rýmařova (po přechodném poklesu se Rýmařov opět hranici 5000 obyvatel blíží)¹⁵⁾. Výběr okresních středisek v oblasti je vzhledem k jejich velikosti a významu nesporný.

b) **Střediska obvodní** mají soustřeďovat zařízení služeb širšího než místního, ale nižšího než okresního významu (obvodní lékařská střediska, specializované

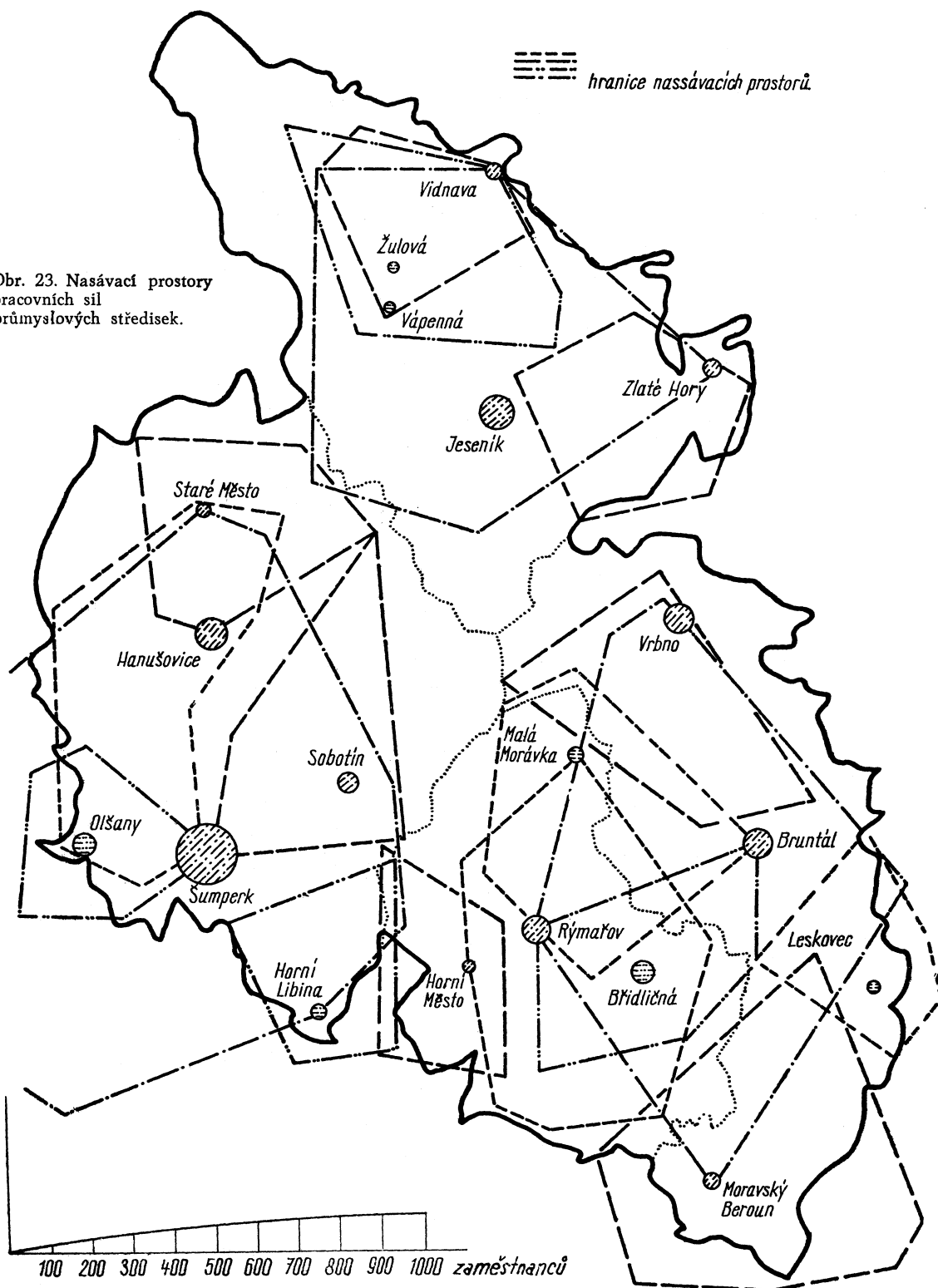
seník) a Vidnava r. 1267, Kolštejn (Branná) r. 1282, Šumperk r. 1297, Javorník r. 1305, Brunzeří (Rýžoviště) r. 1320, Staré Město r. 1325, Moravský Beroun a Dvorce r. 1339, Rýmařov r. 1351 (V partiích, vztahujících se k době před r. 1945 používáme u obcí, jejichž název byl po roce 1945 změněn názvu původního a udáváme nový název v závorce. U míst obecně známých při dalším výskytu v textu nový název neopakujeme.)

13) Byla to Andělská Hora v pol. 16. století, Horní Město r. 1580, Vrbno r. 1611. Poslední byl povýšen na město Frýdberk (Žulová) r. 1793.

14) Vyjdeme-li z námi užívané klasifikace typů sídel (hranice 2000 obyvatel), pak města Andělská Hora a Rýžoviště přestala být sídly městského typu již v r. 1910, Staré Město přechodně v r. 1921—1930 a znovu v r. 1947, kdy přestávají být obcemi městského typu i Dvorce, Moravský Beroun, Javorník a Vidnava. Žulová, Horní Město a Branná nedosáhly nikdy hranice 2000 obyvatel a nestaly se tedy podle uvedeného kritéria vůbec sídly městskými. Naproti tomu Horní Libina, Bludov a Hanušovice, které nikdy nebyly městy v právním slova smyslu, bylo by podle této klasifikace nutno počítat za obce městského typu.

15) Vzhledem k malému počtu obyvatel a malé ekonomické váze býv. Rýmařovského okresu vyvstávala ještě v době platnosti dřívější územní organizace otázka oprávněnosti existence Rýmařovského okresu a možnosti rozdělení jeho území mezi sousední okresy Šternberk a Bruntál. Poněvadž však hospodářská problematika tohoto okresu byla velmi vážná a vyžadovala značného vypětí příslušných národních výborů, nebylo k tomuto řešení přistoupeno dříve, než při reorganizaci administrativního členění v r. 1960.

Obr. 23. Nasávací prostory
pracovních sil
průmyslových středisek.

prodejny průmyslového zboží a perspektivně i střední školy). Funkce střediska obvodu vyžaduje vybudování zařízení, odpovídajících vybavení obcí poloměstského typu (tj. 2000 — 5000 obyvatel).

Aby bylo možno stanovit, které obce mají předpoklady pro plnění funkce obvodního střediska, vycházíme z nasávacích prostorů významnějších průmyslových míst (obr. č. 23). Tím současně omezujeme výběr obcí, připadajících v úvahu, a to plným právem, neboť zařízení obvodního významu lze umísťovat jen do míst, kam obyvatelé určitého obvodu převážně dojíždějí za zaměstnáním. U takto vybraných míst pak musíme zkoumat i ostatní předpoklady pro plnění střediskové funkce, zejména rozsah a lidnatost zázemí, vzdálenost a vztah k ostatním střediskům, předpoklady komunikační a v neposlední řadě i tradici, vyplývající ze skutečnosti, že i v minulosti obec obdobnou funkci již plnila. Nutno též vzít v úvahu, do jaké míry jsou již v obci některá zařízení střediskového charakteru vybudována.

Při rozboru těchto předpokladů se nám jeví jednotlivá, v úvahu připadající místa takto (viz obr. č. 24):

Na Jesenicku:

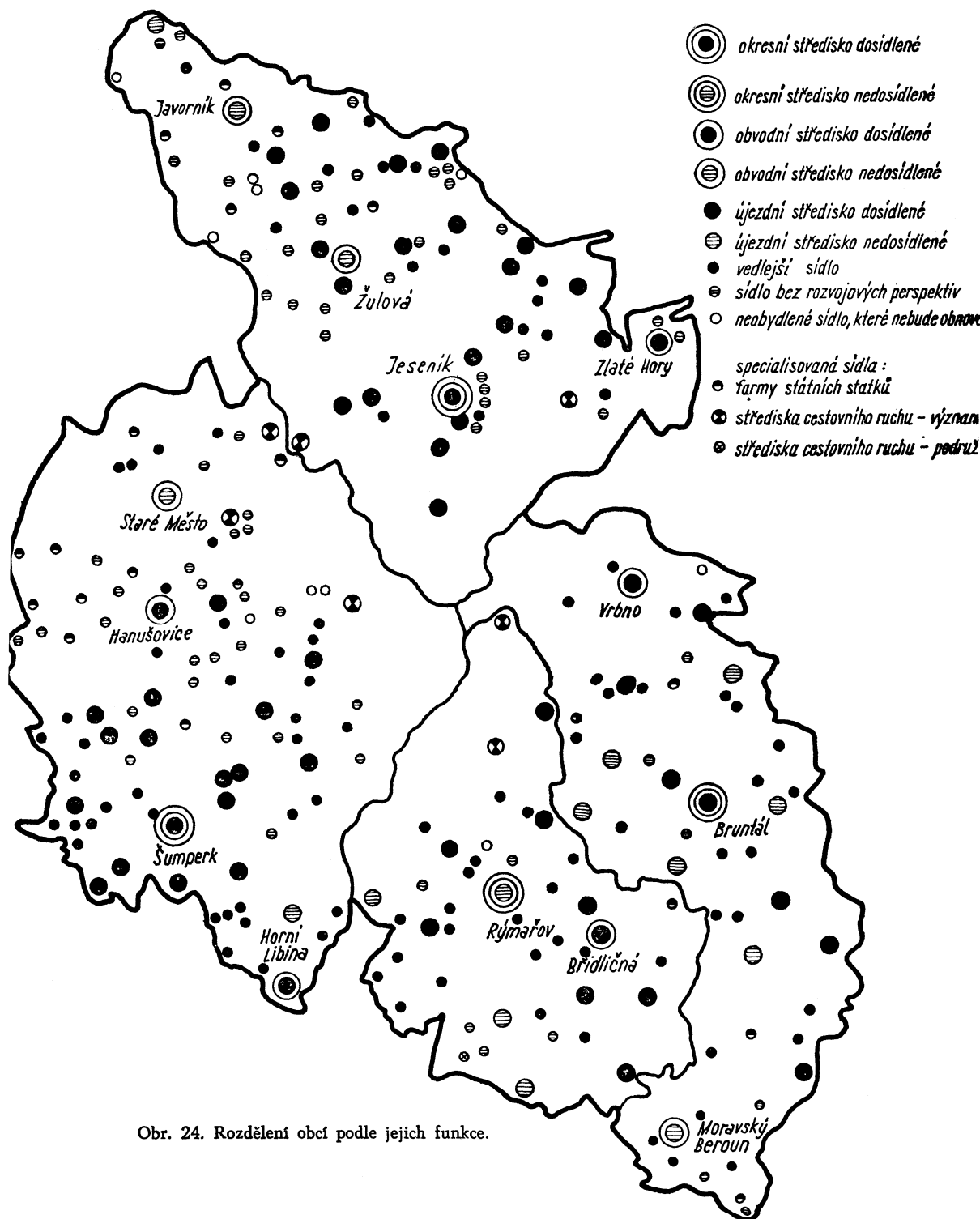
Javorník (1803 obyv.), sídlo státního statku, kulturní středisko býv. soudního okresu, v jeho bezprostředním okolí je centrum rudného průzkumu a těžba. Jde o komunikační střed severní části Jesenicka a středisko cestovního ruchu. Stavebně je obcí městského typu.

Žulová (939 obyv.). Má lepší geografické předpoklady stát se střediskem bývalého soudního okresu vidnavského, místo Vidnavy, která má sice více obyvatel (1301), ale pro svou excentrickou polohu přímo na státní hranici se za středisko nehodí. Žulová je střediskem kamenoprůmyslu, sídlem lesního závodu, leží v centru své spádové oblasti na křižovatce autobusových linek, navazujících zde na železniční dopravu. Stavebně je obcí městského typu. Překážkou pro její vybavení na obvodní středisko je malý počet obyvatel. K posílení této střediskové funkce by bylo žádoucí brát Žulovou v úvahu při další industrializaci Jesenicka a umístit sem závod střední velikosti¹⁶⁾. Nedostatek střediska v přítomné době způsobuje, že v tomto obvodu se prolínají vlivy středisek sousedních, tj. Javorníka a Jeseníka, a významnějších obcí uvnitř obvodu, tj. Vidnavy a Vápenné.

Zlaté Hory (2227 obyv.) jsou po Jeseníku největší obcí okresu¹⁷⁾. Zdejší průmysl je cílem dojížděky do zaměstnání z okolních obcí. Zlaté Hory jsou střediskem geologického průzkumu a později těžby, cestovního ruchu, přechodním místem pro pohraniční styk s Polskem a kulturním střediskem východní části okresu. Stavebně jde o obec městského typu.

¹⁶⁾ Viz kapitolu Závěry, pozn. 8).

¹⁷⁾ Při územní reorganizaci v r. 1960 byla obec s okolím připojena k okresu Bruntálskému.

Obr. 24. Rozdělení obcí podle jejich funkce.

Na Šumpersku:

Staré Město (1813 obyv.) je sídlem státního statku s koncentrovanou půdní držbou, v jejímž gravitačním středisku obec leží, sídlem závodu tuhových dolů a textilního průmyslu, které nasávají pracovní síly z ostatních okolních obcí. Staré Město je dále střediskem turisticko-lyžařské oblasti se značnými rozvojovými možnostmi. Stavebně je sídlem městského typu.

Hanušovice (2587 obyv.), sídlo státního statku, jehož půdní držba je obdobně jako u Starého Města soustředěná. Hranice půdní držby státního statku vymezuje spádovou oblast, v jejímž středisku Hanušovice leží. Dále je v Hanušovicích sídlo lesního závodu. Tírna lnu v Hanušovicích-Potůčnicku má široký nasávací obvod (viz kapitola o lnářství). Zdejší průmysl je cílem dojíždky z okolních obcí. Význam Hanušovic jako střediska podtrhuje ještě ta okolnost, že jde o železniční a vůbec dopravní uzel. Svým rostoucím významem Hanušovice předstihují Staré Město, do jehož atrakčního obvodu původně patřily. Obec je po stavební stránce venkovského typu.

Horní Libina (2822 obyv.) je po okresním městě největší obcí na Šumpersku. Zdejší průmysl nasává pracovní síly z bezprostředního okolí. Je zde nemocnice, která vedle své specializace (tbc) slouží jako normální nemocnice pro jižní část Šumperska, i pro přilehlé obce Řýmařovska a Šternberska. Obec je venkovského typu.

Charakter samostatného střediska ztrácí Loučná nad Desnou (1251 obyv.), která při vzrůstajícím atrakčním vlivu Šumperka klesá na významu. Loučná v minulosti vděčila za svou střediskovou funkci více tomu, že byla sídlem feudálního panství a podržela tuto funkci déle než obdobná jiná sídla díky tomu, že se stala sídlem okresního soudu, než své hospodářské či kulturní přitažlivosti. Po odpadnutí této funkce rychle se přiblížila, přesto že má průmysl, úrovni běžné venkovské obce. Po stránce stavební je obcí venkovského typu.

Ostatní průmyslová místa jako Olšany, Dolní Bohdíkovi a Jindřichov nemají přes svůj relativně významný průmysl předpoklad k tomu, aby se stala obvodními středisky, a to pro svou polohu v blízkosti středisek významnějších, pro malý počet obyvatel a pro nemožnost dalšího rozvoje.

Na Bruntálsku:

Vrbno p. Pradědem (2473 obyv.). Zdejší průmysl je cílem dojíždky do zaměstnání. Vrbenský dřevokombinát činí z města střed rozsáhlé odběratelské oblasti, zaujímající východní část celé námi zkoumané oblasti. Vrbno je kulturním střediskem severní části Bruntálska. Stavebně je obcí městského typu.

Moravský Beroun (1765 obyv.), je střediskem jižní části bruntálského okresu, byť nikoliv tak nesporným jako Vrbno na severu. V minulosti soupeřil o prvenství

s Dvorcemi (1237 obyv.), jedním z nejstarších sídel v oblasti vůbec. Územní reorganizací okresu k 1. 1. 1949 ztratily však Dvorce převážnou část obcí svého dřívějšího soudního okresu, které byly zařazeny do sousedního okresu Vítkov v Ostravském kraji. Mimo to na rozdíl od Moravského Berouna leží Dvorce vzdáleny od železnice. Tyto okolnosti podporují pozici Moravského Berouna, stejně jako skutečnost, že jeho průmysl je významnější a má příznivější vývojové perspektivy. O funkci kulturního střediska se Moravský Beroun dělí s Dvorcí. Po stránce urbanistické jde o obec městského typu.

Jako obvodní středisko nepřipadá v úvahu Leskovec n. Moravicí (723 obyv.), jehož závod nasává pracovní síly z jihovýchodní části Bruntálska, a to z těchto důvodů: mimo dojíždku do zaměstnání nemá obec pro své zázemí žádné přitažlivosti, poněvadž postrádá jakýchkoliv veřejných zařízení obvodního významu, a s výjimkou zdravotního obvodu ani zařízení újezdního významu. Do jejího nasávacího prostoru zasahuje vliv okresního města. Leskovec nikdy neměl významnější střediskové funkce. Po stránce stavební jde o obec venkovského typu.

Na Rýmařovsku:

Břidličná (1633 obyv.) se stala střediskem díky růstu zdejších kovohutí. Kulturní a společenská zařízení, budovaná pro potřeby závodu mohou poskytovat služby i obyvatelstvu obvodu. Při dimenzování těchto zařízení a při umísťování zařízení dalších je nutné vzhledem k blízkosti Břidličné a Rýmařova bedlivě sledovat, aby nebyla oslabována středisková funkce Rýmařova. Do budoucna by se měla přezkoumat i správnost budování sídliště pro zdejší závod přímo v Břidličné a možnost soustředit bytovou výstavbu do Rýmařova.

Další průmyslová místa na Rýmařovsku, tj. Horní Město a Rýžoviště nepřipadají pro nepříhodnost své polohy, poměrnou blízkost k Rýmařovu a nízký stupeň svého vybavení v úvahu jako obvodní střediska.

Zvláštní postavení uvnitř okresu má Malá Morávka (635 obyv.), jejíž význam je dán cestovním ruchem. Její spádovou oblast tvoří jen dvě obce¹⁸⁾. Jsou zde soustředěna zařízení pro turistiku a zimní sporty a do budoucna se plánuje výstavba další. Řetězárna, nasávající pracovní síly z bezprostředního okolí ještě význam obce posiluje. Obec však nemá dostatečného zázemí, ani předpoklady většího růstu a postrádá i zařízení širšího než místního významu. Proto její spádová oblast má spíše charakter území společného zájmu a obec sama jen střediska újezdního.

Z výčtu je patrné, že středisky jsou jednak města, která bývala sídly soudních okresů (Javorník, Zlaté Hory, Staré Město, Vrbno p. Pradědem), nebo zaniklých politických okresů (Moravský Beroun), nebo místa, jimž relativní vzrůst jejich

¹⁸⁾ Při územní reorganizaci r. 1960 byla obec Karlov spojena s Malou Morávkou, čímž celá spádová oblast byla soustředěna do jedné obce.

průmyslového a dopravního významu dodává větší váhy, než má jejich okolí a vede k soustřeďování určitých zařízení v nich pro širší než místní okruh. Takovými sídly jsou Žulová, Hanušovice, Horní Libina a Břidličná. Naproti tomu určitá střediska svůj dřívější význam v důsledku změny ekonomických poměrů ztrácí (Vidnava, Dvorce, Loučná n. Desnou). Další průmyslová místa, jako Leskovec n. Moravicí, Jindřichov, Olšany, Dolní Bohdík a Malá Morávka nemají předpoklady, aby se stala středisky obvodů.

Z celkového počtu devíti středisek mají čtyři (Zlaté Hory, Vrbno p. Pradědem, Hanušovice a Horní Libina) počet obyvatel, odpovídající zmíněnému předpokladu pro obvodní střediska. U dalších pěti (Javorník, Žulová, Staré Město, Moravský Beroun a Břidličná) je třeba vytvářet předpoklady k dosídlení nejméně na 2000 obyvatel.

c) Střediska základních území společných zájmů (újezdní). Za území společných zájmů pokládáme území výrazné specializace, představující buď bezprostřední zázemí průmyslového střediska, nebo zemědělskou výrobní jednotku v rozsahu potřebném pro socialistickou zemědělskou velkovýrobu družstevní či státní. Výjimečně jde též o území lázeňské nebo specializované na cestovní ruch. Tato území se skládají obyčejně z několika sídel, z nichž jedno plní funkci střediska. Území společných zájmů představuje současně újezd základních služeb (hospodářských, zdravotních a kulturních) a v jeho středisku by měla být soustředěna příslušná zařízení jako škola, řemeslnické provozovny, obchod, kulturní dům atp. U území společných zájmů, která představují celek zemědělský pak strojní brigáda a taková společenská zařízení, která přesahují rámec jednotlivého družstva (kovárna, opravena náradí, váha atp.). V újezdním středisku by byly též pobočky spořitelny, pošta atp. Pouze tato střediska lze pokládat za místa dalšího sídlištního rozvoje. Jejich velikost, umožňující plnění funkce střediska a jeho příslušná vybavení by měla být nejméně na úrovni kategorie středních obcí, tj. minimálně 500 obyvatel. Pokud jí jednotlivá střediska nedosahují, bylo by třeba je dosídlit. Tím by byla současně řešena otázka, které obce dále dosídlovat. Další dosídlení nelze totiž třístit do všech sídel, kde jsou k dispozici objekty, schopné renovace, ale je nutno je usměrňovat podle zásad koncentrace osídlení a rozvinutí střediskových funkcí jednotlivých obcí¹⁹⁾.

¹⁹⁾ Při výběru středisek území společných zájmů vycházíme z výsledků spádového průzkumu, prováděného v letech 1951–1952 býv. Ústavem pro plánování Palackého university, na kterém autorka spolupracovala. Metodika tohoto průzkumu se řídila pokyny Státního úřadu plánovacího pro vytváření území společných zájmů. Základem bylo rozdělení území okresů podle charakteru na újezdy s převážně průmyslovým osídlením, újezdy zemědělské a újezdy specializované (lázeňství, rekreace). Při hodnocení byla brána v úvahu současná středisková funkce obcí, vyplývající z tradičních vztahů a existence určitých základních zařízení i perspektivní funkce obcí jako míst s průmyslem nebo středisek zemědělské výroby. Oprávněnost námi navrhované kategorie obcí ukazují i pokyny Státní plánovací komise z r. 1961, tj. tři roky po napsání této práce. Tyto pokyny ukládají některým národním výborům připravovat návrhy kategorizace obcí podle zásad, obdobných našemu návrhu. Pozoruhodné je, že navrhované kategorie i při odlišnosti názvů se obsahově shodují. I směrnice Státní plánovací komise počítají s velikostí obce jako s důležitým činitelem.

d) **Sídla vedlejší.** Ostatní obce a osady, čítající nejméně 100 obyvatel pokládáme za sídla vedlejší. Jejich další rozvoj je závislý na jejich poloze uvnitř území společných zájmů, kde mohou vzhledem ke své vzdálenosti od střediska a charakteru svého zázemí plnit dílčí funkci sídliště výrobní složky (zemědělská výrobní skupina, elokovaná jednotka mechanizační, středisko dřevařské těžby, sídliště závodu atp.). Měla by být jen výjimečně dále dosídlována, pokud si to hospodářský rozvoj nebo územní dělba práce uvnitř území společného zájmu vyžádá.

e) **Sídla bez rozvojových perspektiv.** Do této skupiny zařazujeme sídla s menším počtem obyvatel než 100, vzhledem k tomu, že jejich nepatrná velikost nemožňuje ani minimální vybavení, a to s výjimkou sídel, v nichž je farma státního statku nebo těch, která mají zvláštní význam pro cestovní ruch. Podle postupu přechodu k zemědělské velkovýrobě, slučováním jednotlivých zemědělských družstev, postupující koncentrace obyvatelstva do středisek výroby a podle dožívání bytového fondu v těchto sídlech mělo by se v dlouhodobé perspektivě uvažovat o jejich dožití.

f) **Sídla neosídlená.** Jde vesměs o sídla, která v r. 1930 byla osadami (s výjimkou Adamova na Bruntálsku) a po odsunu nebyla osídlena, nebo byla novými osídlenci opuštěna, takže dnes nemají žádné obyvatelstvo. Tato sídla by měla být definitivně likvidována. Je třeba pokládat za nedostatek, že se daly pokusy o jejich znovuosídlení a že se za tím účelem prováděly nákladné adaptace (např. v Hraničkách na Jesenicku, viz pozn. č. ¹¹). Tyto osady i při maximálním osídlení představovaly jen nejmenší sídla (s výjimkou Adamova) a obnovení tohoto stavu by znamenalo další tříštění osídlení²⁰).

g) **Specializovaná sídla.** Určitá sídla je nutno zachovat bez ohledu na jejich velikost, a to vzhledem k jejich specializované funkci. Jde především o sídla, která jsou sídlištěm místní farmy státního statku, nemají perspektivu růstu a pro odlehlost nebo odlišnou specializaci nemohou být začleněna do žádného území společných zájmů. Zde by z výrobních hledisek nebylo účelné usilovat o koncentraci těchto sídel, a to proto, aby správa těchto sídel byla co nejužší spojena se správou výrobní jednotky. Tento typ sídel se vyskytuje na Javornicku (Travná, Zálesí, Bílý Potok, Nové Vilémovice), na Staroměstsku (Nová Seninka, Ostružná), Ha-

²⁰) K těmto sídlům patří (v závorce uveden počet obyvatel v r. 1930 a obec, ke které sídlo v r. 1956 administrativně náleželo):

Na Jesenicku:

Johanka (52, Stará Červená Voda),
Růženec (31, Bílá Voda),
Hraničky (178, Uhelná),
Zastávka (44, Uhelná),
Hřibová (82, Vlčice).

Na Bruntálsku:

Adamov (265, Karlovice).

Na Šumpersku:

Svobodín (50, Vernířovice),
Švagrov (6, Vernířovice),
Andělské Žleby (23, Kouty),
Annín (90, Kouty),
Sklenná (49, Jindřichov).

Na Rýmařovsku:

Růžová (151, Janušov).

nušovicku (Podlesí, Nové Losiny), na Moravskobrounsku (Křišťanovice), Bruntálsku (Dětrichovice)²¹⁾. Dalším typem specializovaných sídel jsou taková střediska lázeňství a cestovního ruchu, kde tato specializace naprosto převažuje a kde ani nejsou předpoklady pro rozvíjení jiných funkcí. Jsou to tato sídla: Ramzová, Rejvíz a Bělá na Jesenicku, Karlova Studánka na Vrbensku a Petříkov na Staroměstsku.

Vytvoření předpokladů pro plnění střediskových funkcí (propočteno podle shora uvedeného schématu) by si vyžádalo ve srovnání s rokem 1950 přírůstek obyvatel obvodních středisek minimálně cca 1700 osob. Propočtená teoretická potřeba újezdních středisek činí něco přes 1100 osob. Na rozdíl od středisek vyššího řádu by byla snaha o provedení dosídlení újezdních středisek jen z titulu jejich vybavení jako střediskových obcí nereálná (např. u Mladoňova, Bedřichova a Jiříkova). Požadavek dosídlení, vyplývající z potřeby plnit tuto funkci, nutno korigovat potřebu hospodářství, tj. zemědělství, nebo místního průmyslového závodu. Indikovaný nedostatek osídlení nám však určuje místa, na která by se měla dosídlovací akce v souladu s potřebami rozvoje hospodářství a zvyšování životní úrovně zdejšího obyvatelstva zaměřit.

CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH ODVĚTVÍ NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ V OBLASTI

V následujících kapitolách budou probrány charakteristiky jednotlivých odvětví národního hospodářství ve zkoumané oblasti. V rozsahu kapitol a jejich uspořádání má se odrazit význam toho kterého odvětví pro specializaci oblasti, jakož i závažnost jeho problematiky. Abychom mohli co nejlépe hodnotit z hlediska hospodářské geografie význam jednotlivých odvětví a určit možnosti jejich dalšího vývoje, uzpůsobujeme uvedenému účelu i schéma tohoto oddílu naší práce.

Od běžných schémat regionálních monografií se odchylujeme hlavně v těchto bodech:

a) Z kapitoly zemědělství vyčleňujeme do samostatného oddílu lnářství, vzhledem k jeho mimořádnému významu pro specializaci oblasti.

b) Zařazujeme zvláštní kapitolu o cestovním ruchu, který není samostatným odvětvím národního hospodářství, ale určitým komplexem služeb, a to proto, že oblast má velmi dobré předpoklady pro jeho rozvoj, a také perspektivně může být cestovní ruch pro ekonomiku oblasti významný.

c) Nepopisujeme průmysl v jediné kapitole, ale ta odvětví, která se v oblasti

²¹⁾ Svým charakterem patří do této skupiny i obce Velká Morava a Vojtiškov na Hanušovicku a Norberčany na Moravskobrounsku, kde však nejsou státní statky, ale JZD. Poněvadž však leží uprostřed sféry státních statků a nemají předpoklady pro začlenění do území společných zájmů JZD, bylo by vhodné uvažovat o jejich převedení do sféry státních statků.

(V některých případech se již tato opatření plní.)

rozvíjejí na surovinové základně sledujeme ve spojení s charakteristikou její surovinové základny.

K uvedenému postupu nás vedla, pokud jde o charakteristiku průmyslu, tato úvaha:

Z hlediska hodnocení hospodářských oblastí, jakož i sledování možností jejich dalšího rozvoje, má rozbor průmyslu jako celku jen omezený význam. Významnější je skutečnost, do jaké míry je jejich průmyslová výroba spjata s přírodními a ekonomickými podmínkami, zejména se surovinovými zdroji a zdroji pracovních sil, neboť tuto skutečnost je třeba brát především v úvahu při zkoumání možnosti další industrializace a aktivizace hospodářství.

Pod zorným úhlem tohoto požadavku rozdělujeme pro naše zpracování průmysl do tří hlavních skupin.

Především je to průmyslová výroba, která je bezprostředně spjata se zdroji v oblasti. Takováto odvětví, zejména prvovýroby, tvoří v hospodářsky prosperujících rajónech základní článek průmyslu. I v naší oblasti to byla právě ona, která se stala východiskem k její industrializaci.

Během doby však vyrostla i další skupina průmyslové výroby, a to podniky, které se svým původem mnohdy vyvinuly sice na místní surovinové základně, ale postupně, jak tato surovinová základna ztrácela na významu buď vyčerpáním, nebo nahrazením jinými surovinami atp., ztratily bezprostřední spojení se surovinovou základnou oblasti. Dnes tato odvětví využívají především místní kvalifikované pracovní síly, výrobní tradice a existující průmyslová zařízení. Do této skupiny náleží také nově zakládané podniky, které postrádají této souvislosti a využívají v místě jen místních zdrojů pracovních sil. V údobí socialistické industrializace pak podniky, které byly sem umístěny z důvodů zmírnění mezioblastních disproporcí. Všechna tato odvětví tvoří druhou skupinu průmyslové výroby, která svým způsobem navazuje na předcházející a jejíž vývoj určuje všeobecné zhodnocení potřeb a možností industrializace.

Třetí skupinou jsou průmyslová odvětví, která zajišťují bezprostřední spotřebu (nebo její značnou část) v oblasti a jejichž rozvoj je podmíněn počtem obyvatel a růstem jejich kupního fondu.

V naší práci spojujeme, jak již bylo uvedeno, charakteristiku průmyslu první skupiny, do níž zahrnujeme těžbu a zpracování nerostných surovin, těžených v oblasti, dále zpracování lnu, zpracování dřeva a z potravinářského průmyslu ta odvětví, která neslouží výhradně přímému zásobování místního obyvatelstva, s charakteristikou jeho surovinové základny. Ostatnímu průmyslu, tj. průmyslu druhé a třetí skupiny věnujeme zvláštní kapitolu.

Celkový přehled o stavu industrializace oblasti se nám takovým rozdělením sice komplikuje, dovoluje nám však stanovit svazky příslušných odvětví a jejich vzájemné podíly. Přitom je nutno mít na mysli, že při vyspělé naší průmyslové výrobě neexistují až na prvovýrobu a několik málo jiných výjimek obory průmys-

lové činnosti, které by jednoznačně byly spjaty se surovinami, získávanými přímo v oblasti a je proto přirozené, že naše základní rámcové dělení se v konkrétní situaci nikdy zcela jednoznačně neprojeví. Jednotlivé průmyslové obory i závody mohou být zároveň vázány na suroviny, pracovní síly, tradici i na konsumenta. Rozdělení bylo provedeno proto, aby se ukázala možnost rozvoje průmyslu v oblasti na vlastních zdrojích, z čehož vyplyne, nebude-li dosažený stupeň industrializace dostačující pro její hospodářský rozvoj, do jaké míry bude nutno se zaměřit na rozvoj průmyslové výroby druhé skupiny, tj. na místní surovinové základně bezprostředně nezávislé.

Těžba užitkových nerostů.

Z charakteru tohoto odvětví vyplývá, že je více než kterékoliv jiné závislé na přírodou daných podmínkách, tj. na výskytu nerostných surovin v těžitelném množství. O nejvýznamnějších lokalitách užitkových minerálů bylo pojednáno v souvislosti s geologickými poměry v oblasti. Je tedy ještě potřeba zmínit se o tom, jak jsou tato naleziště využívána těžbou.

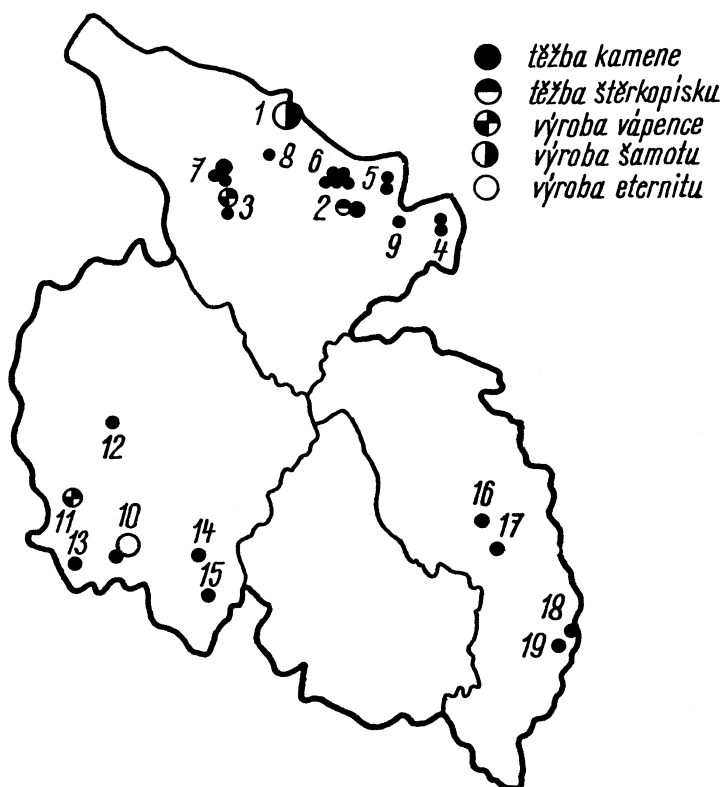
Severní Morava a severozápadní Slezsko bylo v minulosti proslulé jako oblast rudní. Na sklonku minulého století se však stala významnější těžba a zpracování stavebních hmot. V r. 1958 bylo v tomto odvětví zaměstnáno na 1200 zaměstnanců. Průmysl stavebních hmot není rozložen rovnoměrně, ale je do značné míry koncentrován na Jesenicku, kde je soustředěno přes 65 % zaměstnanců a 86 % závodů tohoto odvětví (obr. č. 25). Z toho je nejvýznamnější průmysl kamene, jehož koncentrace představuje odlišnou specializaci Jesenicka v rámci zkoumané oblasti.

Vznik kamenoprůmyslu je podmíněn výskyty žuly a mramoru na Jesenicku vázanými na žulovský pluton (viz kapitola Přírodní podmínky). Před válkou bylo v okrese jesenickém na 120 lomů¹⁾. O tehdejší roztržitosti kamenoprůmyslu svědčí skutečnost, že v těchto 120 lomech provozovalo výrobu 100 podnikatelů, z čehož asi čtvrtina byli zemědělci, provozující těžbu v lomech jako vedlejší výrobu (obdoba domácí výroby). Tento způsob byl základem zdejší těžby vůbec. Postupně byla těžba i zpracování (zušlechťování řezáním, broušením a leštěním) prováděna řemeslně, a později způsobem průmyslovým. Zušlechťování a zpracování kamene neomezovalo se v minulosti jen na místní surovinu, ale byly sem dováženy ke zpracování i žuly švédské. V dobách největšího rozmachu před vypuknutím hospodářské krize v r. 1930 zaměstnával zde kamenoprůmysl přes 5000

1) Zejména na katastrech obcí Žulová (středisko těžby žuly), Vápenná, Černá Voda, Tomškovice, Kobylá, Stará Červená Voda a Velká Kraš. Střediskem těžby mramoru byly Suptkovice, dále Velké Kunčice, Písečná, Černá Voda a okolí Zlatých Hor. V Žulové byla státní odborná škola kamenická, v Supíkovcích rovněž, s převážným zaměřením na zpracování mramoru.

pracovníků. Více než pětina obyvatelstva okresu žila přímo nebo nepřímo z kamenoprůmyslu. Životní podmínky dělnictva byly velmi špatné²⁾.

Po druhé světové válce byly veškeré podniky soustředěny v národním podniku Slezský průmysl kamene v Jeseníku. V r. 1955 měl provozovny v Žulové (2 závody), v Supíkovicích (5 závodů), Zlatých Horách (2 závody), Mikulovicích

Obr. 25. Rozmístění průmyslu stavebních hmot (podle počtu zaměstnanců)

1 = Vidnava, 2 = Písečná, 3 = Vápenná, 4 = Zlaté Hory, 5 = Mikulovice, 6 = Supíkovice, 7 = Žulová, 8 = Černá Voda, 9 = Ondřejovice, 10 = Šumperk, 11 = Dolní Bohdíkov, 12 = Hanušovice, 13 = Bohutín, 14 = Krásné, 15 = Mladoňov, 16 = Bruntál, 17 = Mezina, 18 = Harta, 19 = Bílčice.

²⁾ Za Rakousko-Uherska činila hodinová mzda kvalifikovaného lamače 30–40 haléřů, pomocníků 20–26 haléřů a pomocnic 14–18 haléřů (ŠULEŘ O.: Kraj žuly a mramoru, Olomouc, 1957). J. FUČÍK přinesl u příležitosti Frývaldovské stávky v r. 1931 v Rudém právu doklady, svědčící o tom, že týdenní mzdy činily v lomech při 44 hodinách akordní práce 150 korun a ještě měly být sníženy o 20 % (FUČÍK J.: Frývaldov 1931, Olomouc 1956).

(2 závody), Černé Vodě, Vápenné a Písečné (po jednom závodu). Tím byla odstraněna organizační roztržičnost, pro zdejší kamenoprůmysl dříve typická.

V roce 1955 zaměstnával Slezský průmysl kamene 550 zaměstnanců, tj. asi 10 % předválečného maximálního stavu. Pokles zaměstnanců je dán především růstem produktivity práce a mechanizace, který nastal v souvislosti s uvedenou koncentrací do větších výrobních celků. Roční produkce v r. 1955 činila 66.542 t. Výrobní program se zaměřuje na potřeby našeho národního hospodářství. Zatím co před válkou značný podíl v produkci připadal na materiál zušlechťený — pomníky, obklady fasád, sloupy, samonosné schody, který do značné míry byl dodáván do zahraničí³⁾, produkuje se dnes téměř z poloviny výhradně materiál stavební a dlažební kostky. Polovina z této výroby sloužila pro výstavbu Ostravska, zbývající množství pro ostatní části Moravy⁴⁾.

Vedle těžby žuly a mramoru je průmysl stavebních hmot zastoupen těžbou vápence, kaolinu, písku, křemene, hadce, tufu a silničního kamene.

Vápenec se těží a zpracovává ve vápenkách ve Vápenné (128 zam.) a v Dolním Bohdíkově (118 zam.)^{4a)}. Vápno z Vápenné bývalo pro své vhodné vlastnosti (čistota) užíváno v chemickém průmyslu a za tím účelem vyváženo ve značném množství do Německa. Před válkou zaměstnával zdejší závod na 300 dělníků. Roční předválečná produkce činila zde až 16000 vagónů⁵⁾. V roce 1956 činí produkce vápna a saturačního vápence téměř 40000 t ročně. Vápno jednak slouží spotřebě uvnitř zkoumané oblasti, jednak je dodáváno do východních Čech. Saturační vápenec odebírají Nové hutě Klementa Gottwalda v Ostravě a železárny v Třinci. Produkce vápenky v Dolním Bohdíkově v r. 1956 činila 16735 t. Vápno je asi z 50 % distribuováno pro potřeby zkoumané oblasti a zbývající část dodávána do severních Čech pro chemický průmysl. Mimoto dodává tato vápenka mletý vápenec na hnojivo. Vápenka v Sovinci byla uzavřena pro nekvalitnost těžené suroviny. Rovněž lokality devonských vápenců u Vrba p. Pradědem a Mnichova nejsou využívány.

Vedle vápenek vynikla ze zpracovatelského průmyslu na místní surovinové základně výroba šamotu ve Vidnavě, zpracovávající zde těžený kaolin. Podnik vznikl v r. 1897 a již v r. 1905 měl 400 zaměstnanců. Své výrobky, tj. šamotové cihly a jiné ohnivzdorné materiály vyvážel do všech evropských států. V r. 1955 podnik zaměstnával 378 zaměstnanců. Produkce r. 1956 činila cca 28.000 t šamotového zboží. Vedle šamotu vyrábí také dinas, hlavně pro zahraničí. Na domácí

3) Tak například bylo zdejší žuly použito pro palácové stavby ve Vídni, Budapešti, Varšavě, Krakově, pro parlament v Sofii, pro stavby mostních pilířů ve Vídni a Budapešti, fasády a portály v Holandsku, přístavní molo v Bombaji, budovy ministerstev v Praze, radnici v Ostravě atd. (ŠULEŘ, viz pozn. 2).

4) Z materiálů ČSD — Správa Ostravské dráhy v Olomouci.

4a) Veškeré údaje o zaměstnanosti se vztahují k 30. 6. 1955. Materiály býv. KPK v Olomouci.

5) BARTONEC F.: O hornictví a užitečných nerostech Slezska. Zvláštní otisk Hornického věstníku, Opava 1925.

trh dodává Vidnavská šamotárna své výrobky ocelářským závodům (Most, Plzeň, Kladno, Brno, Olomouc, Třinec, Bohumín, Ostrava, Podbrezová aj.).

Písek se těží v Písečné (20 zam.), a to v r. 1956 126.000 t. Z těžby je 40 % určeno pro Ostravsko (kyvadlovou dopravou do NHKG), zbytek je využíván ve zkoumané oblasti, zejména na Šumpersku a dále na Opavsku. Vedle národního podniku Těžba štěrkopísku počal zde v r. 1957 těžit podnik místního hospodářství pro účely okresních stavebních podniků.

Těžba křemene byla zahájena ve Velké Kraši. Křemen má být dodáván pro stavební účely (na Ostravsko) a pro chemický průmysl. Průzkumy možností těžby křemene se dějí na Vrbensku⁶⁾.

Hadec se těží v lomu u Skorošic a je dodáván na Pomezí, kde je drcen a smícháván s vápencem. Tento materiál slouží pro výrobu schodů ve stavebnictví.

Pro výrobu prefabrikovaných stavebních dílců se používá sopečných tufů, jejichž těžba byla zahájena v r. 1956 na Uhlířském vrchu u Bruntálu a další připravována na Venušině sopce u Meziny.

V oblasti je řada lomů na silniční kámen⁷⁾. Množství a jejich kapacita je dána potřebou silnic a železnic a zdaleka nevyčerpává možnosti, dané výskytem suroviny. Řada lokalit i vysoce kvalitních surovin je nevyužita.

Cihlářských hlin v jihovýchodní části Šumperska využívají cihelny v Šumperku, Temenici a Novém Malíně. Jejich význam je ryze lokální. U cihelen se projevuje postupující soustředování tohoto odvětví průmyslu. Tak např. v r. 1956 nebyla na celém Jesenicku ani jedna cihelna v provozu. V r. 1948 zde byly ještě cihelny dvě, v r. 1945 šest, zatím co v r. 1893 jejich počet dosahoval 32⁸⁾.

Zcela nevyužité jsou zásoby pokryvačských břidlic v Nížkém Jeseníku. V poslední době se zkoumá možnost použití jejich drtě na výrobu prefabrikátů a na výrobu izolačních hmot, tepelných i zvukových. Na Ostravsku (býv. okres Vítkov) se již s těžbou břidlice k těmto účelům započalo. Na Bruntálsku měla být možnost těžby k těmto účelům zkoumána. Další možnost je využití rozemleté břidlice jako náplně do gramofonových desek. K tomuto účelu dodávala surovinu výrobní v Hrubé Vodě, již však za hranicemi naší oblasti, jejíž kapacita zcela dostačovala.

Průmysl stavebních hmot má v oblasti nesporně předpoklady dalšího rozvoje⁹⁾. Bylo-li při hodnocení výsledků první pětiletky v býv. Olomouckém kraji konsta-

⁶⁾ Z materiálů Krajského muzea v Olomouci.

⁷⁾ Z nich nejvýznamnější jsou: Mezina, Slezská Harta, Bílčice a Ondrášov na Bruntálsku, Ondřejovice, Vidnava a Bernartice na Jesenicku, Bedřichov na Rýmařovsku, Bohutín, Hanušovice, Krásné, Mladoňov a Šumperk na Šumpersku.

⁸⁾ Heimatkunde des politischen Bezirkes Freiwaldau, Frývaldov 1893.

⁹⁾ Druhý pětiletý plán stanovil značný růst výroby jednotlivých podniků. Tak se měla zvýšit výroba Slezského průmyslu kamene téměř o 100 %, vápenky v Dolním Bohdíkově rovněž o 100 %, vápenky ve Vápenné o 35 %, šamotárny ve Vidnavě o 20 % a těžby štěrkopísku v Písečné o 18 %.

(Z materiálů býv. Krajské plánovací komise rady KNV v Olomouci.)

továno, že průmysl stavebních hmot „nemá v celkové hospodářské stavbě kraje váhu, kterou by bylo možno od zdejších zdrojů surovin očekávat“¹⁰⁾, platí to tím více pro naši oblast, kde zejména odvětví kamenoprůmyslu má velmi dobrou surovinovou základnu.

Klasickým výrobním odvětvím je ve zkoumané oblasti těžba rud. Její rozvoj v minulosti se stal jedním z činitelů, působících na osídlení oblasti vůbec. Jako horní města byla založena Bruntál a Rýmařov a těžbě rud vděčí za svůj vznik, případně sídlištní rozvoj řada zdejších sídel¹¹⁾. Rozvoj a úpadek mnoha obcí byl zejména v 16. — 18. století ovlivňován prosperitou dolů a hutí.

Na četných místech bylo v minulosti dolováno zlato, stříbro, železná ruda a rudy barevných kovů. S rozvojem průmyslové výroby měla větší hospodářský význam jen těžba železné rudy¹²⁾. Po vytěžení lehce dostupných ložisek však těžba ustává, zvláště když se kapitalističtí podnikatelé stále ve větší míře zaměřovali na dovoz bohatších rud ze zahraničí, na jejichž těžbě byli i kapitálově zainteresováni. Rovněž se neprovádějí systematické průzkumy (teorie bagatelizovala možnosti těžby tím, že vtiskla naší oblasti pečeť kraje „bohaté na chudé suroviny“¹³⁾).

Teprve únorové zasedání ÚV KSČ v roce 1951 znamenalo obrat. Na mnoha místech oblasti a v jejím bezprostředním okolí se přikročilo ke geologickému průzkumu s cílem odhalit nové zdroje surovin. Do Rýmařova bylo z Kutné Hory přeloženo pracoviště specializovaného průzkumového podniku, jehož pracovníci mají zásluhu na objevení zásob rud barevných kovů u Zlatých Hor i železné rudy u Horního Města, v Železné u Vrbna a v Hraničné. Tyto a další lokality jsou dále zkoumány a postupně předávány těžbě¹⁴⁾. Z rud barevných kovů se za nejvýznamnější považuje lokalita u Zlatých Hor¹⁵⁾. Průzkum zde byl prováděn v místech dřívější těžby a využíval několik set let starých štol ve svazích Příčné

¹⁰⁾ Materiály býv. KPK v Olomouci.

¹¹⁾ Na Bruntálsku Andělská Hora, Moravský Beroun, Nová Pláň, Nová Rudná, Roudno, Stará Rudná, Suchá Rudná, Vrbno a Železná, na Jesenicku Nové Vilémovice, Ondřejovice, Travná, Údolí a Zlaté Hory, na Rýmařovsku Malá Morávka, Břidličná, Horní Město, Ruda, Rýžoviště, Skály, Stará Ves, Stříbrné Hory, na Šumpersku Branná, Hraběšice, Mladoňov, Žárová, Staré Město a Velké Vrbno.

(HOSÁK L.: Historický místopis země Moravskoslezské, Brno 1936.)

¹²⁾ Z celkového množství, vytěženého v r. 1857, což činilo 1,457.000 q v zemi Moravské, připadalo na revír severomoravský (který ovšem územně zcela nesouhlasil s naší oblastí), přes 520.000 q, čili více než třetina.

(Z materiálů Krajského muzea v Olomouci.)

¹³⁾ Z materiálů Slezského studijního ústavu v Opavě.

¹⁴⁾ V r. 1956 se těžily rudy barevných kovů u Nové Vsi na Rýmařovsku. Od r. 1960 jsou v provozu doly v Hraničné. Zde těžená železná ruda není však (pro značný obsah zinku) využívána jako surovina pro výrobu železa, ale jako pomocná látka při úpravě vytěženého uhlí na Ostravsku.

¹⁵⁾ Podle výsledků průzkumných prací dává 1 tuna rudy 7,5 kg čisté mědi. Poměrně značné jsou zásoby zlata.

(Podle informací Českomoravského rudného průzkumu, n. p. Rýmařov, provozovna Zlaté Hory)

hory. Hlavní rudy jsou zde chalkopyrit, pyrit, galenit, sfalerit, zlato, baryt a limonit¹⁶⁾.

Geologický průzkum v oblasti není dosud dokončen. Lze předpokládat, že hornictví bude znamenat výraznější specializaci oblasti zejména Jesenicka.

Na těžbu rud v minulosti navazovala bezprostředně hutní výroba, která má zde tradici, sahající až do 13. století. Četné hamry zpracovávaly železo, vytavené z místní rudy. V 16 — 19. století patřila zdejší hutní výroba k nejvýznamnějším na Moravě. Tak v době třicetileté války byla Malá Morávka důležitou zbrojnicí monarchie, v níž byla lita železná děla a zhotovovány muškety. Výroba zbraní byla v tuto dobu rozšířena na celém Rýmařovsku a v Rýmařově samotném pracovala řada puškařů¹⁷⁾. V údobí manufakturním a na přechodu k výrobě průmyslové vynikly železářny v Janovicích. V r. 1815 bylo z 23 pecí, existujících na Moravě, 13 v naší oblasti¹⁸⁾. Z nich vedoucí místo zaujímaly železářny v Janovicích, Vízemberku (Loučná) a Buchberkstálu (Železná) u Vrbna. Ve třicátých letech minulého století vystupují do popředí železářny v Sobotíně, které svou kapacitou patří k nejvýznamnějším v zemi moravské. K jejich růstu nemálo přispělo budování železnic, neboť hlavní druh výroby bylo válcování kolejnic.

S vyčerpáním dostupných železnorudných zásob a s přechodem od dřevěného uhlí jako paliva k uhlí kamennému a koksu nastává nezadržitelný úpadek železářství v oblasti. Hutě, vzniklé na místní surovinové a energetické základně nemohou dále existovat, když oba základní předpoklady jejich prosperity zanikají. Ještě v r. 1860 jsou co do kapacity železářny v Sobotíně na šestém místě na Moravě (za Vítkovicemi, Blanskem, Třincem, Frýdlantem n. Ostravicí a Štěpánovem), Janovice na místě osmém a Ludvíkov na devátém. Za deset let zůstávají z toho v provozu již jen železářny sobotínské a i ty počátkem 20. století zanikají.

Výroba barevných kovů nebyla zdaleka tak významná jako výroba železa. Za zmínku stojí výroba mědi a mosazi u Kolštejna (dnešní Branná, osada Mosazné Hamry) a výroba mědi u Nové Pláně (osada Měděné Hamry¹⁹⁾).

Dnešní hutní výroba nenavazuje již na místní suroviny a patří tedy podle naší klasifikace do druhé skupiny průmyslu.

V okolí Javorníka byly odkryty zásoby uranových rud²⁰⁾. Průzkum se má provádět také na Šumpersku v prostoru Jeřábí vrchoviny.

V polovině minulého století bylo započato v prostoru Staré Město p. Sněžníkem — Branná s těžbou grafitu. v r. 1955 bylo při této těžbě zaměstnáno 159 pracovníků. Produkce grafitu zdejších dolů činí asi 50 % z československé produkce²¹⁾. Zdejší tuha se používá hlavně ve slévárenství k vysypávání pískových forem,

16) V současné době provádí se v prostoru Zlatých Hor již těžba.

17) Z materiálů Krajského muzea v Olomouci.

18) Tamtéž.

19) Válcovna mědi existovala ještě v r. 1928. Dnes je objekt využit pro účely strojírenství.

20) Na několika lokalitách se zde již těží.

21) Podle informací ředitelství Moravských tuhových a rudných dolů v Šumperku.

k výrobě izolačních hmot a tavících kelímků. Asi polovina produkce je určena pro vývoz. Geologický průzkum odhalil další značné zásoby. Proto se připravuje rozšíření čistírny ve Starém Městě — Malém Vrbně a zavedení nových technologických postupů při čištění, takže budoucně bude možno tuto tuhu užívat i pro tužkárny. Doposud brzdilo větší rozvoj těžby značně zastaralé zařízení těchto dolů²²⁾.

Těžba paliv byla představována jen malým a z celostátního hlediska bezvýznamným lignitovým dolem v Uhelné (32 zam.). Lignit zde těžený byl podřadné kvality. Dříve byl užíván převážně jako palivo pro výrobu hrubé keramiky, umístěnou přímo u dolu a využívající jako surovinu jílů z nadloží. Po likvidaci tohoto závodu se lignit užíval jako domácí palivo, čímž však rentabilita jeho těžby značně poklesla. Proto byla těžba v r. 1957 zastavena.

Na tektonické poruchy sudetské jsou vázány zdroje minerálních vod, z nichž pro lázeňské účely jsou využívány kyselky v Karlově Studánce, sirné prameny ve Velkých Losínách a radioaktivní sirné prameny v Bludově. V genetické souvislosti s vulkanickou činností na Moravskobrounsku jsou zřídla kyselek v Ondrášově. Jde o čtyři silné prameny o celkové vydatnosti 87 l/sec. Voda je podchycována a stáčena do lahví v závodech o 32 zaměstnancích. Jako stolní voda je expedována na Ostravsko, Brněnsko a Olomoucko. Kapacity zdaleka není využito a pouhou instalací druhé linky může být produkce ztrojnásobena²³⁾.

V okolí Ondrášova byly rovněž zjištěny výrony plynného kysličníku uhličitého. Nejsou však využívány. Další výrony jsou u Velké Štáhle, kde je plyn zachycován pro technické účely (11 zam.).

Z hlediska sídelního rozvoje oblasti jsou významné další perspektivy těžby užitkových nerostů, zejména rud na Jesenicku. Do jaké míry se to projeví přírůstkem obyvatelstva záleží na způsobu a tempu těžby, na tom, do jaké míry bude surovina na místě zpracovávána i na dalších okolnostech. Dá se očekávat, že těžba rud bude příznivě ovlivňovat růst pracovních příležitostí, především na Javornicku a v prostoru Zlatých Hor. I zásoby stavebních hmot umožňují značný rozvoj těžby. Neovlivní však podstatně rozvoj zaměstnanosti, protože zvýšení produkce bude zajišťováno především růstem produktivity práce. Předválečné vysoké stavy zaměstnanců v těžbě stavebních hmot byly průvodním zjevem tehdejšího primitivního způsobu těžby, který nahrazoval mechanizaci levnou pracovní silou. Proto nebyly tehdy lomy, ani zpracující závody odpovídajícím způsobem vybaveny. Teprve znárodněný průmysl provádí postupnou mechanizaci těžby i zpracování kamene.

Těžba nerostů je jedním z odvětví, majících v oblasti svou surovinovou základ-

22) Viz. pozn. č. 21).

23) O stolní vodu Ondrášovku je velký zájem nejen na domácím trhu, ale i v cizině (např. v SAR apod.). Před válkou byla pod značkou ELITIS dodávána hlavně pro zahraniční spotřebitele. Nyní je dodávána jen na domácí trh a její dosavadní produkce stále nedostačuje poptávce. (Informace Moravskoslezská zřídla, n. p. Ondrášov.)

nu, které v dalším vývoji může kladně ovlivnit růst pracovních příležitostí²⁴⁾, zvláště v určitých částech Jesenicka. Z hlediska rozmístění výrobních sil je na tom významná především ta okolnost, že největší předpokládaný rozvoj odvětví se projeví v hospodářsky nejslabších částech oblasti, jako je Javornicko, Zlatohorsko a Vidnavsko.

Na vytvoření oblasti v námi předběžně vymezeném rozsahu se zatím odvětví těžby nerostných surovin neprojevuje. Přispívá toliko k výrazné specializaci Jesenicka. Vzhledem k tomu, že jsou v běhu rozsáhlé další průzkumy, nelze vyloučit, že dojde k otevření dalších nalezišť v jiných částech oblasti. Kdyby se pak těžba nerostných surovin stala výraznou specializací podstatnější části, byla by tím splněna jedna ze základních podmínek integrace naší oblasti.

Zemědělství a potravinářský průmysl.

Zkoumaná oblast není a ani v minulosti nebyla oblastí s významným zemědělstvím. Jak již bylo uvedeno v příslušné kapitole, vyznačují se její přírodní podmínky drsným klimatem s nadprůměrným množstvím vodních srážek, krátkým vegetačním obdobím a v celku nepříliš úrodnou půdou. Nejsou zde proto pro rozvoj zemědělské výroby příznivé předpoklady. Hřbety a svahy horských pásem nepřipadají pro svou vysokou polohu pro zemědělství vůbec v úvahu. Jejich podhoří jsou zemědělsky využívána, ale kvalita polí s tenkou vrstvou ornice¹⁾ a velkým podílem šterku je špatná a půda je mimo to značně ohrožena erosemi. Náhorní plošina Nížkého Jeseníka, pokrytá prstí ze zvětralých břidlic, poskytuje málo úrodnou půdu. Jedině jižní část Šumperska a Javornicko—Vidnavská nížina, zvaná Slezská Haná, jsou úrodnější.

Skutečnost, že značná část půdního fondu oblasti je k zemědělskému obhospodařování nevhodná, projevuje se i v nízkém podílu zemědělské půdy na celkovém půdním fondu. S výjimkou Bruntálska (v důsledku odlesnění střední a jižní části okresu) má v celé oblasti převahu půda lesní nad půdou zemědělskou²⁾

²⁴⁾ Podle odhadu býv. Krajské plánovací komise v Olomouci, vycházejícího z výhledových plánů příslušných ministerstev, počítalo se se vzrůstem počtu pracovních příležitostí do r. 1965 v rudném průmyslu o 1500 osob a v těžbě a zpracování stavebních hmot o 500 osob.

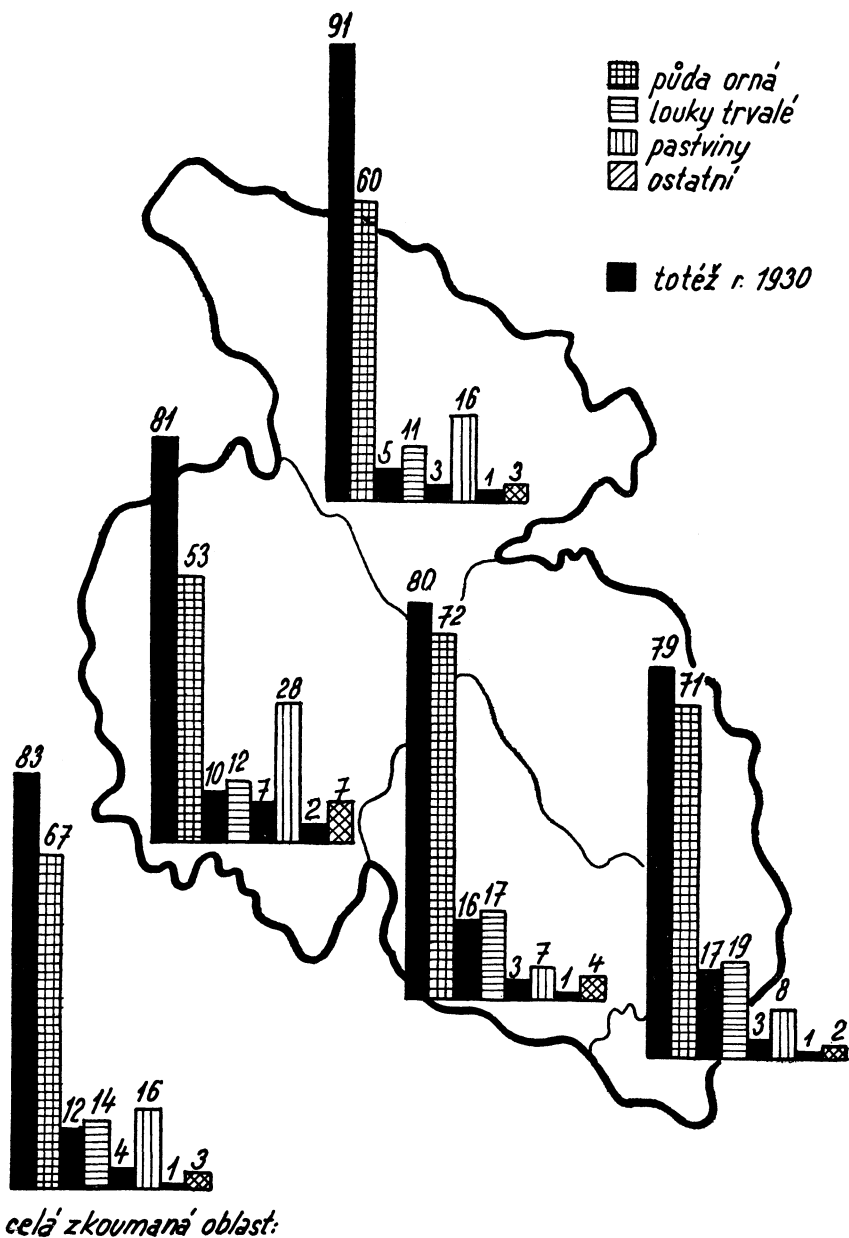
¹⁾ Na Staroměstsku na řadě katastrů činí vrstva ornice 5–15 cm. (Informace pracovníků státního statku ve Starém Městě).

²⁾ Podíl zemědělské a lesní půdy v oblasti

	zem. půda	lesní půda
Bruntálsko	49,6 %	43,7 %
Jesenicko	39,4 %	55,6 %
Rýmařovsko	47,7 %	48,7 %
Šumpersko	44,7 %	50,0 %
celá oblast	45,0 %	49,6 %

Podle šetření ÚSGaK z r. 1954.

(obr. č. 11). Ve srovnání s rokem 1930 snížil se podíl zemědělské půdy o 6,1 %, a to jednak zalesněním (2,2 %), jednak vzrůstem půdy zastavěné a neplodné (o 3,9 %).

Obr. 25. Rozdělení zemědělské půdy v jednotlivých okresích.

Ještě více se změnilo rozdělení zemědělské půdy. Především značně klesl podíl orné půdy z 83,4 % (v r. 1930) na 66,5 %, což je ziráta 16,9 % (viz obr. č. 26). Nejvíce tento podíl poklesl na Šumpersku a Jesenicku. Vysoký podíl rozoranosti půdy před válkou v těchto okresech byl důsledkem velkého tlaku na půdu. Proto byly obdělávány i půdy pro orbu nevhodné, zejména na Staroměstsku a na úbočích Rychlebských hor. Hromady kamení na mezích, vybírané celými generacemi z ubohých polí svědčí dodnes o námaze, s jakou bylo provozováno polní hospodářství i na místech naprosto nevhodných. K rozšíření polního hospodářství do oblastí vysokopoložených vedlo v určitých případech (např. Hraničky na Jesenicku) založení dřevařských osad uprostřed velkých lesních celků, po jejichž vymýcení se obyvatelé počali věnovat zemědělství. Tato zemědělská výroba měla pochopitelně spotřební charakter. Vyprodukovalo se sotva tolik, co stačilo k vlastní spotřebě. Přitom zdejší obyvatelstvo nebylo výhradně svou výživou odkázáno na zemědělství (viz níže). Při novém osídlení nebyla tato nezdravě založená polní hospodářství obnovována a část orné půdy byla přeměněna na pastviny a louky³⁾, jejichž podíl v důsledku toho vzrostl, u pastvin z 4,4 % na 16,2 %, u luk z 11,7 % na 14,5 %.

Má-li zde být zajišťován rozvoj zemědělství, je třeba provést takovou rajónizaci rostlinné i živočišné výroby, aby odpovídala zdejším přírodním podmínkám a současně vytvářet zlepšené podmínky ekonomické. Československá akademie zemědělských věd vypracovala návrh rajónizace zemědělské výroby⁴⁾, stanovící zásady pro rozmístění rostlinné i živočišné výroby do zón vhodnosti, vymezovaných na základě výrobních typů a podtypů a stanovící pro jednotlivé zóny optimální podíly osevních ploch, stavy zvířat, hektarové výnosy a užitkovost. Návrh tvoří jen rámcovou směrnicí pro celý stát a bude úkolem kolektivu agronomů, aby tuto směrnicí promítl na území jednotlivých okresů a obcí. Pro nás je tento návrh pomůckou k posouzení, do jaké míry je dnešní stav zemědělské výroby a její rozmístění v oblasti v souladu s hlavními zásadami návrhu a poukázat na některé odchylky, které mohou vést k disproporcím (rozdíly v osevních plochách, nebo počtu dobytka), nebo být jejich ukazatelem (rozdíly v hektarových výnosech a užitkovosti).

Oblast patří zhruba z poloviny k výrobnímu typu bramborářskému (50,8 %) a z poloviny k typu horského hospodářství (49,2 % — viz obr. č. 7)⁵⁾. Hranicí mezi oběma výrobními typy v oblasti tvoří zhruba vrstevnice 600 m, resp. isohyeta 800 mm, nebo roční $\varnothing$ isotherma 6° C. Veškerá půda výrobního typu hor-

³⁾ Na Staroměstsku katastrální území Velké Vrbno, Hynčice p. Sušinou, Nevá Ves, Chrástice, Branná. Na Jesenicku zůstaly osady, nevhodné pro zemědělské osídlení, jako Růženec, Hraničky, Hřibová apod. neosídleny.

⁴⁾ Rajónisace zemědělské výroby v lidově demokratickém Československu, Sborník Československé akademie zemědělských věd — Zemědělská ekonomika, roč. 3, 1957, č. 6, Praha 1957.

⁵⁾ Podle soupisu ploch kultur k 15. 2. 1955, krajská služba SÚS v Olomouci.

ského hospodářství i značná část typu bramborářského, zejména nad 400 m výše je výrazně podzolovaná.

Výrobní typ horského hospodářství zaujímá svahové části Hrubého Jeseníka, skupiny Králického Sněžníka a Rychlebských hor, jakož i převážnou část peneplénu Nízkého Jeseníka, s výjimkou střední části Bruntálska, která patří k výrobnímu typu bramborářskému. K tomu patří i níže položené části Šumperska, zejména údolí Desné a Moravy od Rudy nad Moravou, jakož i jihovýchodní části okresu kolem Horní Libiny.

Z celkové výměry orné půdy bylo k 31. 5. 1955 oseto 94 %. V roce 1957 zvýšily se oseté plochy na 95,6 %. Z uvedené výměry orné půdy připadá v průměru let 1948 — 1957 na jednotlivé druhy zemědělských plodin tento podíl:⁶⁾

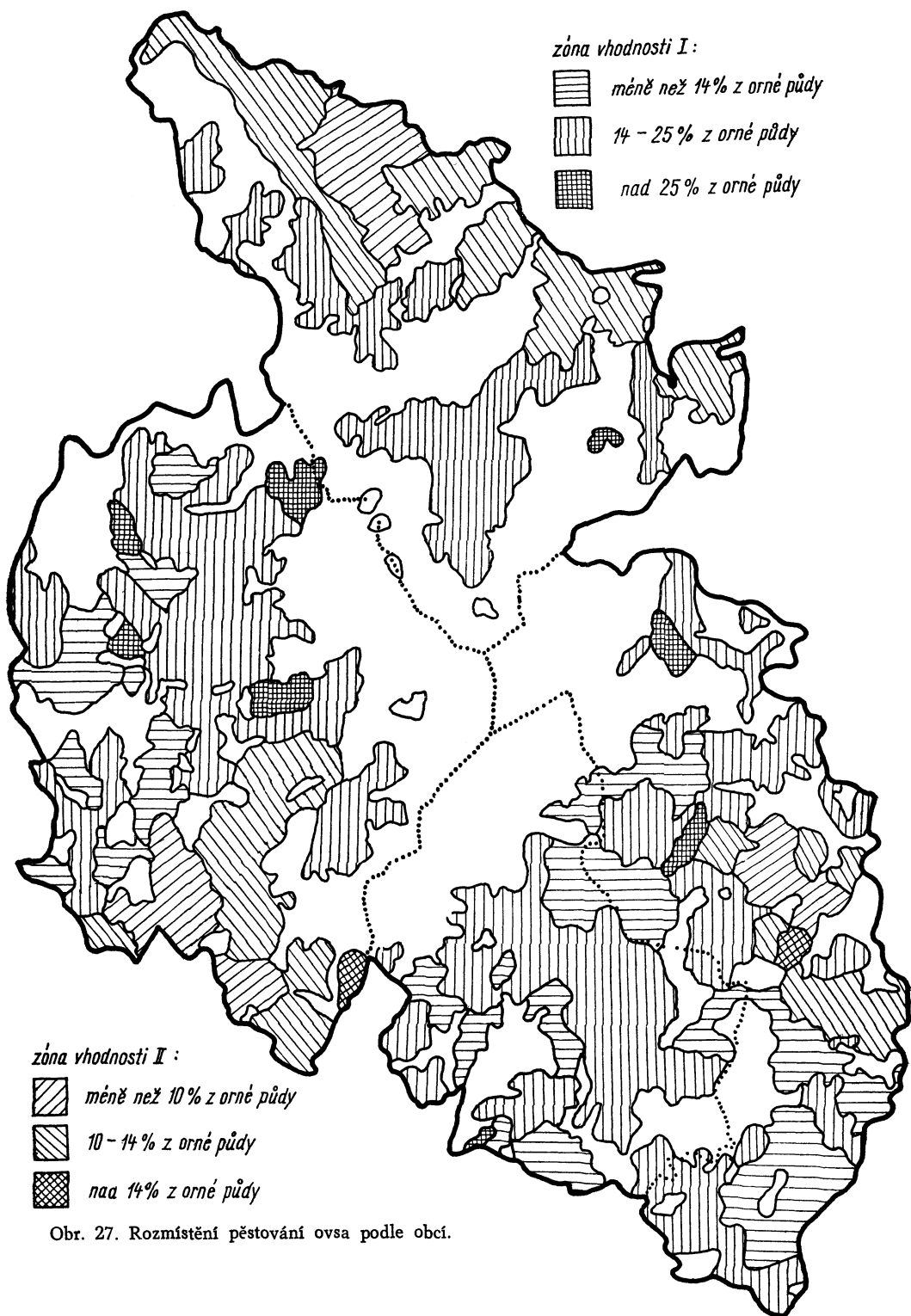
zrniny	45 %	okopaniny	15 %
len	3 %	pícniny	33 %

Neoseta zůstávají 4 % rozlohy půdy. Porovnáme-li tyto osevní plochy s návrhem optimálních osevních ploch podle návrhu Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky⁷⁾ zjišťujeme, že oblast je pod tímto optimem v zrninách (−2,25 %), okopaninách (−3,25 %) a naproti tomu nad optimem v pícninách (+1,5 %). Tyto rozdíly jsou nevelké a při osetí veškeré půdy by je bylo možno snadno vyrovnat.

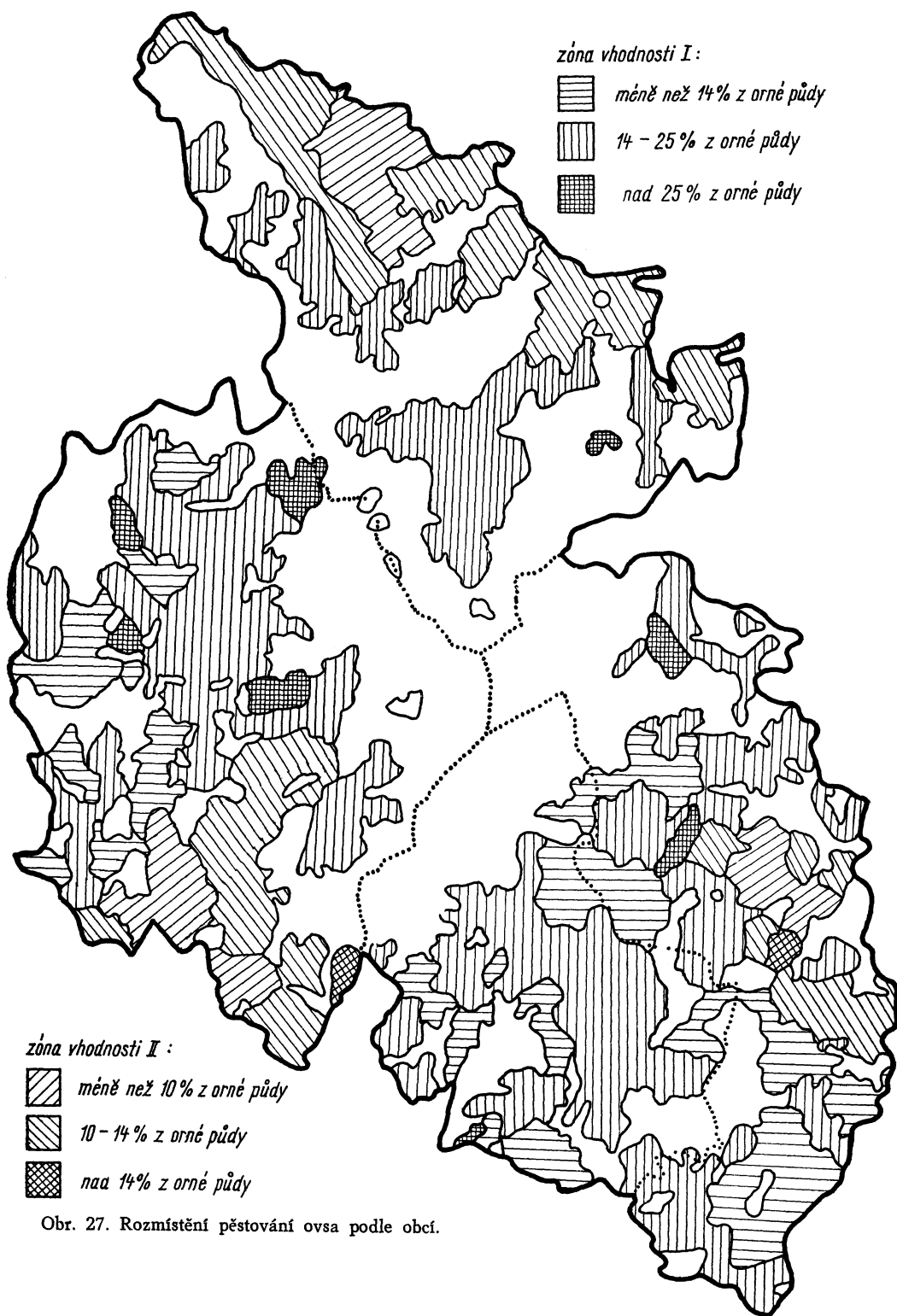
Nejvýznamnější podíl půdy zaujímají obilniny. Mezi nimi je na prvním místě oves, který je vlhkomilný a přitom nenáročný na teplotu a kvalitu půdy a je tudíž typickou plodinou horských oblastí. Jsou zde proto pro jeho pěstování podmínky velmi vhodné, nebo alespoň vhodné. Je osíván na 14,7 % orné půdy. Před válkou dosahovaly osevní plochy ovsa ve zdejší oblasti v průměru pětiny veškeré orné půdy, což je asi průměr, odpovídající podle norem VÚZE zóně vhodnosti I, do níž převážná část oblasti patří. Vzhledem k nenáročnosti ovsa lze jej osívat i na nově rozoraných loukách a na půdách, kde se jiným obilninám nedaří. V naší oblasti je oves osíván na všech katastrech (viz obr. č. 27). Přitom však na Bruntálsku a Rýmařovsku nedosahuje jeho osevní plocha v řadě obcí 14 %,

⁶⁾ Údaje o osevních plochách zemědělských plodin jsou propočteny podle podkladů krajské služby SÚS v Olomouci a okresních služeb SÚS v Bruntále, Jeseníku, Rýmařově a Šumperku za léta 1950 — 1957. Údaje za léta předválečná jsou převzaty z materiálů SÚS. Údaje o hektarových výnosech jsou maximálně dosažené výnosy v posledních pěti letech. Průměrné výnosy by vzhledem k prudkému poklesu výroby v prvních poválečných letech zkreslovaly obraz o skutečných výrobních možnostech oblasti. Hektarové výnosy skutečně dosažené jsou zpravidla nižší, než výnosy plánované, ale až na malé výjimky se každoročně zvyšují. Proto většina údajů o hektarových výnosech je podle stavu z r. 1957. Data o početním stavu zvířectva jsou čerpána rovněž z údajů krajské a okresních služeb SÚS.

⁷⁾ Zrniny 47,25 %
 Len 3,00 %
 Okopaniny 18,25 %
 Pícniny 31,50 %

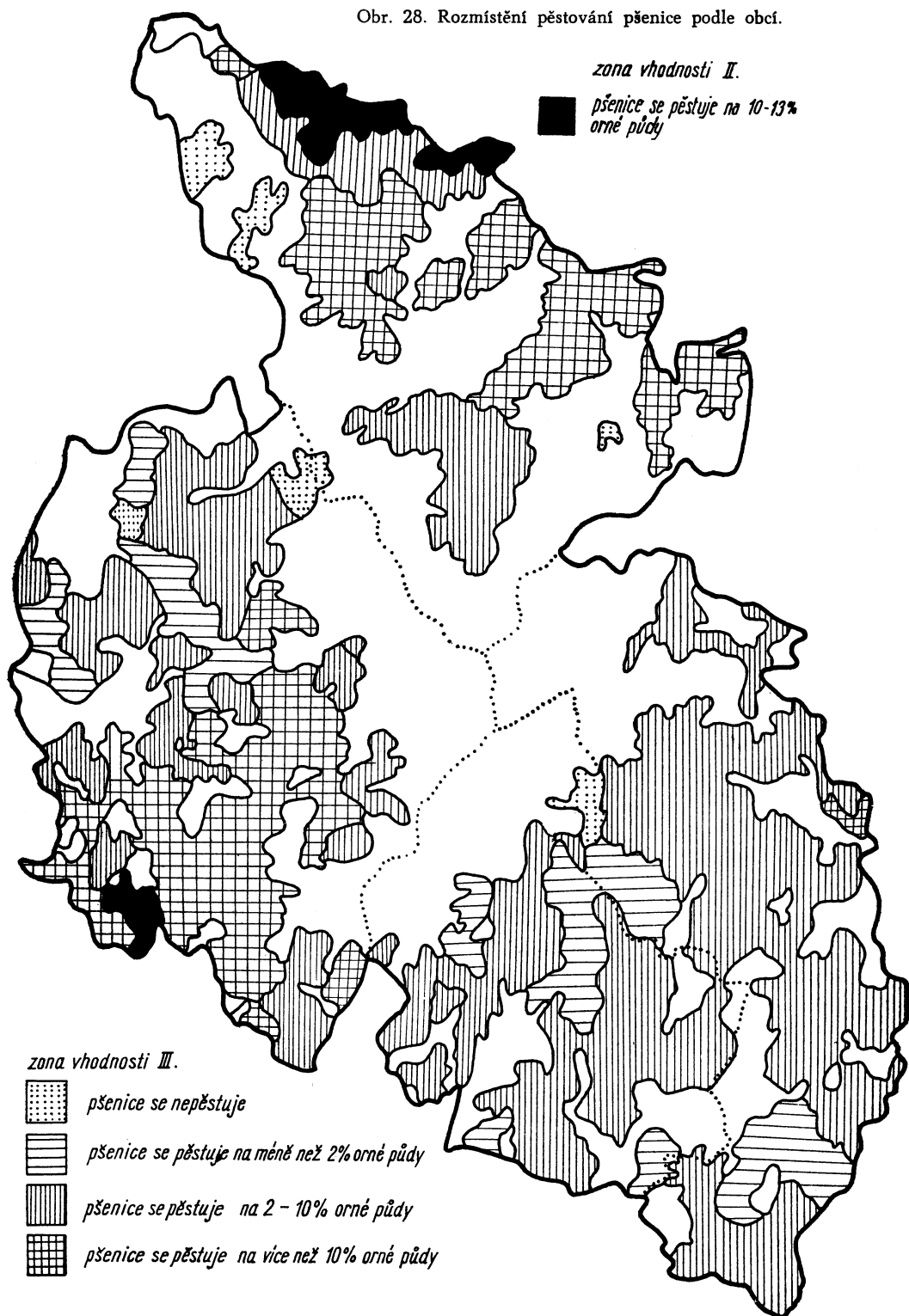

Obr. 27. Rozmístění pěstování ovsa podle obcí.

Obr. 27. Rozmístění pěstování ovsa podle obcí.

Obr. 28. Rozmístění pěstování pšenice podle obcí.

Kukuřice je pěstována v oblasti jen v malém rozsahu a to jako silážní plodina. Luštěniny zaujímají 2,8 % ploch.

Mezi obilovinami mají převahu obiloviny krmné, tj. oves a ječmen, zaujímající 23,7 % orné půdy, nad chlebovinami (18,0 %). Tento poměr odpovídá předpokladům oblasti a měl by být do budoucna ještě zvýrazněn ve prospěch obilovin krmných. Hektarové výnosy v obilovinách se přibližují, nebo dokonce již předstihují (na Šumpersku, Jesenicku a v některých případech i Bruntálsku) průměrné výnosy z let 1923 — 1937, nedosahují však výnosů, předpokládaných v návrhu rajonizace. Naproti tomu výnosy na Rýmařovsku trvale zaostávají. Tato skutečnost by měla být podnětem k revizi zdejších osevních postupů.

Z technických plodin je v oblasti nejdůležitější len. Jeho pěstování představuje v rostlinné výrobě specializaci oblasti. Vzhledem k významu, jaký má pro oblast jeho pěstování i zpracování, je mu věnována v této práci zvláštní kapitola.

Naproti tomu pěstování ostatních technických plodin je bezvýznamné. Cukrovka zaujímá jen 0,8 % orné půdy a její pěstování omezuje se na jihozápadní okraj Šumperska a na nížinnou část Jesenicka. Ani před válkou nebyla zde cukrovka rozšířena. Její osevní plochy nepřesahovaly ani desetinu procenta orné půdy. Jen nepatrně větší je osev řepky, který činí 0,9 %. I řepka je osívána především na Šumpersku a Jesenicku.

Plocha pěstování brambor se proti předválečné době nezměnila a činí 11 % z celkové orné půdy. Značně však poklesly hektarové výnosy, a to zejména na Jesenicku, které nedosahovalo ani poloviny hektarové sklizně z předválečných let. Hluboce pod touto úrovní bylo i Rýmařovsko. Předválečného průměru let 1923 až 1930, který činil cca 130 q/ha dosáhlo jediné Šumpersko. Zlepšení výsledků pěstování brambor je třeba věnovat soustavnou pozornost. Při bohatosti svých odrůd mohou být brambory pěstovány v nejrůznějších přírodních podmínkách. Proto důvodem nízkých výnosů v oblasti nejsou podmínky přírodní, ale nedostatky pěstební, případně nesprávná volba odrůd.

Pícniny na orné půdě zaujímají po obilovinách největší osevní plochy (31 %). Jejich hektarové výnosy jsou však nízké. Pohybují se mezi 23 — 43 q/ha (v seně). Také výnosy sena z luk jsou nízké, a to především na Rýmařovsku a Bruntálsku, kde jen nepatrně přesahují 16 q/ha, zatím co na Jesenicku a Šumpersku jsou výnosy o 5 — 10 q/ha vyšší. Nízké výnosy jsou zaviněny špatnou kvalitou luk, které jsou v zanedbaném stavu. Totéž je možno říci o pastvinách v oblasti. Nízké hektarové výnosy luk, pastvin i pícnin na orné půdě jsou hlavní příčinou nedostatečné krmivové základny.

Z porovnání osevních ploch jednotlivých plodin s optimálním stavem podle zón vhodnosti vyplývá, že osevní plochy zhruba těmto zónám odpovídají. U zrnin by mělo dojít k přesunům ve prospěch obilovin, které zde mají lepší předpoklady (oves, žito), na úkor ostatních, zejména pšenice. Hlavní problém rostlinné výroby není tudíž v nesprávném rozvržení ploch, ale v nízkých hektarových výnosech,

kteře až na malé výjimky jsou pod normami VŮZE. Vzhledem k tomu, že nízká výnosnost se projevuje i u plodin, pro jejichž pěstování jsou v oblasti dobré, ba i velmi dobré přírodní předpoklady, je třeba důvody nízkých výnosů hledat především v zásadách agrotechnických. Zvyšování kvality kultivace je proto jedním z hlavních úkolů zdejší rostlinné výroby.

Rozsah rostlinné výroby, její výsledky a rozmístění jsou i podkladem pro rajónizaci výroby živočišné, neboť jí poskytují potřebnou krmivovou základnu.

Nejvýznamnější složkou živočišné výroby v oblasti je chov skotu, který zde měl dlouhodobou tradici, jak u středních zemědělců, tak i na velkostatecích, a pro který jsou zde dobré předpoklady přírodní, zejména klimatické, a při zlepšení a správném zaměření rostlinné výroby i vyhovující krmivová základna. Tradice chovu skotu byla v oblasti přerušena německou okupací, která spolu s přesuny v době poválečné rozvrátila zdejší chov, takže musí být znovu budován na nových základech.

Stav skotu ve srovnání s předválečnou dobou se snížil více než o polovinu. Stejně je tomu i v počtu kusů na 100 ha zemědělské půdy. Stanoví-li návrh rajónizace ve výrobní oblasti bramborářské 1 kus na 1,4 ha, a ve výrobní oblasti horské na 1,8 ha zemědělské půdy, rovná se to při přibližně stejné rozloze obou uvedených výrobních typů v oblasti 62,5 kusům na 100 ha zemědělské půdy⁸⁾, tj. cca 61.000 kusů skotu v oblasti. Znamená to, že podle stavu z r. 1956 chybí v oblasti cca 15.000 kusů skotu⁹⁾.

Vzhledem k tomu, že přírodní podmínky, jak již bylo uvedeno jsou pro chov skotu příznivé, nutno nedostatky, ovlivňující nepříznivě stavy skotu, hledat především v příčinách ekonomických, jako byl po válce nedostatek chovatelských zkušeností, nedostačující stájové prostory, nedostatečný počet pracovních sil, malá hygiena chovu¹⁰⁾, nevhodná plemena¹¹⁾ a zejména nedostatečná krmivová základna. Příčina tohoto nedostatku spočívá hlavně v tom, že přes vysoký podíl trvalých luk a pastvin na celkové výměře zemědělské půdy, i vysoký podíl dočasných píce nin na orné půdě, je výroba objemné píce pro malé hektarové výnosy nedostatečná. Na závadu větší výroby siláže v naší většinou horské oblasti je okolnost, že se zde seje velmi málo ozimých směsek, a pokud jsou zasety, jsou takřka vý-

⁸⁾ Propočteno na zemědělskou půdu redukovanou, tj. bez ploch osevu technických plodin a tří čtvrtin rozlohy pastvin.

⁹⁾ Stav skotu v r. 1956 činil 45.368 kusů.

¹⁰⁾ Jednou z příčin, brzdících rozvoj chovu skotu bylo velké rozšíření Bangovy nemoci, zavinující nakažlivé zmetání krav. Tato nemoc zachvacovala stáda především na Bruntálsku, a to zejména na státních statcích. Likvidace této epidemie předpokládá soustředění a izolaci a postupně úplné vyměnění nemocných kusů. Provádění příslušných opatření bylo bržděno nedostačujícími prostorami pro karanténu nemocných kusů.

¹¹⁾ Dnes je chován v oblasti skot nejrůznějších plemen, resp. plemenných skupin a rázů. Rajónizace počítá zde s regenerací hřbíneckého skotu, který vznikl v této oblasti (na Šumpersku), resp. v jejím bezprostředním okolí (Zábřežsko, Lanškrounsko atd.). Je rázem červenostrakatého skotu, a vznikl křížením skotu bernského, kravařského a bernskohanáckého (informace Výzkumného ústavu pro chov skotu ČsAZV v Rapotíně).

hradně zkrmeny na zelené krmení. Jarní směsky nejsou v uspokojivé míře silážovány, zejména proto, že práce se silážováním spojené spadají do období sklizně sena a kultivace okopanin, takže se nakonec silážují buď přestálé, nebo se nejčastěji zkrmí. K dosažení zvýšení krmivové základny je třeba zejména zvýšit výnosy krmných hodnot získané z jednotky výměry, a to dokonalejším způsobem hospodaření, zejména účelnou agrotechnikou (intenzivnějším hnojením, lepším obděláváním půdy, správným ošetřováním během vegetace, pečlivou sklizní atd.).

Pokud jde o územní rozmístění chovu skotu, jsou areály vyšších stavů (více než 60 kusů) na Šumpersku a Jesenicku, zatím co na Bruntálsku a Rýmařovsku nejsou tyto stavy, až na nepatrné výjimky, vůbec dosahovány. Nejvyšší zatížení zemědělské půdy počtem kusů je na Staroměstsku (i nad 110 kusů). I zde jsou však značné rozdíly, vyplývající především z rozmístění kravinů státních statků (obr. č. 29).

V oblasti má být obnovena dřívější chovatelská tradice. Po stránce šlechtitelské vytváří pro to podmínky Výzkumný ústav pro chov skotu v Rapotíně. Jeho úkolem je vyšlechtit otužilý rás skotu, ne příliš náročný a skýtající v podmínkách oblasti v průměru 2.500 l mléka na krávu (viz pozn. ¹¹)).

Současný stav chovu je neuspokojivý. Pro vysoké úkoly ve výkupu hovězího masa nestačí počty odchovaných telat ani k reprodukci stáda, tím méně pak ke zvýšení stavů, takže v zájmu odstranění této závady nezbývá, než zajistit přesuny telat z vnitrozemí. Zatím docházelo k paradoxní situaci, že oblast, mající předpoklady pro plemenářský chov skotu, a podle rajónizace k tomuto účelu určená, je v tomto ohledu pasivní a závislá na pomoci oblastí jiných. Přesuny z jiných oblastí naráží na obtíže, neboť u těch JZD, kde jsou největší nedostatky ve stavech, není v důsledku malé konzolidace ještě záruka zdárného odstavu a odchovu. Proto u většiny kusů přesunutého dobytka nastal vážný pokles užitkovosti, hlavně váhových přírůstků. Z tohoto důvodu se od přesunu upustilo a situace se řešila spíše úpravou dodávkových norem.

Průměrná dojivost v poválečné době se pohybovala od 1.000 l do 1.500 l mléka na krávu, tj. pod celostátním průměrem¹²). Tento výsledek je neuspokojivý, poněvadž již celostátní průměr byl v těchto letech značně pod předválečnou úroveň¹³), a to především vlivem špatných výsledků živočišné výroby právě v pohraničí. Zvýšení dojivosti v oblasti je vzhledem k její specializaci na chov skotu vážným úkolem zdejšího zemědělství.

Přednostnímu rozvoji chovu skotu by měl být přizpůsobován zvláště s ohledem na únosné zatížení krmivové základny i rozsah chovu ostatního užitkového zvířectva, zvláště dobytka vepřového a ovčí.

¹²) Průměrná roční dojivost v ČSR se pohybovala v letech 1948 — 1955 od cca 1300 l do cca 1600 l. (Statistická ročenka republiky Československé, Praha 1957).

¹³) Průměrná roční dojivost v ČSR v r. 1937 činila cca 2000 l. Pramen viz pozn. ¹²).

Stav vepřového dobytka v oblasti se v důsledku cenového zvýhodnění vepřového masa od r. 1949 neustále zvyšoval, až v roce 1956 dosáhl téměř 49.000 kusů, což se rovná 83 % stavu v r. 1938. Další zvyšování stavu prasat není však vzhledem k nedostatečné krmivové základně žádoucí¹⁴⁾. Naopak je nutné udržovat stavy vepřového dobytka na takové výši, aby nenarušovaly rozvoj chovu skotu. Není-li však v daném okamžiku možno počítat s kvantitativním rozvojem chovu vepřového dobytka, je nutno naproti tomu věnovat pozornost jeho zlepšení kvalitativnímu. Odchov selat byl nepříznivě ovlivňován vysokým hynutím, které je důsledkem špatného ošetřování, krmení a nedostatečné hygieny. Zejména špatný stav byl na státních statcích.

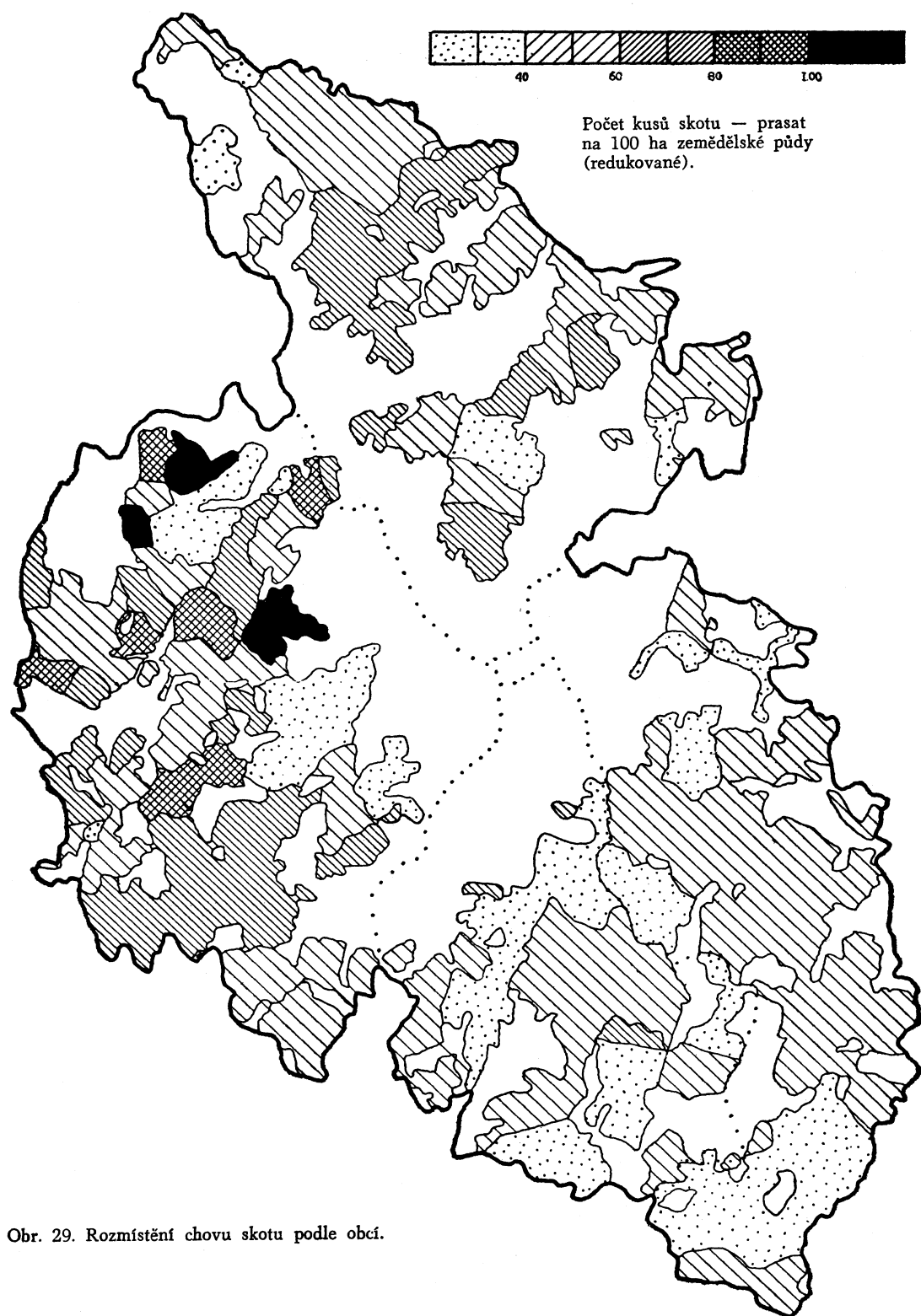
Rozmístění chovu prasat je rovnoměrnější než u skotu (obr. č. 30). V souladu s rajónizací je vyšší zatížení zemědělské půdy vepřovým dobyt看em ve výrobním typu bramborářském než v horském hospodářství. Výjimku činí některé obce na Staroměstsku, Hanušovicku a Moravskobrounsku, kde jsou vysoké stavy prasat (nad 110/ha zem. redukované půdy), i když jde o horské hospodářství. Důvodem je rozmístění vepřinů státních statků. Vysoká hustota u obcí na Vrbenku a u Travné vyplývá z nepatrné výměry zemědělské půdy u příslušných katastrů.

Chov ovcí, jak je tomu obecně v českých krajích, před první světovou válkou téměř vymizel. Byl to důsledek dovozu zahraničních textilních surovin, zejména bavlny a vlny, který učinil domácí ovčáctví naprosto nerentabilním. Koncem minulého století chovaly se ovce již jen na hospodářství velkostatků¹⁵⁾, ale i zde chov zanikl. K obnově chovu došlo po druhé světové válce. Stav ovcí činil v roce 1957 více než 20.000 kusů. Ovce chovají hlavně státní statky, a to přes 60 % všech kusů. Největší počet ovcí byl na Bruntálsku a Jesenicku, kde dosáhl bezmála počtu 20 kusů na hektar. Podle návrhu rajónizace počítá se přibližně se stejnými stavy i do budoucna, s výjimkou Jesenicka, kde mají dosáhnout až 30 kusů. Stříž vlny na 1 ovci se pohybuje kolem 2,5 kg. Vlna je podřadné kvality. Chov ovcí je nákladný a nerentabilní, poněvadž se musí udržovat zvláštními přídělky krmiv. Chovaná plemena nejsou z velké části pro zdejší podmínky vhodná a ovce, zejména v údolních polohách trpí nemocemi. V příštích letech má se zdejší chov ovcí orientovat v daleko větším měřítku na produkci mléka a sýrů než na produkci vlny.

Chov koz je bezvýznamný, vzhledem k tomu, že velká většina osídlenců, pokud pracuje v zemědělství, má krávy.

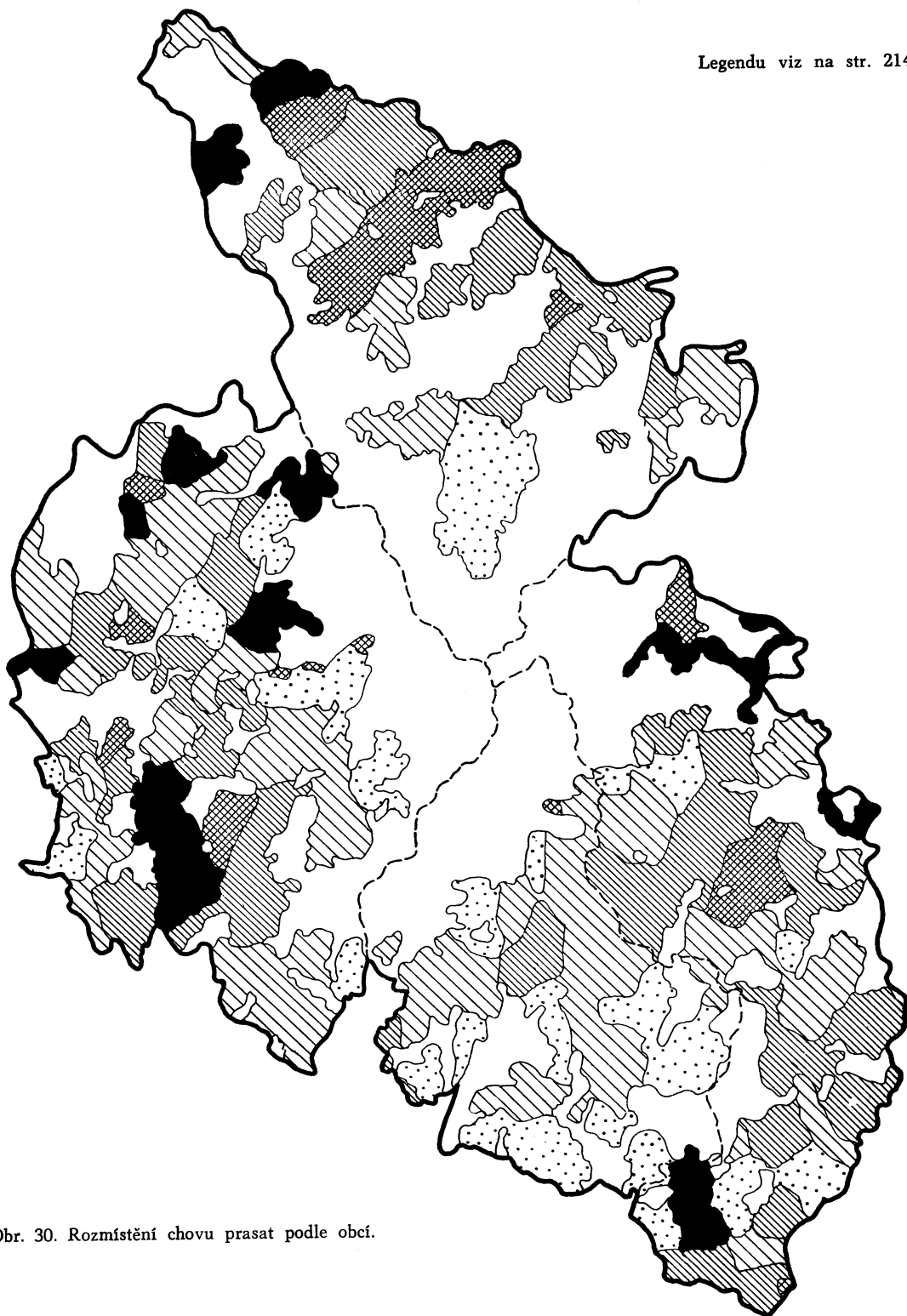
¹⁴⁾ Tak koncem r. 1955 bylo dohromady v okresech Rýmařov, Bruntál a Jeseník 400 — 500 zakrslých prasat ve váze 30 — 60 kg, pro které nebylo krmivo (podle materiálů KPK v Olomouci).

¹⁵⁾ V r. 1890 ve Vlčicích, Bernarticích, Ondřejovicích, Petrovicích, Žulové, Hukovicích a Červené vodě celkem 1926 kusů (Heimatkunde des polit. Bezirkes Freiwaldau). Stav z r. 1890 byl přitom ve srovnání s r. 1880 více než o polovinu nižší. Počátkem tohoto století zanikl chov i na velkostatkách a po r. 1910 i chov ovcí na vysokohorských holích, zavedený Lichtensteinem ve 30. letech minulého století na Švýčárně a v r. 1864 na Ovčárně. Před druhou světovou válkou chov ovcí zde prakticky neexistoval. Pokus o jeho obnovu na Rýmařovsku po první světové válce ztroskotal proto, že vlna zdejších ovcí byla hrubá, a tudíž málo žádaná.

Obr. 29. Rozmístění chovu skotu podle obcí.

Legendu viz na str. 214.

Obr. 30. Rozmístění chovu prasat podle obcí.

Stavy koní se v poválečné době pohybovaly kolem 7.800 kusů. Chov koní v oblasti nebýval nikdy významný. Koně sem byli dováženi ze střední Moravy, Čech, Uher a Haliče. Teprve r. 1903 byl zaveden na Jesenicku chov středně těžkého chladnokrevného koně norické rasy, která pro zdejší poměry velmi dobře vyhovuje. Koně této rasy jsou upotřebitelní nejen pro práci na poli, ale což je zejména důležité, i pro práci v lese. Návrh rajónizace počítá se zvýšením počtu koní ve zdejší oblasti, vzhledem k obtížnější mechanizaci v určitých terénech, i s ohledem na lesní práci.

Málo významný je chov drůbeže, rybářství a včelařství. V zájmu množení jednoletého jetele by bylo zapotřebí zvýšit chov včel.

Základním předpokladem rozvoje zemědělské výroby v oblasti je dostatečný počet pracovních sil. V r. 1956 bylo v oblasti celkem 17.022 osob trvale činných v zemědělství¹⁶⁾. Téměř polovina pracovních sil, trvale činných v zemědělství, byla v té době soustředěna v soukromém sektoru, přesto, že tento ve stejné době obhospodařoval necelých 40 % zemědělské půdy¹⁷⁾. Naproti tomu v socialistickém sektoru byly na vyšších podílech zemědělské půdy relativně menší stavy pracovníků. V důsledku toho připadalo u státních statků na jednoho pracovníka 7,13 ha zemědělské půdy, u JZD 5,56 ha a v individuálním hospodářství jen 4,81 ha. Nedostatek pracovních sil u státních statků¹⁸⁾ vyplýval především z toho, že státní statky převzaly půdu v nejdlejších obcích (viz níže).

Vzhledem k zastoupení výrobních typů a s přihlédnutím ke specializaci oblasti na chov skotu a na zastoupení lnu, i k podílu státních statků na zemědělské půdě, odpovídal by počet hektarů zemědělské půdy 5,5 ha na osobu¹⁹⁾. Při aplikaci této normy zjišťujeme, že by se zemědělství nedostávalo podle stavu pracovníků

¹⁶⁾ Podle okresních soupisů k 1. 2. 1956. Materiály okresní služby SÚS v Bruntále, Jeseníku, Rýmařově a Šumperku.

¹⁷⁾

	Podíl na prac. silách	Podíl na zem. půdě:
Soukromý sektor	45,1 % . .	39,8 %
Státní statky	28,4 % . .	31,1 %
Ostatní statky ministerstev a j. veř. závody	2,6 % . .	5,0 %
JZD III. typu	23,9 % . .	24,1 %
	100,0 %	100,0 %

¹⁸⁾ Na Staroměstsku připadalo v r. 1956 u ČSSS více než 11 ha zem. půdy na pracovníka. (Informace Okresní služby SÚS v Šumperku).

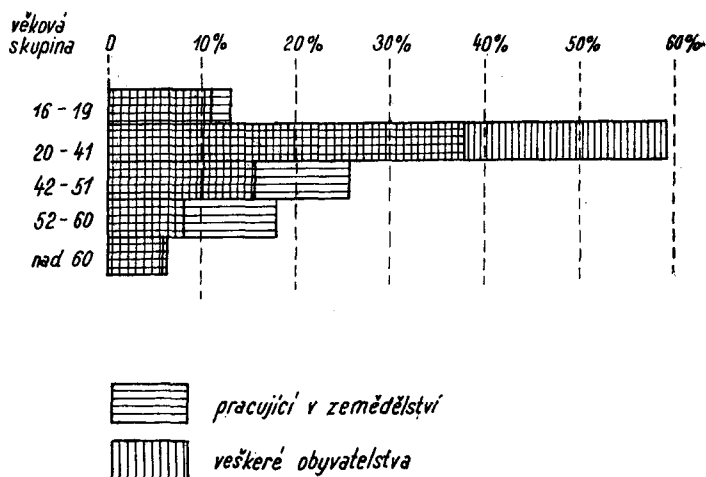
¹⁹⁾ Propočteno podle Tabulek norem celoroční a měsíční potřeby práce v JZD pro jednotlivé plodiny, Praha 1956.

z r. 1956 celkem cca 3,700 lidí²⁰). Z tohoto počtu bude možno získat dosídlením jen malou část. Většinu tohoto nedostatku bude třeba krýt z vlastních zdrojů oblasti. Problémem je ovšem nechuť čtrnáctiletého dorostu k práci v zemědělství. Přitom věková struktura pracovníků, trvale činných v zemědělství je i při všeobecně nízkém průměrném věku obyvatelstva oblasti vcelku méně příznivá²¹). Zatím co v r. 1956 téměř 60 % obyvatel oblasti bylo ve stáří mezi 15 — 40 rokem, je v zemědělství v této věkové skupině činný jen 37,5 % ze všech zemědělských pracovníků. Naproti tomu je mezi zemědělskými pracovníky daleko vyšší zastoupení věkových skupin nad 40 let²²).

Kvalita pracovníků v zemědělství je v různých částech oblastí různá, podle kvality celkového osídlení. Značné procento zemědělců, zejména z řad reemigrantů, sem přišlo ze zcela jiných výrobních oblastí a proto si těžce zvykali na odlišné agrotechnické postupy. Nedostatky v odborných znalostech a mnohdy i špatná pracovní morálka se projevovaly

nepříznivě v péči, která byla věnována kultivaci pozemků i chovu dobytka.

Vysídlovací tendence v zemědělství, které se projevovaly odchody zpět do vnitrozemí, a to buď návratem do mateřských oblastí (Slovensko) nebo přechodem

Obr. 31. Srovnání věkového rozvrstvení pracovníků v zemědělství s věkovým rozvrstvením všeho obyvatelstva v oblasti.

²⁰) V případě vyrovnání této disproporce dosáhl by stav osob, pracujících v zemědělství (včetně pomáhajících členů rodiny) téměř 21.000. Před válkou činil cca o deset tisíc více. Při srovnávání nutno vzít v úvahu vedle toho, co již bylo řečeno o předválečné zemědělské výrobě i tu okolnost, že tehdy zemědělství nebylo pro řadu zemědělců jediným zdrojem obživy. Obyvatelstvo doplňovalo své příjmy vedlejší činností, a to buď domácíou prací (úprava a zpracování lnu, dřevkařství pro výrobu kartáčů apod.), prací v lese, v kamenolomech, příp. v místech poblíž státní hranice i ze zdrojů nelegálních (pašeráctví).

21) Ve věku	16—19	20—41	42—51	52—60	nad 60 let
bylo:					
činných v zem.	12,8	37,5	25,5	18,2	6,0 %
všech obyvatel	10,9	59,3	15,8	7,9	6,1 %

(Pramen: viz pozn. č. 16) (Obr. č. 31)

²²) Vyšší procento mládeže do 19 let v zemědělství vyplývá jednak z toho, že do zemědělství se na rozdíl od jiných povolání vstupuje bez předchozí školní přípravy a tudíž v mladším věku, a také proto, že do tohoto počtu jsou zahrnuty brigády mládeže státních statků.

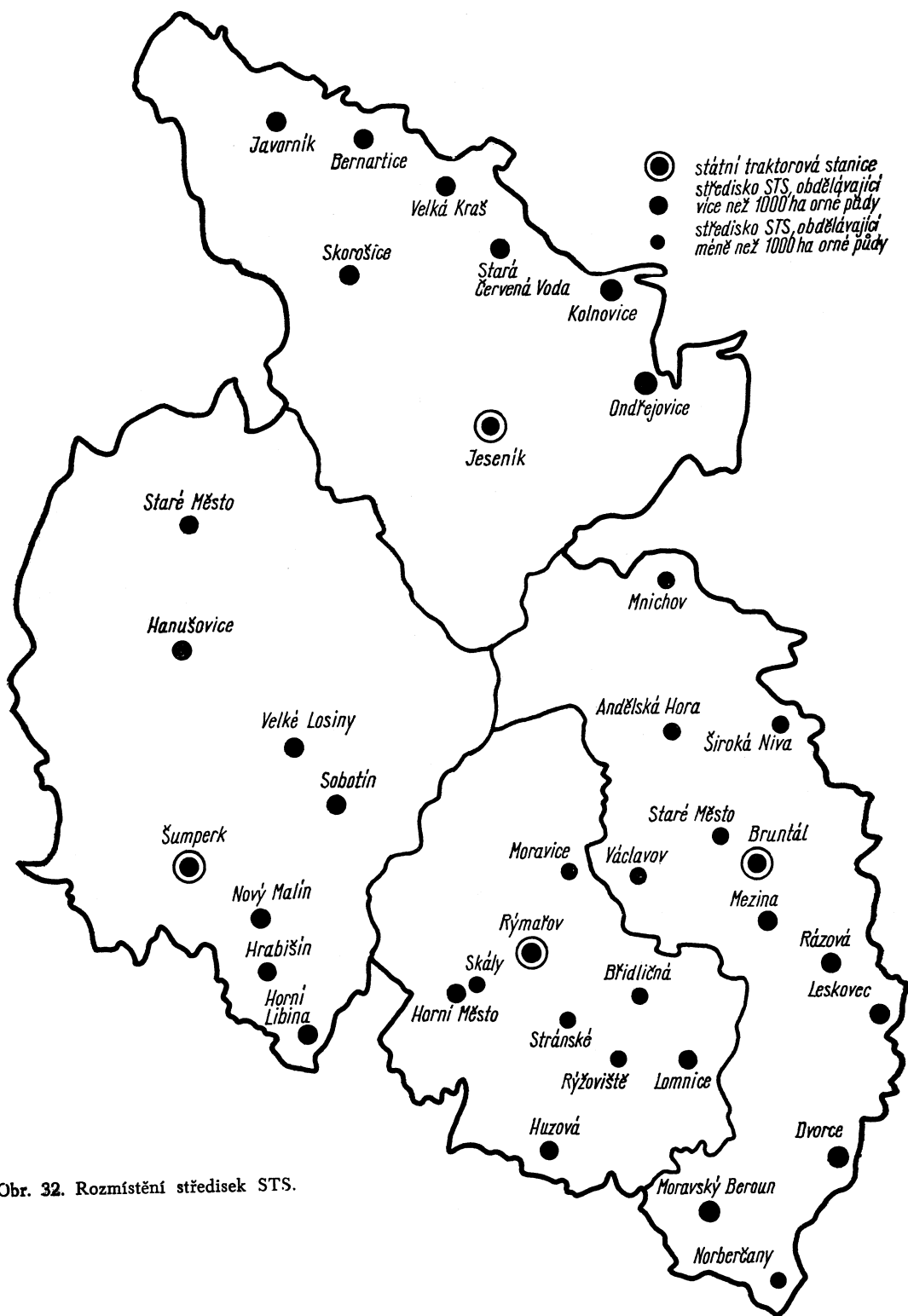
k preferovaným zaměstnáním (do hornictví na Ostravsko) se do té míry zmírnily, až v r. 1955 již převážil příliv pracovních sil, takže celkové saldo bylo na tento rok aktivní 915 pracovníků. Část přírůstku tvoří noví osídlenci, většinu však brigádníci ČSM. Pomoc brigád ČSM je nutným opatřením, bez něhož by státní statky v oblasti nebyly pokryly potřebu svých pracovníků. Jde ovšem jen o opatření přechodného rázu, které musí být vystřídáno získáním trvalých pracovních sil.

Otázka potřeby pracovních sil souvisí s otázkou mechanizace. Je zajišťována dostatečně hustou sítí středisek státních traktorových stanic (viz obr. č. 32). Rozložení sítě nelze považovat za zcela odpovídající, poněvadž na umístění středisek neměla vliv jen hlediska zemědělské výroby, ale do značné míry i otázka vhodných budov pro jejich umístění. V určitých místech dochází k nahuštění, např. v jihovýchodní části Šumperska (Nový Malín, Horní Libina, Hrabíšín), nebo ve středu a na východě Rýmařovska. Naproti tomu určitá území jsou nevybavena (např. jihozápad Šumperska, kde vzhledem k tomu, že šlo o oblast starousedlickou, nebyly objekty). Z téhož důvodu nejsou střediska STS vždy umístěna v obci, představující střediska území společných zájmů.

Nepříznivé terénní podmínky znemožňují v řadě míst použití určitých mechanizačních prostředků. Proto je v naší oblasti nutné v daleko větší míře než v rovinných částech státu užívat i nadále koňských potahů. To platí zejména o svahových polohách v oblastech Hrubého Jeseníka, Rychlebských hor a skupiny Králického Sněžníka, zatím co peneplén Nízkého Jeseníka je pro svou malou členitost pro použití mechanizačních prostředků vhodný. Terénní podmínky jsou ovšem jen jedním z předpokladů mechanizace. Z dalších technických podmínek je to především provedení hospodářskotechnických úprav pozemků, a v jejich rámci zcelení parcel do větších honů. Při provádění HTÚP ve zdejších podmínkách je však nutné vzít v úvahu, že na rozdíl od rovin mají meze ve svahových polohách nejen funkci rozhraničovací, ale i důležitou funkci protierosní. Proto jejich odstranění, jemuž z počátku z neznalosti někde docházelo, mělo za následek ohrožení stability terénu, jeho uvolnění, což umožňovalo vznik erosních rýh a usnadňovalo spláchnutí ornice. Z téhož důvodu je v těchto polohách nutná i orba po vrstevnici, zavádění protierosních osevních postupů atp.

Rozhodující podmínkou k uskutečnění technických předpokladů pro mechanizaci je provedení socializace, znamenající přechod k zemědělské velkovýrobě. Ve sledovaném období již sektor socialistický v oblasti rozsahem půdy převažoval (viz pozn. ¹⁷). Pro oblast je typický vysoký podíl státních statků na zemědělské a orné půdě (viz obr. č. 37)²³. Mezi charakterem pozemkové držby státních statků jsou rozdíly. Souvisí to s rozdílností v jejich vzniku. Zatím co hospodářství státních statků v Javorníku, Bruntále, Šumperku a Rýmařově vznikla z býva-

²³) V oblasti bylo ve sledovaném období 6 státních statků: Bruntál, Javorník, Rýmařov, Hanušovice, Staré Město a Šumperk.

Obr. 32. Rozmístění středisek STS.

lých velkostatků v jednotlivých obcích a jsou tudíž územně značně roztržštěná, vyznačují se státní statky v Hanušovicích a Starém Městě naopak kompaktností pozemkové držby, a to v důsledku zvláštnosti jejich vzniku²⁴⁾ (obr. č. 33). Kompaktnost pozemkové držby u obou těchto statků umožňuje výstavbu vzorných jednotek zemědělské velkovýroby. Proto zde mají být vybudovány moderní velké hospodářské objekty i s příslušnými sídlišti a kulturními a sociálními zařízeními. Tato výstavba, jakož i další důsledné zavádění metod zemědělské velkovýroby vyžaduje však úplné soustředění držby půdy v rukou státních statků. K tomuto soustředování docházelo postupně. Celistvost držby půdy státních statků byla v době jejich vzniku narušována jednak pozemkovou držbou soukromě hospodařících zemědělců, kovozezemělců a již vznikajícími JZD²⁵⁾.

Některé státní statky trpí stále ještě nedostatkem pracovních sil. Zejména byla na závalu vysoká sezónnost prací, kterou se statky pokoušely řešit kombinováním se zimním zaměstnáním pracovníků v lesní výrobě (zejména na Jesenicku). Nepříznivé přírodní podmínky (hlavně krátká vegetační doba) kladou zvlášť vysoké nároky na odbornost vedení, i na kvalifikaci pracovníků, kteří by i za těchto nepříznivých okolností dosáhli zlepšení hospodářských výsledků zemědělské výroby.

Zabývat se územním rozložením jednotlivých zemědělských družstev nemá významu, neboť při rychle postupující socializaci je jen otázkou krátkého času, než bude celé území (s výjimkou sféry státních statků) združstevněno.

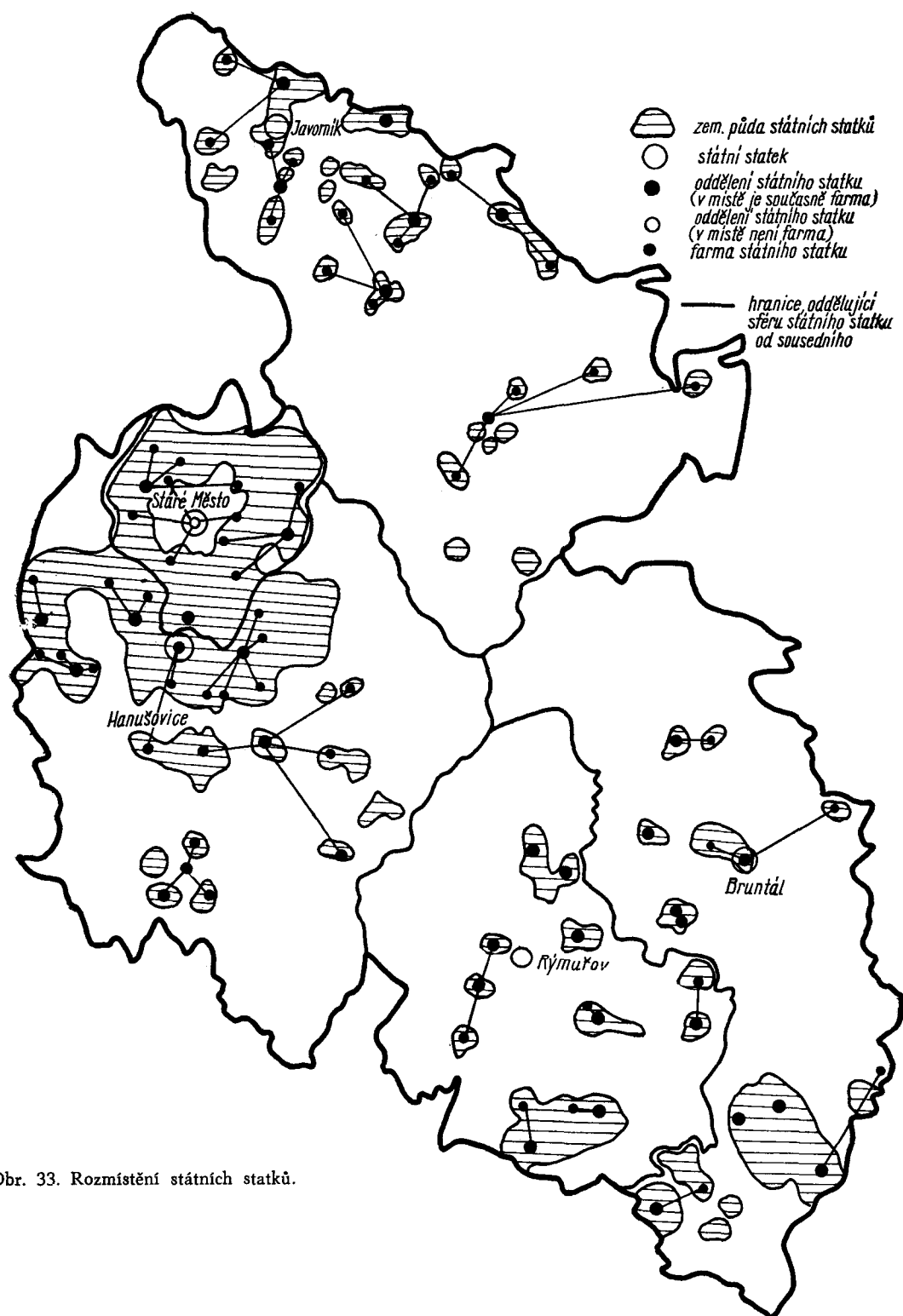
Na zemědělskou výrobu navazuje jako na svoji surovinovou základnu potravinářský průmysl. Jde vesměs o závody místního významu, zajišťující konsum zdejší oblasti a proto bude o něm jednáno až v souvislosti s průmyslem místní spotřeby.

Pěstování a zpracování lnu.

Zvláštním odvětvím, vytvářejícím specializaci oblasti v zemědělské výrobě je

²⁴⁾ Na Staroměstsku a Hanušovicu zůstala po r. 1945 značná část půdy ležet ladem, poněvadž o ni nebyl pro její špatnou kvalitu u zemědělských osídlenců zájem. Proto zde byla založena pastvinářská družstva, aby tuto půdu využila pro živočišnou výrobu. Tato družstva byla však neodborně vedena, měla nedostatek pracovních sil a neměla vhodná plemena dobytka, vyšlechtěná pro tuto oblast. Proto neprosperovala a brzy stála před hospodářským zhroutením. V r. 1949 byla pak přeměněna na státní statky, které se měly především zaměřit na živočišnou výrobu.

²⁵⁾ Soukromě hospodařící rolníci v celé řadě obcí, jako jsou Malá Morava, Kunčice, Žleb, kde se hospodařilo za těžkých podmínek, sami nabízeli svou půdu k dispozici státním statkům. Přitom však vznikala následující problém: zemědělci nebyli po předání půdy ochotni pracovat na státním statku jako dělníci, ale hodlali se buď vystěhovat, nebo ještě častěji zůstat v dosavadních usedlostech a pracovat jako lesní dělníci. Tím vznikala u státních statků nejen nedostatek pracovních sil, ale především nedostatek ubytovacího prostoru pro získání nových dělníků z vnitrozemí. Naproti tomu v těch obcích, kde byly výhodnější předpoklady pro zemědělskou výrobu, docházelo k vytváření JZD, která rovněž bránila ve sjednocení půdy státních statků. Problém byl v tom, že šlo právě o družstva, která v té době patřila na Šumpersku mezi nejlepší (Kopřivná, Staré Město, Vojtíškov).

Obr. 33. Rozmístění státních statků.

lnářství. V oblasti jsou příznivé předpoklady pro pěstování lnu, neboť klima a půda zde vcelku odpovídají nárokům lněné rostliny¹⁾.

Hektarové výnosy lnu a kvalita vlákna závisí hlavně na poměrech vláhových. Len vyžaduje minimální roční průměr srážek 600 — 700 mm, přičemž nejméně 150 — 200 mm srážek má spadnout v době vegetační, tj. od dubna do konce června. Srážky mají být rovnoměrně rozděleny. Tyto podmínky jsou na celém území oblasti splněny. Pokud jde o teplotu, není tak rozhodující, neboť len, má-li příznivé vláhové podmínky, snáší jak nízké, tak i dosti vysoké teploty. Zato je len obzvláště náročný na fyzikální, chemické i biologické vlastnosti půdy. Daří se mu především na kyprých, neuléhavých půdách, neboť má málo průrazných kořenů. Důležitý je též vodní režim půdy, který spolu se srážkami ovlivňuje podmínky vláhové, rozhodující pro kvalitu lněného vlákna. Na půdách příliš lehkých trpí len nedostatkem vody, má proto krátké a na vlákno chudé stonky. Naproti tomu půdy příliš těžké a v důsledku toho mokré a špatně vysychající nedovolují včasné setí. Lněné rostliny na nich jsou též ohrožovány nemocemi.

Po stránce chemické je žádoucí, aby půdy neměly přílišný nadbytek dusíku, který sice urychluje růst, ale současně snižuje množství vláken ve stonku a zhoršuje jejich jakost a zvyšuje nebezpečí polehání. Také se nehodí pro pěstování lnu půdy vápenité. Chemické vlastnosti půdy nejsou ovšem tak důležité, jako vlastnosti fyzikální, neboť se dají upravit použitím drasla a fosforu.

Z uvedeného vyplývá, že se pro pěstování lnu hodí půdy střední písčitohlinité a hlinitopísčité, a to především půdy, vzniklé větráním krystalických hornin, slabě vyluhované, podzolové, s pomalým rozpadem humusu. V horských oblastech splňují tento požadavek i půdy lehké, neboť nižší teplota a větší nasycenost půdy vodou mírní jejich biologickou činnost. Po stránce pedologické má oblast dobré

1) ŠPRINCOVÁ S.: Lnářství v Olomouckém kraji. Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, IV/1956—1958.

Obr. 34. Rozmístění pěstování lnu podle obcí.

I. Zóna vhodnosti I.

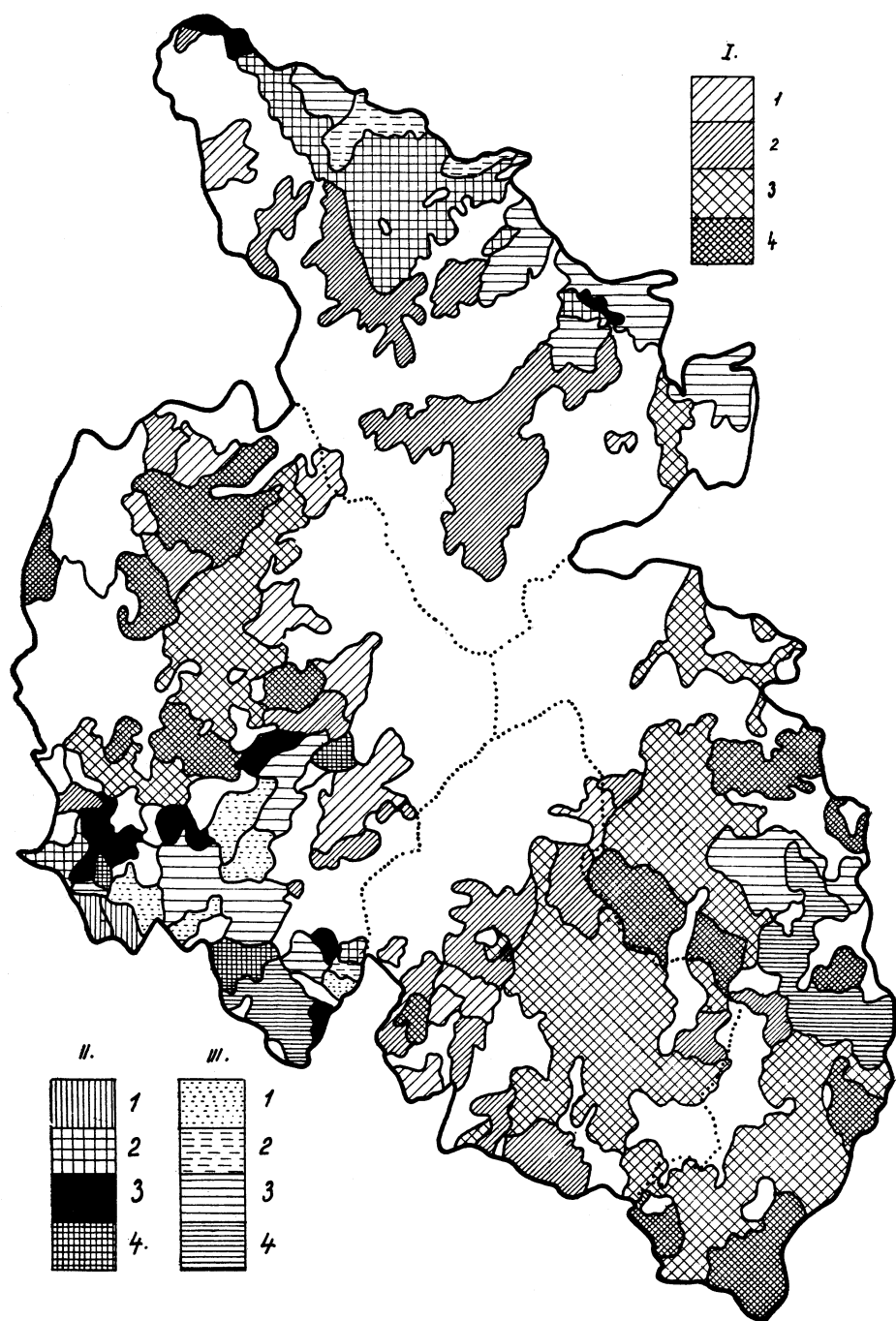
- 1 = len se na katastru obce nepěstuje.
- 2 = len se pěstuje do 3 % z orné půdy.
- 3 = len se pěstuje na 3—5 % z orné půdy.
- 4 = len se pěstuje více než na 5 % z orné půdy.

II. Zóna vhodnosti II.

- 1 = len se na katastru obce nepěstuje.
- 2 = len se pěstuje do 2 % z orné půdy.
- 3 = len se pěstuje na 2—3 % z orné půdy.
- 4 = len se pěstuje na více než 3 % z orné půdy.

III. Zóna vhodnosti III.

- 1 = len se na katastru obce nepěstuje.
- 2 = len se pěstuje do 1 % z orné půdy.
- 3 = len se pěstuje od 1—2 % z orné půdy.
- 4 = len se pěstuje nad 2 % z orné půdy.

předpoklady pro pěstování lnu, poněvadž jsou zde zastoupeny převážně půdy lehké a střední²⁾.

Jeden z nejlepších současných znalců lnářství J. SCHILLING³⁾ dokonce tvrdí, že Šumpersko má nejlepší přírodní podmínky pro pěstování lnu v celé střední Evropě.

Také návrh rajonizace ČSAVZ pokládá větší část (70 %) území naší oblasti za velmi vhodnou pro pěstování lnu a zařazuje je proto do zóny vhodnosti I⁴⁾. Výsledky pěstování lnu závisí pak na tom, jak těchto mimořádně vhodných přírodních podmínek dověde naše zemědělství využít.

Více než pětina obcí (87 %) naší oblasti osívá na svém území len, ale jeho podíl na orné půdě se u jednotlivých obcí značně různí (obr. č. 34). Těžištěm pěstování lnu je jih a střed Bruntálska, které spolu s východní částí Rýmařovska tvoří územní celek s vysokými podíly osevu lnu⁵⁾. Naproti tomu jižní a západní část Rýmařovska a zejména celý okres jesenický osévají méně lnu, než odpovídá podmínkám pro jeho pěstování. Těchto podmínek nevyužívá zcela ani Šumpersko. Celková osevní plocha lnu v oblasti činila v roce 1955 3,04 %⁶⁾, což zhruba odpovídá průměru, předpokládanému v návrhu nové rajonizace.

Výsledky pěstování lnu nelze zatím označit za úplně uspokojivé, a i když se rok od roku zlepšují⁷⁾, nedosáhly ještě výnosů předválečných, které se pohybovaly

2) Materiály Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze k rajonizaci lnu.

3) Prof. dr. J. SCHILLING býval ředitelem Výzkumného ústavu lnářského v Sorau a po dobu okupace v Temenici. Před návratem do Německa v r. 1946 vypracoval memorandum o možnostech rozvoje lnářství na severní Moravě. (Informativní přehled Výzkumného ústavu lykových vláken, Šumperk 1956).

4) Zóna vhodnosti II činí v naší oblasti 11 %, zóna vhodnosti III zaujímá 19 % rozlohy. (Viz obr. č. 10.)

5) V r. 1955 činily podíly osevu lnu u obcí Nová Véska 8,51 %, Dětičovice 8,23 %, Stará Libavá 7,40 %, Rejchartice 6,84 %, Nové Heřminovy 6,70 %, Bílčice 6,62 %, Moravský Kočov 6,23 %, Václavov u Bruntálu 6,0 %. Na Rýmařovsku nejvyššího procenta dosáhlo Horní Město 6,80 %.

6) V roce 1957 stouply osevní plochy lnu na 3,48 %. Podle jednotlivých částí oblasti bylo procentní zastoupení osevních ploch lnu v těchto letech:

	1955	1957
Bruntálsko	4,20	4,97
Jesenicko	1,40	1,65
Rýmařovsko	3,60	4,20
Šumpersko	3,02	3,30

7) Výnosy lnu v q/ha (na bazi stonku roseného):

a) = JZD a soukromý sektor b) = státní statky a jiné veřejné statky
(podle materiálů býv. Krajské plánovací komise v Olomouci):

	r. 1954	r. 1955		r. 1956	
Bruntálsko	18,2	a) 18,5	b) 18,5	a) 21,5	b) 19,6
Jesenicko	17,5	18,1	17,8	17,0	20,4
Rýmařovsko	13,2	18,3	16,8	17,1	19,2
Šumpersko	16,7	16,7	19,3	18,4	19,2

zde kolem 24 q/ha⁸⁾). Příčin je několik. Především je to nedostatek pracovních sil, které při značné pracnosti a nárazovosti prací při kultivaci lnu jsou předpokladem kladných výsledků. Za další příčinu horších výnosů nutno pokládat nedostatek zkušeností a pěstitelské tradice u novoosídleneckého obyvatelstva. Pro dřívější zdejší zemědělce bylo pěstování lnu důležitou složkou jejich zemědělské produkce, které věnovali pro její vysokou výnosnost velkou péči a vybudovali si dlouholetou lnářskou tradici, opírající se o agrotechnické zkušenosti řady generací. Naproti tomu valná část novoosídlenců, která přišla z oblastí s jinými výrobními podmínkami, nerozuměla pěstování lnu, nejevila o ně zájem a pro jeho značnou pracnost měla k němu přímo nechut. Zavádění pěstování lnu naráželo mimo to na velkou fluktuaci obyvatelstva, takže bylo nutno stále nové a nové zemědělce seznamovat se základními agrotechnickými pravidly pěstování lnu, místo aby se hlavní pozornost mohla již zaměřit na jeho další zkvalitňování⁹⁾. Přesto však, díky soustavné činnosti lnářských instruktorů se zvláště u některých JZD péče, věnovaná kultivaci lnu a znalost lnářské agrotechniky každoročně zlepšuje. Tak se sice pomalu a obtížně, ale stále výrazněji tvoří nová pěstitelská tradice.

Nedostatku pracovních sil se čelí zaváděním mechanizace. Mechanizovány jsou takřka všechny kultivační práce, příprava půdy a setí u všech sektorů. Naproti tomu hubení plevelů a škůdců, které patří k jedné z nejobtížnějších prací při pěstování lnu, lze mechanizačními prostředky provádět jen na větších plochách, a pro to připadá v úvahu prakticky jen socialistický sektor. Sklizeň je rovněž z velké míry mechanizována¹⁰⁾. Použití kombajnů na len, které současně při sklizni odsemeňují a rozkládají na rosu, je znesnadňováno tím, že podmínkou použití těchto strojů je, aby deset dní před sklizní bylo suché počasí. Existují už i prototypy strojů na rozkládání a sbírání stonků na rosení, což bylo doposud třeba provádět ručně a kladlo značné nároky na počet pracovníků. V jedné tírně byl zaveden nový technologický postup zpracování nerozených zelených stonků, které sem dodávají státní statky.

Hlavní překážkou mechanizace byla ve sledovaném období roztržitost osevních ploch u soukromého sektoru, který k 31. 5. 1955 tvořil téměř třetinu osevních ploch lnu v oblasti. Průměrná plocha osevu nebyla v soukromém sektoru

⁸⁾ Tak např. podle Jubilejní XXX. zprávy o činnosti Ústředního lnářského svazu, Praha 1937, činily v r. 1935 výnosy lnu na Moravskobrounsku 27,4 q/ha, na Rýmařovsku 23,6 q/ha a na Šumbersku 22,6 q/ha.

⁹⁾ Výkupní orgány Lenasu zjistily, že v průběhu dvou let (1954 — 1956) se ze 180 pěstitelů jednoho instruktérského obvodu 150 vyměnilo.

¹⁰⁾ V r. 1957 bylo vytrháno 80 % lněných stonků stroje.

větší než 2 ha. Přitom největší počet pěstitelů osíval len na výměrách od 50 arů do 1 ha¹¹⁾).

Důležitou podmínkou zvýšení produkce lnu je pěstování kvalitních a pro zdejší podmínky vhodných odrůd. Jejich výběr se řídí rajónizací, vypracovanou Výzkumným ústavem přadných rostlin v Šumperku-Temenici¹²⁾. Pro oblast je rajónována odrůda Textilák. Překážkou zavádění rajónovaných odrůd byl nedostatek semen. Proto se v oblasti pěstovalo zatím jen něco přes 10 % rajónizovaného lnu. Zbývajících téměř 90 % osevních ploch bylo osíváno cizími odrůdami. Nedodržování odrůdové rajónizace bylo dalším důvodem, proč nebyly dosahovány plánované výnosy.

Jak velká reserva je skryta v nízkých hektarových výnosech vyplývá z jednoduchého výpočtu, že při zvýšení výnosu na předválečnou úroveň (tj. průměrně 24 q/ha na bazi lnu roseného) by produkce lnu v oblasti při stejných osevních plochách, jaké byly v r. 1955, vzrostla o 30 %.

Z dalších předpokladů kladně ovlivňujících možnosti rozšíření produkce lnu v oblasti nutno ještě připomenout skutečnost, že zde nedochází ke kolizi v nárocích na pracovní síly s jinými náročnými plodinami (cukrovka, ozimá řepka) a že jsou zde dostatečné plochy pro rosení, a odpovídající kapacita tíření¹³⁾.

Z přehledu nejvýznamnějších ekonomických podmínek je patrné, že nejsou tak jednoznačně kladné, jako podmínky přírodní, že však jeví zlepšující se tendenci.

Vzhledem k tomu, že podle biologických kritérií je možnost osívat len v zóně

11) Rozdrobenost výměr lnu u soukromých pěstitelů:

	Počet obcí:	Počet pěstitelů lnu do:					
		10 arů	20 arů	20 arů	50 arů	1 ha	2 ha
Bruntálsko	29	1	8	73	143	8	—
Jesenicko	31	55	134	85	107	18	1
Rýmařovsko	31	15	25	32	161	260	2
Šumpersko	45	25	97	84	199	233	19
Oblast	136	96	262	274	610	509	22

(Podle evidence Lenasu n. p. v Bruntále.)

12) Tento ústav vznikl z Výzkumného ústavu lnářského, přeneseného sem v r. 1942 Němci ze Sorau (dnešní Zory). Ústav byl dimenzován pro potřeby celé střední Evropy. Byla zde soustředěna semena nejrozličnějších druhů z celého světa a během války vypěstovány některé nové druhy křížením. I když Němci v r. 1945 část zařízení i sbírek semen odvezli nebo zničili, bylo možno objektu a zbývajícím zařízení využít pro vybudování ústavu nového, později organizačně začleněného do Československé akademie zemědělských věd. Ústav se dříve zaměřoval jen na otázky biologické a technologické. Teprve v r. 1956 rozšířil svou působnost i na otázky ekonomické. Jedním z prvních problémů, kterými se po této stránce zabývá, je otázka rajónizace lnu, která má nahradit dosavadní odrůdovou rajónizaci, stanovenou mechanicky podle administrativních hranic krajů.

13) Kvalita lněného vlákna velmi trpí mechanickým poškozením při dopravě. Proto není vhodné lněný stonek dopravovat ke zpracování na velké vzdálenosti a to i proto, že jde o surovinu objemnou a lehce zápalnou, což zvyšuje náklady a činí jeho dopravu riskantní.

vhodnosti I — II až na 1 honu osevního postupu, tj. 11 % orné půdy¹⁴⁾, jsou v oblasti značné možnosti rozšíření jeho osevních ploch. O tom, do jaké míry se může skutečný stav osevních ploch přibližovat tomuto stavu teoreticky dosažitelnému, rozhoduje řada činitelů, jednak potřeba lněné suroviny, jejíž rozsah je určen úkoly státního plánu, dále ekonomická a technická únosnost, omezená přímo množstvím pracovních sil, stupněm mechanizace, nepřímo pak rozsahem ploch, nutných pro udržení potřebné krmivové základny v oblasti. I při kladném vyřešení těchto podmínek bylo by dosažení maximálního podílu lnu na orné půdě (tj. 11 % ve výrobním typu horském) možné dosáhnout jen při zřizování specializovaných hospodářství. Z hlediska zpracovatelského průmyslu tato specializace by byla výhodná, a to jak z hlediska ekonomického, neboť by znamenala koncentraci výroby, tak i z hlediska technologického, poněvadž specializované závody by dodávaly větší množství jednotné suroviny. Doposud však nebyly pro vznik těchto specializovaných hospodářství předpoklady, a to pro nedostatek pracovních sil, nízký stupeň mechanizace i nedostatečnou připravenost pozemků (zaplevelení, vyčerpání půdy).

Rozšiřování ploch lnu nepřipadá také dříve v úvahu, dokud nebude dosaženo možného zvýšení hektarových výnosů na plochách stávajících, což je první cesta ke zvýšení produkce lnu, kterou je třeba sledovat.

Sledujme nyní zpracování lnu v oblasti. V prvotním zpracování došlo zde po druhé světové válce ke značné koncentraci. Zatím co před válkou i řada větších pěstitelů zpracovávala lněný stonek ručně ve vlastních tírnách, je zde nyní toto zpracování soustředěno do čtyř tíren (obr. č. 39). Tírna ve Staré Libavé (77 zam.)¹⁵⁾ zpracovává len z jižní části Bruntálska (býv. okres Moravský Beroun), ze Šternberska a Vítkovska. Len z celého tohoto nasávacího prostoru je do tírny dopravován po ose ze vzdálenosti, nepřesahující 30 km. Tírna má jednu turbínu (oflakovací automat) a její kapacita není plně využita (r. 1955 jen na 41 %). Tírna v Nových Heřmínovech (69 zam.), ležící při východní hranici bruntálského okresu, zpracovává lněný stonek z části Bruntálska, což však tvoří polovinu veškeré zde zpracovávané suroviny. Zbytek je dovážěn z okresů bývalého kraje Ostravského, který neměl vlastní tírnu. Do Nových Heřmínovů je stonek dovážěn rovněž po ose, jen z nejvzdálenějších okresů (Hlučín) po železnici.

Nasávací prostor další tírny v Malé Štáhli (127 zam.) je ovlivněn poměrně značnou blízkostí dvou předchozích tíren. Vlastní zázemí tírny, tj. Rýmařovsko a přilehlá část Bruntálska nestačí tírnu zásobovat ani z poloviny. Velká část výroby (35 %) je proto kryta surovinou z Ostravska (Český Těšín, Místek, Frenštát p. Radh.) a zbytek z Litovelska a Prostějovska, odkud se stonky dováží po železnici. Tírna byla dříve využita jen z poloviny. Proto byla jedna ze dvou

14) VRBENSKÝ E.: Rozmístění pěstování lnu. Zemědělská ekonomika 3/1955.

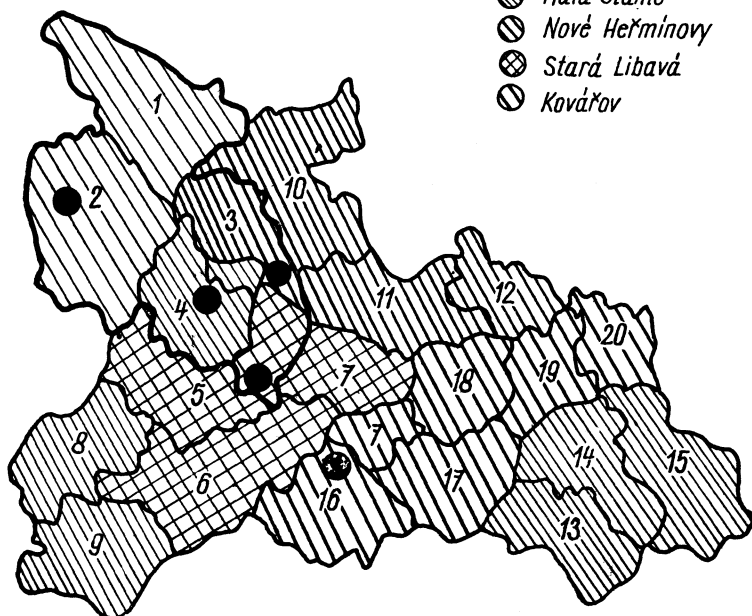
15) Veškeré údaje o zaměstnanosti se vztahují k 30. 6. 1955. Materiály býv. Krajské plánovací komise v Olomouci.

turbín přizpůsobena v r. 1956 na zpracování neroseného stonku, dodávaného státními statky. Tírna v Hanušovicích (72 zam.) zpracovává len z celého Šumperka a Jesenicka¹⁶).

Dovozy suroviny na větší dálku jsou důsledkem značné územní roztržitosti

tírny lnu:

- ⊗ Hanušovice
- ⊗ Malá Štáhle
- ⊗ Nové Heřminovy
- ⊗ Stará Libavá
- ⊗ Kovářov

Obr. 35. Rozmístění tíren lnu a přehled jejich dodávkových rajónů.

Z r. 1955. Podle materiálů nár. podniku Lenas v Bruntále.

Okresy: 1 = Jeseník, 2 = Šumperk, 3 = Bruntál, 4 = Rýmařov, 5 = Šternberk, 6 = Olomouc, 7 = Vítkov, 8 = Litovel, 9 = Prostějov, 10 = Krnov, 11 = Opava, 12 = Hlučín, 13 = Frenštát, 14 = Místek, 15 = Čes. Těšín, 16 = Hranice, 17 = Nový Jičín, 18 = Bilovec, 19 = Ostrava, 20 = Karviná.

pěstování lnu (viz obr. č. 34). Její odstranění je možné cestou koncentrace osevní lnu do optimálních oblastí v blízkosti tíren.

Zkoumaná oblast není jen významnou produkční oblastí lnu, ale i oblastí jeho zpracování. Předení a tkaní lnu patřilo v minulosti k nejrozšířenějšímu odvětví domácí výroby a průmysl z těchto tradic vyrostlý, je i dnes nejvýznamnějším a nejcharakterističtější odvětvím lehkého průmyslu. Z odvětví, zpracovávajících len průmyslovým způsobem se vyvinulo nejdříve jeho tkalcovství, jehož počátky můžeme klást do poloviny 18. století. První plátenická manufaktura byla zde založena v r. 1746 hrabětem Harrachem v Janovicích. Majitel využíval tu nejen

¹⁶ Údaje o proporcích dodávek surovin tírnám se týkají r. 1955. Jsou vzaty ze záznamu Lenas n. p. Bruntál a podle informací vedoucího lnářských instruktorů s. Bindera (Lenas).

místní suroviny, ale i laciných pracovních sil¹⁷⁾. Vedle jilemnické tkalcovny patřila tato manufaktura k nejvýznamnějším podnikům tohoto druhu v rakouské monarchii. Další plátenické továrny vznikly v Horní Libině (r. 1792), ve Frývaldově (r. 1810) a v Šumpersku (r. 1812 a 1817). Od dvacátých let minulého století vznikají továrny, zpracovávající vedle lnu i bavlnu, a to v Rýmařově (r. 1817, 1821 a 1827) a v Moravském Berouně (r. 1819), znak to charakteristický pro lnářský průmysl u nás vůbec. K dalšímu zakládání tkalcoven lnu došlo pak v třicátých a devadesátých letech minulého století. První mechanická tkalcovna lnu v bývalé Rakousko-Uherské monarchii vznikla ve Frývaldově r. 1865. Celá oblast, zejména však Šumpersko dosáhlo mimořádného významu ve zpracování lnu v českých zemích. Obchodní spojení zdejších tkalcoven lnu byla opravdu světová¹⁸⁾. Z výrobků prosluly zejména ložní a stolní prádlo s vetkanými vzory a ručníky.

Boj o trhy vedl ke koncentraci nebo zániku některých provozoven. Tak např. ve Frývaldově již v r. 1876 došlo ke splynutí tří nejvýznamnějších textilních závodů v jeden podnik, ovládající i výrobu v Cukmantlu. I když koncentrace textilního průmyslu byla relativně velká, přece jen v údobí kapitalistických výrobních vztahů nedocházelo k vytváření velkých podniků v pravém slova smyslu. To vyplývá z rázu samostatného odvětví a dále z faktu, že lnářský průmysl, který patřil k jednomu z nejstarších, velmi rychle upadl v důsledku konkurence jiných textilních surovin, zejména bavlny a hedvábí, dříve než mohlo u něho dojít k větší koncentraci.

Severomoravský textil, v minulosti světoznámý, zejména svými jemnými stolními i lůžkovými soupravami, vyznačujícími se krásným vzhledem a výbornou kvalitou, užíval přízi, zhotovených téměř výhradně z místních surovin. Na kvalitu přízi měla vliv nejen prvotřídní kvalita vláken, ale i proces bílení na slunci, nepoškozující soudržnost vlákna, zatím co chemické bílení zrychluje sice výrobní proces, ale na úkor kvality, zejména trvanlivosti.

Lněnou přízi dodávala zdejšímu průmyslu až do poloviny 19. století výhradně domácí výroba, která má v oblasti starou tradici. Již v 16. a 17. století patřila oblast mezi nejvýznamnější v českých zemích. Její význam ještě stoupl po ztrátě Slezska. Tehdy se Rakousko snažilo zvýšit produkci lnu a lněné příze, aby nebylo závislé na Pruskem anektovaném Slezsku. Proto byla podporována domácí výroba příze. O jejím rozsahu svědčí na příklad to, že jen zmíněnou již Harrachovskou tkalcovnu v Janovicích zásobovalo 7000 přadlen¹⁹⁾. K zakládání průmyslu přádelnického došlo v oblasti až v polovině 19. století, kdy byla založena v Šum-

¹⁷⁾ Zaměstnával 1600 tkalců a 150 lidí v bělidle (HADINEC A.: Minulost, přítomnost a budoucnost lnu, Informativní přehled Výzkumného ústavu lýkových vláken, Šumperk 1956).

¹⁸⁾ Frývaldovský ARANDAR měl prodejní kanceláře ve Vídni. Hned od počátku byl prodej orientován především na Vídeň, brzy přistoupilo Německo, Anglie, Francie, později USA, státy Latinské Ameriky, Itálie, Skandinávské státy, Kanada i země Afriky.

¹⁹⁾ Viz pozn. 17).

perku přádelna lnu, druhá v bývalé monarchii Rakousko-Uherské (po přádelně v Mladých Bukách). V r. 1914 bylo z celkového počtu lnářských vřeten na Mo-

ravě a ve Slezsku v oblasti soustředěno 82,6 procenta, a více než 24 % vřeten z dnešního území ČSSR.

Ve sledovaném období jsou v oblasti tři přádelny lnu Lenasu (viz obr. č. 40), a to v Bruntále (421 zam.), Vrbně pod Pradědem (228 zam.) a v Hanušovicích (330 zam.). Mimoto je ve Starém Městě výroba lněných nití (160 zam.). Jejich spotřeba vlákna je kryta cca z 55 % dodávkami tíren v oblasti, ze 30 % vláken z tíren Českomoravský len Humpolec, Tírny Týniště n. Orlicí a Lenas Bystřice p. Hostýnem a Kovářov na Hranic-ku. Zbývajících asi 15 procent je dováženo z ciziny²⁰⁾.

Vyrobená příze je dovádána asi ze 40 % do tkalcoven mimo oblast (zejména do Svitav,

Úpice, Lomnice n. Popelkou a na Slovensko), a ze 60 % je zpracována tkalcov-
nami v oblasti.

Obr. 36. Rozmístění lnářského průmyslu.

- 1 = Bruntál, 2 = Vrbno, 3 = Nové Heřminovy,
4 = Stará Libavá, 5 = Jeseník, 6 = Zlaté Hory,
7 = Hanušovice, 8 = Staré Město, 9 = Šumperk,
10 = Horní Libina, 11 = Malá Štáhle.

²⁰⁾ Jde o velmi jemné lny vysokých čísel, dovážené zejména z Belgie. Lněné vlákno je podle stupně kvality rozdělováno do tříd od č. 3 — 32. Třída 18 — 32 je dovážena z ciziny. Z naší oblasti se zatím získává vlákno ve třídách 7 — 18, a z Českomoravské vrchoviny ve třídách 14 — 21. Pěstitelská zkušenost z doby předválečné ukazuje, že i u nás můžeme dosáhnout vysoce kvalitního lnu čísla 24 i více, který může nahradit i len belgický. (Podle informací ministerstva spotřebního průmyslu v Praze.)

Tkalcovny byly ve sledovaném období sdruženy do dvou národních podniků, a to Moravolen v Šumperku a Komsomol v Jeseníku (viz obr. č. 36)²¹⁾. Moravolen má v oblasti tři závody v Šumperku (488, 269 a 191 zam.), v Horní Libině (338 zam.) a v Bruntále (191 zam.). Hlavní druhy výrobků jsou ubrusy a ložní prádlo. Komsomol má tři závody v Jeseníku (732, 181 a 132 zam.) a závod ve Zlatých Horách (176 zam.). Vyrábí zejména stolní a ložní prádlo z jemného lnu, ručníky, korsetové látky, letní pánské a dámské šatovky, prádlo s vetkanými jmény pro hotely a stolní a ložní prádlo pro vybavení námořních lodí.

Lnářský průmysl má v oblasti předpoklady pro další rozvoj. Jeho surovinovou základnu možno podstatně rozšířit, neboť jak bylo uvedeno, nejsou vyčerpány rezervy ani v plochách, ani ve výnosech. Rovněž kapacita tírén není vytížena. Pro další rozšíření jsou k dispozici i nevyužité objekty (např. objekt bývalé přádelny ve Světlé). Na zaměstnanost v oblasti by však mělo vliv jen rozšíření pěstování lnu, které by vyvolalo zvýšení potřeby pracovníků v zemědělství. Jeho textilní zpracování naproti tomu by zaměstnanost ovlivnilo v míře minimální, neboť pokroky v technologii textilní výroby vytváří předpoklady velkého zvýšení produkce, při současném pronikavém snížení počtu pracovních sil. V důsledku toho nelze v budoucnu počítat s dalším rozvojem zaměstnanosti ve lnářském průmyslu. Naopak, v delší perspektivě nastane pravděpodobně v tomto odvětví podstatný pokles.

Lesnictví, průmysl dřevozpracující a průmysl papíru a celulózy.

Významným individualizujícím znakem, přispívajícím ke specializaci naší oblasti, je rozsah lesního hospodářství a průmyslu, opírajícího se o surovinovou základnu, kterou poskytují zdejší lesy. Z rozdělení půdy podle kultur (viz kap. Vymezení oblastí, pozn. 20)) je patrné, že plocha lesní půdy v oblasti dosahuje téměř poloviny z celkové katastrální výměry (49,6 %).

V minulosti však býval tento podíl ještě daleko větší. Tak až do r. 1200 bylo prakticky celé území naší oblasti, až na úzký pruh na severu (Javornicko-Vidnavská nížina) zalesněno. K rozrušování tohoto lesního komplexu docházelo v souvislosti s rozvojem těžby rud a hornictví, a s ní spojenou kolonizací. Výstavba měst a horních děl, stejně jako výroba dřevěného uhlí a přímé užívání dřeva jako paliva, jakož i rozšiřování orné půdy kolem nově založených obcí vedlo k odlesnění značných ploch a to tím spíše, že mýcení nebylo doprovázeno současnou novou výsadbou. Tento proces, probíhající všeobecně ve všech kulturních zemích, dosáhl v těchto částech naší oblasti, kde těžba rud a báňská výroba byly nejintenzivnější, úplného odlesnění a trval asi do počátku devatenáctého století.

Za to, že hlavní komplex lesů zůstal přes kořistnický způsob exploatace

²¹⁾ Při další reorganizaci průmyslu v r. 1958 došlo ke sloučení těchto dvou podniků do jednoho se sídlem v Šumperku.

vcelku nedotčen a zachoval si dlouho v podstatě pralesovitý ráz, vděčíme především jeho těžké přístupnosti a s tím spojené, při tehdejší nedostatku cest obtížné dopravě dřeva a konečně také tomu faktu, že tyto lesy představovaly pro své vlastníky především oblast honební.

Dnešní lesní celek vystupuje (viz obr. č. 14) z náhorní roviny Bruntálska a Rýmařovska po jižních svazích centrálního hřebene Hrubého Jeseníka až k vrcholové části, kde přechází v rozsáhlé horské hole, táhnoucí se od jihovýchodu k severovýchodu (Pec, Břidličná, Jelení hřbet, Vysoká Hole, Praděd). Od Praděda pokračuje hlavní komplex lesů jednak k severoseverovýchodu přes skupinu Orlíka, Rejvíz až k Ondřejovicím, jednak k severozápadu přes Vozku, Keprník, Šerák, Ramzovské sedlo až k státní hranici s Polskem, kde se dělí na dvě větve. Západní se táhne podél hranice až na masiv Králického Sněžníku, a severní pokrývá hory Rychlebské a skupinu Pomezí. Vedle tohoto rozsáhlého hlavního komplexu je v oblasti několik izolovaných souvislejších lesních celků, z nichž největší je na hranici mezi Bruntálskem a Rýmařovskem. Prostírá se severně od Dětrichova n. Bystřicí přes Slunečnou a jiné vrcholy Nízkého Jeseníka. Další větší izolované lesní celky jsou tzv. Pradědský (neboli Hrubý) les, rozkládající se na rozhraní Šumperska a Zábřežska v Jeřábí vrchovině mezi Moravským Karlovem a Hanušovicemi, lesní celek, pokrývající chlupy mezi Žulovou a Vidnavou na Jesenicku, dále mezi Černým potokem a Opavou v pramenné oblasti Čižiny. Jinak je dnešní lesní plocha značně prostoupěna enklávami a zejména v předhoří rozdrobena na nesouvislé drobné lesíky.

Změnil-li les během doby podstatným způsobem svoji rozlohu, změnil, a to v míře ještě daleko větší svou skladbu porostu. Lesy severní Moravy a severozápadního Slezska patří po stránce regionální k oblasti hercynsko-sudetské. Značnou část lesních ploch zabíral zde horský les listnatý bukový, promísený jedlí a smrkem. Jen nejvyšší partie centrálního pásma a Králického Sněžníka byly kryty smrčínami. V nižších polohách pak převažovaly doubravy a bučiny. Zvýšená potřeba dřeva měla za následek, že vykácené porosty smíšené byly nahrazovány rychle rostoucími dřevinami, a to především smrkem. Dnes proto převládá část lesů v naší oblasti jsou stejnověké smrkové monokultury. Jednotlivé dřeviny jsou ve zkoumané oblasti zastoupeny takto:¹⁾ jehličnany 85,8 % (z toho smrk 83,3 %) a listnáče 14,2 % (z toho buk 12,8 %). Tato výsadba dala se bez ohledu na přirozené optimum smrku. Uměle založené smrčiny v nižších polohách projevují menší odolnost a to jak proti škůdcům, tak i proti vlivům povětrnostním. Důsledkem toho jsou polomy, které činí průměrně 35.000 plm. ročně.²⁾ Naproti tomu ve vyšších polohách, tj. v původní oblasti horských smrčin jsou smrkové porosty plně oprávněny.

¹⁾ Podle propočtu býv. Správy pro lesy KNV v Olomouci.

²⁾ Katastrofálních rozměrů 260.000 plm dosáhly sněhové polomy v r. 1952 a v r. 1955 větrné polomy až 1.000.000 plm. Tyto kalamity jsou přímým důsledkem nesprávného způsobu hospoda-

Obnova přirozenějších poměrů skladebních je v Jeseníkách aktuální. Souvisí ovšem s pěstební a těžební technikou a bude nesmírně obtížným a samozřejmě dlouhodobým úkolem. Nutnost zlepšení skladby porostů melioračními dřevinami se týká nejméně poloviny veškeré lesní půdy v oblasti.³⁾

Horní hranice lesa se pohybuje mezi 1100–1300 m n. m., přičemž lesy nad 1000 m mají převážně charakter lesů ochranných. Nad lesem jsou smilkové palouky. Kleč byla zde jen uměle vysazena. Podle názoru KONŠELA⁴⁾ bylo by možné umělým zalesňováním zvýšit hranici lesa, což by poskytovalo dnešnímu vichrem a sněhem rozbitému lesu větší ochranu.

Hospodářská činnost proměnila v oblasti Jeseníků původní lesní porosty tak pronikavě, že několik relativně nepatrných zbytků původních lesních porostů je nutno chránit jako rezervace, vyňaté z březného těžebního hospodářství.⁵⁾ Jejich účelem je dokumentovat přirozený stav určité oblasti a chránit její krásy. Mimo tyto rezervace jsou z normálního hospodářství vyňaty i lesy na kat. území obcí Jeseník, Dolní Lipová a Karlova Studánka, které tvoří ochranné pásmo lázní.

Rozptýlené rezervace samy o sobě neznamenají však vyřešení základních problémů ochrany lesů v ohrožených územích, toho by bylo možné dosáhnout jen

ření za posledních 100 let. Nemožnost okamžité likvidace polomů v důsledku nedostatku pracovních sil vyvolala v letech 1952 — 1954 i podstatný vzrůst kalamity kůrovcové, která představovala v r. 1952 až 56.000 plm a v r. 1953 dokonce 86.000 plm dříví. V r. 1954 pak rovněž přes 80.000 plm.

³⁾ Z materiálů býv. Krajské správy lesů v Olomouci, závodu Lesnicko-technických meliorací v Šumperku.

⁴⁾ KONŠEL J.: Povšechný ráz lesů a lesní hospodářství severní Moravy s Opavskem. Sborník SIA, Olomouc 1932.

⁵⁾ Lesní rezervace v naší oblasti:

- a) Divoký důl, kat. území Kouty n. Desnou a Rejhotice, okres Šumperk. Původní lesní porost v údolí horního toku Divoké Desné.
 - b) Františkov, kat. území Nové Losiny, okres Šumperk. Původní podhorský les pralesového charakteru, zachovaný k účelům studijním a výzkumným.
 - c) Šerák a Kepník, kat. území Nové Losiny a Ostružná, okres Šumperk. Zachovaný původní porost — prales na vrchovišti s význačnou květenou.
 - d) Bučina, kat. území Rejhotice, okres Šumperk. Původní bučina pralesového charakteru se zachovalým původním porostem.
- Z nelesních rezervací se v naší oblasti nachází:
- e) Rejvíz, kat. území Rejvíz, okres Jeseník. Rašeliniště vrchovištního typu s jezírky a typickými zástupci rostlinnými a živočišnými. Významná pramenná oblast.
 - f) Petrovy kameny, kat. území Malá Morávka, okres Rýmařov. Zachovalý ráz uzávěru doliny s bohatou květenou pramenisek. Pramenné území Moravice.
 - g) Velká Kotlina, kat. území Malá Morávka a Karlov, okres Rýmařov. Zachovalý ráz uzávěru doliny s bohatou květenou pramenisek. Pramenné území Moravice.
 - h) Malá Kotlina, kat. území Karlov, okres Rýmařov. Květena horských pramenisek a holin na svazích uzávěru kotliny pod Třemi Studénkami a Jelením hřebenem.
 - ch) Rašeliniště na Skřítku, kat. území Rudoltice, okres Šumperk. Rašeliniště tundrového rázu se zachovalou květenou.
 - j) Vrchol Praděda, kat. území Malá Morávka, okres Rýmařov, Kouty n. Desnou a Rejhotice, okres Šumperk. Charakteristická květena holin, typická pro nejvyšší vrcholy Hrubého Jeseníka.

Seznam státních přírodních rezervací, Praha 1956.

(Názvy podle územní organizace, tehdy platné.)

komplexním řešením celé lesnicko-ochranářské problematiky tohoto prostoru po vzoru národních parků.

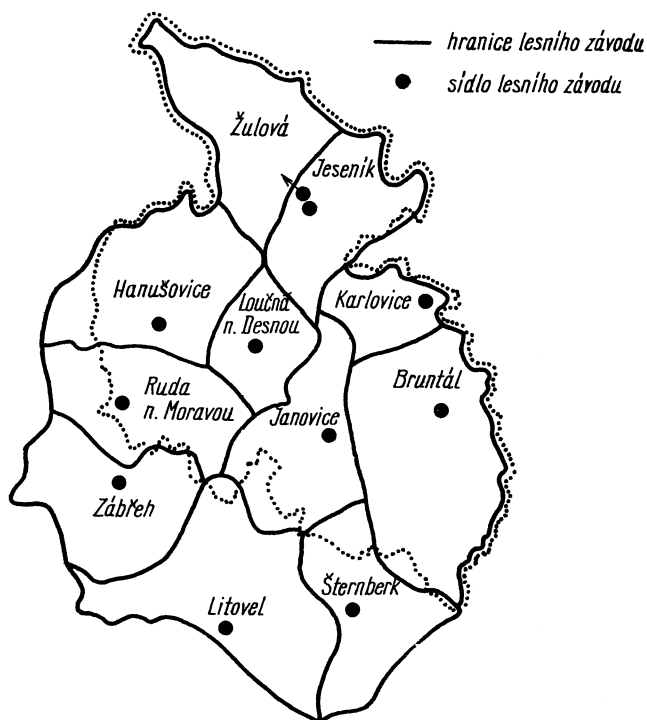
Jako na celém území Československa, tak i v Jeseníkách nebyl stav, v jakém byly lesy převzaty státem po druhé světové válce, uspokojivý. Znárodněním připojil stát k dosavadnímu státnímu majetku, vytvořenému při první pozemkové reformě jednak majetek velkých vlastníků v podstatě feudálního charakteru (lesní statky Lichtensteinské, Harrachovské, arcibiskupa olomouckého, řádu německých rytířů a arcibiskupa vratislavského), dále statky kapitalistických velkostatkářů a konečně lesy drobnějších vlastníků. Způsob obhospodařování těchto lesů byl různý. V celku lze říci, že již před první světovou válkou bylo podle zjištění KONŠELOVA [viz pozn. č. 4)] téměř na 80 procentech lesní půdy hospodařeno podle odborných zásad lesního hospodářství, přičemž správa lesního majetku velkých feudálů a správa statků barona Kleina byla podle tehdejších zásad kapitalistického hospodářství na vysoké odborné úrovni.⁶⁾ I ona byla však plně pod vlivem základního ekonomického zákona kapitalismu zaměřena na maximální exploataci, stejně jako po první světové válce správa lesů československého státu. Naproti tomu lesy, náležející drobným vlastníkům byly předmětem vysoké exploatace bez potřebné odborné péče. Vážný zásah do zdejšího lesního hospodářství přinesla německá okupace, která znamená údobí bezuzdného rabování bez ohledu na podstatu a další perspektivy lesního hospodářství.

Znárodnění přineslo zásadní změnu ve vlastnických poměrech lesů v oblasti. Lesy jsou zde ve sledovaném období více než z 80 % v rukou státu. Stejně jako v celém státě je i zde problém, jak sladit stále rostoucí potřebu dřeva pro naše rozvíjející se národní hospodářství, s neuspokojivým stavem našich lesních porostů, narušených nadměrnými těžbami v minulosti a opakujícími se kalamitami. Základní linii pro hospodaření lesy dal X. sjezd KSČ a ÚV KSČ ve směrnicích pro sestavení druhé pětiletky, které ukládají především: „... zvýšit péči o lesní bohatství a zlepšit produkční schopnost lesů a jejich ostatní důležité funkce vodohospodářské a klimatické, které jsou narušovány nadměrnými těžbami, nebo jinými nepříznivými vlivy v některých oblastech“. Respektování této směrnice se projevuje snižováním plánované těžby dřevní hmoty. Tak plán těžby dříví v oblasti na r. 1957 byl o 12,8 % nižší než plán na rok 1956, který opět byl nižší než na r. 1955.⁷⁾ Mimoto poprvé v r. 1957 mizí nezdravý zjev překračování plánované těžby. Přesto je však plán těžby neúnosně vysoký. Průměrný roční

⁶⁾ Dokladem péče o lesy byl i rozvoj odborného školství, představovaného lesnickou školou, založenou r. 1852 v Úsově. Tato škola byla r. 1867 přeložena do Sovince na Rýmařovsku a r. 1896 mimo oblast do Hranic, kde existuje dodnes.

⁷⁾ Z materiálů býv. Správy pro lesy a dřev. průmysl rady KNV v Olomouci.

přírůstek dřeva na 1 ha lesa je 2,5 plm. Při celkové výměře 116.930 ha⁸⁾ lesa v oblasti činí tento přírůstek 241.175 plm. Plán na rok 1957 však přes uvedené snížení stanovil těžbu 570.470 plm. To znamená, že přírůstkem stále ještě nebylo

Obr. 37. Rajónizace lesních závodů.

⁸⁾ V r. 1956 byly státní lesy na území severní Moravy a severozápadního Slezska řízeny osmi lesními závody:

Sídlo závodu:	Lesní půda v ha:
Bruntál	17.070
Hanušovice	10.180
Janovice	14.785
Jeseník	18.508
Karlovice	12.608
Loučná n. Desnou	14.348
Ruda na Mor.	10.423
Žulová	18.508
Celkem	116.430 ha

Rozloha těchto lesních závodů se ovšem nekryje s administrativními hranicemi okresů ani kraje Olomouckého (viz obr. č. 37). Těchto 8 závodů obhospodařuje celkem 116.430 ha lesní půdy, zatím co na katastrech zkoumaných čtyř okresů je zastoupena lesní půda na 126.667 ha (podle šetření ÚSGaK z r. 1954). Vzhledem k tomu, že veškeré údaje o lesní výrobě jsou zpracovávány podle lesních závodů, budeme v dalších úvahách vycházet, pokud jde o lesní výrobu, z územního vymezení těchto závodů.

kryto 49 % těžby. Vzhledem k tomu, že vysoké přetěžby trvají již od roku 1920, snižuje se zásoba dřeva ve zdejších lesích nebezpečným způsobem.⁹⁾ Proto je nutné plány těžby snižovat i nadále tak, aby postupně znovu byla vytvořena rovnováha mezi přírůstkem a těžbou a současně byly respektovány a rozvíjeny další funkce lesa.

Nejdůležitější funkcí lesa v naší oblasti je jeho funkce dodavatele dřevní hmoty. V průměru let 1946—1956 těžilo se zde cca 640.000 plm dříví ročně. Mimořádně vysoká těžba (přes 1 milion plm) v roce 1955 byla zaviněna zmíněnou polomovou kalamitou. V r. 1956 činila těžba cca 657.000 plm.¹⁰⁾ Geografické rozložení těžby nelze sledovat, neboť v oblasti se již neprovádí holosečné mýcení, ale těžba výběrem. Tento způsob těžby vede k jejímu vcelku rovnoměrnému rozložení po celém území oblasti. Místa těžby v jednotlivých letech se mění a jsou určována operativními lesními plány. Z těžby jsou vyloučeny jen plochy nad 1000 m (tj. příslušné části skupiny Praděda, Keprníka, Králického Sněžníka), partie, ohrožené terénními sesuvy (Červená hora) a lesy v rašeliništích (Řejvíz, Skřítek a Mravenecník).

O tom, že severní Morava a severozápadní Slezsko je významnou oblastí produkční, se přesvědčíme, srovnáme-li si tato poměrná čísla:

Podíl na celostátní rozloze vůbec	1,99 %
podíl na celostátní rozloze lesní půdy	2,86 %
podíl na celostátním rozsahu těžby dříví	4,90 %.

Z tohoto srovnání vyplývá, že na tuto oblast jsou v těžbě dříví kladeny větší nároky, než jak odpovídají zdejší velikosti plochy lesa. Že výše dodávek dříví neodpovídá ani zájmu správného plnění dalších funkcí lesa jako regulátora vodního režimu apod., bude uvedeno později.

V lesních závodech oblasti pracuje celkem na 2.000 stálých dělníků (r. 1956 byl počet dělníků 1991 osob). Ve srovnání s rokem 1930 je to 82,6 % tehdejšího stavu. I když toto procento je vyšší, než procento celkového dosídlení oblasti, které v r. 1956 činilo jen 70,3 %, přece není dostačující, a to proto, že těžební úkol se nezmenšil. Mímoto odstranění sezónnosti v přibližování dřeva zvyšuje nároky na pracovní síly, neboť zimní přibližování v minulosti obstarali většinu zemědělci. Poněvadž těžební úkoly, stanovené plánem nutno dodržovat, projevuje se nedostatek pracovních sil v zaostávání úkolů pěstebních: zalesňování, ošetřování kultur, zakládání školek, jakož i v udržování a výstavbě lesních

⁹⁾ Roku 1956 nebylo (podle obdobného výpočtu) kryto přírůstkem dokonce 63,3 % těžby. Jak je vysoce oblast Jeseníků exploatována vynikne nám ze srovnání tohoto procenta s procentem, udávajícím celostátní přetěžbu. Podle zprávy Státního úřadu statistického (Hospodářské noviny 26/1957) nebylo v ČSR r. 1956 kryto přírůstkem 28 % těžby.

¹⁰⁾ Podle údajů býv. Krajské správy lesů v Olomouci.

komunikací, a jemnosti manipulace dřevem, která má podstatný vliv na sortiment.

Předválečný stav lesních dělníků odpovídal průměru 1,9 dělníka na 100 ha. HRUŠKA¹¹⁾ počítá pro lesy středního Slovenska s průměrem 1,8–2 dělníků na 100 ha, HÄUFLER pro lesy celé ČSSR 1,6. HÄUFLERŮV koeficient nutno považovat pro zdejší lesy s ohledem na obtížnost manipulace při těžbě v horském terénu i na rozsáhlé úkoly pěstební za nízký. I předválečný průměr 1,9 je nedostačující vzhledem k tomu, co bylo řečeno o pomoci ostatního obyvatelstva při svozu a při výsadbě a ostatních pěstebních pracích. Je proto nutné vycházet při nejmenším z HRUŠKOVA maxima, tj. 2 pracovní síly na 100 ha. Volba tohoto koeficientu je též odůvodněna vysokými nároky na sortimentní složení, které, jak bylo uvedeno, závisí do jisté míry na jemnosti manipulace, tj. v podstatě na množství a kvalitě pracovníků. Při aplikaci koeficientu 2 bylo by třeba zvýšit stav dělníků v lesních závodech naší oblasti na cca 2.300, tj. o 11,7 % nad dnešní stav (v absolutním čísle o 337 pracovníků).¹²⁾ Důvodem malé přitažlivosti práce v lese je její obtížnost a namáhavost, přičemž průměrná mzda lesního dělníka je nižší než dělníka v průmyslu.¹³⁾

V době před druhou světovou válkou neexistoval v oblasti problém nedostatku pracovních sil v lesnictví. Bylo to v důsledku všeobecné nezaměstnanosti, takže zde byl kvalifikovaných lesních dělníků přebytek.¹⁴⁾ Ale i život ostatního obyvatelstva byl úzce spjat s lesním hospodářstvím a práce v lese byla tradičním doplňkem zemědělské výroby v horských obcích.

Po druhé světové válce pracovali jako dělníci v lese především osídlenci ze Slovenska (např. lesnická obec Žďárský Potok na Rýmařovsku byla osídlena Slováků od Makova), dále reemigranti z Rumunska a Maďarska a v některých částech oblasti také zbytek německého obyvatelstva (Jesenicko). Na Jesenicku v některých odlehlých obcích, osídlených Řeky, pracují tito jako lesní dělníci, ovšem převážně na lehčích pracích, jako jsou probírky, poněvadž jde o lidi starší nebo invalidní.

Nedostatek lesních dělníků nemůže v dohledné době být nahrazen zvýšenou mechanizací lesní těžby, která je otázkou velmi složitou a tvoří speciální problém nikoliv jen zkoumané oblasti, ale československého lesního hospodářství

¹¹⁾ Citováno podle HÄUFLERA V.: *Horské oblasti v Československu*, Praha 1955.

¹²⁾ Na tuto potřebu nebude mít vliv ani snížení těžby dřeva, neboť je propočtena na normální způsob hospodaření.

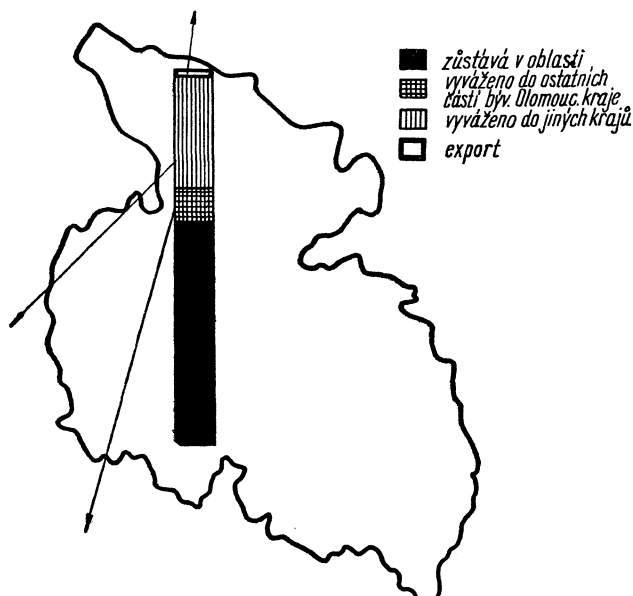
¹³⁾ Mzda lesního dělníka se pohybuje kolem 12.000 Kčs ročně, zatím co průměrné mzdy v průmyslu činily r. 1956 v odvětví papírenském 15.000,—, hutním 16.000, v kamenoprůmyslu 18.000 a v tuhových dolech 19.000 Kčs.

(Z materiálů Krajské služby Státního úřadu statistického v Olomouci.)

¹⁴⁾ Tento přebytek pracovních sil se projevil na panství arcibiskupa vratislavského na Jesenicku např. v tom, že nebyly ani budovány projektované silnice. Primitivní zimní svoz a přibližování dřeva větším množstvím laciných pracovních sil znamenal pro podnikatele stále větší míru zisku, než zjednodušení provozu na nákladně vybudovaných silnicích.

(Z materiálů Lesprojektu v Olomouci.)

vůbec. Doposud používané mechanizační prostředky jsou totiž konstruovány ponejvíce pro potřeby holosečného lesního hospodaření. Nehodí se pro lesní hospodářství střeoevropského typu, která musí stále více respektovat vodohospodářskou funkci lesa a přecházet od těžby holosečí k výběrové. Na stejné potíže naráží mechanizace přibližování dříví. V hornatém terénu je použití traktoru při přibližování obtížné a dokonce životu nebezpečné.

Obr. 38. Dodávky dříví z oblasti v r. 1956.

Do budoucna bude nutno se otázkou pracovních sil vážně zabývat tím spíše, že průměrný věk lesních dělníků se pohybuje mezi 50–60 lety.¹⁵⁾ Pokud jde o sezónní výpomoc, mohou ji poskytovat

JZD a státní statky, které už mnohde s tímto zimním vedlejším zaměstnáním pro své pracovníky počítají (např. na Jesenicku).

Sledujme nyní, k jakým účelům a kde je využíváno dříví, v naší oblasti vytěžené. Podle průměru let 1950–1956 bylo zpracováno nebo spotřebováno

přímo v oblasti	58 % ¹⁶⁾
v sousedních úvalových okresích	10 %
v ostatních krajích ČSSR	31 %
v cizině	1 %
	100 % ¹⁷⁾

Máme-li přesněji hodnotit směry dodávek z oblasti, je třeba dříve sledovat

¹⁵⁾ Výchově mladých kvalifikovaných pracovníků sloužila výchovná střediska dorostu v Lomnici u Rýmařova, ve Velkých Losinách a s Sobotíně. O školení však nebyl mezi mládeží velký zájem, neboť učební doba (2 roky) je zde delší než na hájenské škole, kterému proto mladí lidé dávali přednost. Absolventi výchovných středisek pak volili raději jiná zaměstnání, nejvíce stavebnictví. (Škola v Lomnici byla přeložena do Vrba p. Pradědem).

¹⁶⁾ Vlastní spotřeba v oblasti je ovšem vyšší v důsledku spotřeby mimo dodávky.

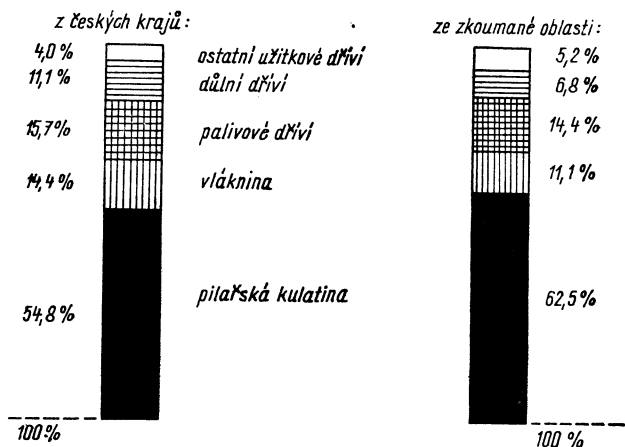
¹⁷⁾ Obr. č. 42. Propočteno podle materiálů Odbytové základny ministerstva lesů a dřevařského průmyslu v Olomouci a býv. Krajské správy lesů v Olomouci.

rozdělení dodávaného dříví podle sortimentu. Z dodávané hmoty připadalo ve sledovaném období na jednotlivé druhy:

pilařská kulatina	60 %
palivové dříví	15 %
vláknina	12 %
důlní dříví	7 %
ostatní užitkové dříví (= sloupovina, stavební, dýhá- renské, sirkárenské dříví aj.)	6 %

(viz obr. č. 39).

Z veškerého dřeva, produkovaného v oblasti je nejvýznamnějším sortimentem¹⁸⁾ pilařská kulatina. Na celostátní produkci se v ní podílí více než 7 procenty. Vysoký podíl pilařské kulatiny na produkci dříví v oblasti (více než 60 %) je ovlivněn bezpochyby kapacitou zdejších pil, kam jde v průměru 75 procent této produkce (v r. 1955 dokonce 80 procent). Stav z r. 1956

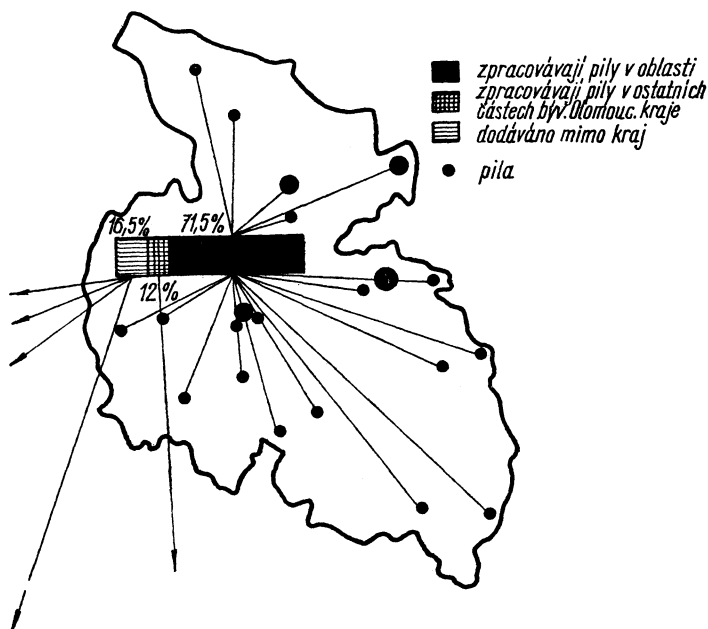
Obr. 39. Dělení dodávek dříví podle sortimentu. Stav z r. 1956.

znázorňuje obr. č. 40. Dodavatelské vztahy k sousedním úvalovým okresům činily v průběhu sledovaných let asi 10 %. Do ostatních krajů se vyváží asi 15 % produkce¹⁹⁾. Tyto dodávky však nezakládají trvalé dodavatelské vztahy, ale jsou uskutečňovány v rámci vyrovnání disproportioní v plánu. Často vyvolávají přepravu na velké vzdálenosti a někdy i dopravu protisměrnou. Proto by měly být co nej-

¹⁸⁾ Hodnotíme-li složení dodávek podle sortimentu, musíme si vždy uvědomit, že toto složení není dáno výhradně kvalitou lesů a druhovým složením porostů. V podstatné míře je ovlivňováno jinými činiteli. Je to zejména jemnost manipulace při těžbě a přibližování, daná počtem a kvalitou pracovních sil, konfigurace terénu, přístupnost místa těžby, mechanizace přibližování atd. Dalšími činiteli, majícími vliv na složení sortimentu dodávek dříví jsou dopravní možnosti příslušné oblasti, blízkost spotřebitelů a v poslední řadě rozpis úkolů státního plánu.

¹⁹⁾ Tak v r. 1955 hlavními odběrateli oblasti mimo vlastní kraj v tomto sortimentu byly Valašské dřevařské závody, které odebíraly přes polovinu z celkového množství vyvezeného mimo kraj. V r. 1956 to byly zase Ostravské dřevařské závody. Na druhé polovině se podílely v menší míře jiné dřevařské závody jako Brno, Česká Třebová, Jáchymov, Koryčany, Praha a Krkonošské dřevařské závody.

více omezovány. Potřeba pilařské kulatiny uvnitř zkoumané oblasti ještě více stoupne po dokončení dřevokombinátu ve Vrbně

Obr. 40. Hlavní směry dodávek pilařské kulatiny.

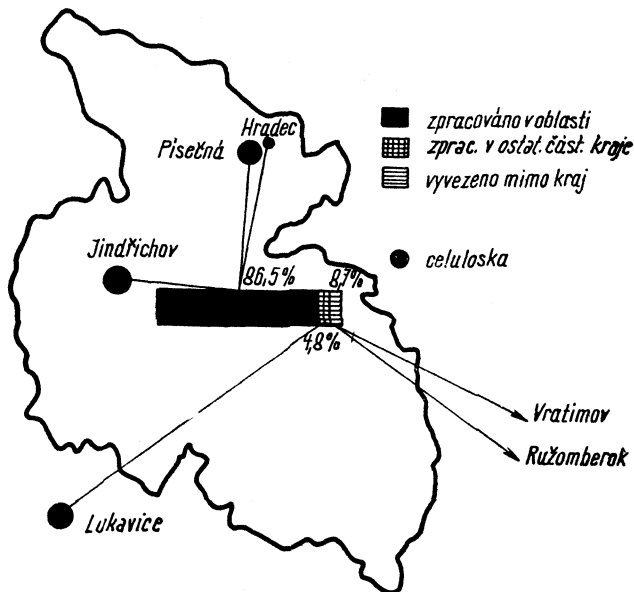
Množství těžené vlákniny je v první řadě ovlivňováno kapacitou a rozložením spotřebitelských závodů, tj. celulosek v Jindřichově, Písečné a Hradci (viz obr. č. 41). Tyto závody spotřebují asi 85 % v oblasti produkované vlákniny. Malou část (cca 4 %) odebírá celuloska v Lukavici, zatím co asi 10 % je dodáváno do ostatních částí státu, a to především do Vratimovských papíren a na Slovensko (Žilina, Ružomberok) a do ciziny. Vzhledem k vysoké spotřebě místní vlákniny lze zdejší celulosky plným právem označit za závody, umístěné na místní surovinové základně. Skutečnost, že část vlákniny se z oblasti vyváží (v r. 1955 činila dokonce více než 30 %) není ovšem odůvodněna nižší kapacitou zdejších celulosek, poněvadž tyto závody naproti tomu určitou část suroviny dováží z jiných oblastí (např. Jindřichov odebírá 30 % své suroviny z Brněnského kraje). Vývoz vlákniny z oblasti při současném dovozu lze odůvodnit nejednotností železniční sítě oblasti, při které je hospodárnější z východní části oblasti dopravovat vlákninu po železnici do Vratimova, než přes polské území do Písečné a Jindřichova a naopak do Jindřichova potřebnou vlákninu dopravit odjinud. Naproti tomu celuloska v Lukavici není závislá na surovině

z naší oblasti.²⁰⁾ Nemůžeme proto tuto celulosku považovat za závod, umístěný bezprostředně na surovinové základně naší oblasti a jen vzhledem k vodě detašovaný mimo hranice. Jde naopak o závod, který vzhledem ke své výhodné poloze u hlavní československé železnice má možnost udržovat surovinovou základnu značně širokou

Vzhledem k rostoucí spotřebě celulosy, která pro svou všestrannou použitelnost ve výrobě se bude ještě dále zvyšovat, nutno počítat s rostoucími nároky na produkci vlákniny i ve zkoumané oblasti. Tohoto zvýšení nelze ovšem dosáhnout absolutním zvýšením těžby, ale výhradně změnou sortimentní skladby.

Nejekonomičtěji by samozřejmě bylo stupňovat produkci vlákniny na úkor dříví palivového.

Procento palivového dříví, vytěženého v oblasti v posledních letech klesá. Výrazně se to projevuje v delším časovém období, hlavně v srovnání s obdobím předválečným, kdy těžba palivového dříví v oblasti byla o třetinu vyšší. Přesto musíme pokládat procento palivového dříví na dodávkách oblasti za značně vysoké²¹⁾. Je to způsobeno shora uvedenými důvody (těžba ve vysokých polohách, způsob přibližování a nedostatek pracovních sil). Pokud jde o směry dodávek, zůstává v oblasti pětina vyprodukovaného palivového dříví. Přibližně stejné množství jde do sousedních úvalových okresů, zatím co tři pětiny jsou vyváženy do ostatních krajů ČSSR. V roce 1956 byly hlavními odběrateli kraje Hradec Králové, Pardubice, Praha, méně

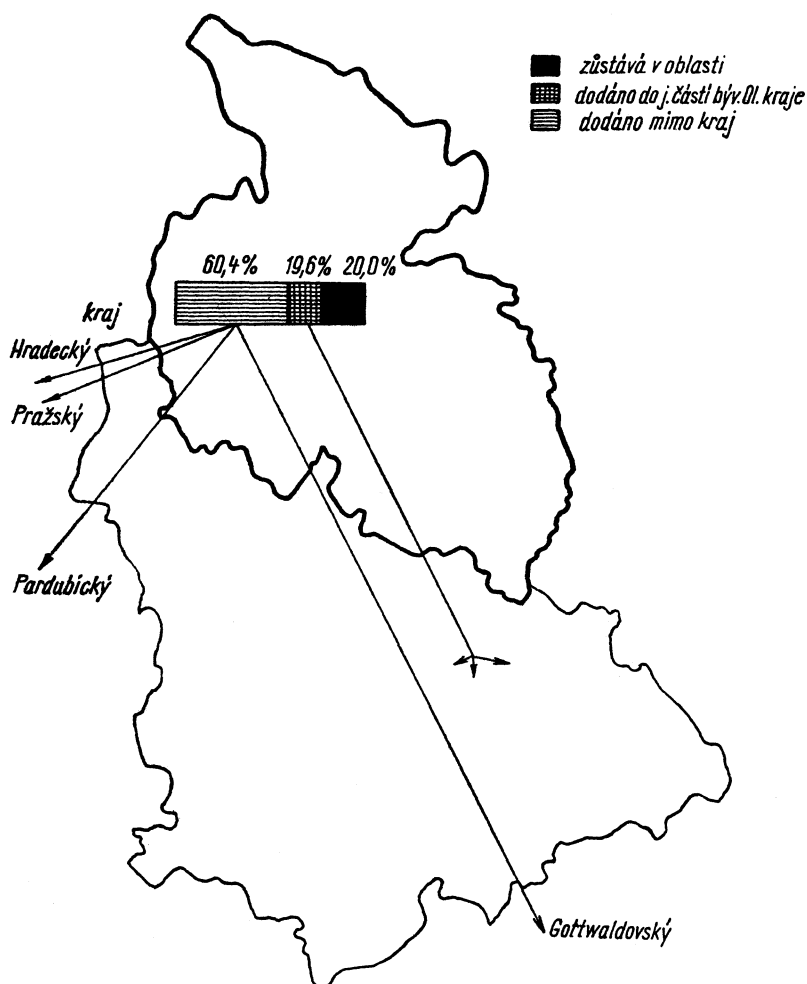
Obr. 41. Hlavní směry dodávek vlákniny.

²⁰⁾ Téměř veškerou jehličnatou vlákninu odebírala z okresu zábřežského, kdežto z oblasti jen malé množství k event. doplnění stavu. Mimoto tvoří jehličnatá vlákna jen třetinu zde spotřebovávané suroviny. Stále více je užívána vlákna listnatá, které je ve zkoumané oblasti nedostatek. Téměř 50 % listnaté vlákniny je tudíž dodáváno do Lukavice až z Bratislavského kraje a zbytek z krajů Brno a Gottwaldov. Nejvyšší, a to nadpoloviční (téměř 60 %) podíl na surovině v Lukavici tvoří odřezky, které závod odebírá ze všech pil v Olomouckém kraji.

(Podle informací Nákupty dříví Lukavických papíren v Olomouci).

²¹⁾ Za odpovídající podíl je považováno 8 % paliva z dodávaného množství. (Materiály býv. Správy pro lesy rady KNV v Olomouci.)

Brno a Gottwaldov (viz obr. č. 42). Hlavní směry dodávek se však v jednotlivých letech podstatně mění v důsledku centralizovaného způsobu distribuce. Sledování směrů dodávek vadí také protisměrná doprava, která se v mnohých místech vyskytuje.

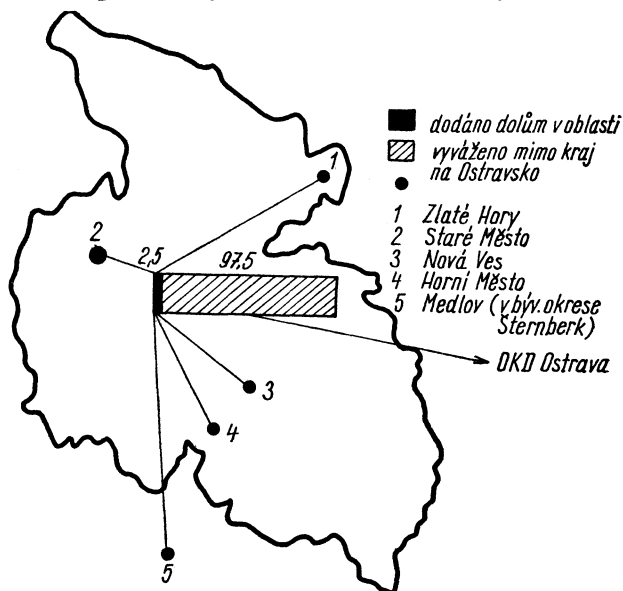
Obr. 42. Hlavní směry dodávek palivového dříví.

V duchu usnesení ÚV KSČ je nutno snižovat i nadále spotřebu dřeva jako paliva. To se projeví dalším zlepšením sortimentního složení těžby dřeva v oblasti. U palivového dříví, u něhož jsou nejmenší nároky na kvalitu, lze provést nejsnadněji takovou rajónizaci dodávek, aby byly vyloučeny protisměrné dopravy. Zkoumaná oblast, která je oblastí dodavatelskou, musí tedy ve spotřebě

palivového dříví být i oblastí samozásobitelskou, dc níž nebude palivové dříví dováženo.

Důlní dříví činí v průměru 7 % z dodávek oblasti. Je až na malou část (2,5 %, kterou odebírají doly v kraji: Staré Město, Zlaté Hory, Nová Ves, Horní Město a Medlov) dodáváno do Ostravy (viz obr. č. 43).²²⁾

Ostatní druhy užitkového dříví představují asi 5 % celkové těžby. Z tohoto množství připadá 0,2 % na dříví sirkařské. To-to je výhradně zpracováváno závodem SOLO v Lipníku n. Bečvou, jehož potřeba však těmito dodávkami zdaleka není kryta. S ohledem na to, že na kvalitě sirkařského dřeva je kladen vysoký nárok (smrkové a bukové bezsuké dříví, je dodavatelská oblast pro sirkařský závod značně rozsáhlá.²³⁾

Obr. 43. Hlavní směry dodávek důlního dříví.

Dýhárenské dříví představuje průměrně asi půl procenta produkce. Je vyváženo do

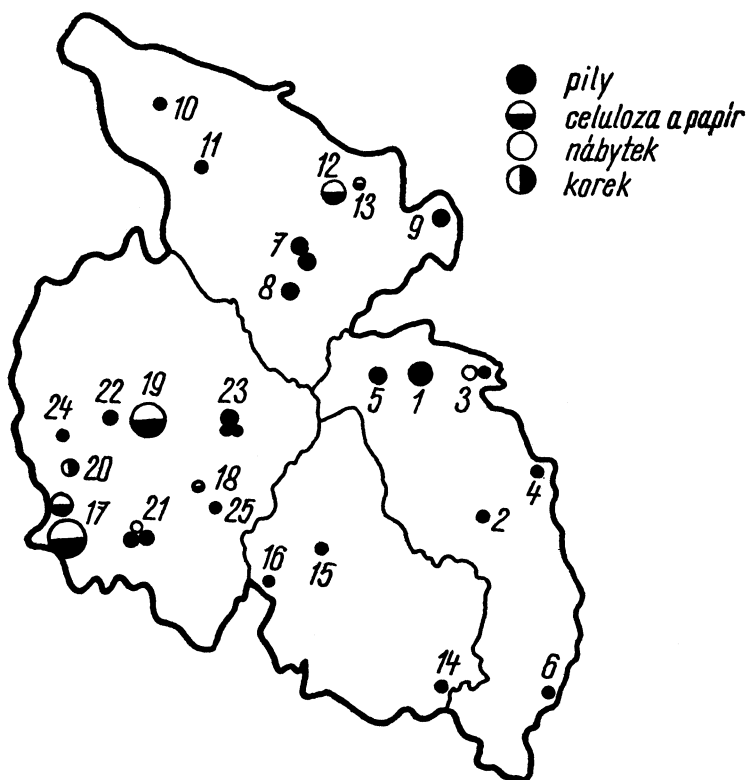
dýháren převážně v Břeclavi a Uherském Hradišti. Při vysokých nárocích na jeho kvalitu nelze počítat s podstatným zvýšením těžby v jediné oblasti. Proto také dýháreny mají široké nasávací prostory pro surovinu a jejich rozmístění je spíše ovlivněno příhodností dopravy a blízkostí obytných středisek, tj. nábytkářské výroby.

Dříví stavební a ostatní druhy (sloupovina, tyče, rovnané užitkové) jsou distribuovány podle běžných potřeb státního plánu a nelze u nich určit hlavní a pravidelnější směry dodávek.

²²⁾ Jestliže počítáme na vytěžených 10 t uhlí spotřebu 0,25 plm dřeva (materiály býv. správy pro lesy rady KNV v Olomouci), což má být norma pro Ostravsko, dojdeme při roční těžbě ostravsko-karvinského revíru 18,982.000 t (v r. 1955) k výpočtu pravděpodobné roční spotřeby dříví. Zkoumaná oblast dodala podle tohoto propočtu v r. 1955 na Ostravsko 14,2 % dříví, spotřebovaného zde v tomto roce na dolech. Při průměrné zásobě dřevní hmoty 200 plm na 1 ha, představuje to 338,6 ha lesa naší oblasti, které tento rok zmizelo pod zemí na Ostravsku.

²³⁾ SOLO Lipník odebírá část dříví až z Českomoravské vrchoviny. O tuto dodavatelskou oblast se dělí se závodem Sušice. Některé speciální druhy na výrobu krabiček dovážíme i z ciziny (osiky z Polska a SSSR).

Přes vysokou produkci dřeva je do oblasti dřevo i dováženo. Dováží se pilařská kulatina, a to převážně do dřevokombinátu ve Vrbně. Mimoto část dovážené pilařské kulatiny lze nepochybně přičíst na vrub neracionálním převozům. Z téhož důvodu se též do oblasti dováží i palivové dříví. Záměrně se do oblasti dovážela dále (z krajů Gottwaldovského, Hradeckého a Prešovského) listnatá

Obr. 44. Rozmístění průmyslu dřevozpracujícího, papíru a celulózy. 1 = Vrbno, 2 = Bruntál, 3 = Karlovice, 4 = Nové Heřminovy, 5 = Ludvíkov, 6 = Dvorce, 7 = Jeseník, 8 = Adolfovice, 9 = Zlaté Hory, 10 = Horní Poříč, 11 = Skorošice, 12 = Písečná, 13 = Hradec, 14 = Dětrichov nad Bystřicí, 15 = Stará Ves, 16 = Bedřichov, 17 = Olšany, 18 = Velké Losiny, 19 = Jindřichov, 20 = Raškov, 21 = Šumperk, 22 = Hanušovice, 23 = Rejhotice, 24 = Vlaské, 25 = Sobotín, 26 = Aloisov.

tyčovina z důvodů nedostatku listnatých dřevin v oblasti a borovice, kterou zpracovává závod na dřevitou vlnu v Adolfovicích.²⁴⁾

Těžba dřeva je významnou složkou hospodářství oblasti. Ovlivňuje též podstatným způsobem dopravu, neboť dřevo je zde nejvýznamnějším dopravovaným substrátem (viz kap. Doprava). Dodávky dřeva představují též podstatnou složku mezioblastních vztahů zkoumané oblasti. Omezování těžby dřeva se projeví však ve zmenšení dodavatelských vztahů oblasti, a to zejména u kulatiny a vlákniny, kde vzhledem k využití kapacity zdejších závodů se dá očekávat absolutní i relativní zmenšení dodávek mimo oblast. Těžba dříví se stala základem k vybudování dřevoprůmyslu.

Průmysl, zpracovávající dřevo jako surovinu je v oblasti představován především pilami, papírnami a celuloskami (viz obr. č. 44). Ostatní dřevozpracující průmysl, jako jsou drobné výroby nábytku a výroba dřevité vlny, je nevýznamný.

V r. 1955 bylo ve zkoumané oblasti 20 pil, které měly dohromady 983 zaměstnanců,²⁵⁾ a kapacitu 296.014 plm při jednosměnném provozu.²⁶⁾

Tento stav je výsledkem koncentrace pilařských závodů, probíhající od r. 1945. Před druhou světovou válkou bylo v oblasti mnoho drobných pil, převážně využívajících vodní síly a v řadě případů spojených s mlýny, či drobnými elektrárnami. Řada těchto objektů zanikla zchátráním za války nebo neobsazením po odsunu. Další byly zrušeny po provedeném znárodnění a vytvoření národního podniku (viz obr. č. 45a), b).²⁷⁾ Soustředování výroby do větších pil přináší s sebou všechny výhody, které má průmyslová výroba proti výrobě řemeslné, zejména podstatné zvýšení produktivity práce. Naproti tomu má i důsledky nepříznivé. Tak v první řadě je to problém dopravy. Malé pily byly umístěny bezprostředně v produkční oblasti dříví, takže odpadal dovoz po ose na velkou vzdálenost a překládání na železnici. Nepříznivě se zrušení malých závodů projevilo zejména tam, kde tyto závody úplně kryly místní potřeby.²⁸⁾

24) V zájmu ušetření všestranně použitelného a žádaného smrku přešla výroba dřevité vlny na zpracování méně hodnotného dřeva borového, kterého je ovšem v oblasti nedostatek. Dováží se z býv. kraje Československého, Karlovarského, Pražského, Hradeckého, Brněnského a Jihlavského.

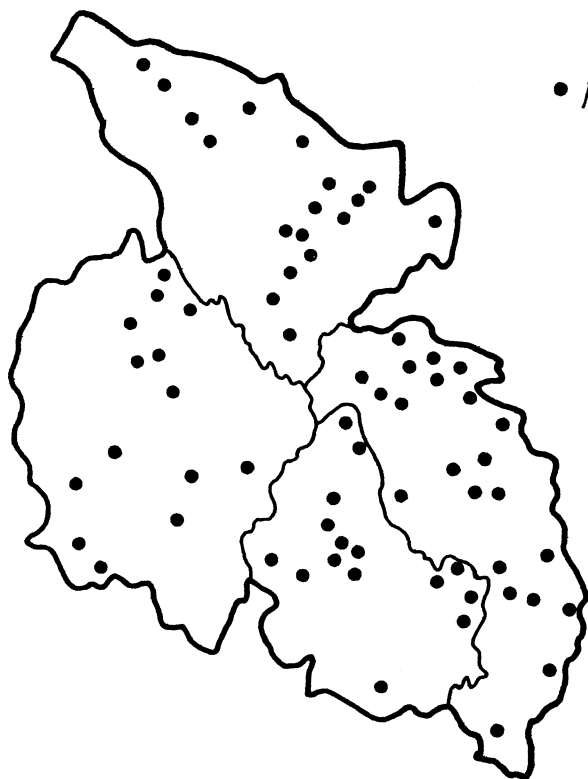
25) Všechna data o zaměstnanosti v této kapitole se vztahují k 30. 6. 1955.

26) Z materiálů býv. ministerstva lesů a dřevařského průmyslu.

27) Zvláštní situace vznikla na Jesenicku, kde prakticky veškeré lesní bohatství bylo součástí panství vratislavského arcibiskupa. Správní a hospodářská organizace tohoto panství vytvářela jednotky, soběstačné po stránce provozní i odbytové. Pro každý lesní správní celek byl arcibiskupskou správou vybudován dřevozpracující závod, který zpracovával v tomto lesním celku vytěženou hmotu. Tato síť, budovaná pro potřeby relativně velkého lesního hospodářství byla rozložena a dimenzována tak, že ji bylo možno na rozdíl od ostatních oblastí použít za základ k rajonizaci dřevozpracujícího průmyslu. I zde ovšem vznikla řada malých soukromých pil, které byly po válce likvidovány. (Z materiálů Lesprojektu v Olomouci).

28) Například po zrušení pily v Hlubočkách, která kryla celou spotřebu závodu Moravie a měla nejlepší dopravní vzdálenost dříví 3,5 km, je nyní dříví z bývalého atraktivního obvodu této pily dopravováno po železnici do Olomouce nebo Dětiřchova n. Bystřicí a odtud po zpracování zpět do Hluboček. (Informace Lesprojektu v Olomouci.)

Dalším problémem je energie. Malé pily využívaly vodní síly horských potoků a případně po skončení směny dodávaly energii do sítě. Velké pily jsou poháněny buď párou, získávanou částečně ztápěním odpadu (což je v době, kdy usilujeme o zlepšení využití odpadu ke snížení spotřeby rostlého dřeva

● *pila*

vážený nedostatek, nebo elektřinou. Z hlediska lesní výroby jeví se rozmístění do malých pilařských závodů rovněž výhodnější. Pilařských dělníků bylo možno využít pro nárazovou práci v lese, zejména pro intensivnější zimní svoz dříví a rodiny dělníků tvořily kádry pro práci ve školkách, která dnes musí být vykonávána drahými brigádami.

Tyto protidůvody mají ovšem historicky omezenou platnost a zřetelně se zpracování dřeva musí uskutečňo-

Obr. 45. Koncentrace pilařských závodů v oblasti.
a) Rozmístění pil v r. 1938.

vat cestou průmyslové velkovýroby. Z tohoto hlediska i dosavadní síť pilařských závodů (viz obr. 45b) není považována za vyhovující. Koncentrace pilařských závodů musí být ovšem prováděna promyšleně, aby nedocházelo k vytvoření předimenzovaných závodů, jako je tomu např. u dřevokombinátu ve Vrbně²⁹⁾ Vedle

²⁹⁾ Surovina, dodávaná širokou gravitační oblastí Vrbna nestačí zásobovat závod tak velké kapacity, jako má dřevokombinát (100.000 m³ a 213 zaměstnanců — podle materiálů býv. ministerstva lesů a dřevařského průmyslu). Tím je ovlivňován provoz pil ve značné části oblasti i na sousedním Krnovsku. Protože všechny postižené pily nelze z důvodů osídlovací politiky v pohraničí uzavřít, je v nich často jen uměle udržována zaměstnanost a chybějící pilařská kulatina je do Vrbna dovážena ze značné vzdálenosti (až z Plzeňska, ze Slovenska i z SSSR). Tím ovšem vzrůstají dopravní náklady. Situace se bude ještě zhoršovat v souvislosti s plánovaným snižováním těžeb (viz zmíněná Směrnice X. sjezdu KSČ) a dále v důsledku toho, že při dalších těžbách bude nutno postupovat do stále horších lokalit, čímž bude docházet ke snižování podílu kulatiny ve prospěch sortimentu slabšího (vláknina, dolovina, příp. palivo).

hledisek koncentrace a racionalizace výroby nelze ovšem opomíjet hlediska oblastní (pracovní příležitosti pro obyvatelstvo, stabilizace osídlení, třídní složení obyvatel atd.).

Výhledový plán býv. ministerstva lesů a dřevařského průmyslu stanovil proto pro určení budoucí sítě pil tato kritéria:

1. Skutečná gravitace a přiměřeně velká surovinová základna.

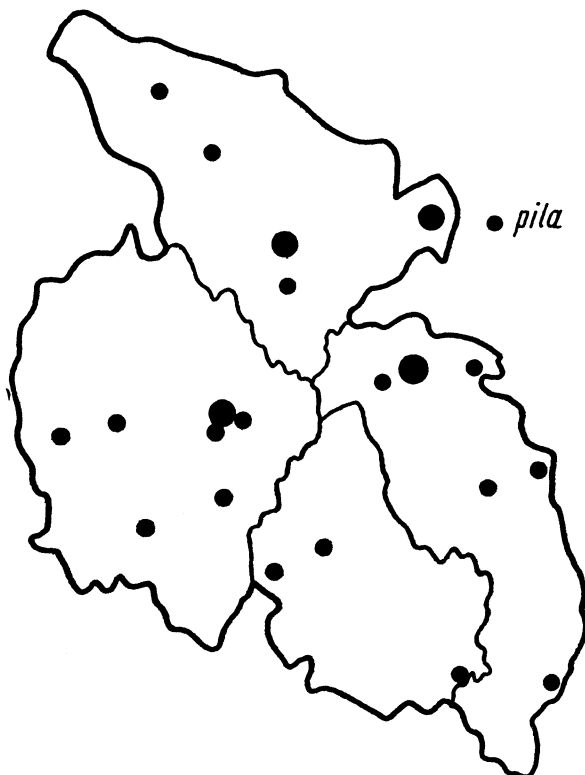
2. Silniční a železniční spoje, vlastní vlečka aj. dopravní podmínky.

3. Poloha závodu vzhledem k terénu a okolí, velikost a stav skladů a možnost napojení manipulace lesního průmyslu.

4. Možnost zpracování veškeré kulatiny v rámci oblasti tak, aby bylo počítáno, pokud je to jen trochu možné, pouze s odvozem po ose a zabráněno zbytečnému a škodlivému převážení po železnici.

5. Stav budov a strojů.

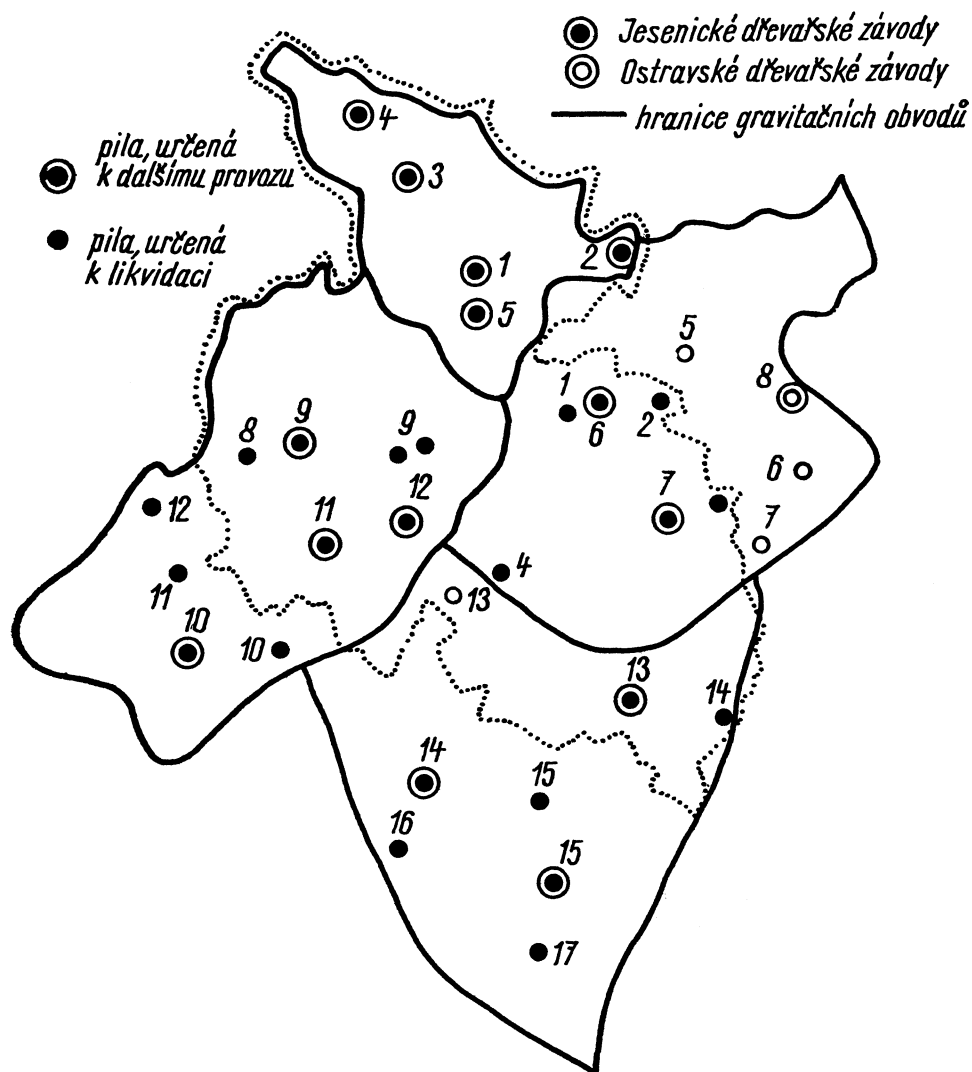
6. Místní význam závodu.

b) Rozmístění pil v r. 1955.

Podle těchto kritérií navrhlo bývalé ministerstvo lesů a dřevařského průmyslu síť pilařských závodů, které budou ponechány v provozu (viz obr. č. 46).

První etapa provádění tohoto plánu by znamenala snížení počtu pil v oblasti na 11. Tento počet by zaručoval do značné míry možnost využití všech předností a výhod tovární velkovýroby a přitom by udržoval její nevýhody v přijatelné míře. Navrhovaný počet a územní rozložení pil odpovídá zhruba počtu spádových oblastí relativně snadno dostupných. S realizací tohoto plánu mělo být započato v r. 1958, kdy došlo k uzavření pil v Hanušovicích, Horní Lipové a v Karlovicích. Naproti tomu návrh na další fázi rajónizace snižuje navrhovaný počet pil na čtyři kombináty (viz obr. č. 47) a vytváří velké nasávací

Obr. 46. Perspektivní síť pil v oblasti s příslušnými gravitačními obvody. Návrhy býv. ministerstva lesů a dřevařského průmyslu.

Pily, určené k dalšímu provozu:

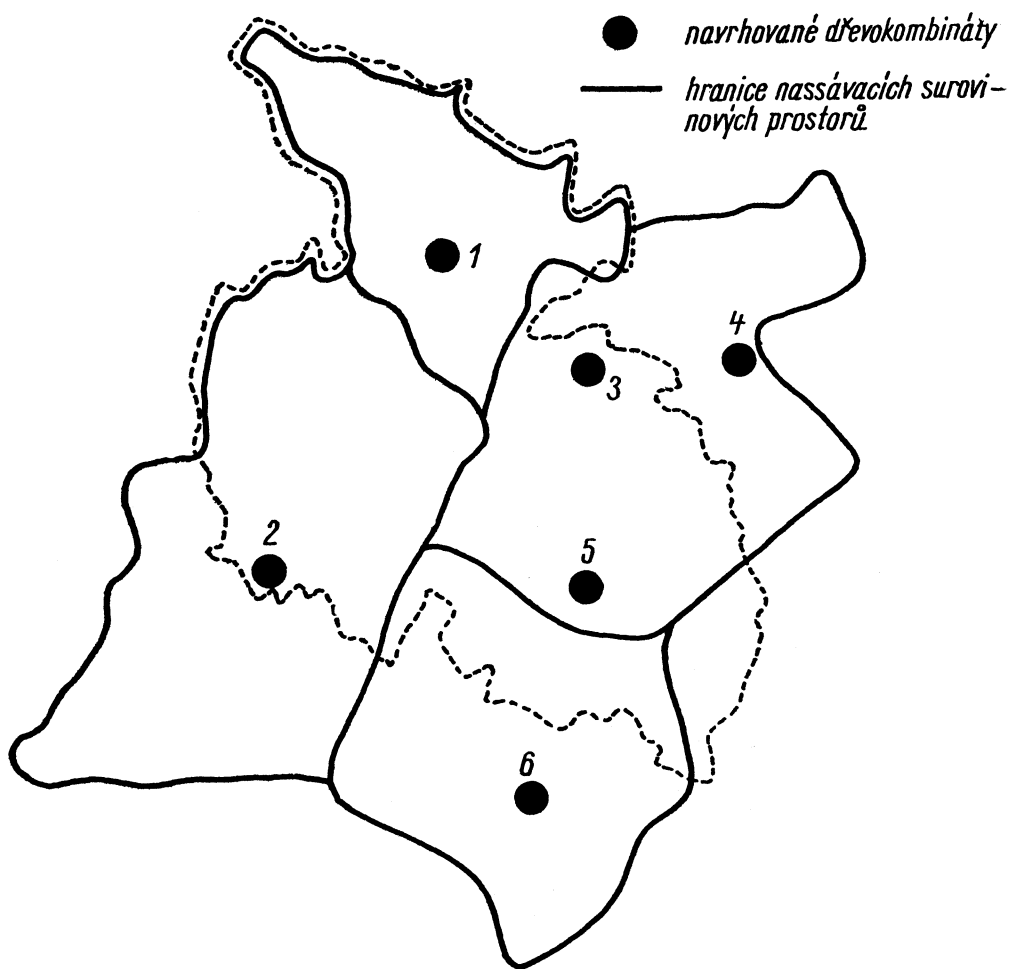
1 = Jeseník, 2 = Bukovice, 3 = Skorošice, 4 = Hodní Fořt, 5 = Zlaté Hory, 6 = Vrbno, 7 = Bruntál, 8 = Krásné Loučky, 9 = Hanušovice, 10 = Hoštejn, 11 = Šumperk, 12 = Sobotín, 13 = Děřichov, 14 = Uničov, 15 = Boňuňovice.

Pily navržené k likvidaci:

1 = Ludvíkov, 2 = Karlovice, 3 = Nové Heřmínovy, 4 = Stará Ves, 5 = Dolní Holčovice, 6 = Brantice, 7 = Horní Benešov, 8 = Vlaské, 9 = Rejhotice, 10 = Zábřeh, 11 = Štítý, 12 = Červená Voda, 13 = Bedřichov, 14 = Dvorce, 15 = Šternberk, 16 = Litovel, 17 = Olomouc.

prostory na surovinu. Po zkušenostech s obdobným případem ve Vrbně pod Pradědem nelze tento výhled zatím pokládat za efektivní.

Proti budování dalších kombinátů mluví také ta skutečnost, že pilařský odpad je dnes využíván v celuloskách, čímž se šetří rostlá vlákna. Samotné pily — giganti jsou v důsledku velkých vzdáleností v dovozu suroviny málo rentabilní. Proto nelze pokládat uskutečnění II. etapy uvedného plánu za ekonomicky odůvodněné. První etapa, počítající v oblasti s 11 pilami, včetně kombinátu, znamená za současné situace již maximum koncentrace. Po odpočtení kapacity kom-

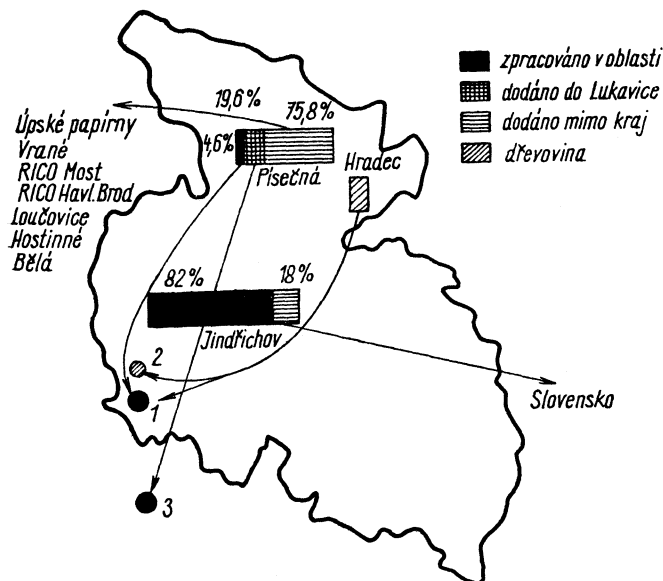

Obr. 47. Perspektivní síť dřevokombinátů s gravitačními obvody.

Návrh býv. ministerstva lesů a dřevařského průmyslu.

1 = Jeseník, 2 = prostor mezi Zábřehem a Šumperkem, 3 = Vrbno, 4 = Krásné Loučky, 5 = Velká Štáhle, 6 = Šternberk.

binátu byly by jednotlivé pily v oblasti v průměru dimenzovány asi na 20.000 plm ročně, což je typ, který lze v našich poměrech považovat za optimální.³⁰⁾

Obr. 48. Hlavní směry dodávek celulózy v oblasti.

Gravitační oblasti jsou dimenzovány tak, že postačí jednotlivé pily zásobit a přitom dovoz dřeva je možný po ose.

Jak již bylo uvedeno ve stati o dodávkách vlákniny, jsou na místní surovinové základně vybudovány i továrny na celulosu v Jindřichově, Písečné a Hradci.²¹⁾

Celuloska v Jindřichově vyrábí celulosu především pro vlastní papírnu (v roce 1956 z 82 %, viz obraz č. 48.). Naproti tomu celuloska v Písečné je podnikem obchodním.

V r. 1956 dodala různým i vzdáleným papírnám 75,8 % své produkce.

V rámci zkoumané oblasti dodávala jen papírně v Olšanech 4,6 % a do sousedních úvalových okresů (Lukavické papírny) 19,6 % své produkce. Dřevovina, vyráběná v celulosce Hradec je dodávána výhradně do papírny v Aloisově.

Důvod pro poměrně nízkou spotřebu celulosy jako suroviny v oblasti lze vidět mimo jiné také v tom, že největší papírna v oblasti — Olšanská, není vázána na dřevní surovinu, poněvadž zpracovává hadry.³²⁾ Stejně tak i papírna ve Velkých Losinách. Obě proto podle našeho třídění náleží do druhé skupiny průmyslu.

Papírenský průmysl má své vlastní strojírny a opravy v Mikulovicích (30

³⁰⁾ Právě pily, jejichž kapacita se pohybuje kolem tohoto rozsahu, vykazují poměrně vysokou produktivitu práce na 1 zaměstnance ročně. Např.:

Jeseník při kapacitě	17.000 plm	.	.	.	455 plm,
Bukovice při kapacitě	28.000 plm	.	.	.	468 plm,
Bruntál při kapacitě	19.000 plm	.	.	.	415 plm.

(Čísla udávají kapacitu při jednosměnném provozu.)

³¹⁾ V Hradci se nevyrábí celuloska, nýbrž dřevovina, používaná k výrobě hrubších druhů papíru. Zpracovává ji papírna v Aloisově (Ruda n. Moravou).

³²⁾ Do některých druhů cigaretových papírů se přidává (až 30 %) celuloska speciální, dovážená z Povážských a Ružomberských celulosek.

zam.) a v Dolním Bohdíkovi (40 zam.), náležející k národnímu podniku Papcel v Litovli.

Ostatní dřevozpracující průmysl v oblasti je nevýznamný. UP závody v Karlovicích (55 zam.) vyrábějí polotovary pro nábytkářský průmysl v Krnově. Další menší nábytkářská provozovna je v Šumperku (20 zam.).

Průmysl dřevozpracující a průmysl papíru a celulosy je po lehkém průmyslu (textil a sklo) co do počtu zaměstnanců druhým nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím v oblasti, zaměstnávajícím cca 17 % všech zaměstnanců v národním průmyslu. Jde převážně o závody malé, nejvýše střední velikosti.³³⁾ Nejvýznamnějším podnikem, zaměstnávajícím nad 500 zaměstnanců, jsou jen papírny v Jindřichově. Nejvíce závodů je soustředěno na Šumpersku (12) a Jesenicku (11), méně na Bruntálsku (7). Na Rýmařovsku jsou jen tři podniky, a to jen drobné pily pod 50 zaměstnanců, z nichž dvě byly navrženy ke zrušení. To znamená, že na rozdíl od ostatních částí oblasti, na Rýmařovsku nehraje průmysl, opírající se o dřevo jako surovinu, v hospodářské skladbě takřka žádnou roli.³⁴⁾

Jinak z rozboru produkce a dodávek celulosy v oblasti je patrné, že by tu mohlo dojít k event. rozšíření papírenského průmyslu, případně i vybudováním nové papírny, což by znamenalo rozšíření pracovních příležitostí o 300 až 500 pracovních sil v jednom z mála odvětví, jejichž výstavba v oblasti může připadat v úvahu. Vybudování takového závodu je však v oblasti brzděno nedostatkem vody.³⁵⁾ K vybudování by mohlo dojít³⁶⁾ jen na řece Moravě, a to mezi ústím Desné a Sázavy, tj. těsně za hranicemi oblasti, na území býv. zábřežského okresu. V oblasti samotné lze počítat jen s rozšířením Olšanských papíren, což s ohledem na jimi zpracovávanou surovinu se neprojeví ve větším využití celulosy jako místní suroviny. Z důvodů nedostatku vody nepřipadá v úvahu další rozvoj celulosek.

Vážným hygienicko-ekonomickým problémem je znečišťování tekoucích vod odpadem z papíren a celulosek. Míra znečištění v řece Moravě, Branné a Bělé je tak vysoká, že podle klasifikace Komise pro péči o čistotu vod, zřízené v r.

³³⁾ V r. 1955 bylo v oblasti celkem 33 závodů tohoto druhu. Z toho bylo 18 závodů do 50 zaměstnanců, 8 závodů do 100, 3 závody do 200, 2 závody do 300 a 1 závod nad 500 zaměstnanců.

³⁴⁾ V minulosti byl i na Rýmařovsku větší počet závodů dřevozpracujících. I papírenská výroba zde měla starou tradici. Šlo však vesměs o malé závody, které v důsledku koncentrace výroby postupně zanikaly. Poslední papírna v Dolní Moravici byla zrušena v r. 1945. Moderní celulosky a papírny, které představují nejmohutnější složku průmyslu, zpracovávajícího dřevo, nemohly vzniknout na Rýmařovsku ani na Bruntálsku právě vzhledem k tamnějším vodním poměrům. Ani v budoucnu zde nemohou být založeny z dalšího důvodu, že jde o sběrnou oblast Moravice, která napájí Kružberskou vodní nádrž (tato jako nádrž pitné vody pro Ostravu nesmí být znečišťována).

³⁵⁾ Spotřeba vody papírnami i celuloskami je velká. Tak například spotřebovují Olšanské papírny 110 l/sec, celuloska Písečná 233 l/sec.

(Podle údajů Státního vodohospodářského plánu, Brno 1954).

³⁶⁾ Podle propočtů Státního vodohospodářského plánu, viz pozn. ³⁵⁾.

1948 při tehdejší ministerstvu techniky jsou označeny jako toky „lidskému zdraví nebezpečné a pro průmysl nevhodné“.³⁷⁾

Ze všech závodů, opírajících se o dříví jako surovinu, má tedy v oblasti předpoklady pro rozvoj jediné Vrbno. V ostatních částech oblasti dojde jen ke koncentraci pil.

V socialistickém hospodářství nutno klást co do významu hned vedle funkce lesa jako dodavatele dřevní hmoty jeho funkce vodohospodářské. Nejvýznamnější z nich jsou funkce retenční, protierosní a akumulární. O jejich konkrétním uplatnění v naší oblasti pojednali jsme již v souvislosti s jejími hydrologickými poměry (viz kapitola přírodní podmínky). Vodohospodářský význam lesů v oblasti není doceněn a jsou sem předepisovány i nadále nadměrné úkoly v těžbě.³⁸⁾

Obavy, aby další vývoj nevedl postupně k úplnému odlesnění Jeseníků, byly podnětem k uspořádání Ankety o Hrubém Jeseníku, která se konala roku 1953 v Šumperku. Její výsledky plně potvrdily vážnost stavu lesního a vodního hospodářství v této oblasti. Vodohospodářský význam skupiny Králického Sněžníka a centrálního pásma Hrubého Jeseníka staví zde problematiku lesního hospodářství mezi základní úkoly, které bude nutno řešit v zájmu dalšího rozvoje.

Značnou měrou se zde projevuje rekreační funkce lesa. Existence lesů je zde jednou ze základních ekologických podmínek rozvoje cestovního ruchu (viz kapitola o cestovním ruchu).

Z dalších funkcí lesa je nutno se zmínit o jeho významu pro myslivost. Jeseníky jsou typickou honební oblastí na jelena, vhodnou i pro hosty z ciziny. Nejlepšími loveckými lokalitami jsou zde Praděd, polesí Vidly (východní svahy Malého Děda), Kouty a svahy centrálního pásma vůbec. Vzhledem k tomu, že cestovní ruch je koncentrován do malého počtu míst, resp. jen na určité trasy, nenarušuje nijak podstatně honitbu jelenů, kteří jsou velmi plaší. Plánovaný odstřel představuje cca 12 % z celostátního.

Daleko menší podíl má oblast na celostátním odstřelu srnců (2,3 %).³⁹⁾ Stav drobné zvěře — zajíců, koroptví a bažantů je nízký absolutně i relativně.⁴⁰⁾

V oblasti Praděda byli v r. 1911 uměle nasazeni kamzíci z Tyrol. Mají zde výhodné podmínky a proto se značně rozmnožili.⁴¹⁾ Združují se zejména kolem Petrových kamenů, Vysoké Hole a Májové, kde rostou jimi vyhledávané lišejníky.

³⁷⁾ Tamtéž.

³⁸⁾ Na rozdíl od Beskyd, jejichž význam pro vodní hospodářství Ostravska byl studován ve výzkumech akademiků MAŘANA A LHOTY (viz Vodohospodářský význam našich lesů, Praha 1953), Beskydy byly prohlášeny za oblast „vodohospodářsky velmi důležitou“, což se projeví ve snížených úkolech těžby dříví. Jeseníkům by bylo třeba věnovat stejnou pozornost (tak například řeka Opava přivádí ze svého povodí v Jeseníkách Ostravě 16,6 m³/sec. vody, kdežto Ostravice z Beskyd 15,5 m³/sec).

³⁹⁾ Při relativně vysokém stavu jelenů je jimi srnec vytlačován do nižších poloh.

⁴⁰⁾ Je to stále důsledek živelně probíhajícího odstřelu v době bezprostředně poválečné, jehož následky se dosud nepodařilo odstranit.

⁴¹⁾ Z toho důvodu bývá povolen odstřel několika kusů ročně. Jinak jsou chráněni.

Vysoké náklady na dokrmování, škody, zvěří způsobené,⁴²⁾ relativně nízká výkupní cena masa a poměrně nákladná doprava odstřelených kusů, a v neposlední řadě malý podíl platících hostů⁴³⁾ způsobují, že přes možnosti, jaké by oblast mohla skýtát, hospodářský význam myslivosti zde není velký a chov lovné zvěře je deficitní.

Další funkce lesa — dodavatele lesních plodin, je nedoceněná a málo využitá. Jde především o sběr hub a lesního ovoce. Zkoumaná oblast je vysoce produkční oblastí hub. O jejich výkup se v poslední době starají spotřební družstva. Výkup je zatím omezen možnostmi zpracování. Počítá se se zřízením sušáren hub, které umožní zpracovat hříby, podléhající rychle zkáze a připravit je tak pro export, neboť v cizině je o ně stále vzrůstající zájem. Také lišky jsou exportovány, zejména do NSR a to v čerstvém stavu, neboť jsou odolnější než hříby a lze je proto dovážet i na vzdálené trhy. Současně se zkoumají možnosti výkupu a zpracování běžných nekonsumních druhů hub jako bílkovinné přísady do krmiva pro dobytek.

Ze sběru lesního ovoce má význam sběr borůvek, které se zde vyskytují ve značném množství. Oblastmi velkého výskytu jsou zejména Rychlebské hory, Králický Sněžník, Mravenecník a Jelení hřbet. Přitom v odlehlejších místech jako např. v okolí Borůvkové hory v Rychlebských horách není úroda borůvek zdaleka sklizena. Kvalita borůvek ve vyšších polohách je velmi dobrá a při pěkném počasí je možno sbírat ještě v říjnu.

Množství lesních plodů závisí na příhodnosti povětrnostních podmínek v tom kterém roce a je značně proměnné. Počítá se však, že by průměrně mohlo být ročně vykoupeno a zpracováno 25.000 kg hřibů, 100.000 kg lišek, 55.000 kg borůvek a 100.000 kg malin.⁴⁴⁾ Při průměrné ceně Kčs 4,— za 1 kg lesních plodin to znamená jen v organizovaném výkupu příjem pro obyvatelstvo 1 mil. 200.000 Kčs ročně.

I nyní je sběr hub a lesního ovoce zdrojem příjmů pro obyvatelstvo, poskytujícím výdělkové možnosti relativně vyšší, než práce v lese. Při soustavné organizaci mohl by tudíž tento příjem růst dále. Vzhledem k tomu, že sběr provádí většinou děti nebo osoby, které nejsou v pracovním poměru, je toto zvýšení bez újmy pravidelného příjmu. Z hlediska celého našeho národního hospodářství by

⁴²⁾ Smrkové monokultury s nedostatkem listnáčů jsou pro jeleny málo úživné a proto zde musí být příkrmování. Natropí také dosti škod. Podle informací Krajské správy lesů v Olomouci činí náklady na krmení jednoho kusu 400,— Kčs ročně. Jadrná krmiva jsou sem dopravována až z Berouna (rozdělovna). Škody, způsobené jedním kusem ročně, se odhadují na 1000,— Kčs.

⁴³⁾ Důvodem je vysoký poplatek za odstřel, činící u jelena 1000,— až 1600,— Kčs za kus, a nedostatek dokonale vybavených loveckých chat. Také návštěva cizinců, organizovaná ústředně Čedokem, je malá.

⁴⁴⁾ Odhad Krajského svazu spotřebních družstev v Olomouci.

rozšíření sběru lesních plodin mělo význam vzhledem k uvedeným možnostem exportu do ciziny.⁴⁵⁾

Lesy severní Moravy a severozápadního Slezska představují významnou složku surovinové základny v oblasti a důležitý regulátor vodního hospodářství ve značné části Moravy a Slezska. Jejich stav je neuspokojivý a rozsahem i způsobem prováděné těžby i přírodními katastrofami, působícími v důsledku jejich menší resistance, se nadále zhoršuje.

Zlepšení těchto poměrů a odčinění chyb v minulosti je otázka dlouhodobá, možno říci generační. Proto perspektivy zdejšího lesního hospodářství nelze vidět v kvantitativním rozvoji těžby, ale především ve zvýšené péči o lesy. Tato musí se projevit v obnově a výměně porostů, ve zvyšování horní hranice lesa, ve zlepšení těžebních metod a zjemnění manipulace vytěženou dřevní hmotou, jakož i v provádění opatření vodohospodářských, zejména předcházení erosím a zvýšení retenční schopnosti lesní půdy. Tato opatření proto vyžadují, aby stavy pracovníků v lesnictví nebyly i při omezování těžby snižovány, ale naopak doplněny na potřebný stav.

Průmysl, nevázaný na místní surovinu a průmysl, oblast bezprostředně zásobující.

Průmysl, navazující bezprostředně na místní surovinovou základnu, zaměstnával v r. 1955 41 % všech osob, pracujících zde v národním průmyslu. Zbývajících 59 % připadalo tudíž na průmysl druhé a třetí skupiny, tj. průmysl, na surovinové základně oblasti nevázaný a průmysl, oblast bezprostředně zásobující. Vznik a rozmístění závodů druhé skupiny navazuje ve svých počátcích na rozmístění skupiny předcházející, z níž se mnohdy samy vyvinuly, a to tak, že se v okamžiku, když domácí surovinová základna zanikla, nebo již přestala vyhovovat, přeorientovaly na surovinu cizí (např. některé hutní závody a závody strojírenské), nebo přešly na jinou výrobu v důsledku změny zájmu konsumenta, nebo poměrů cenových (na příklad přeměna průmyslu lnářského na hedvábnický). Mnohdy také nový, na místní surovinu nevázaný průmysl pouze využil úpadku průmyslu první skupiny k tomu, aby získal levnou pracovní sílu nebo uvolněné objekty.

Nejvýznamnějším odvětvím druhé skupiny je strojírenství, zaměstnávající více než 3.500 osob. Vznik a rozmístění (obr. č. 49) strojírenské výroby v oblasti bylo v minulosti ovlivněno rozmístěním hutní výroby. Téměř u každé huti vznikala

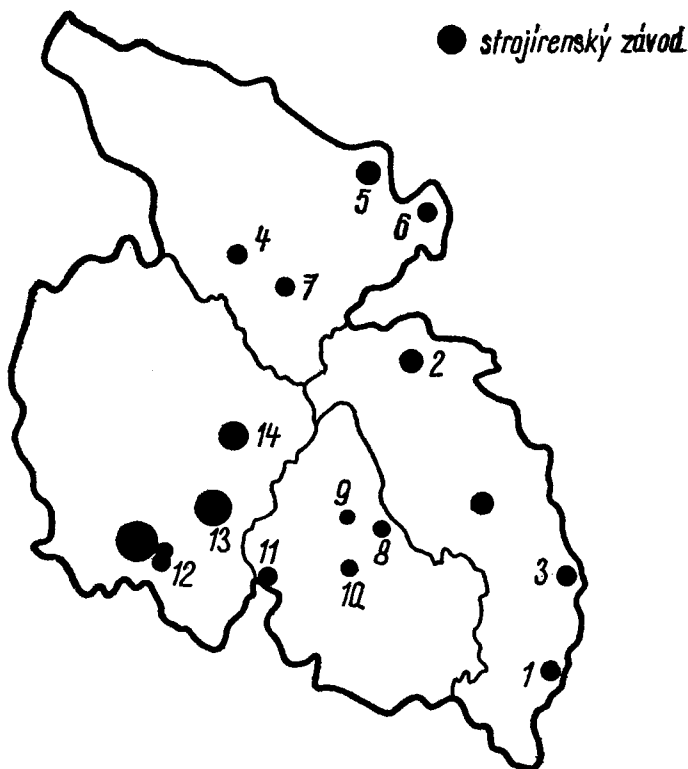
⁴⁵⁾ Export hub do USA a Argentiny měl v ČSR svoji tradici už v dobách předválečných. Rovněž borůvky čerstvé a konzervované bývaly exportovány (FRÍČ J.: Lesy, zelený poklad republiky, Praha 1951).

dílna, vyrábějící kovové zboží. Také první průmyslové závody strojírenské v oblasti byly zakládány v blízkosti závodů hutních.¹⁾

Snad žádné jiné odvětví v oblasti neprodělalo ve svém vývoji tolik změn, jako právě strojírenství. Jen v údobí kapitalistického vývoje vznikalo a zanikalo zde ročně několik závodů. Proto není možné u dnešního zde existujícího strojírenství hovořit ve většině případů o navazování na výrobní tradice, neboť výrobní náplň u podniků, existujících v jednom místě, nebo dokonce ve stejném objektu, se v průběhu doby mnohokrát změnila.

Většina dnešních podniků využívá jen vhodných objektů po zaniklých průmyslových výrobcích.

Co do počtu zaměstnanců²⁾ je největším strojírenským podnikem v oblasti národní podnik Velamos v Petrově nad Desnou, vyrábějící jízdní kola. Má dva pobočné závody a to v Loučné nad Desnou a ve Zlatých Horách. Až na závod

Obr. 49. Rozmístění strojírenských závodů (podle zaměstnanosti).
1 = Dvorce, 2 = Vrbno, 3 = Leskovec, 4 = Dolní Lipová, 5 = Mikulovice, 6 = Zlaté Hory, 7 = Adolfovice, 8 = Velká Štáhle, 9 = Janušov, 10 = Rýmařov, 11 = Bedřichov, 12 = Šumperk, 13 = Sobotín, 14 = Loučná.

¹⁾ Tak jedna z prvních strojíren naší oblasti, v Petrově n. Desnou (dříve Petrovice nad Desnou) vznikla v sousedství sobotínských železáren. Již r. 1839 měla 130 zaměstnanců. Postupně se specializovala na dodávky pro železnice, což jí v době jejich budování zajistilo trvalou prosperitu, takže v r. 1857 vzrostla na závod o 224 dělnících, což na tehdejší dobu byl již poměrně velký závod. Také strojírna ve Frýdlantě n. Moravici (nyní Břidličná) vznikly v minulém století při tamních železárnách. Oboje však ještě koncem minulého století zaniká.

²⁾ Všechny údaje o zaměstnanosti v průmyslu jsou čerpány z materiálů býv. Krajské plánovací komise v Olomouci a vztahují se k 30. 6. 1955.

ve Zlatých Horách, založený se stejným výrobním programem v roce 1921 v objektu zaniklé továrny na hedvábí a nitě, jde o výrobu novou. Tato trpí nejen v rámci oblasti, ale i v měřítku celostátním roztržičností a vyžaduje koncentraci.³⁾ V případě, že by k této koncentraci došlo do naší oblasti, znamenalo by to pro oblast vzrůst pracovních příležitostí až 1000 pracovníků, neboť s ohledem na vzrůstající exportní možnosti se současně se soustředěním výroby počítá i s jejím rozšířením. Protože Velamos zaměstnává převážně muže, představuje vhodné doplnění hlavního odvětví oblasti, textilu.

Výroba obráběcích strojů je zastoupena třemi menšími provozovnami národního podniku TOS Hranice, a to ve Velké Štáhli (97 zam.), Janušově (73 zam.) a v Rýmařově (28 zam.). U této výroby nelze počítat s větším rozvojem.

Elektrotechnické podniky představují závody MEZ Mohelnice v Šumperku a v Bedřichově (100 zam.). V Šumperku má být rozšířena nesoriová výroba určitých druhů elektromotorů, čímž by vzrostl počet zaměstnanců na dvojnásobek.⁴⁾

Moravskoslezská armaturka v Dolní Lipové (147 zam.) vyrábí parní, plynovodní a vodovodní armatury z mosazi a červené litiny. Vzhledem k obtížné kooperaci a ke koncentraci výroby v tomto odvětví jedná se o její likvidaci, přičemž by byl dán do Dolní Lipové jiný výrobní program, znamenající při obdobných mzdových poměrech i určité rozšíření počtu pracovních příležitostí.

V dalších odvětvích strojírenství existuje v oblasti výroba drobných kovových předmětů v podniku Koh-i-noor ve Vrbně p. Pradědem (292 zam.)⁵⁾ a v jeho závodě v Adolfovicích (132 zam.).

Měřicí přístroje vyrábí závod Metra Blansko v Šumperku, drobné strojky pro domácnost Moravia ve Dvorcích (169 zam.), umístěná v zaniklém textilním závodě. Nejmladším strojírenským podnikem v oblasti je Karosa v Hanušovicích-Holbě, umístěná sem po zrušené přádelně lnu, která ještě v r. 1955 zaměstnávala 132 zaměstnanců.

Novým druhem výroby, zavedeným po druhé světové válce je lisování předmětů z nových hmot. V naší oblasti byly zřízeny dva závody, a to v Leskovci nad Moravicí (273 zam.)⁶⁾ a v Mikulovicích (255 zam.)⁷⁾

Na rozmístění strojírenství mělo však vliv nejen rozložení průmyslu dodava-

3) Podle informací podniku Velamos v Petrově n. Desnou.

4) Údaje o perspektivách jednotlivých závodů jsou čerpány z výhledových plánů příslušných hlavních správ.

5) Vyrábí se zde např. věšáčky, šroubky, součásti do pistolí, kovové kartáče a pracuje se i s umělými hmotami. Výrobní programy se často mění.

6) Lisovna umělých hmot v Leskovci n. Moravicí byla zřízena v objektu bývalé gumárny. Vyrábí kabelové zástrčky pro MEZ Krompachy, světelné jističe pro MEZ Postřelmov, automobilové ukazatele směru pro PAL Kroměříž a lampové spodky pro Teslu Hloubětín.

7) V Mikulovicích jsou lisovány především drobné součástky pro elektrotechnický průmysl, jako zástrčky a vypínače.

telského, ale i vztah k odběratelům. Tak existence textilního průmyslu v Šumperku vyvolala zde již ve čtyřicátých letech minulého století vznik strojíren, vyrábějících textilní stroje. Dnes zde zůstávají jen opravný strojů Moravolnu (58 zam.), které svým charakterem náleží vlastně do skupiny prvé. Podobně v Ondřejovicích na Jesenicku vznikly v minulém století strojírny, vyrábějící kamenické stroje především pro kamenoprůmysl v blízkých Mikulovicích. Dnes je závod (66 zam.) začleněn do opavského Ostroje a vyrábí stroje pro doly, jako důlní vrtáky, vrtné vozy pro ražení důlních chodeb v kameni, jakož i speciální stroje pro kamenoprůmysl.⁸⁾

Svým charakterem se průmyslu strojírenskému blíží podniky opravárenské. Z nich nejvýznamnější jsou železniční dílny v Šumperku (664 zam.). Tento závod je ve výstavbě a poroste s ohledem na zvýšené úkoly v elektrifikaci železnic. Perspektivně se počítá s jeho ztrojnásobením. Automobilové opravy nadoblastního charakteru jsou v Šumperku (88 zam.) a v Bruntále (31 zam.). Bruntálský závod bude podstatně zvětšen. V Šumperku jsou dále opravný strojů pro stavebnictví (28 zam.), v Bludově opravný strojů zemědělských (86 zam.).

Strojírenství v oblasti je charakterizováno především výrobou jízdních kol a předmětů z nových hmot. Jinak jde o výroby dílčích výrobních programů, dislokované sem z důvodů využití objektů. U těchto výrob se spíše nebo později projeví tendence k soustředování, které by znamenalo s ohledem na sídla základních závodů další pokles industrializace oblasti.

I když podíl strojírenství v celkové zaměstnanosti v průmyslu oblasti činí 16,9 %, nepředstavuje zde toto odvětví nijak výraznou a charakteristickou složku průmyslu. Z hlediska oblastního je však významné, že jednotlivé průmyslové podniky jsou rozloženy po celém území (viz obr. č. 49) a to především v obvodních, případně i újezdních střediscích, čímž zdůrazňují jejich střediskovou funkci a jsou významnou složkou v osídlení oblasti.

Podobně jako strojírenství je i hutní druhovýroba (viz obr. č. 50) odvětvím, sekundárně vzniklým v místech hutní prvovýroby. Nejstarší tradici v tomto směru z míst, v němž i dnes toto odvětví existuje, má Malá Morávka. Zde se již v r. 1630 připomíná huť na drát. Dnešní řetězárna (244 zam.) byla založena v r. 1862 a od r. 1949 je přičleněna k řetězárně v České Vsi na Jesenicku. Vyrábí řetězy o síle až 30 mm a kotevní řetězy pro export. Závod je výhledově určen k likvidaci.⁹⁾ Provedení tohoto záměru by mělo nutně za následek pokles osídlení v této odlehlé části Rýmařovska. Neměla by proto o jeho uskutečnění rozhodovat jen otázka rentability jednoho podniku, ale i hledisko oblastní.

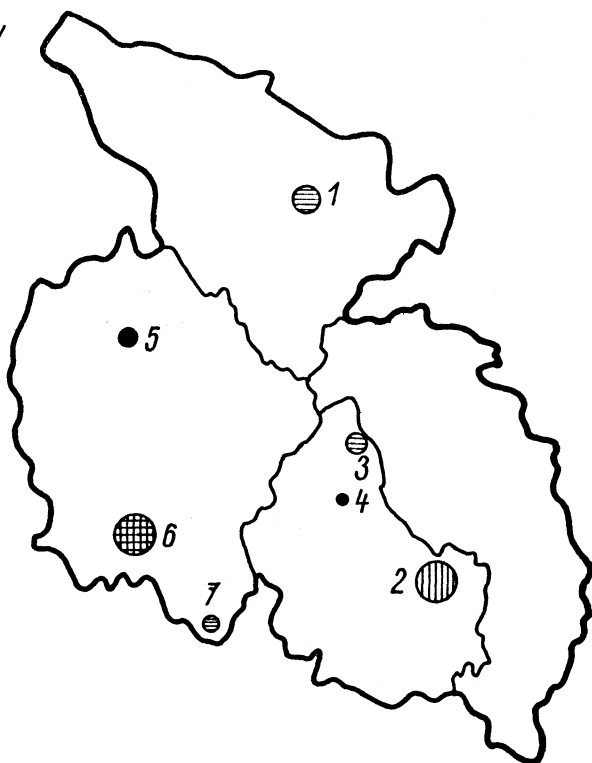
⁸⁾ Tak například v r. 1955 sestrojil automatickou mostní frézu na kámen, jedinou toho druhu v ČSR (Rudé právo, únor 1956).

⁹⁾ Stejný osud měla hutní druhovýroba v Janovicích, zrušená v r. 1945. Zdejší závod, mající tradici, sahající až do 16. století, byl zastaralý jak po stránce továrních objektů, tak i strojového vybavení. Mimoto ležel vzdálen od železnice.

I v případě, že by důvody podnikové byly pádnější, mělo by ke zrušení dojít až po získání náhradního výrobního programu.

I v České Vsi vznikla dnešní řetězárna na základě surovinové (železný hamr) a energetické (objekt je původně vodní mlýn). Podnik byl založen r. 1894, a to původně jako drátovna a hřebíkárna, která byla postupně rozšířena o výrobu

- speciální oceli
- řetězy a kovové tkaniny
- měděné folie
- tuhové a rudné doly

Obr. 50. Rozmístění hutní výroby a rudných dolů (podle zaměstnanosti)

1 = Česká Ves, 2 = Břidličná, 3 = Malá Morávka, 4 = Nová Ves, 5 = Staré Město, 6 = Šumperk, 7 = Horní Libina.

řetězů. Od r. 1925 vyvážel závod své výrobky do celého světa. I dnes, kdy se cele specializoval na výrobu řetězů až do síly 13 mm, a řetězů uzlovaných, je značná část jeho produkce určena pro vývoz, zejména do SSSR a lidových demokracií. Poloha České Vsi a celého dalšího údolí Bělé vůči Jeseníku je předurčena za průmyslové zázemí Jeseníka, neboť Jeseník sám jako lázeňské a rekreační místo nutno postupně z důvodů hygienických oprošťovat od průmyslu.

Naproti tomu u nejvýznamnějších hutních závodů v oblasti chybí souvislost s dřívější surovinovou základnou, neboť sem byly umístěny po druhé světové válce převážně z důvodů industrializace oblasti. Kovohutě v Břidličné částečně využívají zařízení nevelkého závodu, vzniklého zde v r. 1930 v objektu bývalé přádelny lnu, zaniklé v době hospodářské krise. Podnik byl tehdy založen jako foliárna a během doby rozšířen i o válcovnu. Vybudování závodu v Břidličné po r. 1945 nelze považovat z oblastního hlediska za správné. Náklady na vybudování nových objektů zde již podstatně přesáhly cenu objektu původního. Přitom vybavování obce, která byla ryze vesnického charakteru potřebnými veřejnými zařízeními je nákladné a přeměna obce na město nebo dělnické sídliště bude dlouhodobá. Při poměrně blízkosti Rýmařova (10 km po železnici) projevuje se růst Břidličné oslabováním jeho střediskové funkce, což je o to vážnější, že Rýmařov jako okresní středisko byl poddimensován. Vybudování kovohutí, nebo alespoň soustředění jejich bytové výstavby v Rýmařově, by bývalo znamenalo rozhodující krok k vyřešení dosídlení okresního města, zajištění jeho další prosperity a vyrovnání jeho jednostranné průmyslové skladby (textil). Výstavba kovohutí v Břidličné je příkladem nesprávného rozmístění výrobních sil, výrazem nedostatku jeho teorie, resp. jejího nedostatečného využívání plánovací praxí. Kovohutě v Břidličné vyrábějí měděné fólie a zpracovávají dovážené hliníkové slitiny.

Naproti tomu příkladem správného rozmístění výroby a moderního řešení rozvoje větších sídel je umístění Závodu 1. pětiletky, vyrábějícího ferroslitiny v Šumperku. Jeho umístění v centru textilního průmyslu znamená vyrovnávání disproporcí mezi počtem pracovních příležitostí pro ženy a muže a spolu se založením železničních dílen je základem a zárukou rozvoje Šumperka do budoucnosti. Vzrůst počtu obyvatel města v důsledku bytové výstavby závodu a z toho vyplývající rozšiřování služeb obyvatelstvu posiluje střediskovou funkci obce.

K hutní druhovýrobě se počítá i výroba pletiva. Továrna na kovové pletivo v Horní Libině (97 zam.) byla založena v r. 1834 a dnes je specializována na výrobu sít pro chemický průmysl. Organizačně je napojena na podnik Kovové tkaniny v Kamenné na Zábřežsku.

Další rozvojové perspektivy hutní výroba v oblasti zatím nemá. Vzhledem k tomu, že se pracuje převážně se zahraničními surovinami, bude hutní průmysl budován především v místech, ležících u center dalšího zpracování, případně u zdrojů energetických, a v každém případě tak, aby dovozem surovin byla co nejméně zatěžována naše vnitrostátní doprava. Tyto podmínky nejsou v oblasti splněny a proto jediným důvodem k dalšímu budování hutní výroby mohla by být přiměřeně velká těžba rud přímo v oblasti. Takto vzniklá hutní výroba na- byla by ovšem charakteru výroby, vázané na místní surovinovou základnu a

rozšířila tak objem první skupiny průmyslu v oblasti. Zejména rozsah barevných kovů mohl by mít za následek budování jejich hutnictví¹⁰).

Z textilu náleží do skupiny průmyslu, nezávislého na místní surovině, především hedvábnictví. V místech svého rozvoje nahradilo částečně nebo zcela původní výrobu lnářskou. Nejstarší tkalcovna hedvábí nejen v oblasti, ale na celé Moravě byla založena v r. 1770 v Šumperku přistěhovalým Italem. Další závody vznikaly až v třicátých letech minulého století v Šumperku, Rýmařově a Horním Městě. Svou existenci založily na dostatku levných pracovních sil, které zde byly k dispozici zejména po úpadku zdejšího hornictví. Od té doby vznikla v celé oblasti řada hedvábnických závodů, vyrábějících vedle šatovek zejména stuhy a prýmký. Dnes je hedvábnický průmysl v oblasti soustředěn do sedmi závodů (viz obr. č. 9), zaměstnávajících celkem 2.134 osob. Největšími středisky hedvábnického průmyslu v oblasti je Šumperk, kde jsou tři závody (387, 219 a 319 zam.) a Rýmařov se dvěma závody (722 a 196 zam.). Vedle toho jsou závody v Horním Městě (159 zam.) a Rýžovišti (132 zam.). Všechny závody vyrábějí převážně dámské šatovky.

Ostatní textilní odvětví jsou v oblasti málo významná. Vlnářský závod Plyšan v Šumperku zaměstnává 117 osob. Výrobu technických tkanin představuje závod Lyko v Kunově na Bruntálsku (124 zam.), který vznikl na místě dřívější továrny na houně, založené v r. 1814. Pletařský průmysl je zastoupen závody S. K. Neumanna ve Vrbně p. Pradědem (322 zam.). Dříve byl pletařský průmysl rozšířen v oblasti daleko více, neboť stejně jako konfekce vznikal při rozvoji tovární výroby, která potřebovala podstatně méně lidí než dřívější domácí výroba, jako zaměstnání pro takto uvolněné pracovní síly. Vzrůst této výroby nikdy však nepřesáhl hranici drobného, nejvýše středního podnikání. Byla to především vzdálenost od konsumních center a od středisek módní tvorby, která byla na překážku rozvoji výroby finálních výrobků v této oblasti. Proto pokles lnářství byl zde vyrovnán, jak již bylo řečeno, především rozvojem hedvábnictví.

Průmysl sklářský, pokud se v oblasti zachoval, není pozůstatkem feudálně velkostatkářského zakládání průmyslu (jak Lichtensteinské sklárny ve Velkých Losinách, tak Harrachovské sklárny na panství Janovickém dnes již neexistují), ale je výsledkem zakládání průmyslu kapitalisty. V r. 1855 založil vídeňský velkoobchodník se sklem sklárny v Rapotíně. Sklárna ve Vrbně p. Pradědem byla

¹⁰) Ukáže-li se, že zásoby rud ve Zlatých Horách jsou tak vydatné, že by rozsah těžby opravňoval vybudování samostatného hutního závodu, bylo by záhodno přezkoušet možnost vybudování této výroby buď v Bruntále nebo ve Vrbně p. Pradědem, případně o ni rozšířit závod v Břidličné a spojit tak zde již existující hutní druhovýrobu s prvovýrobou. To by si příp. vyžádalo stavbu spojovací železnice ze Zlatých Hor do Vrbna p. Pradědem v délce cca 17 km, místo navrhované asi stejně dlouhé železnice ze Zlatých Hor do Janova a Jindřichova. Toto řešení by mělo význam jak pro Jesenicko, tak i pro Bruntálsko. Zlepšilo by jejich vzájemné komunikační spojení, zmírnilo odlehlost Zlatých Hor a znamenalo nový integrující prvek v oblasti. Budovat hutní závod přímo ve Zlatých Horách by nebylo výhodné vzhledem k jejich pohraniční poloze, omezující jejich rozvoj.

založena v r. 1860. Tyto závody využívaly jednak zdejších sklářských písků, jednak dřeva jako paliva i jako suroviny na výrobu potaše. Po druhé válce se rozmístění sklářského průmyslu v oblasti nezměnilo. Existují zde závody v Rapotíně (313 zam.) a ve Vrbně p. Pradědem (110 zam.). Do Šumperka má být přeložena provozovna Rapotínských skláren z Prostředkova na Zábřežsku (32 zam.). V Rapotíně se vyrábí osvětlovací tělesa a zušlechťené sklo duté, ve Vrbně p. Pradědem sklo broušené. Podnik pracuje v rostoucí míře pro export. Dnes závody nepracují s místními surovinami a z hlediska celostátního jde o provozy podružného významu. S podstatnějším rozvojem tohoto odvětví nelze zde do budoucna počítat, vzhledem k odtrženosti od hlavních sklářských oblastí v Československu.

Nedostatečnost místní surovinové základny způsobila, že i některé podniky papírenského průmyslu přešly do skupiny průmyslu na této základně nezávislého. Je to především papírna v Olšanech, zpracovávající lněné hadry (z 80 % dovážené ze zahraničí) a papírna ve Velkých Losinách. Olšanská papírna vyrábějící světoznámý cigaretový papír, má být ve výhledu rozšířena, což bude znamenat další vzrůst pracovních příležitostí v jihozápadní části Šumperka. Provoz papírny ve Velkých Losinách (28 zam.), původně Žerotínské manufaktury z r. 1626, se udržuje proto, že její specialitou je vysoce kvalitní losinský ruční papír, používaný na vzácné tisky, k účelům výtvarným a pro svou trvanlivost a vzhled pro tisk oficiálních a historických dokumentů¹¹⁾.

Bez vztahu k místní surovinové základně, již od svého vzniku jsou eternitové závody v Šumperku (297 zam.), vyrábějící osinkocementové výrobky všeho druhu, hlavně krytiny. Eternitové závody dováží suroviny hlavně z cementáren ve Štramberku, Prachovicích, Maloměřicích a Hranicích. Své výrobky dodávají do všech českých krajů. Počítá se s jejich rozšířením.

Z průmyslu, organizačně začleněného do průmyslu dřevozpracujícího je na místní surovině nezávislá výroba korkových zátek v Raškově (56 zam.), zpracovávající výhradně zahraniční surovinu.

Rovněž chemický průmysl, zastoupený závodem Technoplast n. p. Chropyně v Moravském Berouně (272 zam.), založený v r. 1895, neměl nikdy v oblasti svou surovinovou základnu. Závod vyrábí syntetické plastické hmoty. Do budoucna se počítá s jeho určitým rozšířením. Jinak nepřipadá budování nového chemického průmyslu, zejména těžké chemie v oblasti v úvahu, jednak pro nedostatek vody, jednak z důvodů dopravních.

Z potravinářského průmyslu náleží do této skupiny výroby: Nápojový průmysl v Bruntále (134 zam.), vyrábějící nealkoholické nápoje (sirupy), sladovna v Bruntále (46 zam.) a konzervárna v Šumperku (76 zam.). Úkolem tohoto průmyslu není zásobovat převážně místní obyvatelstvo a neužívá také převážně místních surovin.

¹¹⁾ Na losinském papíře jsou vyhotovovány dokumenty o volbě presidentů republiky, pověřovací listiny československých diplomatických zástupců a pod.

Třetí skupina průmyslu, tj. průmysl, bezprostředně zásobující obyvatelstvo oblasti, je zde představována především průmyslem potravinářským, dále energetickým a polygrafickým. Do této skupiny patří i výrobní závody místního hospodářství a výrobních družstev. Celkem zaměstnávají závody národních podniků, spadajících do této skupiny přes 1500 pracovníků, závody místního hospodářství na 2100 a výrobní družstva přes 800 pracovníků.

Potravinářský průmysl měl v oblasti 21 závodů, a to pivovary v Hanušovicích a v Šumperku, lihovary v Hukovicích (Velká Kraš)¹²⁾, masná výroba v Bruntále, Jeseníku a Šumperku, mlékárenská výroba v Bruntále, Mor. Berouně, Jeseníku, Rýmařově, Bludově, Šumperku, Starém Městě a Hanušovicích, pekárny ve Vrbně p. Pradědem, v Jeseníku a po dvou v Rýmařově a Šumperku, mlýn v Bludově. Mimo to je v oblasti ještě 11 drobných mlýnů (pod 10 zam.).

Zásobování energií zajišťují plynárny v Jeseníku a v Šumperku se 48 zaměstnanci. Mimoto jsou malé místní plynárny v Javorníku a ve Vidnavě. Dodávka elektrické energie z celostátní sítě je pro oblast zprostředkovávána rozvodnami v Bruntále a v Jeseníku¹³⁾

Polygrafický průmysl je zastoupen tiskárnami v Bruntále (17 zam.), a v Šumperku (39 zam.).

Služby obyvatelstvu zajišťují okresní průmyslové podniky místního hospodářství ve všech okresních městech a Okresní textilní podnik v Šumperku, jakož i družstevní podniky jako Družspoj Šumperk, Kovosvět Světlá, Lidové družstvo dřevozpracující Bruntál a Lidová družstva oděvní v Bruntále, Rýmařově a Šumperku.

Rozvoj průmyslu této skupiny je závislý na růstu počtu obyvatel, jeho potřeb a příslušných kupních fondech obyvatelstva.

Průmysl — celkové shrnutí.

Z přehledů jednotlivých odvětví průmyslu (včetně průmyslu, vázaného na místní suroviny) vyplývá, že ze stávajících odvětví počítají výhledové plány pouze s rozšířením počtu pracovních příležitostí ve strojírenství a papírenském průmyslu, a to především rozšířením kapacity závodů stávajících¹⁾. Další vzrůst pracovních příležitostí lze očekávat zahájením těžby v rudných dolech.

Pokud jde o ostatní odvětví, jsou dány výskytem surovin možnosti značného rozšíření výroby kamenoprůmyslu.

¹²⁾ Dnes již zrušen. V objektu zavedena kožedělná výroba.

¹³⁾ Šumpersko je zásobováno rozvodnou v Zábřeze.

¹⁾ Podle informací bývalé Krajské plánovací komise v Olomouci se na základě projednání výhledových plánů hlavních správ jednotlivých ministerstev počítalo v r. 1955 s perspektivním růstem závodů stávajících cca o 2200 osob a v rudných dolech po zahájení těžby na cca 1500 osob.

Průmysl dřevozpracující i při plánovaném rozvoji dřevokombinátu ve Vrbně p. Pradědem a event. výstavbě dalších závodů pravděpodobně nebude znamenat vzrůst pracovních příležitostí, poněvadž budování se uskuteční současně s koncentrací závodů stávajících a se zvyšováním produktivity práce. Větší rozvoj nepřipadá dále v úvahu, protože dojde současně k omezování těžby dřeva. Rozšíření celulosek a papíren naráží na nedostatek vody.

Z nových závodů připadají v úvahu jen závody, nenáročné na vodu a na dopravu, a to spíše závody menší a střední velikosti, jejichž potřeba pracovních sil by celá mohla být kryta mobilizovatelnými přírůstky.

Území severní Moravy a severozápadního Slezska nelze pokládat za oblast neprůmyslovou. Průmyslové podniky včetně těžebních jsou v 61 obcích, to znamená, že v každé třetí obci naší oblasti je průmyslový závod. Celkem je zde 162 průmyslových závodů, zaměstnávajících více než 10 zaměstnanců (podle stavu z r. 1955²). Převažují závody drobné, jen osm závodů více než 500 zaměstnanců³). Rozdrobenost průmyslu do malých provozoven je podmíněna skladbou průmyslu a jeho historickým vývojem. Většími průmyslovými aglomeracemi, ve kterých je více než 100 průmyslových pracovních příležitostí jsou Šumperk, Jeseník, Vrbno p. Pradědem, Hanušovice s Jindřichovem, Bruntál a Rýmařov.

Průmyslová místa nejsou rozmístěna rovnoměrně. Největší koncentrace průmyslu je v údolí Moravy a Desné na Šumpersku, Bělé a Staříče na Jesenicku a Opavy na Vrbensku (viz obr. č. 51). Důvodem jeho vzniku byla jednak vázanost na vodu jako činitele energetického a technologického, jednak důvody komunikační, spočívající v snadné dostupnosti v údolí řek. Vznik kamenoprůmyslu v prostoru Žulová — Vidnava je podmíněn výskytem surovin. Na Rýmařovsku, Bruntálsku a Moravskobereounsku je průmysl rozptýlen, což je důsledkem jeho živelného narůstání v kapitalistickém období, kdy důležitým rozmísťovacím faktorem byl přebytek pracovních sil v určitém místě. Na Staroměstsku a Javornicku je průmysl soustředěn (s výjimkou těžby grafitu) do střediskových obcí. Bez průmyslu jsou horské obce na úbočí centrálního pásma Hrubého Jeseníka, Rychlebských hor i skupiny Králického Sněžníka. Rovněž jih Rýmařovska, západ Bruntálska a Berounska jsou bez průmyslu. Je to dáno ve všech případech důvody komunikačními.

Střediska koncentrace průmyslu i jednotlivé větší závody vyvolávají dojíždku do zaměstnání. Vzhledem k tomu, že počet míst s průmyslem je relativně velký a závody jsou rozptýleny v dosažitelné vzdálenosti po celé oblasti, lze říci, že

²) Všechny místních jednotek bez ohledu na velikost bylo v r. 1950 celkem 532, což je 29,3 % všech závodů bývalého Olomouckého kraje, a jejich zaměstnanost činila 29,2 % průmyslové zaměstnanosti kraje (rozmístění závodů nutno sledovat podle národního sčítání, protože novější evidence neposkytují přesný územní přehled podle provozoven). Pro srovnání: ve studované oblasti žilo v tomto roce 23,0 % všech obyvatel kraje.

³) Závod první pětiletky v Šumperku, Komsomol Jeseník, Brokát Rýmařov, Železniční dílny Šumperk, Kovohutě Brdličná, Olšanské papírny, Jindřichovské papírny a Velamos v Petrově nad Desnou.

Obr. 51. Hustota průmyslu, rozmístění místních
jednotek národního průmyslu.

téměř všechny obce (s výjimkou vysloveně horských sídel) leží v nasávacím prostoru jednoho nebo více průmyslových středisek (viz obr. č. 27)⁴⁾.

Z hlediska sídelního můžeme konstatovat, že všechna okresní i obvodní střediska mají průmysl. Tato skutečnost spoluuvytváří a podtrhuje jejich střediskovou funkci. Vzhledem k zásadnímu významu rozmístění průmyslu pro celou strukturu osídlení, měla by další industrializace i koncentrace průmyslu a jeho bytová výstavba být rozmístována tak, aby byla posilována především střediska okresní⁵⁾, případně obvodní.

Doprava.

Železniční i silniční spoje zkoumané oblasti jsou ovlivňovány vertikálním členěním terénu. Hřeben Hrubého Jeseníku dělí oblast na dvě části, západní a východní, navzájem dopravně značně izolované. Západní část tvoří Šumpersko a Jesenicko, východní Bruntálsko s Rýmařovskem. Železniční osou západní části je trať Olomouc—Hanušovice—Glucholazy a osou východní části trať Olomouc—Krnov. Tyto trati probíhají zkoumanou oblastí téměř rovnoběžně (viz obr. č. 53) a nejsou vzájemně propojeny jinak, než na jihu v Olomouci a na severu v Krnově (prostřednictvím peáže přes polské území), tedy v obou případech již mimo zkoumanou oblast.

Celková délka železničních tratí, probíhajících zkoumanou oblastí je 293 km. Všechny tratě jsou jednokolejné a s výjimkou úseku Hanušovice—Ramzová—Mikulovice mají i lehčí svršek. Hustota železniční sítě oblasti dosahuje 11,5 km na 100 km², což je více než celostátní průměr (10,3 km) a jen o něco méně než průměr českých krajů (12,2 km)¹⁾. Uvnitř oblasti není železniční síť rozložena rovnoměrně²⁾. Hustější je v západní části zejména v okrese šumperském. Trať Olomouc—Hanušovice—Glucholazy probíhá oblastí v úseku stanic Libina—Mikulovice v délce 96 km. Od Šumperka postupuje údolím Desné, za Bludovem údolím řeky Moravy k Hanušovicím. V Hanušovicích se rozdvouje, údolím Moravy dále na západ sleduje trať Hanušovice—Dolní Lipka, kdežto trať na Glucholazy pokračuje od Hanušovic na severovýchod údolím Branné, místy ostře zaríznutým a se značným stoupáním³⁾. V Ramzovském sedle dosahuje výšky 760 m

4) Nasávací oblasti se mění po zahájení těžby rud na Jesenicku. Doly v okolí Javorníka zaměstnávají pracovní síly i z okolí Žulové a Vidnavy. Rovněž rudné doly ve Zlatých Horách vyvolávají dojížďku ze širšího okolí.

5) Rozumí se podle územní organizace před 1. 6. 1960.

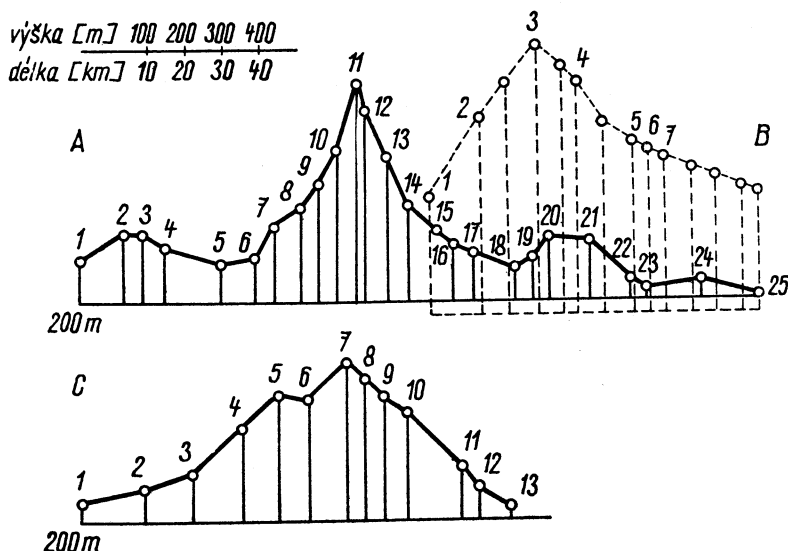
1) Podle Statistické ročenky republiky Československé 1957, Praha 1957.

2) U jednotlivých částí oblasti činí hustota železniční sítě:

Bruntálsko	9,72 km/km ²
Jesenicko	10,95 „
Rýmařovsko	6,56 „
Šumpersko	13,64 „

3) Stoupání trati do Ramzovského sedla je prudší než například u dráhy přes Semmering (obráz. č. 52).

n. m., načež klesá do údolí Staříče k Jeseníku. Podél řeky Bělé vede dále do Mikulovic, za kterými přechází do Polska. Tato trať byla budována postupně.

Obr. 52. Profily železničních tratí oblasti ve srovnání s tratí Payerbach—Semmering—Bruck a. M. (Podle R. Sternadel: Profile der Eisenbahnstrecken, Sborník Altwater, Opeln 1930.)

A. Trať Krnov—Hanušovice—Olomouc:

1 = Krnov — 323 m n. m., 2 = Albrechtice — 388 m, 3 = Třemešná — 392 m, 4 = Jindřichov — 343 m, 5 = Glucholazy — 304 m, 6 = Mikulovice — 323 m, 7 = Písečná — 433 m, 8 = Jeseník-Lázně — 441 m, 9 = Dolní Lipová — 520 m, 10 = Horní Lipová — 606 m, 11 = Ramzová — 795 m, 12 = Ostružná — 717 m, 13 = Branná — 543 m, 14 = Jindřichov — 469 m, 15 = Hanušovice — 395 m, 16 = Bohdík — 353 m, 17 = Ruda n. Mor. — 334 m, 18 = Bludov — 293 m, 19 = Šumperk — 317 m, 20 = Nový Malín — 378 m, 21 = Horní Libina — 365 m, 22 = Troubelice — 259 m, 23 = Uničov — 230 m, 24 = Šternberk — 275 m, 25 = Olomouc — 224 m.

B. Trať Payerbach—Semmering—Bruck:

1 = Payerbach — 375 m n. m., 2 = Klamm — 700 m, 3 = Semmering — 895 m, 4 = Spital — 765 m, 5 = Müzzuschlag — 691 m, 6 = Krieglach — 639 m, 7 = Mitterdorf — 591 m.

C. Trať Opava—Krnov—Olomouc:

1 = Opava — 258 m n. m., 2 = Skrochovice — 285 m, 3 = Krnov — 323 m, 4 = Milotice — 447 m, 5 = Bruntál — 559 m, 6 = Valšov — 530 m, 7 = Dětrichov — 621 m, 8 = Lomnice — 589 m, 9 = Ondrášov — 536 m, 10 = Domášov — 498 m, 11 = Hrubá Voda — 347 m, 12 = Hlubočky — 303 m, 13 = Velká Bystřice — 239 m.

Nejprve byla v r. 1873 vybudována tzv. Moravská pohraniční dráha v úseku Olomouc—Hanušovice—Dolní Lipka a v r. 1888 pak úsek Hanušovice—Glucholazy. Spolu s přípojnými tratěmi zprostředkuje spád celého Šumperska do okresního střediska, jinak dosti excentricky položeného. Dále znamená spojení Jeseníka s Olomoucí a navázáním na trať Hanušovice—Dolní Lipka v Hanušovicích a na

trať Kouty—Zábřeh v Bludově s hlavním městem republiky, resp. s hlavní československou magistrálou Praha—Košice. Zavedením rychlíkového spoje Brno—Olomouc—Jeseník⁴⁾ stává se tato trať též spojnicí jižní a střední Moravy s rekreační a lázeňskou oblastí Jesenicka (rychlíkové zastávky v Branné, Dolní Lipové a Jeseníku).

Trať Olomouc—Glucholazy se stýká v Hanušovicích s další, již jmenovanou rychlíkovou tratí Praha—Hradec Králové—Hanušovice. Tato trať vede z Hanušovic západním směrem údolím Moravy a prochází zkoumanou oblastí v délce jen 10 km. Za stanicí Podlesí překračuje krajskou hranici. Vzhledem k poměrně malému styku s východními Čechami má tato trať v osobní dopravě pro zkoumanou oblast podružný význam. Většího významu nabývá po zavedení rychlíkového spojení Praha—Hanušovice (s přímými vozy do Jeseníka), které slouží zejména pro dopravu rekreatantů, lázeňských hostů a turistů z hlavního města do Jeseníků. Z hlediska nákladní dopravy má tato trať význam hlavně pro dopravu dříví.

S hlavní československou tratí spojuje Šumperk v Zábřehu trať Zábřeh—Šumperk, pokračující na Sobotín. Byla vybudována r. 1871 jako první trať zkoumané oblasti vůbec, v zájmu tehdy prosperujících sobotínských železáren. Mnohem později (teprve r. 1904) byla postavena její odbočka z Petrova n. Desnou údolím Desné do Kout. V úseku Šumperk—Bludov se ztotožňuje s tratí Olomouc—Hanušovice—Glucholazy. S výjimkou určitého významu pro cestovní ruch (Velké Losiny, Kouty n. Desnou, Sobotín) je charakter této trati v úseku Šumperk—Kouty n. Desnou—(Sobotín) lokální.

Další odbočkou je trať Hanušovice—Staré Město, vedoucí údolím Krupé. Byla vybudována v r. 1905, hlavně pro dopravu dřeva. Má rovněž lokální charakter. Její význam z hlediska cestovního ruchu je dán tím, že Staré Město je východiskem na Králický Sněžník.

V Dolní Lipové navazuje na trať Hanušovice—Glucholazy odbočka do Bernartic a Javorníka, která překonává z Dolní Lipové značným stoupáním sedlo na Pomezí (573 m n. m.), kde vede tunelem 105 m dlouhým. Tato trať byla vybudována koncem minulého století jako spojnice na železniční síť bývalého pruského Slezska. Spojku z Bernartic do Javorníka zbudoval r. 1896 vratislavský biskup, aby zajistil spojení svého sídla v Javorníku s Vratislaví. Další spojení s pruským Slezskem zprostředkovávala odbočka z Hukovic přes Vidnavu do Nysy, vedoucí jen 4,5 km po našem území. Tyto tratě, stejně jako odbočka z Mikulovic do Zlatých Hor, mají lokální charakter.

Železnice na území Jesenicka byly budovány pro potřeby panství vratislavského arcibiskupa, kterému náležela nejen půda, ale i řada průmyslových podniků Jesenicka. Proto i výstavba železnic byla orientována na pruské Slezsko. Po vzniku Československé republiky pozbyly tyto tratě svého někdejšího významu.

⁴⁾ Od 31. 3. do 28. 9. jezdí denně, ve zbývajícím zimním období jezdí jen v sobotu a v neděli.

Dnes jsou tratě, vedoucí přes hranice do Polska u Bernartic a Vidnavy přerušeny.

Osou východní části zkoumané oblasti je trať Olomouc—Krnov—Opava, probíhající oblastí v úseku od Ondrášova po Milotice, celkem 37 km. Trať vede nejprve hluboce zaříznutým údolím Bystřice, překonává značné výškové rozdíly, nejvyššího bodu dosahuje u Dětrichova n. Bystřicí (625 m n. m.) a dále pokračuje po náhorní rovině Nízkého Jeseníka. Byla vybudována r. 1872 jako Moravsko-slezská centrální dráha. Význam její spočívá zejména ve spojení Bruntálsku a východní části Rýmařovska s Olomoucí a s Opavou. Tato trať má na území zkoumané oblasti tři odbočky: první z Valšova do Rýmařova vede údolím Moravice a Podolského potoka. Její význam je ve spojení Rýmařova a Břidličné s tratí na Olomouc. Druhá, z Bruntálu do Malé Morávky, dosahující na zastávce Rudná p. Pradědem výšky 630 m n. m., slouží hlavně dopravě dříví a účelům rekreačním. Třetí vede z Milotic údolím Opavy do Vrbna p. Pradědem. Má obdobné určení jako trať předcházející. Mimo uvedené tratě byla v r. 1898 vybudována úzkokolejná dráha z Ondrášova přes Moravský Beroun do Dvorců. Na této dráze, trvale značně pasivní, došlo po první světové válce nejprve ke zrušení osobní dopravy a jejímu nahrazení autobusem. Při upadajícím významu průmyslu ve Dvorcích ztratila železnice své existenční oprávnění vůbec a byla ve třicátých letech zrušena.

Železniční síť západní a východní části oblasti není na jejím území vzájemně propojena. Nejvíce se přibližují konečné stanice lokálních drah Sobotín a Rýmařov, vzdálené vzdušnou čarou 20 km. V minulosti i v přítomné době se vyskytly návrhy na propojení obou tratí⁵⁾. Vybudování tohoto spoje, které by si mimo jiné vyžádalo výstavbu tunelu, dlouhého více než 6 km⁶⁾, nelze odůvodňovat z hlediska ekonomiky zkoumané oblasti. O jeho realizaci by mohly rozhodnout jediné závažné důvody celostátní⁷⁾. Uskutečnění tohoto projektu by znamenalo z hlediska oblasti podtržení střediskové funkce Šumperka v důsledku zlepšení jeho spojení s Rýmařovskem a Bruntálskem a podstatné zlepšení hospodářsko-geografické polohy Rýmařova a tím i vzrůst jeho předpokladů pro další industrializaci⁸⁾.

V oblasti je celkem 80 železničních stanic a zastávek, to znamená, že průměrná

⁵⁾ Z materiálů býv. Obchodní a živnostenské komory v Olomouci.

⁶⁾ Pro srovnání: nejdelší tunel v ČSSR na trati Banská Bystrica — Diviaky měří 4690 m.

⁷⁾ Provedení tohoto spojení by znamenalo možnost vytvořit severní variantu Československé železniční magistraly Ústí n. Labem — Velký Osek — Hradec Králové — Hanušovice — Šumperk — Krnov — Opava — Ostrava, spojující dvě nejvýznamnější československé aglomerace těžkého průmyslu. O jejím dopravním oprávnění mohou rozhodnout jednak důvody dopravní, tj. možnost odlehčit přetížené trati Kolín — Česká Třebová — Olomouc — Ostrava, zejména v dopravě hnědého uhlí na Ostravsko a černého na Ústecko, případně důvody strategické. Přitom by bylo nutno vzít v úvahu, že tato severní trasa by byla cca o 120 km delší, a že by si v určitých úsecích vyžádala rekonstrukce stávajících tratí.

⁸⁾ S výjimkou odvětví, které ve větší míře znečišťují vodní toky, vzhledem k ochrannému území Kružberské vodní nádrže.

vzdálenost mezi nimi je 3,7 km, tedy o málo více, než je celostátní průměr⁹⁾. Nejvýznamnější stanicí osobní dopravy v oblasti je Šumperk, ležící na křižovatce trati Olomouc—Hanušovice—Krnov a Zábřeh—Kouty n. Desnou. Šumperkem projíždí 81 osobních vlaků denně. Podle stavu z r. 1951 dosáhl počet přepravených osob v této stanici za rok 959.000 osob¹⁰⁾. Rozsah osobní dopravy svědčí o hospodářském významu a atraktivitě Šumperka. Vedle zbývajících okresních měst náleží mezi nejfrekventovanější stanice zejména železniční křižovatky¹¹⁾.

Pokud se nákladní dopravy týká, je v oblasti celkem 39 nákladních a vykládacích stanic. Z celého býv. Olomouckého kraje to činí 39,8 % (srovnej s podílem na rozloze = 40,8 %). Největší obrat naložených a vyložených vozů je v železniční stanici Šumperk (viz obr. č. 53).

Zkoumáme-li bilanci nákladky a vykládky v oblasti, zjistíme, že poměr mezi naloženými a vyloženými vozy je celkem vyrovnaný, s nevelkou převahou nákladky.

Převaha nákladky je důsledkem skutečnosti, že v oblasti převládá vývoz surovin (dřeva a stavebních hmot) nad dovozem surovin a paliv do zpracovatelských podniků. Platí to v plné míře pro Bruntálsko (vývoz dříví) a Jesenicko (vývoz stavebních hmot)¹²⁾. Rýmařovsko je již slabě pasivní, kdežto na Šumpersku převažuje výrazně dovoz nad vývozem. Ovlivňuje to hlavně vysoký dovoz do samotného Šumperka (zde z celkového obratu vagónů připadá na vykládku téměř 70 %). Dále převažuje vykládka nákladku v těch stanicích, kde je průmysl s vysokými nároky na suroviny. Je to především Jindřichov (dřevo pro papírny), Hanušovice (pila, pivovar) a Ruda n. Moravou (surovina pro Aloisovské pa-

9) Celostátní průměr činí 3,5 km. (MAJERGOJZ I. M.: Československo, krátká ekonomicko-geografická charakteristika. Bratislava 1955, str. 112).

10) Z materiálů býv. Krajské plánovací komise v Olomouci.

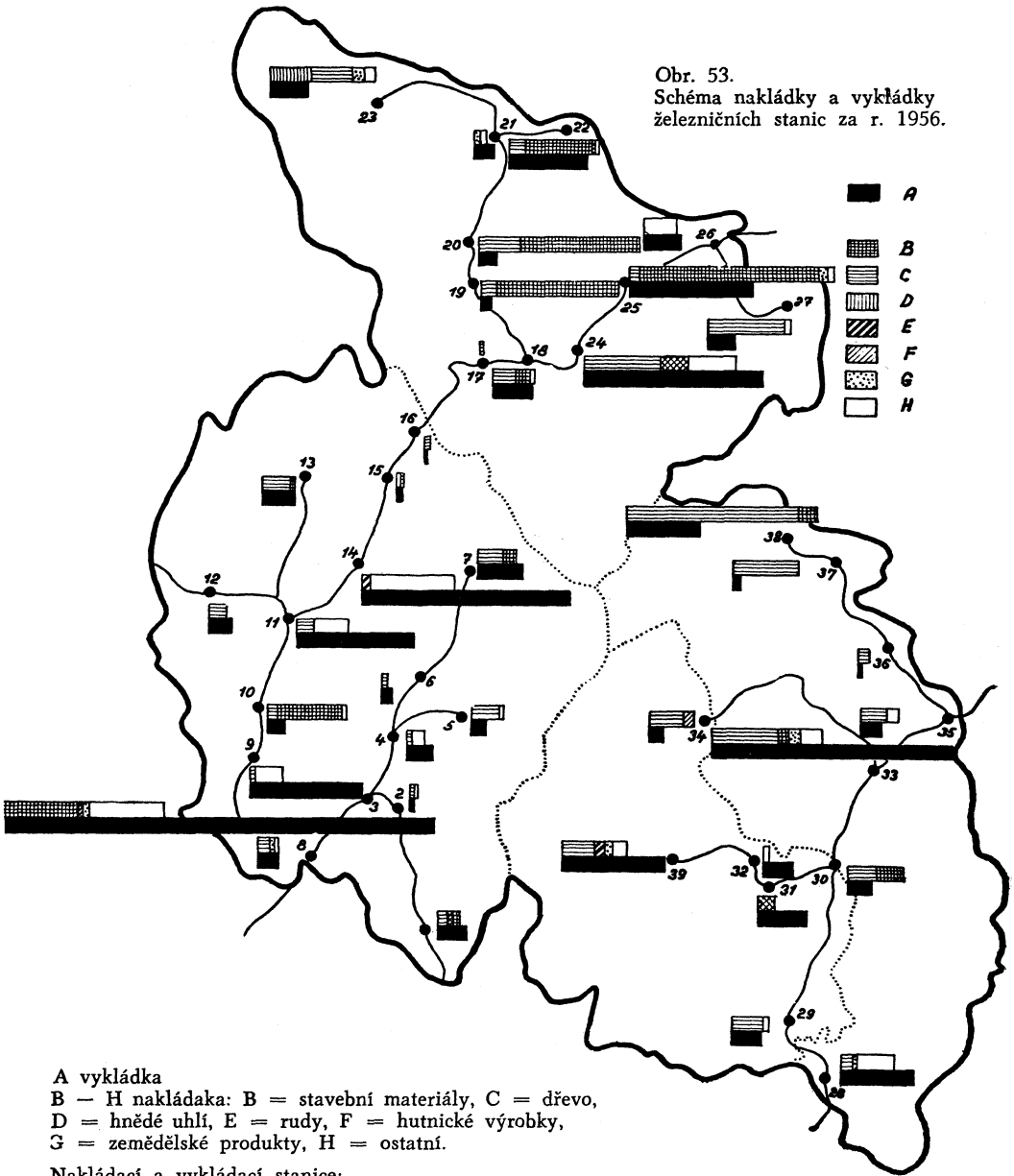
11) Další významné stanice osobní dopravy v oblasti jsou:

Jesentk Lázně	363.000 osob	Hanušovice	280.000 „
Bludov	352.000 „	Dolní Lipová	260.000 „
Bruntál	323.000 „	Rýmařov	240.000 „

12) Nákladka a vykládka podle jednotlivých částí oblasti v r. 1956:

	nákladka	vykládka	celkový obrat	rozdl
Bruntálsko	17.338	13.876	31.214	+ 3.462
Jesenicko	36.639	19.762	56.401	+ 16.877
Rýmařovsko	7.592	8.428	16.020	— 836
Šumpersko	25.008	40.138	65.146	— 15.130
	86.577	82.204	168.781	+ 4.373

Obr. 53.
Schéma nakládky a vykládky
železničních stanic za r. 1956.

A vykládka

B – H nakládka: B = stavební materiály, C = dřevo,
D = hnědé uhlí, E = rudy, F = hutnické výrobky,
G = zemědělské produkty, H = ostatní.

Nakládací a vykládací stanice:

1 = Libina, 2 = Nový Malín, 3 = Šumperk, 4 = Petrov n. Desnou, 5 = Sobotín,
6 = Rapotín, 7 = Kouty n. Desnou, 8 = Bludov, 9 = Ruda n. Mor., 10 = Dol.
Bohdíkov, 11 = Hanušovice, 12 = Podlesí, 13 = Staré Město, 14 = Jindřichov,
15 = Branná, 16 = Ostružná, 17 = Hor. Lipová, 18 = Dol. Lipová, 19 = Vápenná,
20 = Žulová, 21 = Hukovice ve Sl., 22 = Vidnava, 23 = Javorník, 24 = Lázně
Jeseník, 25 = Písečná, 26 = Mikulovice, 27 = Zlaté Hory, 28 = Dětrichov, 29 =
Lomnice, 30 = Valšov, 31 = Břidličná, 32 = Vel. Štáhle, 33 = Bruntál, 34 = Malá
Morávka, 35 = Milotice, 36 = Kunov, 37 = Vel. Karlovice, 38 = Vrbno, 39 = Rý-
mařov.

pírny). Na Rýmařovsku je to Břidličná (surovina pro Kovohutě). Vykládka převyšuje dále nakládku ve stanicích všech okresních měst a v Ondrášově, který je železniční stanicí pro Moravský Beroun, Dvorce a vlastně celý jih Bruntálska.

Naproti tomu velkou nakládku mají ty stanice, odkud se dopravují substráty, náročné na vagónový prostor, tj. zejména stavebniny a dřevo. Na prvním místě vůbec je Písečná, která v r. 1956 naložila 5.976 vozů písku. Na druhém místě co do výše nakládky je Šumperk (z toho 51 % činí stavebniny), dále Vrbno p. Pradědem (z toho 87,8 % naloženo dřívím). Na čtvrtém místě je Žulová (z toho 68,7 % dříví).

V nákladní dopravě oblasti v r. 1956 tvořily tudíž nejvýznamnější položky dřevo (31.743 vozů, tj. 36,8 % všech dopravovaných substrátů) a stavební hmoty (24.461 vozů, tj. 28,4 %). Dřevo dopravují všechny stanice oblasti¹³⁾. Není zde jediná stanice, která by nedopravovala dřevo. Naproti tomu nakládka stavebních hmot je soustředěna jen do určitých stanic. Jsou to především střediska těžby stavebních hmot a sídla zpracovatelských závodů¹⁴⁾.

Železniční síť lze celkem označit za kvantitativně odpovídající ekonomickým potřebám oblasti. Kvalitativně je již méně vyhovující, neboť je celá jednokolejná a technicky zastaralá. Z toho vyplývá nemožnost zrychlení dopravy a dalšího podstatnějšího rozšíření kapacity. Rozšiřování železniční sítě nepřipadá zatím v úvahu.

V oblasti nejsou žádné lanové dráhy, což je nedostatkem z hlediska cestovního ruchu, zvláště když výstup z východišť ke hlavním střediskům sportu a rekreace na hřebeni Hrubého Jeseníka je obtížný a zdlouhavý (viz kapitola o cestovním ruchu).

Silniční síť vhodným způsobem doplňuje železniční a na rozdíl od ní tvoří v oblasti uzavřený okruh. Vzhledem k tomu, že hlavní železniční spoje v oblasti jdou převážně směrem sever — jih, je tím důležitější silniční spojení směr západ — východ. To je představováno státní silnicí Červená Voda — Šumperk — Rýmařov — Bruntál, která je součástí dálkového silničního spoje Praha — Hradec Králové — Ostrava — Žilina. Tato silnice má význam i z hlediska cestovního ruchu, neboť prochází sedlem Skřítek, východištěm na centrální pásmo Hrubého Jeseníka a je hlavním silničním spojením oblasti s Prahou a Ostravou. V Šumperku se křížuje se silnicí Mohelnice — Zábřeh — Šumperk — Jeseník — Mikulovice, která je silniční osou západní části oblasti a spojuje Jesenícko a Šumpersko s Olomoucí

¹³⁾ Rozumí se jak pilařská kulatina, tak i dříví zpracované.

Převažuje řezivo, vlákna a palivo.

Nejvíce dřeva naložily v r. 1956 tyto stanice:

Vrbno 5735 vozů, Jeseník 2692, Zlaté Hory 2580, Bruntál 2194, Karlovice 2171, Javorník 1394, Žulová 1457, Malá Morávka 1181 a Dětfichov 1037 vozů.

¹⁴⁾ Stavební hmoty se dopravovaly hlavně z těchto stanic: Písečná 5976 vozů, Žulová 3757, Vápenná 3989, Šumperk 3519, Vidnava 2261 a Dolní Bohdíkov 2138.

a Prahou. I tato silnice doplňuje významným způsobem dopravní síť oblasti, protože jí neprochází podél železnice, ale přes Červenohorské sedlo zkracuje cestu ze Šumperka do Jeseníka o čtvrtinu. Obě silnice tvoří západní část zmíněného silničního okruhu, spojujícího čtyři okresní města oblasti. Východní část okruhu tvoří silnice Bruntál—Vrbno p. Pradědem (odtud odbočuje silnice na Zlaté Hory) a Vrbno—Domašov u Jeseníka. Tato silnice, překračující masiv Hrubého Jeseníka v sedle U videlského kříže (995 m n. m.), snižuje pro svůj špatný stav dopravní hodnotu této části okruhu. Osou celé východní části oblasti je silnice Šternberk—Dětrichov n. Bystřicí—Krnov, navazující na zmíněný okruh v Bruntále. Tato silnice je odbočkou dálkové silnice Olomouc—Opava, která probíhá jižní částí okresu Bruntálského přes Moravský Beroun a Dvorce. Spojení jižní části Rýmařovska zprostředkovává silnice Rýmařov—Olomouc.

Nejdůležitější silnice oblasti sledují zhruba směry starých obchodních stezek¹⁵⁾, které využívaly přirozených přechodů přes horské překážky.

Silniční síť zkoumané oblasti měří 1302 km¹⁶⁾. Podle toho připadá na 100 km² plochy 51,34 km délky silnic, tj. mnohem méně, než činí průměr českých krajů a o něco více než celostátní průměr¹⁷⁾. V jednotlivých částech oblasti je hustota silnic následující:

Bruntálsko	63,0 km/100 km ²
Jesenicko	41,0 „
Rýmařovsko	47,6 „
Šumpersko	53,0 „

Nejhustší silniční síť má Bruntálsko, nejjednodušší je na Jesenicku. Souvisí to s hospodářským vývojem v minulosti, se stupněm koncentrace osídlení a s morfologií terénu. Také podíl zalesnění ovlivňuje hustotu silniční sítě.

Kvalita silniční sítě zde neodpovídá jejímu významu. Vozovka má v řadě úseků nedostatečnou šířku a při průjezdu obcemi je mnoho nepřehledných a nebezpečných míst, zpomalujících dopravu a zhoršujících její bezpečnost. Nejhorším nedostatkem silnic je však neuspokojivý stav vozovek. Bezprašný povrch měla v r. 1956 jen necelá čtvrtina všech silnic. I silnice v rekreačně významných oblastech jsou zhusta prašné, což zhoršuje předpoklady těchto míst pro rekreaci. Špatný stav vozovek je důsledkem nedostatečného udržování za okupace i v letech poválečných. Ani ve sledovaném údobí nebylo možno v Olomouckém kraji věnovat na udržování silnic takové prostředky, jakých by bylo vzhledem ke stavu silnic zapotřebí. V přilehlé části Ostravského kraje byly silnice mnohem lepší.

¹⁵⁾ V západní části oblasti byla to středověká karavanní cesta k Baltu přes Ramzovské sedlo. Ve východní části pak stará obchodní cesta z Olomouce přes Jívovou na Beroun, Dvorce, Bílčice, Opavu a dále tzv. rudná stezka z Olomouce přes Rýžoviště, Bruntál do Krnova.

¹⁶⁾ K 31. 12. 1954. Z materiálů býv. Krajské plánovací komise v Olomouci.

¹⁷⁾ V r. 1954 činil průměr českých krajů 70,3 km/100 km², a celostátní 50,2 km/100 km². (Podle Statistické ročenky republiky Československé, Praha 1957.)

Celá oblast je hustě protkána sítí autobusových linek, jichž je celkem 43¹⁸⁾. Středisky autobusové dopravy jsou okresní města.

Sít autobusových linek doplňuje železniční síť tak, že v celé oblasti zůstává jen 23 obcí mimo síť veřejných dopravních spojů (tj. 14,2 % všech obcí)¹⁹⁾. Nejlepší situace je na Jesenicku, kde všechny obce leží na dopravních spojích. Naproti tomu na Šumpersku je téměř celá třetina obcí bez železničního nebo autobusového spojení.

Pokud jde o veřejnou automobilovou nákladní dopravu, má tato převážně vnitrooblastní charakter, neboť průměrná dopravní vzdálenost činí jen 15 km²⁰⁾.

Pravidelné letecké spojení oblast nemá, ačkoliv by bylo žádoucí především pro lázeňské město Jeseník²¹⁾.

V jednotlivých částech oblasti se dopravní situace jeví takto:

Na Bruntálsku je po dopravní stránce jiná situace v jižní části (býv. okres Moravský Beroun) a jiná v severní části (vlastní Bruntálsko a Vrbensko). Jižní část je prakticky bez železnice. Jen v její jižnější části okresu u Ondrášova se dotýká trať Olomouc—Krnov území okresu. Proto zde naprosto dominuje doprava autobusová. V severní části naopak jsou páteří dopravní sítě železnice.

Na Rýmařovsku má význam z hlediska Rýmařova jako střediska síť silniční. Železnice, územím probíhající, působí spíše excentricky. Platí to především o železniční trati Olomouc—Bruntál, procházející východním okrajem Rýmařovska a trati, končící v Malé Morávce. Trať Rýmařov—Valšov má význam pro spojení Rýmařova s hlavní tratí (východní částí oblasti) a obcí východní části Rýma-

18) Dálkové spoje jsou:

Jeseník — Olomouc — Brno,

Jeseník — Krnov — Ostrava,

Rýmařov — Olomouc,

Bruntál — Olomouc,

Prostějov — Olomouc — Karlova Studánka (rekreační spoj),

Ostrava — Karlova Studánka (rekreační spoj),

Olomouc — Opava,

Šumperk — Bruntál — Opava — Ostrava,

Šumperk — Červená Voda — Hradec Králové.

19) Počet obcí bez spojení veřejnými dopravními prostředky podle jednotlivých částí oblasti:

	Počet obcí	%
Bruntálsko	4	9,3
Jesenicko	—	—
Rýmařovsko	5	12,5
Šumpersko	14	31,1
Oblast	23	14,2

20) Podle informací podnikového ředitelství ČSAD v Olomouci.

21) Tento nedostatek bude možno odstranit v budoucnosti zavedením vrtulníkových leteckých spojů z letiště v Šumperku.

řovska s Rýmařovem. Jinak převažuje jak v dopravě místní, tak i dálkové význam dopravy autobusové. Teprve dohromady s Bruntálskem, posuzovány jako celek²²⁾, tvoří po dopravní stránce jednotku, jehož osou severojižní je silnice Olomouc—Šternberk—Bruntál—Vrbno p. Pradědem, a železnice Olomouc—Bruntál, a osou západovýchodní silnice Bruntál—Rýmařov—Šumperk.

Jesenicko a Šumpersko tvoří po dopravní stránce spádové jednotky se silniční sítí, spojující obě střediska se všemi částmi jejich zázemí. Na jesenicku jsou přitom všechny obce napojeny na veřejnou komunikační síť.

Cestovní ruch.

Cestovní ruch a především jeho dvě formy, turistika a lázeňství mají v Jeseníkách tradici nikoliv mladší než na příklad v Krkonoších. Rozvoj turistiky počíná zde v širším měřítku v padesátých letech minulého století jako důsledek romanticky podbarveného hnutí přátel přírody. Není jisté náhodné, že u jeho kolébky stojí Johannes Ripper, zeť proslulého zakladatele lázní Gräfenberku a předního představitele „přírodního lékařství“ Vincence Priessnitze, jehož léčebné prostředky lze shrnout do tří pojmů: voda, slunce a vzduch. Již v r. 1881 dochází k založení Sudetského horského spolku. Jsou prováděny zpřístupňovací práce v jeskyních v Supíkovcích a zřízena malá chata na Pradědu. Roku 1888 otevírá se Jiřího chata na Šeráku. V roce 1890 bylo otevřeno prvních 18 studentských prázdninových nocleháren a pak již každoročně přibývají další a nová turistická zařízení. Je pochopitelné, že vzhledem k národnostnímu složení zdejšího obyvatelstva byla drtivá většina těchto zařízení v německých rukou. V důsledku velmi vyhraněného nacionalismu střední buržoasie, která byla vedoucím činitelem turistických organizací, byla zde vytvářena šovinisticky nepřátelská atmosféra pro českého návštěvníka. Německé organizace opíraly se o podporu zdejších německých feudálů, kteří byli vlastníky téměř veškerého lesního majetku v jesenické oblasti (viz kapitola o lesnictví). Rovněž měly podporu i u sesterských organizací za hranicemi¹⁾. Není proto divu, že se český turista Jeseníkům vyhýbal, a že spíše hledal osvěžení v českých a po první světové válce i ve slovenských horách. Neznamená to ovšem, že české turistiky v Jeseníkách nebylo. Přírodní krásy a obrozenecké snahy poznat kdysi slovanská území vedly do Jeseníků řadu českých turistů. Ale teprve po vzniku samostatného Československa se začíná i zde česká turistika organizovat. Vznikají odbory Čs. klubu turistů²⁾, který zřizuje

22) Podle organizace z r. 1960 okres bruntálský.

1) Jako byl Schlesischer Sudetengebirgsverein v Německu (s 18 místními organizacemi), Altvatergebirgsverein v Berlíně a Sudetengebirgsverein ve Vídni (Altvater, Festschrift zur 50. Jahrfest des Sudetengebirgsvereines. Frývaldov 1931).

2) V Olomouci r. 1919, v Zábřeze r. 1920, ve Šternberku a Šumperku r. 1921, Frývaldově r. 1927, Bruntále r. 1928 a Rýmařově r. 1929. (Padesát let Klubu československých turistů 1888 — 1938. Praha 1938.)

prvá česká turistická zařízení, a to chatu a lyžařský můstek ve Starém Městě, Alfredovu chatu pod Jelením hřbetem, chatu a lyžařský můstek na Červenohorském sedle a rozhlednu na Senové u Šumperka. Tato zařízení jsou však s výjimkou Červenohorského sedla vůči hlavnímu hřebeni excentricky položena a nepředstavují souvislou síť opěrných bodů české turistiky, ale spíše diasporu, která těžce zápasí o svou existenci. Jeseníky postrádají silné české turistické zázemí, které pro Krkonoše znamenala Praha.

Nástup nacismu v Říši přináší pokles přílivu říšskoněmeckých návštěvníků do Jeseníků. Nacistická okupace pak jejich uzavření vůči českému zázemí. Válka ochromila i domácí cestovní ruch. Řada zařízení byla přes válku zničena nebo zpustla. Po osvobození a novém osídlení celé oblasti nebylo možné navazovat na dřívější tradice, ale bylo nutné klást základy k tradicím novým. Nebylo to snadné, uvědomíme-li si, že zde nebylo dostatečně silné zázemí, neboť obyvatelé nejen Prahy, ale i Olomouce, Brna a Ostravy buď Jeseníky neznali, nebo byly pro ně spojeny s představou Čechům nepřátelských a nepohostinných hor. Noví osídlenci neměli ještě dosti času, necítili se zde ještě jako doma, aby se sami mohli stát základem pro rozvoj cestovního ruchu. Zájem o cestovní ruch v Jeseníkách však každoročně vzrůstal, což je nejlepším předpokladem k vytvoření nové tradice jako významné podmínky rozvoje cestovního ruchu.

Starší tradici než v turistice má oblast v lázeňství. Jsou to především Velké Losiny, které byly již v 16. století známými lázněmi³⁾. Vznik lázní Karlova Studánka lze položit do roku 1780, kdy arcivévoda František Maxmilián, člen řádu německých rytířů, jimž tato území patřila, dal chemicky přezkoušet zdejší vodu a postavit u pramene dřevěnou budovu. Počátky dnešních lázní Jeseníku souvisí s vodoléčebnými procedurami Vincence Priessnitze, zahájenými ve dvacátých letech minulého století. V. Priessnitz učinil za 30 let z neznámé kolonie frývaldovských občanů Gräfenberku světoznámé lázně. Jen o něco málo později vznikly lázně Dolní Lipová, také založená lékařem — samoukem Schrothem. Nejmladší lázně jsou Bludov, vybudované v roce 1929.

Lázně Velké Losiny, Karlova Studánka a Bludov dostaly dnes nové, úzce specializované zaměření a vytvářejí si proto svou novou tradici. Naproti tomu Jeseník a Dolní Lipová navazují na tradici, danou jejich zakladateli.

Rekreační hodnota oblasti vyplývá především z její fyzickogeografické polohy, konfigurace terénu, z vysokého stupně zalesnění a z výskytu léčivých zdrojů. Nejvýznamnější horské celky v oblasti, tj. Hrubý Jeseník a Králický Sněžník jsou po Krkonoších nejvyšším pásmem v českých zemích. Rozloha území, leží-

³⁾ Zřídil je Jan ze Žerotína r. 1552. Jejich popis přináší Tomáš Jordán z KLAUZENBURKU, vynikající lékař 16. století ve spise „Kniha o vodách hojitelných neb teplicích Moravských“. Novodobý přetisk Olomouc 1948.

cího nad 1000 m n. m. je v Jeseníkách a Krkonoších přibližně stejná⁴⁾). Řada horských vrcholů přesahuje 1300 m n. m.⁵⁾ a stává se pro své dominantní postavení a rozhled, který poskytuje, významným turistickým cílem. Již tato okolnost, ovlivňující další faktory, zejména klimatické, dává předpoklad pro rozvoj horské rekreace a zimních sportů.

Klimatické podmínky ovlivňují cestovní ruch především tím, že působí při výběru středisek rekreace a určení optimální doby k pobytu. Z rozboru klimatických dat⁶⁾ docházíme k závěru, že pro letní pobyty jsou Jeseníky výhodné zvláště v jihovýchodních partiích, jako Karlova Studánka a Karlovice, pro chráněnost před zchlazujícím vlivem severozápadních větrů a v některých nižších partiích západně a jižně od hlavního hřebene (Velké Losiny, Kouty, Oskava). V pozdním létě a podzimu je optimální pobyt na Jesenicku, v Rychlebských horách, v okolí Zlatých Hor a na zmíněných lokalitách na Bruntálsku. Pro jarní a předletní rekreaci jsou nejvýhodnější lokality na Šumpersku. Pro výhodné sněhové poměry i kvalitu sněhu se hodí pro zimní sporty nejlépe partie Králického Sněžníka a centrálního pásma. Méně se hodí svažující se polohy na severních svazích Hrubého Jeseníka a Rychlebských hor, kdy teplé přepadavé větry sněhovou pokrývku narušují, nebo dokonce při dlouhotrvajících větrných situacích tohoto druhu docela rozrušují. Nízký Jeseník je méně vhodný k provozování zimních sportů pro poměry terénní a klimatické (značná větrnost působí odváti sněhové pokrývky na mnoha místech).

Druhotně působí klimatické podmínky i na rozmístění turistických zařízení. Zvýšené nebezpečí erosi, zapříčiněné bouřkovými přívaly a lijáky v určitých oblastech vylučuje stavbu chat, lyžařských výtahů, můstků a jiných sportovních a turistických zařízení, případně činí nežádoucí jakékoliv zvýšení turistického provozu. Tím je negativním způsobem ovlivněno rozmístění středisek cestovního ruchu a turistických tras.

Výskyt minerálních vod dal vznik lázním Karlova Studánka, Bludov a Velké Losiny. Naproti tomu lázně Jeseník a Dolní Lipová nevznikly na léčebných pramenech a svůj vznik a rozvoj vděčí svérázným léčebným metodám svých zakladatelů, kteří využili komplexního působení vodoléčebných procedur, spolu s vlivem krajinného prostředí, společenského života, případně i pracovní terapie a diety.

4) Rozloha území	v Krkonoších	v Jeseníkách
nad 100 m n. m.	204 km ²	210 km ²
z toho nad 1200 m	78 km ²	73 km ²

(HÄUFLER V.: Horské oblasti v Československu a jejich využití. Praha 1955.)

⁵⁾ Jsou to zejména Praděd (1490 m), Šerák (1391 m), Keprník (1424 m), Vozka (1377 m), Červená hora (1333 m), Petrova skála (1446 m), Králický Sněžník (1422 m).

⁶⁾ Prováděl je Dr. J. LUNER (Oblastní hvězdárna v Olomouci) jako expertizu pro zřízení Jesenického národního parku. Materiály býv. Krajské plánovací komise rady KNV v Olomouci.

V oblasti byly v minulosti i další lázně jako Mnichov, Ondrášov a Zlaté Hory. Pro jejich obnovení nejsou předpoklady, protože jejich prameny mají menší léčebnou hodnotu a vybavení objektů neodpovídá dnešním požadavkům lázeňské péče. Tyto objekty jsou dnes již využívány pro jiné účely.

Pro cestovní ruch jsou atraktivní jeskyně Jesenického krasu na Pomezí a v Supíkovcích, které patří k nejvýznamnějším přírodním pozoruhodnostem v oblasti⁷⁾.

Pokud se kulturně-historických památek týká, nemůže se naše oblast vyrovnat oblastem, v nichž kulturně poznávací zájem je hlavní náplní cestovního ruchu, jako je tomu na příklad v jižních Čechách, na Náchodsku, ve Spiši apod. Její přitažlivost spočívá a bude spočívat především v přírodních krásách jejích hor. Naproti tomu však vyniká kulturními památkami nad jiné horské oblasti.

V oblasti jsou tři zámky první kategorie⁸⁾, a to Velké Losiny, Bruntál a Loučná, a 17 dalších zámků a zřícenin hradů. Památkově nejvýznamnějším z objektů první kategorie je renesanční žerotínský zámek ve Velkých Losinách⁹⁾. Zámek v Bruntále, původně sídlo řádu německých rytířů, byl po přechodném přidělení jiným účelům zpřístupněn a bylo zde umístěno okresní vlastivědné muzeum. S uvolněním zámku v Loučné n. Desnou, který je ve špatném stavu, se zatím nepočítá¹⁰⁾. Naproti tomu velmi vyhledávaným cílem návštěvníků je zámek Jánský vrch u Javorníka¹¹⁾. Z ostatních památek mohou sloužit jako zajímavý turistický cíl zříceniny hradu Sovince, vyhořelého při osvobození v r. 1945. Dalších 14 zámků a zřícenin má význam podružnější.

Památková hodnota měst v oblasti (s výjimkou Vidnavy a Javorníka) není nijak významná. Proto jejich důležitost jako středisek cestovního ruchu vyplývá

7) Jeskyně na Pomezí byly objeveny v r. 1936. Přístupny jsou od r. 1949. Vyznačují se neobvyklou výzdobou krápníkovou, vzniklou působením vody v bílých mramorech. Jeskyně v Supíkovcích byly známy již v 15. století. V jejich chodbách jsou staré, historicky cenné nápisy. Jsou přístupny od r. 1884.

(STRNAD V.: Jeskyně na Pomezí, Praha 1951, PANOŠ V.: Jeskyně Severomoravského krasu, Praha 1955.)

8) Podle kategorizace, platné v době psaní práce. První kategorie zahrnovala hrady a zámky ve správě Státní kulturní komise. Šlo o nejvýznamnější objekty, přístupné veřejnosti.

9) V roce 1956 jej navštívilo 10.150 osob (podle evidence odboru kultury býv. KNV v Olomouci). V zájmu lepšího využití zámku a zvýšení návštěvnosti dostanou zámecké expozice nové, speciální zaměření. Bude to především období protireformace (čarodějnické procesy), s nímž je jméno losinského zámku neblaze spojeno. Znovu by měla být rovněž přezkoušena možnost obnovit zde papírenské muzeum. Po několika letech byla v zámku instalována sbírka soukromého sběratele, která se po doplnění měla stát odborným papírenským muzeem. K realizaci však nedošlo. Je to škoda, protože Velké Losiny mají starou a slavnou tradici v papírenství (viz kap. o průmyslu). Muzeum spolu se sbírkami losinského zámku by se mohlo stát ještě vyhledávanějším cílem návštěvníků.

10) Býv. Krajská koordinační komise pro cestovní ruch a turistiku v Olomouci navrhovala jeho přebudování na luxusní cizinecký hotel.

11) Zámek nebyl ve sledovaném období zařazen do zámků první kategorie, poněvadž nebyl majetkem státu, ale arcibiskupa vratislavského. V r. 1959 přešel do správy Krajského vlastivědného střediska v Olomouci. Svou uměleckou hodnotou se však jmenovaným objektům první kategorie plně vyrovná a svou návštěvností je předčí.

spíše z jejich funkce správních, kulturních a hospodářských středisek, případně, jako je tomu u Jeseníka nebo Zlatých Hor z jejich funkce rekreační.

Poloha severní Moravy a severozápadního Slezska je z hlediska cestovního ruchu příznivá. Oblast leží v centru státu, v blízkosti československé železniční magistrály západ — východ, která v délce 55 km vede nedaleko její hranice. Vůči Olomouci a Brnu, které doposud byly hlavními středisky zájmu o cestovní ruch v Jeseníkách, jsou tyto nejbližší oblasti rekreace, turistiky a zimních sportů prvořadého významu vůbec¹²⁾. Pokud jde o Prahu, je časová dostupnost Jeseníků při použití rychlíku přibližně stejná jako u Krkonoš¹³⁾. Lze očekávat, že zájem Prahy o rekreaci v Jeseníkách bude perspektivně vzrůstat, poněvadž její tradiční rekreační oblast Krkonoše bude brzy tak vysoce frekventovaná, že další kvantitativní rozšiřování cestovního ruchu by zde šlo nutně na úkor kvality.

Ostrava má naproti tomu na Jeseníky poměrně malý spád. Je to dáno především tím, že Ostravsko si buduje své vlastní rekreační území v Beskydách a dále tím, že se zde již projevuje velká přitažlivost Slovenských hor, zejména Malé Fatry.

Vnitrooblastní cestovní ruch po válce značně poklesl a zdaleka nevyčerpával možnosti oblasti. V dalších letech jevil stále vzrůstající tendenci v té míře, jak u nových osídlenců byl vyvolán zájem o krásy blízkého okolí. Současně se stabilizací osídlení pohraničních měst vznikla i nová turistická tradice.

Jako značná nevýhoda se projevuje to, že se oblast na severu dotýká státní hranice. Dokud nebudou upraveny po stránce cestovního ruchu a turistiky styky s Polskem¹⁴⁾, je oblast izolována od tradičního centra cestování do Jeseníků, tj. Wrocławu a polského Slezska vůbec. Dá se předpokládat, že po úpravě tohoto styku se naopak zmíněná nevýhoda polohy změní v klad.

Vybavení oblasti pro poskytování služeb cestovního ruchu je stále nedostatečné. Týká se to především ubytovací kapacity pohostinských podniků. V celé oblasti podle stavu k 31. 12. 1956 sloužilo volnému cestovnímu ruchu celkem 2.708 lůžek. Z tohoto počtu připadá na horské chaty jen 421 lůžek v pokojích a 199

¹²⁾ Podle odhadu cestovní kanceláře Turista v Olomouci navštívilo v r. 1957 jen z těchto dvou míst Jeseníky v sezónních špičkách za jednu neděli na 4000 osob, z ostatních míst cca 500 osob.

¹³⁾ Podle jízdního řádu z léta 1957 činila časová difference asi 45 minut ve prospěch Krkonoš. Tato difference je způsobena čekací dobou v Šumperku. V současné době je zkrácena po zrychlení dopravy elektrifikací hlavní trati. Naproti tomu při použití motorového vozidla je cestovní doba z Prahy do Kout ve srovnání s cestovní dobou do Špindlerova mlýna mnohem delší.

¹⁴⁾ Zlepšení nepřinesla ani nová turistická konvence s Polskem, platná od r. 1961, poněvadž se nevztahuje na Jeseníky. Polská rekreační oblast u Otmuchowského jezera, těsně sousedící s podoblastí našich Rychlebských hor, je přístupna z ČSSR jen přechodem od Náchoda.

v noclehárnách¹⁵⁾. Srovnáme-li toto číslo s předválečným stavem zjišťujeme, že v r. 1937 činila lůžková kapacita oblasti 5673 lůžek ve veřejných ubytovacích podnicích¹⁶⁾. To znamená, že zde došlo ke snížení kapacity o více než polovinu (53 %).

Vedle ubytovacích podniků bylo v r. 1937 oficiálně hlášeno dalších 4510 lůžek v soukromí. Dnes tento způsob ubytování podstatně poklesl a zcela se vymkl úřední evidenci. Důsledkem toho je, že národní výbory i orgány cestovního ruchu jsou na jejich provoz, kvalitu a ceny bez vlivu.

Dále nejsou ve srovnávaných počtech lůžek uvedena lůžka v lázních, kterých bylo v r. 1937 hlášeno 2457. I tato lůžka sloužila dříve z větší části volnému cestovnímu ruchu, poněvadž do lázní vedle léčících se pacientů přijížděla řada hostů jen na zotavenou. V lázních však došlo ve srovnání s předválečnou dobou nejen k poklesu lůžkové kapacity o 993 lůžek (stav k 1. 1. 1957 činí 1444 lůžek¹⁷⁾), ale současně i ke kvalitativní změně. Lázně jsou považovány ne již za zařízení, sloužící volnému cestovnímu ruchu, ale zvláštní léčebné péči. Jen malá část kapacity některých lázní, mezi nimi i Jeseníka je rezervována soukromým pacientům.

Pokles lůžkové kapacity nastal jako důsledek struktrálních změn v této oblasti po druhé světové válce (viz kapitola o obyvatelstvu). Menší hustota osídlení po válce se projevila i snížením potřeby pohostinských zařízení, pokud poskytovala

15) K uvedenému datu bylo zde v provozu jen 9 turistických chat. Jsou to:

Název chaty	Obec	Počet lůžek	
		v pokojích	v noclehárnách
Alfredova chata	Žďárský potok	32	36
Barborka	Malá Morávka	108	—
Švýčárna	Kouty n. Desnou	45	28
Červenohorské sedlo	Kouty n. Desnou	51	81
Šerák	Adolfovice	69	35
Ramzovské sedlo	Horní Lipová	25	—
Smrčnick	Dolní Lipová	10	—
Paprsek	Staré Město	36	19
Králický Sněžník	Velká Morava	45	—
		421	199

(Podle evidence podnikových ředitelství Restaurací a jídelen v Šumperku a ve Šternberku.)

Dodatečně nastaly tyto změny: Alfredova chata v r. 1962 vyhořela a chata Smrčnick byla vyřazena z volného cestovního ruchu. Naopak byly zařazeny do volného cestovního ruchu Kursovní chata pod Pradědem a chata na Vřesové Studánce.

16) Z materiálů býv. Krajské koordinační komise pro cestovní ruch a turistiku v Olomouci. Týká se všech údajů o cestovním ruchu v této kapitole, pokud není uveden jiný pramen.

17) Z toho Karlova Studánka 360 lůžek, Jeseník 562, Dolní Lipová 205, Velké Losiny 210 a Bludov 107 lůžek.

(Podle evidence Hlavní správy čs. státních lázní v Praze.)

služby místnímu obyvatelstvu. Dalším důvodem bylo uzavření řady drobných provozoven s malou lůžkovou kapacitou, jejichž udržování není pro národní a družstevní podniky rentabilní. V úvahu je nutno vzít dále tu skutečnost, že část bývalé lůžkové kapacity (517 lůžek) a to většinou právě v největších a nejlépe vybavených podnicích byla vyražena z volného cestovního ruchu pro účely rekreace ROH¹⁸⁾. Nelze tedy mluvit o odnětí cestovnímu ruchu vůbec. Také závodní rekreace zabrala některé podniky, ale o kapacitě a počtu závodních zotavoven a rekreačních středisek chybí zatím evidence. Lze však předpokládat, že to bude nejméně dalších 500 lůžek. A konečně některé objekty byly delimitovány pro jiné účely než pro cestovní ruch.

Procento využití kapacity ubytovacích zařízení nebylo ve sledovaném údobí příznivé. V r. 1956 činilo v jednotlivých čtvrtletích:

v I. čtvrtletí	43,2 %
ve II. „	26,6 %
ve III. „	36,1 %
ve IV. „	20,2 %.

Toto procento využití je zdánlivě velmi nízké. V celoročním průměru to znamená využití na 29 %. Srovnáme-li je však s využitím lůžkové kapacity v nejvýznamnější horské rekreační oblasti v českých zemích s Krkonošemi, zjišťujeme, že v celoročním průměru není rozdíl veliký. U Krkonoš činí využití lůžek 31 %. V jednotlivých čtvrtletích je ovšem obsazení lůžek značně odlišné:

v I. čtvrtletí	61,2 %
ve II. „	18,2 %
ve III. „	32,8 %
ve IV. „	13,4 % ¹⁹⁾ .

Zatím co Krkonoše se nám jeví jako převážně zimní rekreační oblast, je u Jeseníků maximum obsazení v létě. Celkem je v Jeseníkách obsazení objektů v průběhu roku rovnoměrnější, neboť rozdíl mezi maximum a minimum v obsazení je jen 14,2 %, zatím co u Krkonoš činí 47,8 %.

¹⁸⁾ Jde o tyto zotavovny:

Červenohorské sedlo	100 lůžek
Kouty n. Desnou	78 „
Zlaté Hory	65 „
Ramzová	35 „
Karlovice	194 „
Filipovice	45 „
celkem	517 lůžek

¹⁹⁾ Podle materiálů býv. Krajské koordinační komise pro turistiku a cestovní ruch v Hradci Králové. Platí proto jen pro větší část Krkonoš, která náležela do býv. Hradeckého kraje. Západní část, náležející býv. Libereckému kraji, zde podchycena není.

Při zkoumání příčin malého obsazení objektů cestovního ruchu, zejména horských chat, je nutno vzít v úvahu řadu činitelů. Je to především sezónnost, která vždy způsobuje nižší celoroční průměr využití. To vynikne i ve srovnání s dobou předválečnou, kdy procento využití lůžek v oblasti (včetně lázní a soukromého ubytování) činilo v r. 1937 v celoročním průměru jen 15,9 % což je, i když vezmeme v úvahu vysokou sezónnost (zejména u soukromého ubytování), méně než je využití dnešní. Také srovnání s cizinou nevyznívá pro naši oblast tak zcela nepříznivě. V Rakousku bylo r. 1954 využití lůžek volného cestovního ruchu 33,3 %, a ve Švýcarsku v r. 1953 na 32,3 %²⁰⁾. Vzhledem k tomu, že jde o země s vysokou intenzitou cestovního ruchu, můžeme usuzovat, že 30 % je asi evropský standard využití objektů cestovního ruchu.

V konkrétním případě Jeseníků však nelze zjištěný stav pokládat za uspokojivý, i kdyby odpovídal tomuto průměru. Rozborem obsazení jednotlivých objektů se ukazuje, že jsou vážné disproporce v obsazení i uspokojování zájmu o ubytování v jednotlivých objektech. Zatím co není možné uspokojit zájem o ubytování mnohdy i mimo údobí špičkové sezóny v chatách centrálního pásma a v určitých východiscích, jsou naproti tomu některé objekty i v době hlavní sezóny nevyužity. Důvodů je několik:

Především je to špatné vybavení a neuspokojivý stav podniků a mnohdy i nevalná úroveň poskytovaných služeb. Dalším důvodem pro snížení návštěvnosti je narušení souvislé sítě chat. Pro horskou turistiku a zejména turistiku lyžařskou je důležité, aby na turistické trase byl dostatek chat, umožňujících občerstvení nebo v případě nepohody přerušování cesty, a konečně při obsazení jedné chaty možnost přenocování v chatě sousední. Skutečnost, že delimitace vyřadila určité objekty z provozu pro cestovní ruch, projevila se nepříznivě na obsazení dalších chat. Nejmarkantnější je případ chaty na Králickém Sněžníku, která po vyčlenění chaty ve Stříbrnicích a přechodně i chaty Paprsku a úpadku služeb ve Starém Městě se stala velmi odlehlou a tím také málo vyhledávanou. Tento nepříznivý vliv je ještě posílen zhoršujícím se stavem chaty a špatnou úrovní služeb. Také návštěvnost Alfredovy chaty byla vedle již uvedených důvodů nepříznivě ovlivňována zánikem chaty na Skřítku. Proto znovuotevření některých chat nebo jejich znovuvýstavba (v případě Skřítku) by příznivě ovlivnila i návštěvnost chat ostatních²¹⁾.

V neposlední řadě snižuje návštěvnost chat nedostatek dopravních spojů z východišť na hřeben. Zatím co v jiných horách (Krkonoše, Beskydy, Slovensko) se budují lanové dráhy, v Jeseníkách se o vybudování lanovky marně usilovalo již od roku 1926. To má za následek, že návštěvníci, zvyklí na pohodlnou dopravu na

²⁰⁾ Propočteno podle údajů ze Zprávy Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport o otázkách a stavu cestovního ruchu v ČSR, Praha 1956.

²¹⁾ Další příčinou nedostatečného obsazování chat jsou závady v zadávání lůžek, které se provádělo centrálně.

hřebeny, opomíjejí zejména odlehlejší chaty, např. Švýcarsnu, která dnes patří k chatám nejvzdálenějším od dopravních prostředků vůbec. Je nepochybné, že vybudování lanovky z Kout na Malý Děd²²⁾ přispěje podstatně k oživení cestovního ruchu právě na této chatě.

Navštívenost Jeseníků utrpěla také odpadnutím cizineckého ruchu, tj. návštěv zahraničních hostů. Cizinecký ruch v Jeseníkách představoval ještě v r. 1935 (tj. po nástupu Hitlerovy moci v Německu, která značně omezila cesty říšských Němců do zahraničí) celou jednu šestinu návštěvníků. Zvláště silný byl cizinecký ruch v Karlově Studánce, Jeseníku a Zlatých Horách. Šlo především o turisty a lázeňské hosty ze sousedního pruského Slezska. Po druhé světové válce cizinecký ruch v Jeseníkách odpadl úplně. Jedním z předpokladů jeho oživení by bylo uvolnění pohraničního cestovního ruchu s Polskem (viz pozn. č. 14)). V určité míře se může projevit zvýšení cizineckého ruchu i vlivem lázní Jeseníku a Dolní Lipové.

I když procento využití objektů v jejich průměru není příznivé, nijak to nevylučuje nutnost rozšíření kapacity v určitých místech, kde jsou pro to zvláštní důvody. Je to zejména

- a) tam, kde dosavadní kapacita nestačí uspokojit poptávku (např. Jeseník, Karlova Studánka, oblast Praděda),
- b) tam, kde došlo nevhodnými delimitacemi nebo z jiných důvodů k rozrušení sítě, což ohrozilo návštěvnost ve zbývajících místech, např. Stříbrnice, Skřítek (zde chata za války vyhořela), Podlesí,
- c) v nových oblastech cestovního ruchu (Rychlebské hory),
- d) v místech, kde si rozšíření vyžádá nová situace (např. Kouty n. Desnou a Švýcarsna v důsledku výstavby lanovky, Zlaté Hory pro zvýšený příliv návštěvníků v souvislosti se zahájením těžby rud).

Průzkumem objektů, odňatých volnému cestovnímu ruchu jsme zjistili, že by bylo možné navrácením 14 objektů původnímu účelu získat 1200 lůžek²³⁾ bez nároků na investiční výstavbu²⁴⁾.

Z forem cestovního ruchu převládají v oblasti pobyty lázeňské, pobyty rekreační letní i zimní, turistika a lyžařské zájezdy. Převažující forma cestovního ruchu není ovšem v celé oblasti stejná.

V prostoru Jeseník—Dolní Lipová převládají pobyty lázeňské a rekreační.

Území Zlaté Hory—Revíz je specializováno na výběrovou rekreaci ROH a na dětskou zotavnou péči²⁵⁾.

Rychlebské hory představují oblast pro cestovní ruch dosud nevybudovanou, jejíž rozvojové možnosti úzce souvisí s perspektivami turistického ruchu polsko-

²²⁾ Bylo plánováno na r. 1960.

²³⁾ ŠPRINCOVÁ S.: Předpoklady cestovního ruchu v oblasti Jeseníků. Praha 1958.

²⁴⁾ Nová výstavba byla aktuální zejména na Skřítku, kde by šlo o obnovení za války zničené chaty.

²⁵⁾ Byla umístěna v objektech bývalých lázní ve Zlatých Horách.

československého (viz pozn. č. 14)). V posledních letech se zde rozvíjí pionýrská rekreace (Javorník, Račí údolí, Vidnava, Travná).

Centrální pásmo Hrubého Jeseníka je turistickou osou celé oblasti s horským lyžařským střediskem v prostoru Praděda.

Území východně od centrálního pásma s lázněmi Karlovou Studánkou, střediskem výběrové rekreace ROH Karlovicemi a lyžařskými středisky Malou Morávkou a Karlovem zahrnuje všechny formy rekreace, neboť jde současně o významné východisko pro turistiku do Hrubého Jeseníka.

Prostor jižně od hlavního hřebene je tradiční oblastí rodinné rekreace (Oskava, Třemešek, Bedřichov), využívající i v minulosti převážně ubytování v soukromí.

Místa, ležící západně od hlavního hřebene jsou významnými turistickými východisky (zejména Kouty n. Desnou a Branná). V jejich okolí převládá turistika a pobytové formy rekreace, přičemž určitá střediska jsou výrazným způsobem specializována. Tak Sobotín na zotavnou péči o děti²⁶⁾, Velké Losiny na lázeňskou rehabilitaci po dětské obrně, Petříkov jako středisko lyžařského sportu.

Staroměstsko je územím turistiky a zimních sportů, s předpoklady pro vybudování zimního sportovního střediska ve Starém Městě a ve Stříbrnicích, a s horským střediskem na Králickém Sněžníku.

Podle těchto rozdílů, jakož i podle předpokladů dalšího rozvoje můžeme z hlediska cestovního ruchu rozdělit severní Moravu a severozápadní Slezsko na tyto podoblasti²⁷⁾: (Obr. č. 54.)

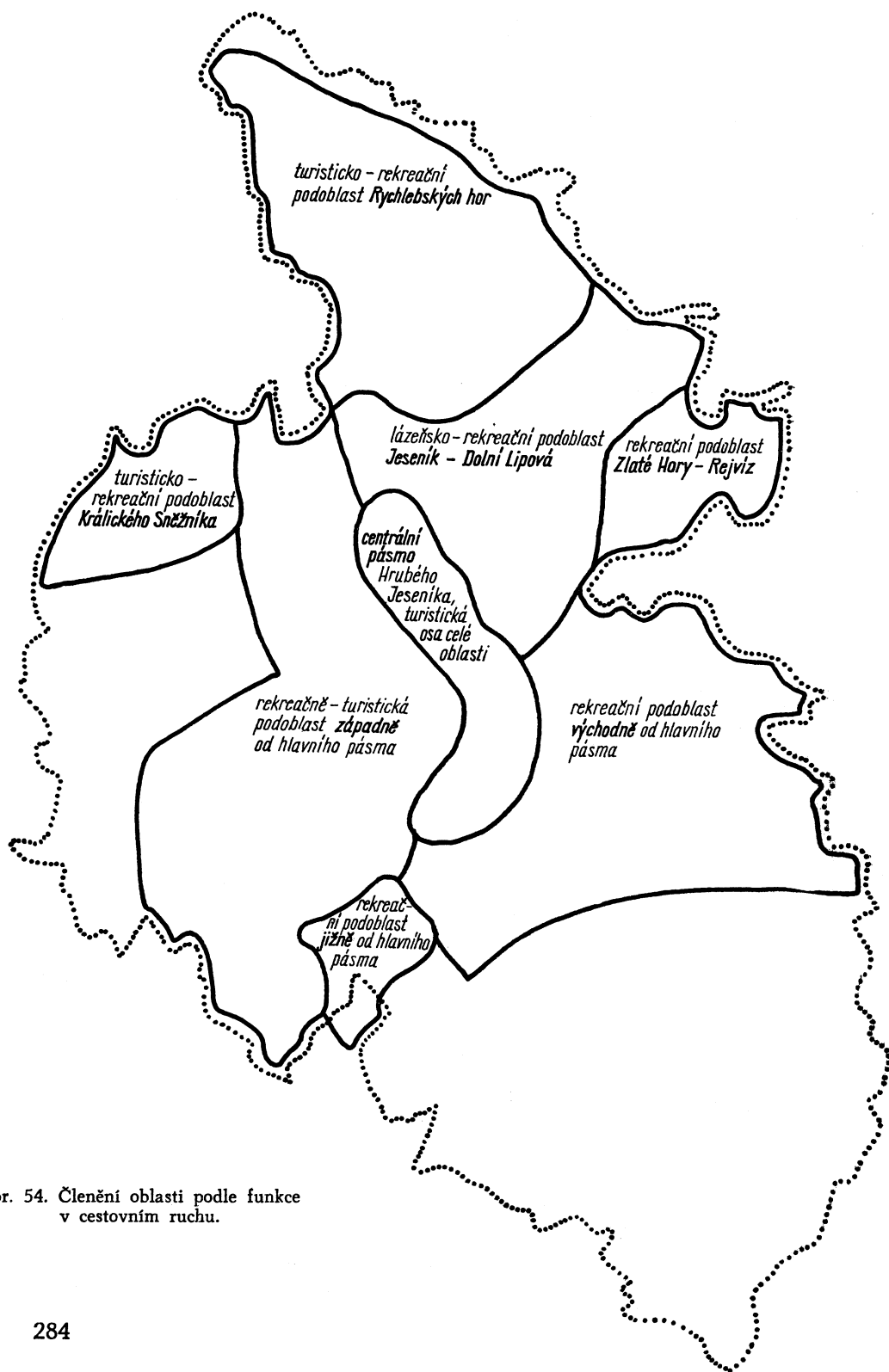
1. Lázeňsko-rekreační podoblast Jeseník—Dolní Lipová.
2. Rekreační podoblast Zlaté Hory—Rejvíz.
3. Turisticko-rekreační podoblast Rychlebských hor.
4. Centrální pásmo Hrubého Jeseníka, jako turistickou osu celé oblasti, severní Moravy a severozápadního Slezska.
5. Rekreačně — turistickou podoblast západně od hlavního pásma.
6. Rekreační podoblast jižně od hlavního pásma.
7. Rekreačně turistickou podoblast západně od hlavního pásma.
8. Turisticko-lyžařskou podoblast Králického Sněžníka.

Z těchto podoblastí by měly být přednostně vybavovány zařízeními cestovního ruchu především lázeňsko-rekreační podoblast Jeseník—Dolní Lipová a centrální hřeben Hrubého Jeseníka. Rozšíření kapacity ubytovacích podniků a příslušné rozšíření služeb cestovního ruchu by umožnilo zvýšení počtu pracovníků v těchto zařízeních²⁸⁾ a mimoto by se projevil i zvýšením nároků na počet pracovníků ve službách pro obyvatelstvo.

²⁶⁾ Dnes jsou zde objekty býv. zotavné péče o děti využity pro jiné školské účely. Naproti tomu je budována řada středisek pionýrské rekreace v jiných místech (např. Rapotín, Vel. Losiny).

²⁷⁾ Viz pozn. č. 23).

²⁸⁾ Podle propočtu býv. Krajské koordinační komise pro turistiku a cestovní ruch v Olomouci cca o 300.

Obr. 54. Členění oblasti podle funkce v cestovním ruchu.

Rozvoj cestovního ruchu může v mnohých případech přijít do kolize s rozvojem jiných odvětví národního hospodářství v oblasti a je nutno případ od případu posoudit, která složka musí v zájmu komplexního rozvoje oblasti, respektive celého národního hospodářství ustoupit. Je samozřejmé, že těžba rud při svém základním významu pro národní hospodářství a při tom při své místní vázanosti se bude rozvíjet i za cenu podstatného omezení nebo dokonce likvidace cestovního ruchu v určitých prostorách (na příklad na Příčné hoře). Lesní výroba, ochrana lesa a přírody a s nimi související opatření protierosní a vodohospodářská si vyžadují na mnohých místech omezení cestovního ruchu. Naproti tomu jinde bude nutné, aby naopak lesní výroba přizpůsobila způsob a rozsah těžby ohledům na cestovní ruch a především lázeňství. Dřevařská výroba a zejména výroba papírenská, znečišťující v nežádoucí míře vodní toky musí brát při plánování dalšího rozvoje a rozmístění ohled na zájmy cestovního ruchu²⁹⁾. To platí i o ostatním průmyslu. Zemědělská výroba a její rozvoj se dotýká cestovního ruchu jen ojedinele.

Otázka zajištění dalšího rozvoje cestovního ruchu v naší oblasti je jedním z důležitých problémů její ekonomiky. Vynikající přírodní předpoklady a současně omezené předpoklady pro rozvoj jiných hospodářských odvětví musí nutně vést k tomu, aby rozvoj cestovního ruchu zde byla věnována mimořádná pozornost.

Vzhledem k tomu, že centrální pásmo Hrubého Jeseníka je z hlediska cestovního ruchu jednou z nejatraktivnějších částí oblasti a cílovou oblastí z výchozíse z Jesenicka, Šumperska, Bruntálska i Rýmařovska, projevuje se jeho vliv na úseku cestovního ruchu odlišným způsobem. Zatím co v řadě odvětví, zejména v dopravě je hřeben Hrubého Jeseníka činitelem desintegrujícím, je z hlediska cestovního ruchu naopak výrazným činitelem jednotícím, přispívajícím rozhodujícím způsobem k tomu, že prakticky celá oblast severní Moravy a Severozápadního Slezska je jeho zázemím.

Závěry:

Z provedené charakteristiky severní Moravy a severozápadního Slezska vyplývají tyto hlavní závěry:

1. Hospodářství zatím nevyužívá, s výjimkou lnářství, v dostatečné míře zde existujících přírodních a ekonomických podmínek k vytvoření opravdu výrazné specializace. Platí to zejména o těžbě rud, těžbě a zpracování stavebních hmot, o chovu skotu a o cestovním ruchu.

²⁹⁾ Jistě by bylo nevhodné povolit umístění nové papírny na řece Bělé nad Jeseníkem, což by způsobilo silné znečištění vody v lázeňském a rekreačním středisku.

2. Nevytvořily se zde zatím odpovídající proporce mezi odvětvími, značnými stávající nebo perspektivní specializací a mezi odvětvími je zajišťujícími (na příklad mezi potřebami chovu skotu a živočišné výroby vůbec a krmivovou základnou, mezi kapacitou tírén a produkcí lnu atp.).

3. Existují zde určité jevy, jejichž důsledky se projeví v procesu vytváření územně výrobního komplexu jako činitelé desintegrující. Je to např. konfigurace terénu, ovlivňující dopravní síť apod.

Nedostí rozvinutá specializace, disproporce v komplexnosti a desintegrující vliv nejednotnosti dopravní sítě vedou nás k závěru, že **areál zkoumaného území** předběžně vymezený na počátku této práce (viz kapitola o vymezení oblasti) **nepředstavuje územně výrobní komplex a není tudíž samostatnou oblastí podle kritérií hospodářské geografie**. K tomuto závěru jsme oprávněni, i když vezmeme v úvahu, že je zde reálná perspektiva vytvoření obojího (tj. specializace i komplexnosti), a to proto, že zkoumaná oblast nespĺňuje ani třetí základní předpoklad, jímž je existence nesporného střediska¹). Největší a nejvýznamnější místo, Šumperk, soustřeďuje sice řadu služeb širšího než okresního významu, jeho excentrická poloha na jihozápadě a poměrně špatné spojení s východní částí oblasti (Bruntálsko a Rýmařovsko) však způsobuje, že se v této části nemůže jeho středisková funkce dostatečně prosadit proti vlivu středisek vyššího řádu²).

Není-li severní Morava a severozápadní Slezsko samostatným územně výrobním komplexem, je naproti tomu nesporně oblastí, spojenou společnou problematikou, kterou je také nutné komplexně v jejím rámci řešit. Hlavními společnými problémy jsou především:

a) **Problém dosídlení.** Z rozboru vývoje obyvatelstva severní Moravy a severozápadního Slezska v minulosti vyplynulo, že stupeň jejího osídlení byl dán stavem a rozvojem zdejšího průmyslu. Při posuzování, do jaké míry i její další perspektivy závisí na rozvoji průmyslu musíme vyjít ze zkoumání rozvojových možností jednotlivých odvětví. Zjistili jsme, že v oblasti jsou předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. Zajištění předpokládaného rozvoje průmyslu a vyrovnaní počtu pracovníků v zemědělství a lesnictví na výši, předpokládanou teoreticky stanovenými normami a při vyčíslení potřeby pracovníků v zařízeních placených i neplacených služeb podle norem vybavenosti se ukazuje, že by při-

¹) Teorie socialistické rajónizace při vymežování rajónů přihlíží nejen ke stavu přítomnému, ale i k perspektívám. Je-li však vznik všech základních předpokladů závislý na perspektívách dalšího vývoje, nestačí to k závěru o existenci ekonomické oblasti.

²) Při podkladovém průzkumu, prováděném v roce 1951 býv. Ústavem pro plánování Palackého university v Olomouci za účelem stanovení území společných zájmů, bylo zjištěno, že obyvatelstvo Bruntálska a Rýmařovska používá v naprosté většině případů (na 90 %) služeb nadokresního významu (hospodářských, kulturních i zdravotních) v Olomouci.

V části bruntálského okresu se projevuje v tomto směru ještě vliv Opavy, a po územní reorganizaci v roce 1960 ve vzrůstajícím měřítku i vliv Ostravy jako krajského města.

růstek nových pracovních příležitostí za předpokladu splnění shora uvedených skutečností mohl v nejbližších sedmi letech činit asi 11.300 pracovníků³⁾.

Teoretický přírůstek osob v produktivním věku ve stejné době (do r. 1965) má činit cca 25.000 osob⁴⁾.

Z bilance vyplývá, že oblast může zaměstnat za předpokladu uskutečnění shora uvedených výhledů 45 % svého teoretického přírůstku obyvatel v produktivním věku do r. 1965, a naopak, že potřeba pracovníků, vyplývající z této bilance může být kryta vlastními zdroji. Na celkovém předpokládaném přírůstku pracovních sil podílí se průmyslová odvětví 4.200 osobami (viz pozn. ³⁾), tj. necelou polovinou. Při hodnocení této skutečnosti nutno však vzít v úvahu, že zvýšení počtu pracovních příležitostí v odvětví zemědělství a lesnictví je vyrovnáním na teoretické normy a že je nejisté, do jaké míry naše hospodářství v uvažovaném období toto vyrovnání skutečně provede. Proto i v dalším vývoji závisí rozvoj počtu obyvatel na rozšíření pracovních příležitostí v průmyslu. Z rozboru dále vyplývá, že rozvoj odvětví, vázaných na místní surovinu a rozšiřování stávajících závodů ostatních odvětví podle dosavadního výhledu nemůže zdaleka odčerpat zdejší přírůstky obyvatelstva v produktivním věku. To znamená, že další rozšíření pracovních příležitostí může jít jen cestou další industrializace. Od ní závisí, do jaké míry najde další část přírůstku obyvatelstva v oblasti pracovních příležitostí, nebo do jaké míry bude odcházet jinam.

S problémem dosídlení souvisí i jeho rozmístění. Mělo by směřovat především do střediskových obcí v zájmu jejich dostatečného dimenzování a vybavení, úměrného jejich funkci (viz kap. Sídla). Činí-li teoretická potřeba zvýšení počtu obyvatel u středisek obvodních 1.700 a u újezdních 1.100 (viz kapitola Sídla), jeví se při uvažovaném přírůstku obyvatel reálná možnost těchto zvýšení dosáhnout. Předpokladem je, že se zásada proporcionálního dimenzování jednotlivých středisek stane vedoucí směrnicí při dosídlování i rozmísťování bytové výstavby.

³⁾ Podlé výhledových plánů příslušných ministerstev se jeví tento perspektivní vzrůst pracovních příležitostí do r. 1965:

zahájení těžby rud	1.500 osob
rozšíření těžby a zpracování stavebních hmot	500 „
vyrovnání počtu pracovníků v zemědělství na normy VÚZE	3.700 „
vyrovnání počtu pracovníků v lesnictví na normy VÚZE	300 „
rozšíření stávajícího průmyslu	2.200 „
rozšíření počtu pracovníků v zařízeních cestovního ruchu	300 „
Celkem	8.500 „
K tomu je podle zkušeností (propočty Stavoprojektu Olomouc na základě norem vybavenosti, vypracovaných studijním oddělením Stavoprojektu a konfrontováno i se sovětskými normami, uveřejněnými v interních materiálech Stavoprojektu) nutno připočítat třetinu pracovníků ve službách, v místním hospodářství, v kultuře, zdravotnictví, obchodě a státních orgánech	
	2.800 „

Úhrnem 11.300 osob

⁴⁾ Rozumí se ve věku 15—59 let. Propočteno podle pojišťovacích tabulek — viz kapitola o obyvatelstvu.

b) **Problémy zemědělské výroby.** Vyplývají především z nízkých hektarových výnosů a z nedostatečné krmivové základny pro živočišnou výrobu, zejména pro chov skotu. Společným jmenovatelem k řešení těchto problémů je především zlepšení agro- a zootechniky a kvality zemědělské práce vůbec. Celá zemědělská výroba musí být přizpůsobena potřebám odvětví, majícího vytvořit specializační oblasti, tj. plemennému chovu skotu.

c) **Problém zvýšení produkce lnu.** I tento problém je hlavně otázkou hektarových výnosů a teprve v další perspektivě i rozšíření ploch lnu, a to jednak v těch částech oblasti, kde nedosahuje norem, stanovených rajónizací, jednak vytvářením specializovaných lnářských hospodářství, zejména v optimálních oblastech v blízkosti tírén.

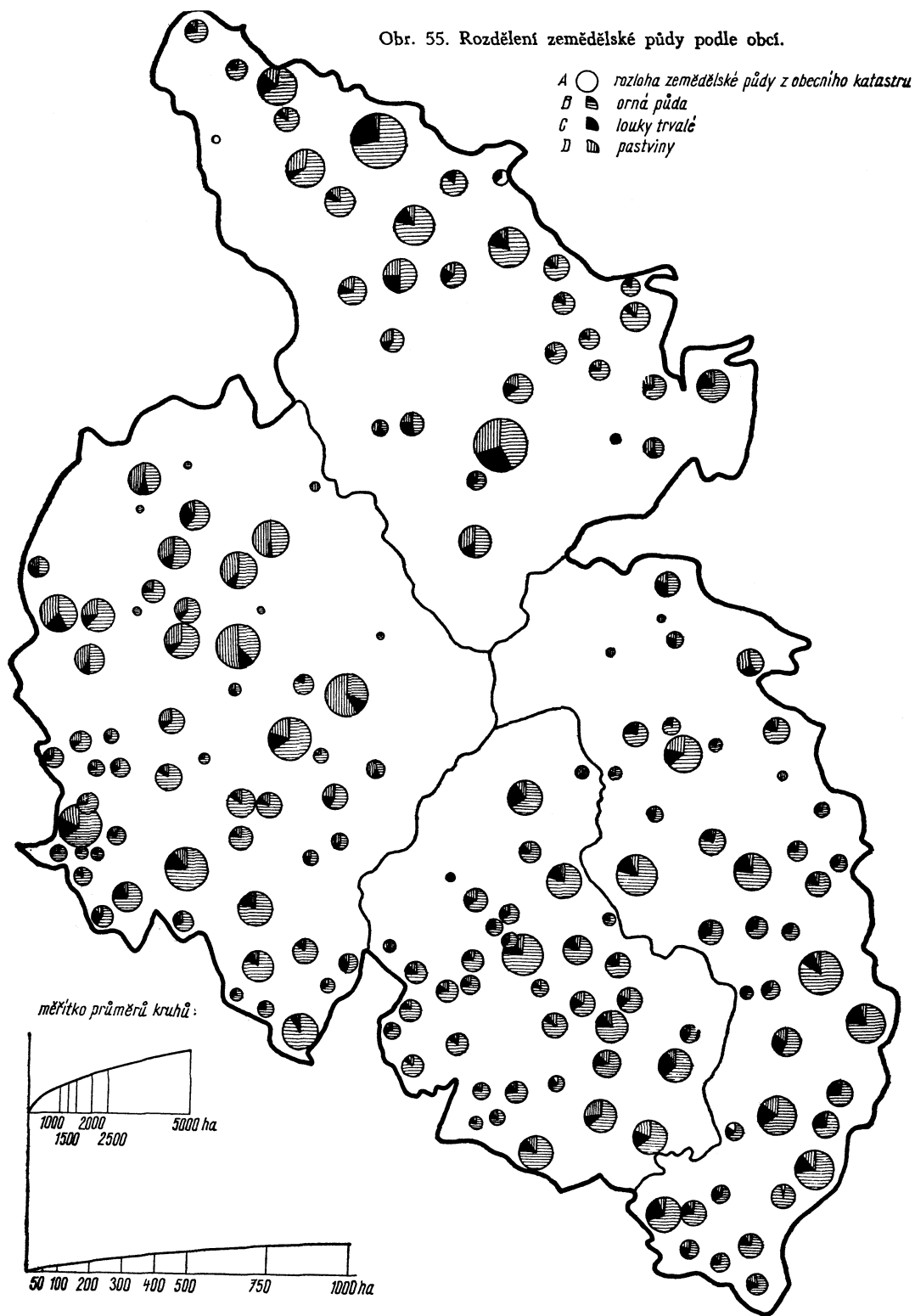
d) **Problémy lesnické.** Zde jde především o snížení nadměrných těžeb, o zajištění postupné výměny porostní skladby lesů, o zabezpečení ochranné a vodo- hospodářské funkce lesů a prohloubení protierosních opatření.

e) **Problémy cestovního ruchu.** Tyto problémy vyplývají z nedostatku ubytovacích zařízení, dále z nedostatku rychlé dopravy na centrální hřeben a z nedostatku tradic cestovního ruchu u místního obyvatelstva. Jejich řešení je otázkou komplexního plánování rozvoje cestovního ruchu ve všech formách v rámci celé oblasti.

Z uvedeného je patrné, že hospodářská pomoc a dosídlení této pohraniční oblasti nemůže být redukováno na otázku úpravy domků, jejich obydlení a poskytnutí výhod dosídlencům, ale že je nutné zde pro růst obyvatelstva vytvářet ekonomické podmínky, a to plným využíváním všech přirozených předpokladů oblasti a dále vyvažováním nedostatků těchto přirozených předpokladů tím, že budou rozvíjena odvětví na nich nezávislá.

Hospodářskogeografický přínos k řešení rozvoje oblasti je v rozmístění zá- měrů národního hospodářství, resp. ve vymezení příslušných oblastí rozmístění. Není-li severní Morava a severozápadní Slezsko samostatným rajónem uvnitř kraje, jako oblasti hierarchicky vyšší, je nutné uvažovat toto rozmístění v rámci okresů, které se v procesu výstavby socialismu stávají jednotkami hospodářskými a tím také hospodářskogeografickými. Jednotlivé prvky, zakládající specializaci oblasti, jsou uvnitř okresů různě rozloženy, čímž ovlivňují jejich hospodářskou skladbu, jakož i hustotu a ráz jejich osídlení. Spolu s existencí obvodních středisek nám dokazují, že okres sám není základní složkou hierarchie oblasti, ale že se sám rozpadá na složky nižší, které můžeme v souladu s terminologií, použitou při třídění středisek, nazývat obvody. Při vymezování těchto obvodů vycházíme ze sítě středisek, k níž jsme došli v kapitole o sídlech. Jejich územní rozsah vyplývá z určitých odlišností v jednotlivých hospodářských odvětvích, významných z hlediska určení převládající specializace jejich teritoria, dále areály působnosti určitých výrobních nebo jiných zařízení, umístěných v obvodním stře-

Obr. 55. Rozdělení zemědělské půdy podle obcí.

disku. Při aplikaci těchto kritérií docházíme k vymezení těchto obvodů⁵⁾ (obr. č. 56):

1. **Obvod Javorník.** Střediskem obvodu je Javorník. Obvod měří přes 16.000 hektarů, zaujímá katastry osmi obcí s celkovým počtem cca 6.000 obyvatel⁶⁾. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Vyznačuje se nízkým stupněm dosídlení (polovina obcí méně než 2 jedné třetiny), a s výjimkou Javorníka i malou hustotou obyvatel (průměrnou hustotu obyvatel má pod 40 osob/km²).
- b) Jde o území intenzivního rudného průzkumu a těžby rud, která dává obvodu výraznou specializaci a bude pravděpodobně znamenat další zvýšení pracovních příležitostí.
- c) Po stránce zemědělských výrobních typů je zde (s výjimkou dvou katastrů, náležejících k typu horského hospodářství) výrobní typ bramborářský. Orná půda činí zhruba tři čtvrtiny půdy zemědělské. Z ostatní zemědělské půdy převažují v nížinných obcích louky, v horských pastviny. Osev obilovin zde odpovídá jejich zónám vhodnosti. V živočišné výrobě převažuje chov prasat nad chovem skotu. Obvod leží v zájmové sféře státního statku v Javorníku. Střediska STS jsou v Javorníku a v Bernarticích.
- d) Osev lnu zde nedosahuje minima příslušné zóny vhodnosti.
- e) Obvod je gravitačním územím pily v Horním Fořtu.
- f) Obvod je zatím nedostatečně industrializován a jeho průmyslová skladba je jednostranná (těžba rud).
- g) Dopravní osou je silnice Žulová—Javorník—Bílá Voda. Železniční trať Dolní Lipová—Javorník probíhá jen po jeho okraji a má spíše význam pro vnější spojení Javorníka. Se střediskem obvodu spojuje jen dvě obce.
- h) Po stránce cestovního ruchu je obvod těžištěm turisticko-rekreační podoblasti Rychlebských hor s významným turistickým cílem Janským vrchem a Račím údolím u Javorníka.

⁵⁾ Údaje, obsažené v charakteristice obvodů jsou vyznačeny na těchto vyobrazeních:

- a) stupeň dosídlení — obr. č. 22,
 - b) hustota obyvatelstva — obr. č. 17 b),
 - c) výrobní typy — obr. č. 14,
rozdělení kultur — obr. č. 55,
rozmístění pěstování ovsa a pšenice — obr. č. 27, 28,
zatížení zemědělské půdy (redukované) skotem a prasaty — obr. č. 29, 30,
rozmístění středisek STS — obr. č. 32,
rozložení státních statků — obr. č. 33,
 - d) rozmístění pěstování lnu — obr. č. 34,
 - e) gravitační oblasti pil — obr. č. 46,
 - f) hustota průmyslu — obr. č. 51,
nasávací prostory pracovních sil průmyslových závodů — obr. č. 23,
 - g) podoblasti cestovního ruchu — obr. č. 54,
 - h) střediska — obr. č. 24,
- ⁶⁾ Pro zvýraznění udáváme čísla počtu obyvatel a plošnou výměru obvodů zaokrouhleně.

ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Bílá Voda, Javorník, Uhelná, Bernartice a Vlčice.

i) Perspektivní rozvoj obvodu záleží na rozvoji těžby rud a cestovního ruchu, podmíněného otevřením přechodu do Polska na území obvodu.

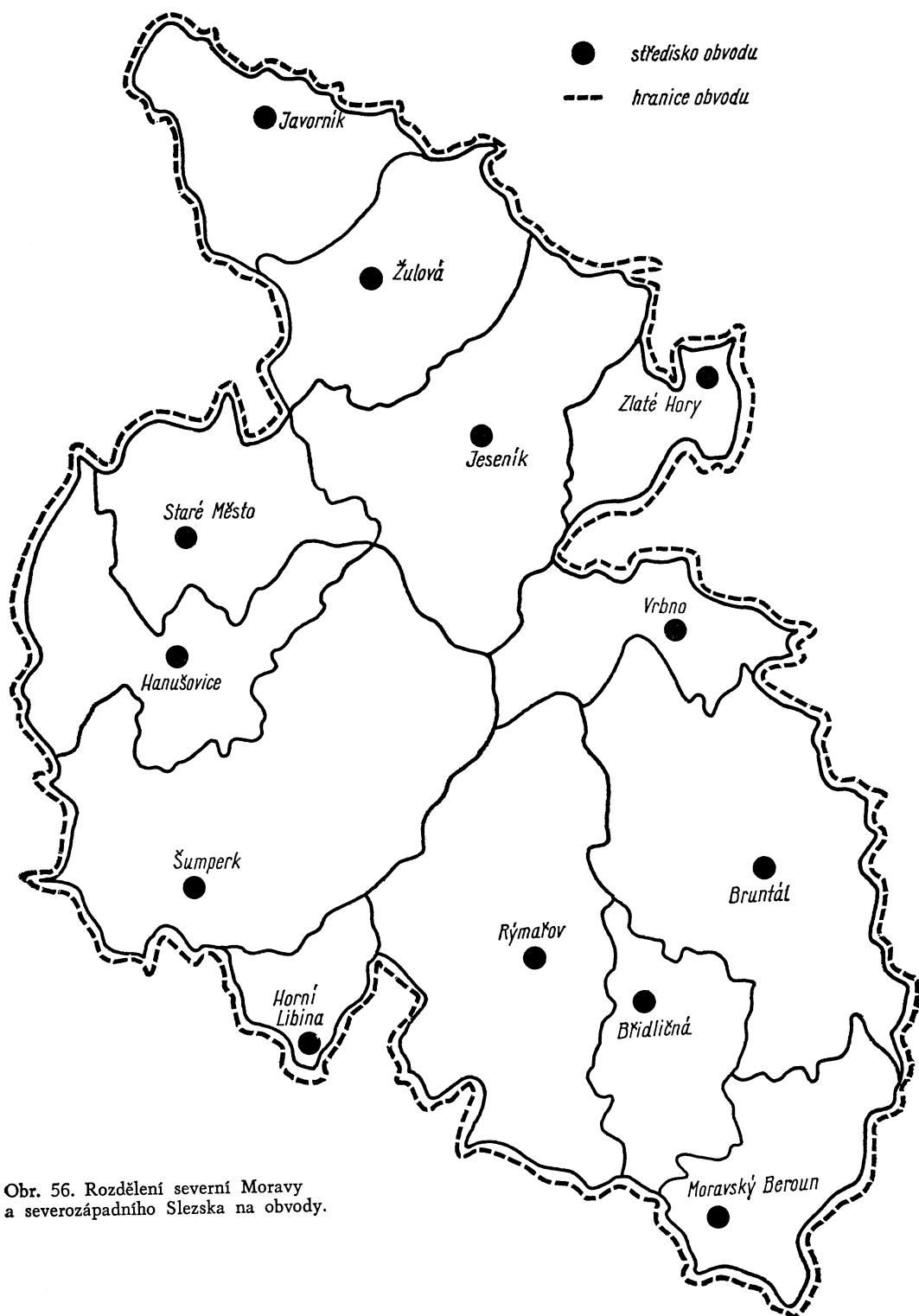
2. Obvod Žulová. Střediskem obvodu je Žulová. Obvod má výměru přes 17.000 ha, zahrnuje katastry devíti obcí, s počtem obyvatelstva 6.800. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Obce obvodu jsou z převážné části málo osídleny. Hustota obyvatel je o něco vyšší než na Javornicku, v průměru však nedosahuje ani 45 obyv./km².
- b) Obvod má výraznou specializaci v průmyslu stavebních hmot, který je soustředěn jednak v prostoru Vápenná—Žulová—Černá Voda, jednak ve Vidnavě.
- c) S výjimkou okrajových částí obvodu, patřících k výrobnímu typu horského hospodářství, převažuje výrobní typ bramborářský. Obce nížinné, s výjimkou Vidnavy, mají větší podíl orné půdy. Obce horské mají vysoký podíl pastvin. V osevu obilnin zde dochází k osívání pšenice nad optimum, na úkor ovsa. Stavby skotu i vepřového dobytka jsou relativně vysoké. Obvod leží převážně ve síčře JZD. Mechanizace je zajišťována středisky ve Skorošicích, Velké Kraši a Červené Vodě.
- d) Osev lnu zde nedosahuje minima příslušné zóny vhodnosti.
- e) Obvod je gravitačním územím pily ve Skorošicích.
- f) Obvod je nedostatečně industrializován. Je nasávacím prostorem pracovních sil pro průmysl stavebních hmot v areálu Žulové,⁷ ve Vidnavě a ve Velké Kraši⁸).
- g) Komunikační osou je železnice Dolní Lipová—Javorník, s odbočkou do Vidnavy a silnice Dolní Lipová—Žulová—Vidnava.
- h) Po stránce cestovního ruchu je obvod spolu se sousedním obvodem Javornickým součástí turisticko-rekreační podoblasti Rychlebských hor. Obvod je pro cestovní ruch nevybaven a jeho předpoklady v tomto směru zcela nevyužity.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Žulová, Skorošice, Vápenná, Velká Kraš, Vidnava, Stará Červená Voda.
- i) Perspektivní rozvoj obvodu záleží na rozvoji průmyslu stavebních hmot a rozsahu těžby rud v Hraničné. Vzhledem k okolnostem, uvedeným v kap. Sídla nelze však očekávat, že tento růst sám vyřeší otázku posílení střediska i další industrializace obvodu. Zajištění obojího vyžaduje umístění menšího závodu na místní surovině nezávislého do Žulové⁸).

3. Obvod Jeseník. Středisko obvodu je město Jeseník. Obvod měří přes 26.000

⁷) Od r. 1961 se zde výrazně projevuje zahájení těžby rud v Hraničné.

⁸) Tento požadavek byl částečně uspokojen otevřením závodu na výrobu tašek z koženky v Hukovicích.

Obr. 56. Rozdělení severní Moravy a severozápadního Slezska na obvody.

hektarů, zahrnuje katastry 13 obcí s počtem obyvatel cca 20.000. Po stránce hospodářskogeografické má tyto základní rysy:

- a) Osídlení téměř poloviny obcí obvodu nedosahuje ani 50 % z předválečného. Druhá polovina je osídlena maximálně ze dvou třetin. Jediný Jeseník dosáhl v r. 1950 více než 80 % z předválečného osídlení. Hustota obyvatel dosahuje v tomto obvodu 77 obyv./km².
- b) Po obvodu Žulová je nejvýznamnějším obvodem v průmyslu stavebních hmot ve zkoumané oblasti, a to se specializací na těžbu mramoru s těžištěm v Supíkovicích a písku v Písečné.
- c) V jižní a západní části jsou zastoupeny výrobní typy horského hospodářství, které mají v obvodu mírnou převahu, na severu typ bramborářský. To také určuje stupeň rozoranosti, která je ve výrobním typu bramborářském značná. Naproti tomu ve výrobním typu horského hospodářství je vysoký podíl pastvin. Z obilnin se pšenice seje nad optimem, přičemž však jsou dodržována i optima osevu ovsa. V severní části obvodu převládá chov prasat, na jihu skotu. Obvod leží převážně ve sféře JZD. Mechanizace je zajišťována STS v Jeseníku a střediskem STS v Kolnovicích.
- d) Osev lnu zde s výjimkou severní části nedosahuje minima příslušné zóny vhodnosti.
- e) Obvod je tvořen dvěma gravitačními územími pil v Jeseníku a v Bukovicích.
- f) Po stránce zprůmyslnění představuje obvod průmyslovou aglomeraci, soustředěnou především v dolní části údolí Bělé (severovýchodně od Jeseníka). Je jádrem nasávacího prostoru pracovních sil této aglomerace.
- g) Dopravní osu tvoří silnice Červenohorské sedlo—Jeseník—Mikulovice a železnice Ramzová—Jeseník—Mikulovice.
- h) Po stránce cestovního ruchu je centrum obvodu významnou lázeňsko-rekreační podoblastí se středisky Jeseníkem a Dolní Lipovou. Turisticky zvláště atraktivní je zde Jesenický kras s jeskyněmi Na Pomezí a v Supíkovicích.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Dolní Lipová, Jeseník, Adolfovice, Domášov, Česká Ves, Písečná, Supíkovice, Velké Kunětice, Mikulovice a z rekreačních území Ramzová a Bělá.
- i) Uvnitř obvodu dojde k ještě výraznějšímu rozlišení na areál lázeňský (Jeseník—Dolní Lipová) a průmyslový (v údolí Bělé severovýchodně od Jeseníka). Rozvoj závisí na zvýšení cestovního ruchu a na perspektivách průmyslu.

4. Obvod Zlaté Hory⁹⁾. Střediskem jsou Zlaté Hory. Obvod měří přes 8.500 ha, zahrnuje katastry čtyř obcí s celkovým počtem cca 3.000 obyvatel. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

⁹⁾ Při územní reorganizaci v r. 1960 byly všechny obce tohoto obvodu přičleněny k okresu Bruntál.

- a) Obce obvodu (s výjimkou Zlatých Hor) jsou velmi málo osídlené. Hustota obyvatel nedosahuje ani 40 osob/km².
- b) Jde o obvod intenzivního průzkumu na rudy barevných kovů a jejich těžby.
- c) Po stránce zemědělských výrobních typů zde převládá cca ze dvou třetin výrobní typ bramborářský nad typem horského hospodářství. V tomto typu orná půda nedosahuje ani poloviny z půdy zemědělské. Převážná část obvodu je zalesněna. Z obilnin se pšenice seje nad optimum, přičemž však jsou dodržována optima osevu ovsa. Stav skotu a prasat je nízký. Obvod leží převážně ve sféře JZD. Mechanizaci zajišťuje středisko STS v Ondřejovicích.
- d) Osev lnu odpovídá normám zón vhodnosti.
- e) Obvod je gravitačním územím pily ve Zlatých Horách¹⁰⁾.
- f) Průmysl je rozdělen mezi Zlaté Hory a Ondřejovice. Obvod představuje nasávací prostor tohoto průmyslu.
- g) Dopravní osou obvodu je silnice a železnice Mikulovice—Zlaté Hory.
- h) Obvod se územně shoduje s rekreační podoblastí Zlaté Hory—Rejvíz.
- i) Perspektivní rozvoj obvodu záleží na rozvoji těžby rud barevných kovů ve Zlatých Horách a cestovního ruchu.

Š u m p e r s k o :

1. **Obvod Staré Město:** Středisko je Staré Město. Obvod měří přes 15.500 ha, zahrnuje 12 obcí s celkovým počtem více než 4.000 obyvatel. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Jen tři obce, včetně střediska, jsou dosídleny více než z poloviny. U tří obcí se dosídlení pohybuje dokonce jen kolem 25 %. Hustota obyvatel je velmi nízká (nedosahuje ani 30 %).
- b) V obvodu se těží tuha v prostoru Staré Město—Branná.
- c) Obvod náleží celý k výrobnímu typu horského hospodářství. Ze zemědělské půdy zaujímají poměrně vysoký podíl pastviny. Z obilnin se zde osívá a daří jedině oves, ale vzhledem k malému rozsahu orné půdy ani jeho pěstování zde není významné. Pšenice se pěstuje v rozsahu nepatrném a s výjimkou Starého Města nepřesahuje 4,5 % z orné půdy. Na řadě katastrů není vůbec pěstována. Hustota hovězího dobytka v průměru činí necelých 50 kusů na 100 ha zemědělské půdy (redukováno), což je v obvodu, určeném pro specializaci na chov skotu málo. Rozložení je velmi nerovnoměrné, neboť záleží na rozložení krávnů státních statků¹¹⁾. V průměru je hustota hovězího dobytka zde vyšší než hustota prasat. Obvod představuje převážně areál kon-

¹⁰⁾ V r. 1962 pila ve Zlatých Horách vyhořela.

¹¹⁾ Vysoké průměry u některých obcí (Hynčice pod Sušinou, Žleb) jsou způsobovány touto okolností, že tyto obce mají nepatrnou rozlohu zemědělské půdy vůbec.

centrované půdní držby státního statku ve Starém Městě. Po vybudování jeho zařízení bude celý obvod jedinou výrobní jednotkou socialistické zemědělské velkovýroby, se speciálním zaměřením na chov skotu. Mechanizace je zajišťována střediskem STS ve Starém Městě.

- d) Len je jedna z mála plodin, které zde mají výhodné podmínky pro své pěstování. S ohledem na to, i na blízkost tírny lnu v Hanušovicích nelze označit rozsah pěstování lnu na Staroměstsku za dostačující, i když ve srovnání s jinými obvody není malý. Rozvoj osevních ploch lnu je omezen potřebou krmivové základny pro chov skotu.
- e) Obvod tvoří spolu se sousedním obvodem hanušovickým gravitační území pily ve Vlaském (obec Podlesí).
- f) Průmysl je soustředěn ve Starém Městě. Obvod je nasávacím prostorem tohoto průmyslu.
- g) Dopravní osou obvodu je železnice Hanušovice—Staré Město a silnice Hanušovice—Staré Město—Nová Senínka—Novoseninské sedlo (státní hranice).
- h) Po stránce cestovního ruchu není obvod jednotný. Jeho střed a sever tvoří samostatnou turisticko-lyžařskou podoblast se střediskem v prostoru Staré Město—Stříbrnice a s horským střediskem na Králickém Sněžníku. Severovýchodní část obvodu patří do turisticko-rekreační podoblasti západně od centrálního pásma Hrubého Jeseníka. Význačnými středisky jsou zde Branná, Ostružná a osada Petříkov.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Staré Město a rekreačních území Branná a Petříkov.
- i) Perspektivní rozvoj této oblasti lze spatřovat v zemědělské živočišné velkovýrobě, v pěstování lnu, těžbě grafitu a v rozvíjení cestovního ruchu.

2. Obvod Hanušovice: Střediskem jsou Hanušovice. Obvod měří přes 18.000 hektarů, zahrnuje 10 obcí s celkovým počtem obyvatel přes 6.000. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Obvod je vcelku dosídlen málo, jen 4 obce mají osídlení nad polovinu předválečného. Hustota osídlení je v průměru nízká (35 osob na km²) a není rovnoměrně rozložená. Největší hustota je kolem Hanušovic, kde je dosaženo dvoj- až trojnásobku průměru obvodu.
- b) V obvodu nejsou zatím známy zásoby užitkových nerostů v těžitelném množství. Dochází k průzkumu na uran.
- c) Obvod náleží celý do výrobního typu horského hospodářství. Typický je vysoký podíl pastvin na zemědělské půdě. Pokud se rostlinné a živočišné výroby týká, platí zde totéž, co bylo řečeno o obvodu Starého Města. I zde obvod představuje převážně areál koncentrované půdní držby státního statku v Hanušovicích, jehož zájmová sféra vymezuje hranice obvodu. Jeho další

rozvoj a specializace je stejná jako u státního statku ve Starém Městě. Mechanizaci zajišťuje středisko STS v Hanušovicích — Potůčnicku.

- d) Rovněž poměry v pěstování lnu jsou obdobné jako v obvodě Staré Město.
- e) Obvod je spolu se sousedním obvodem Staré Město gravitačním územím pily ve Vlaském.
- f) Průmysl je soustředěn v aglomeraci, tvořené obcemi Hanušovice—Jindřichov. Obvod představuje zhruba nasávací prostor pracovních sil tohoto průmyslu.
- g) Dopravní osou jsou železniční tratě Hanušovice—Podlesí—(Dolní Lipka) a Hanušovice—Ramzová, jakož i silnice, jdoucí podél těchto tratí.
- h) Obvod je z hlediska cestovního ruchu na rozdíl od obvodů sousedních bezvýznamný.
- ch) Skládá se z území společných zájmů Hanušovice—Jindřichov a Kopřivná.
- i) Další perspektivy obvodu závisí po stránce zemědělské výroby v rozvoji chovu skotu a v intenzivnějším pěstování lnu. Perspektivy obvodu by mohly zásadním způsobem změnit výsledky rudného průzkumu.

3. Obvod Šumperk: Střediskem je okresní město Šumperk. Obvod měří přes 40.500 ha, zahrnuje 31 obcí s celkovým počtem obyvatel přes 40.000. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Obce jsou osídleny mnohem lépe, než v ostatních obvodech, jen pět okrajových obcí má osídlení nižší než poloviční. Naproti tomu deset obcí je osídleno lépe než ze tří čtvrtin. Hustota činí v průměru téměř 100 obyvatel na km². Největší hustota je v okolí okresního města a v jihozápadní části obvodu. Nízkou hustotu naproti tomu mají obce, jejichž velké katastry zabírají zalesněné svahy centrálního pásma Hrubého Jeseníka.
- b) V obvodě se provádí průzkum na železnou rudu a rudy barevných kovů u Vernířovic a Rudy n. Moravou.
- c) Obvod náleží asi z poloviny do výrobního typu bramborářského a z poloviny do výrobního typu horského hospodářství. Stupeň rozoranosti půdy je vyšší, než u předcházejících dvou obvodů, ale některé obce mají na svých velkých katastrech ještě značný podíl pastvin. Téměř dvoutřetinový podíl mají Ruda n. Moravou a Loučná n. Desnou, což jsou největší podíly na severní Moravě vůbec. Vzhledem k tomu, že obvod náleží v pěstování pšenice k zóně vhodnosti IV, lze považovat podíly pšenice na území téměř všech obcí za nadměrné (nad 10 % z orné půdy). V části, náležející do výrobního typu horského hospodářství se oves pěstuje v míře, odpovídající této zóně vhodnosti. Naproti tomu v části, náležející k výrobnímu typu bramborářskému, se oves pěstuje méně, a na některých katastrech není osíván vůbec. Pokud jde o chov skotu, jsou značné místní rozdíly, částečně ovlivňované rozložením kravinů státního statku. Zejména nízký je stav hovězího dobytka v horní části údolí Desné. Rovněž v chovu prasat jsou značné místní rozdíly. Největší intenzita

je v okolí města Šumperka. Na rozdíl od předcházejících dvou obvodů, kde pozemková držba státních statků naprosto dominovala, převažuje v tomto obvodu pozemková držba JZD. Pozemky státních statků netvoří zde jednotný územní celek, ale jsou rozdrobeny. Mechanizaci zajišťuje STS v Šumperku, se středisky ve Velkých Losínách, Sobotíně a v Novém Malíně.

- l) Pokud jde o pěstování lnu, odpovídá osev v zóně vhodnosti I normám, daným rajonizací. V zóně vhodnosti II a III, které zaujímají vcelku asi polovinu území oblasti, je len pěstován v menší míře, a na některých katastrech není pěstován vůbec. Na těchto katastrech jsou již rozpisem předepisovány určité kvóty cukrovky.
- o) Obvod je gravitačním územím pil v Šumperku a v Sobotíně.
- p) Průmysl je soustředěn především v Šumperku a jeho bezprostředním okolí, dále v údolí Desné a v údolí Moravy. Průmyslová aglomerace šumperská je nejvýznamnější v celé zkoumané oblasti. Rozsah průmyslu a množství pracovních příležitostí vtiskuje tomuto obvodu charakter převážně průmyslový. Obvod tvoří základ nasávacího prostoru pracovních sil pro zdejší průmysl.
- q) Dopravním uzlem obvodu je Šumperk. Z něho vychází všemi směry železniční a silniční trasy, spojující s ním jednotlivé části obvodu. Jsou to především železnice Šumperk—Horní Libina, Šumperk—Kouty n. Desnou s odbočkou na Sobotín a silnice Šumperk—Červenohorské sedlo (—Jeseník), Šumperk—sedlo Skřítek (—Rýmařov), Šumperk—Hanušovice, Šumperk—Olšany (—Červená Voda), Šumperk—Horní Libina.
- r) Obvod tvoří jádro turisticko-rekreační oblasti západně od centrálního pásma Hrubého Jeseníka s lázeňskými místy Velkými Losinami a Bludovem a turistickými východisky Kouty n. Desnou a Klepáčovem.
- s) Obvod se skládá z území společných zájmů Raškov, Dolní Bohdíkov, Bratrušov, Ruda n. Moravou, Šumperk, Víkřovice, Rapotín, Bludov, Chromeč, Dolní Studénky, Nový Malín, Petrov n. Desnou, Sobotín, Velké Losiny, Loučná n. Desnou a rekreační území Kouty n. Desnou.
- t) Perspektivy oblasti závisí především na rozvoji průmyslu v Šumperku, kde je řada závodů s rozvojovými možnostmi, v nichž výhledové plány počítají se zvýšením počtu pracovních příležitostí. Pro západní část obvodu je významný rozvoj Olšanských papíren, ve východní části by znamenal velký přínos rozvoj výroby jízdních kol v Petrově n. Desnou, kdyby sem byla soustředěna jejich výroba (viz kapitola o průmyslu). Významnou složkou hospodářství horské části obvodu by se mohl stát cestovní ruch.

4. Horní Libina. Střediskem je Horní Libina. Obvod měří přes 6.000 ha a zahrnuje katastry sedmi obcí s celkovým počtem cca 15.000 obyvatel. Postráncem hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Obce obvodu jsou dosídleny vcelku dobře. Až na dvě obce jsou všechny do-

osídleny nejméně ze dvou třetin. I zbývající dvě obce jsou však dosídleny více než z poloviny. Hustota se blíží číslu 75 obyv./km².

- b) V obvodu se provádí průzkum na železnou rudu u Benkova.
- c) Celý obvod náleží do výrobního typu bramborářského. Pro všechny obce, s výjimkou Třemešku je charakteristický vysoký stupeň rozoranosti půdy. Osevy ovsa a pšenice odpovídají v průměru normám příslušných zón vhodnosti. Stavby dobytka hovězího i vepřového jsou poměrně nízké (v žádné obci nepřesahují 60 ks/100 ha). Obvod náleží výhradně do sféry JZD, mechanizaci zajišťují střediska STS v Horní Libině a Hrabšíně.
- d) Len je pěstován na plochách, přesahujících normy příslušných zón vhodnosti (II a III).
- e) Vzhledem k nízkému stavu zalesněnosti je lesní výroba v tomto obvodě nevýznamná.
- f) Průmysl je soustředěn v Horní Libině. Obvod tvoří jádro nasávacího prostoru pracovních sil, který zasahuje i na Šternbersko a Rýmařovsko. Naopak do tohoto obvodu zasahuje již vliv Uničovských strojren.
- g) Osou obvodu je trať Šumperk—Horní Libina a silnice Šumperk—Horní Libina.
- h) Obvod je součástí rekreační podoblasti jižně od hlavního hřebene, specializované na rekreaci rodinnou, s možnostmi ubytování výhradně v soukromí.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Horní Libina a Mladoňov.
- i) Dá se očekávat, že v důsledku vzrůstu Uničovských strojren bude sílit atraktivní vliv Uničova v tomto prostoru, přičemž místní lehký průmysl by znamenal vhodné doplnění pracovních příležitostí, zvláště pro ženy.

Bruntálsko:

1. **Obvod Vrbno pod Pradědem.** Střediskem je Vrbno pod Pradědem. Obvod měří přes 11.000 ha a zahrnuje 6 obcí s celkovým počtem přes 5.000 obyvatel. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Stupeň osídlení obcí se různí. Zatím co Karlova Studánka jako jediná obec na celé severní Moravě a severozápadním Slezsku má větší počet obyvatel než měla v r. 1930 dosahuje u Ludvíkova osídlení stěží jedné čtvrtiny. Jen o málo více jsou osídleny Mnichov a Karlovice. Vrbno p. Pradědem a Železná jsou osídleny více než z poloviny. Hustota obyvatel se blíží počtu 50 obyvatel/km².
- b) V obvodě se provádí průzkum na železnou rudu u obce Železná. V Karlově Studánce a v Mnichově jsou minerální prameny.
- c) Obvod náleží zcela do výrobního typu horského hospodářství. Převážná část jeho území je zalesněna. Rozsah zemědělské půdy proto je malý a podíl roz-

oranosti nedosahuje v průměru ani poloviny. Oves i pšenice jsou osívány podle optima příslušných zón vhodnosti. Chov prasat zde vysoce převažuje chov skotu. Obvod náleží výhradně do sféry JZD. Mechanizaci zajišťuje středisko STS v Mnichově.

- d) Osevní plochy lnu odpovídají normám podle rajónizace.
- e) Obvod je součástí gravitačního území dřevokombinátu ve Vrbně p. Pradědem.
- f) Rozhodující část průmyslu obvodu je soustředěna ve Vrbně p. Pradědem. Obvod představuje základ jeho nasávacího prostoru pracovních sil, který je širší.
- g) Dopravní osou obvodu je železnice Vrbno p. Pradědem—Milotice, v úseku Vrbno—Karlovice a silnice Karlovice—Vrbno p. Pradědem—Videlské sedlo.
- h) Obvod je těžištěm rekreační podoblasti východně od hlavního hřebene. Středisky cestovního ruchu jsou lázně Karlova Studánka, která je rovněž nejdůležitějším východiskem na centrální pásmo z východní strany a rekreační středisko ROH Karlovice.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Vrbno p. Pradědem—Mnichov—Karlovice a rekreačního území Karlova Studánka.
- i) Perspektivní rozvoj obvodu záleží především na dobudování dřevokombinátu ve Vrbně p. Pradědem a dále na rozvoji rekreace v Karlově Studánce a Karlovicích. Případné kladné výsledky rudného průmyslu mohly by ovlivnit specializaci obvodu.

2. Obvod Bruntál. Střediskem je okresní město Bruntál. Obvod má výměru přes 33.000 ha, zahrnuje katastry 20 obcí s celkovým počtem více než 16.500 obyvatel. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Menší než poloviční osídlení mají obce na okraji obvodu. Nejlépe je osídlen Bruntál (více než ze tří čtvrtin). Průměrná hustota činí 56 obyvatel na km².
- b) V obvodě se těží sopečné tufy. U Leskovce probíhá průzkum na železnou rudu. Zásoby pokryvačských břidlic nejsou využívány.
- c) Obvod náleží převážně k výrobnímu typu bramborářskému, jen pruh, táhnoucí se obloukem od severu k jihozápadu patří k výrobnímu typu horského hospodářství. Tato část se vyznačuje menším stupněm rozoranosti. Značný podíl tvoří zde louky. Z obilovin je pšenice až na malé výjimky osívána v mezích, určených rajónizací, naproti tomu oves převážně nedosahuje stanoveného minima. Chov prasat je nepoměrně vyšší než chov skotu, který nikde nedosahuje více, než 60 ks/100 ha. Obvod náleží převážně do sféry JZD, půdní držba státního statku Bruntál je rozptýlená. Mechanizaci zajišťuje STS v Bruntále, se středisky v Andělské Hoře, Široké Nivě, Starém Městě, Václavově u Bruntálu, Mezině, Razové a Leskovci nad Moravicí.
- d) Obvod je územím relativně vysokých osevních ploch lnu. Prolinají se zde nasávací prostory tíren lnu v Malé Štáhli a Nových Heřmínovech.

- e) Obvod je součástí gravitačního území dřevokombinátu ve Vrbně p. Pradědem a pily v Bruntále (pro specializované pořezy).
- f) Průmysl je soustředěn v Bruntále, s výjimkou závodu v Leskovci nad Moravicí. V několika obcích jsou malé lomy na kámen.
- g) Komunikačním uzlem obvodu je Bruntál, z něhož vybíhají všemi směry spoje silniční a s výjimkou směru jihovýchodního i železniční.
- h) Obvod je z hlediska cestovního ruchu málo významný. V jižní části je menší rekreační středisko Nová Pláň a turistické cíle Velký a Malý Roudný, patřící již do oblasti krátkodobých výletů z Olomouce (obr. č. 12).
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Andělská Hora, Široká Niva, Stará Rudná, Václavov u Bruntálu, Bruntál, Jelení, Moravský Kočov, Razová, Leskovec nad Moravicí, Roudno.
- i) Specializace obvodu závisí na rozvoji pěstování lnu. Perspektivy průmyslu obvodu jsou malé, neboť s výjimkou opraven ČSAD v Bruntále a lisoven nových hmot v Leskovci n. Moravicí nejsou zde žádné rozvojové závody. Naopak přádelny lnu, které jsou nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím v Bruntále, jsou zastaralé (starší než 100 let) a proto po vybudování moderní přádelny lnu v Opavě je další vývoj lnářského průmyslu v Bruntále nejistý. Bruntál je proto jedním z míst ve zkoumané oblasti, o jehož další industrializaci by se mělo především uvažovat.

3. Obvod Moravský Beroun. Střediskem je Moravský Beroun. Obvod má výměru přes 14.000 ha, zahrnuje 13 obcí s celkovým počtem přes 5.000 obyvatel. Po stránce hospodářskogeografické má tyto rysy:

- a) Třetina obcí je osídlena méně než z jedné poloviny. U žádné obce dosídlem nepřesahuje dvou třetin. Hustota obyvatel je nízká (35 na km²).
- b) V obvodě jsou značné zásoby pokryvačských břidlic, dosud nevyužité. Provádí se průzkum na železnou rudu u Křišťanovic, Čabové a Ondrášova. U Ondrášova jsou minerální prameny, které se využívají.
- c) Celý obvod patří k výrobnímu typu horského hospodářství. Rozoranost dosahuje bezmála tří čtvrtin. Ze zbývajících zemědělských půd převažují louky. Charakteristický je vysoký stupeň odlesnění. Pšenice je osívána s výjimkou střední části obvodu v rámci podle norem rajónizace. Naproti tomu oves většinou nedosahuje jejich minima. Chov prasat je vyšší než chov skotu, který je velmi nízký (s výjimkou jedné obce nepřesahuje nikde stav 50 kusů na 100 ha). Střední část obvodu představuje území nízkých stavů hospodářského zvířectva. Obvod náleží převážně do sféry státního statku v Bruntále. Mechanizaci zajišťují střediska STS v Moravském Berouně, Dvorech a Norberčanech.
- d) Obvod je územím relativně vysokých osevních ploch lnu. Je rajónem tírny ve Staré Libavě.

- e) Obvod je gravitačním územím pily v Děřřichově n. Bystřřicřř.
- f) Prřmysl je slabřř. Je rozlořřen ve řřtyřřech obcřřch: Moravskřřm Berounřř, Dvorceřřch, Ondrřřšovřř a Starřř Libavřř. Obvod je nasřřvacřřm prostorem tohoto prřmyslu.
- g) Dopravnřř osou je silnice Olomouc—Opava, prochřřzejřřcřř přřes Moravskřř Beroun a Dvorce. řřelezniřřnřř trařř Olomouc—Bruntřřl se řřzemřř obvodu dotřřkřř jen v Ondrřřšovřř.
- h) Po strřnce cestovnřřho ruchu je obvod nevřřznamnřř.
- ch) Obvod se sklřřdřř z řřzemřř spoleřřnřřch zřřjmřř Moravskřř Beroun a Dvorce.
- i) Perspektivy zemřřdřřlskřř vřřroby zřřleřřř na zvřřšenřř řřivořřřřnřř vřřroby a dřřle na zlepřřenřř produkce lnu. Vřřhled rozvoje prřmyslu je minimřřlnřř a podobnřř jako bruntřřlskřř přřpadřř i tento obvod v řřvahu pro umřřstřřenřř novřřho prřmyslu.

R ř m a ř o v s k o :

1. Obvod R ř m a ř o v . Střřediskem je R ř m a ř o v . Mřř vřřmřřu přřes 33.000 ha, zahrnuje 31 obcřř s celkovřřm pořřtem přřes 13.000 obyvatel. Po strřnce hospodřřřřsko-geografickřř mřř tyto rysy:

- a) Obce obvodu jsou mřřlo osřřdlenřř. Jedinřř R ř m a ř o v je osřřdlen vřřce nřř ze řřř řřtvrtin. Nejslabřřř osřřdlenřř je v jřřnřř a jřřhozřřpadnřř řřsti obvodu, vzdřřlenřř od řřeleznice, kde vřřtřřina obcřř mřř mřřnřř nřř polovinu přředvřřleřřnřřho pořřtu obyvatel. Hustota obyvatel je v prřmřřru 40 osob na km².
- b) V obvodu se třřřř rudy barevnřřch kovřř v Novřř Vsi a provřřdřř se prřřzkum na barevnřř kovy u Hornřřho Mřřsta a na řřelezo u Hornřřho Mřřsta, Skal a Malřř Morřřvky.
- c) Celřř obvod, s vřřjimkou katastrřlnřřho řřzemřř dvou obcřř na jřřhozřřpadě patřřř k vřřrobnřřmu typu horskřřho hospodřřřřstvřř. Obce, leřřcřř v Nřřzkřřm Jesenřřku mřřj vesmřřs vřřce nřř řřř řřtvrtiny ornřř přřdy ze zemřřdřřlskřř, kdeřřto u obcřř, leřřcřřch v Jesenřřku Hrubřřm, se podřřl ornřř přřdy pohybuje mezi polovinou ařř dvřřma řřtřřtinami. Luk je vřřce nřř pastvin. Osevy ovsa a přřsenice odpovřřdajřř u obcřř, patřřcřřch do sfery JZD vřřtřřinou normřřm rajonizace, ve sfery střřtnřřch statkřř jsou přřevřřřnřř pod jejich minimem. Stav y hospodřřřřskřřho zřřvřřectva jsou nřřzkřř. Pozemkovřř drřřba střřtnřřho statku R ř m a ř o v je rozptřřlena. Mechanizaci zajiřřřuje STS v R ř m a ř o vřř se střředisky Moravice, Skřřly, Hornřř Mřřsto, Strřnřskřř a Hřřzovřř.
- d) Osevnřř plochy lnu odpovřřdajřř ve střřednřř řřsti obvodu normřřm dle rajonizace, v řřzemřřch okrajovřřch jsou pod jejich minimem. Obvod je rajonem třřrny v Malřř řřtřřhli.
- e) Severnřř řřst obvodu je souřřastřř gravitařřnřřho řřzemřř dřřevokombinřřtu ve Vrbnřř p. Pradřřdem. Jřřnřř řřst je po strřnce lesnřř produkce mřřnřř vřřznamnřř a dodřřvřř

dřevo pro pilu v Bedřichově. Tato pila je však určena ke zrušení. Dále bude jižní část Rýmařovska dodávat dřevo pro pilu v Uničově.

- f) Průmysl je soustředěn jednak v Rýmařově, jednak rozptýlen po území obvodu (Horní Město, Malá Štáhle, Malá Morávka a Bedřichov). Pokud jde o pracovní síly, je obvod nasávacím prostorem průmyslu Rýmařova. Dílčí nasávací prostory Malé Morávky a Bedřichova přesahují rovněž hranice obvodu, na rozdíl od nasávacího prostoru ostatního průmyslu.
- g) Dopravním uzlem obvodu je Rýmařov, z něhož se paprskovitě rozbíhají silniční spoje všemi směry. Spojení střediska s železnicí Olomouc—Bruntál zprostředkuje místní dráha Rýmařov—Valšov.
- h) Po stránce cestovního ruchu není obvod jednotný. Jeho severní část je součástí turisticko-rekreační podoblasti východně od centrálního hřebene Hrubého Jeseníka, kde jsou střediska Malá Morávka a Karlov. Střed obvodu je po stránce cestovního ruchu nevýznamný. Jih patří již do oblasti krátkodobých výletů z Olomouce. Jsou zde turistické cíle Sovinec a Rešovské vodopády.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Malá Morávka, Moravice, Stará Ves, Bedřichov, Rýmařov, Horní Město, Jiříkov a Húzová.
- i) Perspektivy obvodu jsou závislé na rozvoji průmyslu v Břidličné a v Rýmařově a po stránce zemědělské výroby na zvýšení produkce lnu a chovu skotu.

2. **Břidličná.** Střediskem je Břidličná. Výměra činí přes 12.000 ha, zahrnuje 9 obcí s celkovým počtem téměř 5.000 obyvatel. Po stránce hospodářskogeografické má obvod tyto rysy:

- a) S výjimkou Rýžoviště a Arnoltic jsou obce dosídleny poměrně dobře. Břidličná již v r. 1950 se blížila předválečnému stavu osídlení. Hustota obyvatel přesahuje 40 osob na km².
- b) V obvodě jsou zásoby pokryvačských břidlic, které se netěží.
- c) Celý obvod patří k výrobnímu typu horského hospodářství. Osevy ovsa a pšenice odpovídají normám rajónizace.
- d) Osevní plochy lnu odpovídají normám podle rajónizace. STS v Břidličné, Lomnici a Rýžovišti.
- e) Po stránce lesní výroby je obvod málo významný. Lesy jsou soustředěny v jihovýchodní části a spadají do gravitačního území pily v Dětrichově n. Bystřici.
- f) Průmyslové závody jsou v Břidličné, Velké Štáhli a Rýžovišti.
- g) Dopravním uzlem obvodu je Valšov, kde se křižují železnice Olomouc—Bruntál a Rýmařov—Valšov.
- h) Po stránce cestovního ruchu je obvod bezvýznamný.
- ch) Obvod se skládá z území společných zájmů Velká Štáhle, Břidličná, Rýžoviště, Lomnice a Dětrichov.
- i) Perspektivy obvodu jsou závislé především na rozvoji průmyslu v Břidličné.

Provedené rozčlenění okresů na územní jednotky nižšího řádu, tj. obvody, má za účel vymezit na základě komplexního rozboru přírodních a ekonomických podmínek zkoumané oblasti prostory, vhodné k rozmístění konkrétních záměrů státního plánu. Rozvíjením těch odvětví, která představují specializaci jednotlivých obvodů lze vytvořit základnu osídlení proporcionálního, jak uvnitř okresu, tak i okresu jako celku uvnitř jednotky hierarchicky vyšší, tj. kraje.

Ráz jednotlivých obvodů není stejný, ale podle charakteru odvětví, tvořícího základ jeho rozvoje lze obvody ve zkoumané oblasti rozdělit do několika skupin:

a) Obvody s předpoklady pro rozvoj průmyslu, vázaného na místní surovinu, v nichž rozvoj tohoto průmyslu se vyvine ve výraznou specializaci a stane se dostatečnou základnou pro rozvoj osídlení (např. Javorník a Zlaté Hory).

b) Obvody, v nichž průmysl, vázaný na místní surovinu jen spoluvytváří specializaci oblastí. Z jeho charakteru vyplývá, že i při maximálním vývoji nemůže poskytnout dostatečnou základnu pro další rozvoj osídlení obvodu. Tuto pak je nutné spatřovat v rozvoji průmyslu, na místní surovině nezávislého. Takovým obvodem je Vrbno pod Pradědem.

Pokud v obvodě takový průmysl není, je v zájmu proporcionality osídlení a možnosti vybavení obvodního střediska potřebnými službami, aby takový obvod byl dále industrializován (viz případ obvodu Žulová).

c) Obvody, představující areály souvislé pozemkové držby státních statků, jejichž specializace bude v plemenném chovu skotu. Jde o obvody s omezeným rozvojem osídlení, daným potřebami pracovníků státních statků a stávajícího průmyslu. Jsou to obvody Staré Město a Hanušovice.

d) Obvody s dosud plně nerozvinutou specializací, jejichž další rozvoj je závislý buď na rozvoji nejvýznamnějšího průmyslového závodu, nezávislého na místní surovině, nebo na další případné industrializaci (obvod Moravský Beroun), nebo na dělbě práce s obvodem jiným (Horní Libina, jako obvod pracovních příležitostí pro ženy v rámci nasávacího prostoru mužských pracovních sil pro Uničovské strojírny).

e) Obvody, jejichž středisky jsou okresní města. Tyto obvody představují aglomeraci průmyslu nejrozumnějšího druhu a současně areály vyšších hustot osídlení. Rozvoj jejich osídlení záleží na rozvoji stávajícího průmyslu (Obvody Šumperk a Jeseník), nebo na další industrializaci svého střediska (obvody Rýmařov a Bruntál). Jako zázemí okresního města mají tyto obvody, stejně jako jejich střediska zvláštní postavení mezi ostatními obvody, vyplývající z širších vztahů, vyvolávaných zařízeními vyššího než obvodního charakteru. Výraznější postavení jejich střediskové obce — okresního města vedlo též k vytvoření obvodů o větším počtu obcí, větší výměře a vyšším počtu obyvatel¹²⁾.

¹²⁾ Zvláštní charakter těchto obvodů zůstává po územní reorganizaci nadále v platnosti i u měst, která přestala být městy okresními, tj. Jeseníka a Rýmařova, vzhledem k jejich vybavenosti zařízeními okresního charakteru.

Rozvoj obvodů je dán nejen rozvojem odvětví, představujícího jeho specializaci, ale komplexním rozvojem všech v něm zastoupených odvětví, tj. v našem případě průmyslu, zemědělství, lesního hospodářství a u většiny obvodů i cestovního ruchu. Tato odvětví nejsou rozložena a nerozvíjejí se uvnitř celého obvodu, ale tvoří zde menší území, která jsme nazvali shodně s terminologií, používanou plánovací praxí, území společných zájmů. Jejich problematikou se naše práce nezabývá, neboť jejich zpracování by si svým rozsahem vyžádalo monografie nejvýše okresní. Omezili jsme se proto na stanovení jejich středisek. Je však třeba zdůraznit, že provedení rajónizace základních služeb hospodářských i kulturních až na úroveň území společných zájmů má význam z hlediska dalšího vývoje osídlení, neboť decentralizace těchto služeb a jejich přiblížení venkovskému obyvatelstvu je jedním z předpokladů zmírnění rozdílu mezi způsobem života ve městě a na vesnici, které je podmínkou stabilizace venkovského osídlení právě v pohraničí.

Rozčleněním čtyř okresů, tvořících areál zkoumání, které bylo provedeno na podkladě rozboru jejich materiálně výrobní základny, na další územní celky (obvody) a stanovením jejich středisek bylo výrazem snahy, splnit úkol vypracovat rámcový návrh dalšího rozmístění výroby na severní Moravě a v severozápadním Slezsku. Rozmístění za účelem odstranění disproportion, vzniklých živelným vývojem za kapitalismu a vytvoření podmínek pro její hospodářskou prosperitu v podmínkách socialistické společnosti, což je jeden ze základních úkolů hospodářské geografie. Splnění tohoto úkolu určilo i metodický postup práce, který má být jejím přínosem teorii.

V roce 1960, tedy dva roky po dokončení této práce byla provedena územní reorganizace, která má za následek rozdělení námi zkoumaného území mezi dva okresy, a to Bruntál a Šumperk. Tato nová územní organizace potvrdila jednoznačně základní tézi závěru naší práce o tom, že areál zkoumaného území není územně výrobním komplexem. Tento závěr nelze učinit ovšem bez důkladného rozboru ani o území nových okresů, zahrnujících i Zábřežsko a Krnovsko, neboť byly vymezeny podle kritérií především politickoadministrativních. Lze však na základě znalostí ekonomickogeografických poměrů tohoto prostoru vyslovit apriorní domněnku, že při alternativně možném řešení administrativního celku, který by zahrnoval námi zkoumané čtyři okresy, a řešení, provedeném území reorganizací, toto více odpovídá požadavkům, předpokládaným pro vznik výrobně územního komplexu, než by tomu bylo v případě prvého. Ponechávám přitom stranou otázku vhodnosti teritoriálního vymezení nových okresů, a to jak s ohledem na začlenění Zábřežska a Krnovska, tak i zahrnutí obvodu Zlaté Hory do okresu bruntálského.

PRAMENY:

1. Vlastní průzkumy, prováděné v letech 1949—1957.
2. Informační přehled Výzkumného ústavu lýkových vláken, Šumperk 1956.
3. Materiály Československého rudného průzkumu Kutná Hora, závod Rýmařov.
4. Materiály ČSD — Správa ostravské dráhy v Olomouci.
5. Materiály Hlavní správy Čs. státních lázní, ministerstvo zdravotnictví, Praha.
6. Materiály Krajské koordinační komise cestovního ruchu v Olomouci a v Hradci Králové.
7. Materiály Krajskému muzeu v Olomouci.
8. Materiály Krajské plánovací komise v Olomouci (zejména výhledové plány rozvoje pohraničí).
9. Materiály Krajské správy lesů v Olomouci.
10. Materiály Lesprojektu v Olomouci.
11. Materiály ministerstva lesů a dřevařského průmyslu v Praze.
12. Materiály ministerstva spotřebního průmyslu v Praze.
13. Materiály Nákupny dříví Lukavických papíren v Olomouci.
14. Materiály Obchodní a živnostenské komory v Olomouci.
15. Materiály okresních plánovacích komisí v Bruntále, Jeseníku, Rýmařově a Šumperku.
16. Materiály RAJ Šumperk a Šternberk.
17. Materiály Slezského studijního ústavu v Opavě.
18. Materiály Správy pro lesy a dřevařský průmysl rady KNV v Olomouci.
19. Materiály Státního úřadu plánovacího v Praze.
20. Materiály Ústřední správy geodézie a kartografie Praha.
21. Materiály Výzkumného ústavu ČSAZV pro chov skotu v Rapotíně.
22. Materiály Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky ČSAZV v Praze.
23. Materiály závodu lesnicko-technických meliorací v Šumperku.
24. Materiály zemědělské správy rady KNV v Olomouci.
25. Statistické materiály Krajské statistické služby v Olomouci a okresních statistiků v Bruntále, Jeseníku, Rýmařově a Šumperku.
26. Státní vodo hospodářský plán pro zemi Moravskoslezskou, Brno 1954.
27. Zpráva o otázkách a stavu cestovního ruchu v ČSR. Studijní skupina cestovního ruchu při Státním výboru pro tělesnou výchovu a sport v Praze, 1956.
28. Zpráva a vývoji a potřebách cestovního ruchu v ČSR. Komise fakulty vnitřního a zahradničního obchodu VŠE, Praha 1956.
29. Zpráva Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport o otázkách a stavu cestovního ruchu v ČSR. Praha 1956.
30. Zprávy a rozbor Státního úřadu statistického v Praze.
31. Zprávy o geologických výzkumech Ústředního ústavu geologického, Praha.
32. Zprávy a rozbor SÚS, demografie č. 1, Praha 1957.

OSOBNÍ INFORMACE:

1. J. Binder, lnářský inspektor n. p. Lenas Bruntál.
2. ěJ. Grézl, technik správy pro lesy KNV v Olomouci.
3. Inž. O. Holinka, vedoucí správy pro lesy KNV v Olomouci.
4. Dr. J. Luner, ředitel oblastní hvězdárny v Olomouci.
5. Inž. F. Sokol, vedoucí závodu lesnicko-technických meliorací v Šumperku.
6. Dr. V. Strnad, pracovník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci.
7. ČSAD — podnikové ředitelství v Olomouci.
8. Krajský svaz spotřebních družstev v Olomouci.
9. Lesprojekt v Olomouci.
10. Místní národní výbor v Karlově Studánce.
11. Ředitelství Moravských tuhových a rudných dolů v Šumperku.
12. Moravskoslezská zřídla, Ondrášov.
13. Turista, cestovní kancelář v Olomouci.
14. Velamos, n. p. Petrov n. Desnou.
15. Výzkumný ústav lýkových vláken v Šumperku.

L I T E R A T U R A :

1. Administrativní lexikon obcí republiky československé 1955. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955. Vydal Státní úřad statistický a ministerstvo vnitra. Praha 1955.
2. Almanach lázní Československé republiky. Praha 1949.
3. Altwater. Das Altwatergebirge als wertvolles Wanderziel. Opole 1930.
4. Altwater. Festschrift zur 50. Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, Frývaldov 1931.
5. Atlas republiky Československé ČAVU, Praha 1935.
6. BARANSKIJ N. N.: Náčrtok školskej metodiky ekonomickej geografie. Nakladateľstvo Slovenskej Akadémie vied. Bratislava 1953.
7. BARTONEC F.: O hornictví a užitečných nerostech Slezska. Zvláštní otisk Hornického věstníku. Opava 1925.
8. BERGER K.: Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhundert. Brno 1933.
9. Beskydy — Jeseníky. Věstník žup Klubu čs. turistů Jesenické, Pobeskydské a Těšínské župy lyžařské. Opava 1925—1938.
10. BLASCHKE J.: Nordmähren vor sechshundert Jahren. Zábřeh 1933.
11. BLAŽEK M.: Dosídlování Toužimska. Sborník Čs. společnost zeměpisné 4/1955, roč. IX.
12. BLAŽEK M.: Hospodářská geografie ČSR. Učební texty. Praha 1953.
13. BLAŽEK M.: Hospodářská mapa Československé republiky. ÚSGAK Praha 1957.
14. BLAŽEK M.: K otázkám rajonizování v Československu. Politická ekonomie, časopis ČSAV 1/1954.
15. BLAŽEK M.: Sídla v Československu. Nástin vývoje sídel a jejich územní organizace. Přírodovědecké nakladatelství, Praha 1951.
16. BREZINA J.: Politický okres šumperský. Studie vlastivědná. 1930.
17. Československá statistika, sv. 184, řada VI, sčítání lidu 15, Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946—1947. Praha 1951.
18. Československá vlastivěda, díl I, Příroda. Sfinx, Bohumil Janda, Praha 1929.
19. DĚDINA V.: Přirozené kraje a oblasti ČSR. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. XXXIII, str. 21, Praha 1927.
20. DĚDINA V.: Regionální členění Československa. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. XXXV, str. 89, Praha 1929.
21. DĚDINA V.: Tvář naší vlasti, Vývoj, Praha 1925.
22. Der Sudetenraum. Sudetengau, Böhmen und Mähren, Raumforschung und Raumordnung, Monatschrift der Reichsarbeitsgemeinschaft für Raumforschung, roč. V., sešit 10—12. Heidelberg 1941.
23. Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland, Varnsdorf 1941.
24. Dvacet let činnosti Melioračního svazu pro Moravu. 1939.
25. DVORSKÝ V.: Přímořské země říše Rakousko-Uherské. Praha 1915.
26. DVORSKÝ V.: Studie ke geografii slovanských sídel. I. Trenta. Praha 1914.
27. D'ELVERT CH.: Die Eisenproduktion Mährens und Schlesiens 1859.
28. D'ELVERT CH.: Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und öster. Schlesien. Brno 1866.
29. FEIGIN J. V.: Razmeščeniye proizvodstva pri kapitalizme i socializme. Moskva 1954.
30. FISCHER R.: Severní Morava. Přehled. 1901.
31. FISCHER W.: Die Wirtschaft in Böhmen und Mähren in Geschichte und Gegenwart. 1941.
32. FREYN R.: Über mähr. Mineralien. Fundorte. 1881.
33. FRIEDRICH W.: Neuzeitliche Siedlungstätigkeit im Bezirk Römerstadt. Deutschmährische Heimat 1924.
34. FUCÍK J.: Frývaldov 1931. Otisk z Rudého práva k 25. výročí frývaldovské stávky. Krajské nakladatelství Olomouc, 1956.
35. GRIEBEN: Altwatergebirge, Glatzer Schneeberg, Neisse, Troppau, Olmütz. Reiseführer, Berlin 1934.
36. HAAS G.: Die Harraschen Industrieegründungen in Janowitz. Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 1944.
37. HADINEC: Minulost, přítomnost a budoucnost Inu, Informativní přehled Výzkumného ústavu lykových vláken. Šumperk 1956.
38. HÄUFLER V.: Horské oblasti v Československu a jejich využití. Nakladatelství ČSAV Praha 1955.
39. Heimatbuch für den Bezirk Bärn, einschliesslich der Nachbarngemeinden des Bezirkes. Theimer J., Moravský Beroun.

40. *Heimatkunde des politischen Bezirkes Freiwaldau*. Herausgegeben vom Bezirkslehrerverein Freiwaldau. Im Selbstverlag. Frývaldov 1893.
41. HIELSCHER: *Das Altvatergebirge* (Wirtschaftsgeographische Arbeiten, Heft 2). Breslau 1936.
42. HIPMAN V.: *Země z kovu*. Unie. Praha 1946
43. HNILICA F.: *Vývoj elektrizace východní a severní Moravy*. Obchodní a živnostenská komora v Olomouci. Olomouc 1946.
44. HOSÁK L.: *Dějiny Rýmařovska*, I. díl. Okresní výbor Svazu zaměstnanců školství. Rýmařov 1957.
45. HOSÁK L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Knihovna Spol. přátel starožitností čsl. v Praze. V. Olomoucký kraj, Praha 1937.
46. HOSÁK L.: *Vliv hospodářské krize z r. 1873 na populaci průmyslové oblasti*. Časopis Matice moravské 1954.
47. HOSÁK L.: *Z minulosti Olomouckého kraje*. Krajské nakladatelství Olomouc, 1956.
48. HROMÁDKA J.: Bratislava. Bratislava 1933.
49. HROMÁDKA J.: *Orografické členění Československé republiky*. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, sv. LXI, č. 3—4, Praha 1956.
50. HROMÁDKA J.: *Zeměpis okresu bratislavského a malackého*. Bratislava 1935.
51. HROMÁDKA J.: *Zeměpis Oravy*. Bratislava 1934.
52. HRUBÝ F.: *Severní Morava v dějinách*. Brno 1947.
53. HRUDÍČKA B.: *Příspěvek k průzkumu větrných poměrů v zemi Moravskoslezské na základě metody Lambertovy*. 1932.
54. HYNIE O.: *Geologická mapa Československé republiky 1 : 500.000 ÚÚG* Praha 1953.
55. CHYTIL A.: *Státní adresář hotelů a kulturní, hospodářský a turistický průvodce v ČSR*, II. Morava, Slezsko, Slovensko a Podkarpatská Rus. Praha 1921.
56. *Jesenícko*. Sborník okresu Jeseník ve Slezsku. Sestavil Otto Šmid. Vydal Okresní národní výbor v Jeseníku. Jeseník 1949.
57. *Jubilejní XXX. zpráva o činnosti Ústředního Inářského svazu*, Praha 1937.
58. JUNGER A.: *Jižní Čechy, přírodovědecký a zeměpisný obraz*. Praha 1947.
59. KAPRAS J.: *Severní Morava a Ústřední matice školská*. Sborník A. KUBIS k jeho sedesátce. Olomouc 1936.
60. Z KLAUZENBURKU Tomáš Jordán: *Kniha o vodách hojitelných neb teplicích Moravských*. Novodobý přetisk. Obchodní a živnostenská komora. Olomouc 1948.
61. KLVAŇA J.: *Nerosty Moravy a Slezska*. 1882.
62. KODYM O.: *Geologie Českého masivu I—III*, Praha 1952—1954.
63. KOLÁČEK F.: *Přírodní krajiny na Moravě a v českém Slezsku*. Příroda roč. XVII, č. 7, Brno 1924.
64. KOLOSSOVSKIJ N. N.: *Pojem rájónu v sovětském hospodářském zeměpisu*. Praha 1955.
65. KONŠEL J.: *Povšechný ráz lesů a lesní hospodářství severní Moravy s Opavskem*. Sborník SIA, Olomouc 1932.
66. KORČÁK J.: *Regionální členění Československa*. Statistický obzor roč. XV., č. 9—10. Praha 1934.
67. KORČÁK J.: *Regionální zeměpis*. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. LIX. č. 4, str. 29 an., Praha 1954.
68. KOŘAN J.: *Staré české železářství*. Práce, Praha 1946.
69. KRÁL J.: *Boržava v Podkarpatské Rusi*. Bratislava 1932—1936.
70. KRÁL J.: *Třeboňská pánev*. Praha 1947.
71. KREJČÍ J.: *Nové poznatky o geomorfologii Moravy a Slezska*. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. LVI, str. 45—55, Praha 1951.
72. KREJČÍ J.: *Oblastní zeměpis. Úvod do studia*. Praha 1947.
73. KRETSCHMER J.: *Die Eisenerslagerstätten des mährischen Devons*. 1899.
74. KUDRNOVSKÁ O.: *Kartometrické stanovení krajinných typů Československa*. Kartografický přehled, roč. 3, str. 52—60. Praha 1948.
75. KUCHAR K.: *Hranice orografických celků západní části republiky*. Kartografický přehled, roč. IV., č. 1—6, str. 19.
76. KUCHAR K.: *Novější snahy o vymezení orografických celků v ČSR*. Kartografický přehled roč. 9, str. 58—64. Praha 1955.
77. KUCHAR K.: *Stanovení morfografických charakteristik československého státního území*. Kartografický přehled, roč. IV, č. 1—6, Praha 1949.
78. KUNSKÝ J.: *Kras a jeskyně*. Praha 1950.
79. KUNZ: *Die Bergwerksproduction in Mähren u. Schlesien*.

80. LAUS H.: Der grosse Kessel im Hochgesenke, 1909.
81. LAUS H.: Die mineralogisch-geologische und praehistorische Literatur Mährens 1897—1904.
82. LAUS H.: Geologische Übersicht Mährens und Schlesiens mit Berücksichtigung der nutzbaren Mineralien 1906.
83. LAUS H.: Die nutzbaren Mineralien. 1906.
84. Lesnický a myslivecký atlas. Ústřední správa geodézie a kartografie. Praha 1955.
85. MACHATSCHKE: Landeskunde der Sudeten und Westkarpatenländer. Stuttgart 1837.
86. MAJNUŠ F.: K textilní výrobě na Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 18. stol. Čas. Matice moravské LXXV, 1956.
87. MATUŠ F.: Janovické harrachovské plátenické podnikání v roce 1746—1756. Slezský sborník LIV. 1956.
88. MAJNUŠ F.: První manufaktury na Moravě. Časopis Matice Moravské 1954.
89. MAJERGOJZ I. M.: Československo. Krátká ekonomicko-geografická charakteristika. Slovenské pedagogické nakladatelstvo. Bratislava 1955.
90. Mapa hradů a zámků Československé republiky, Praha 1955.
91. Mapa půdních druhů — kraj Olomoucký, měř. 1 : 200.000, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky ČSAZV, Praha 1953.
92. MÁŠA J.: České zemědělství na Moravě. 1910.
93. Materiály z vědecké konference o hospodářské geografii, konané 23.—27. 10. 1956 v Liblicích.
94. MELION J.: Mährens und Österreichschlesiens Gebirgsmassen und ihre Verwendung mit Rücksicht auf deren Mineralien, 1895.
95. MRKOS J.: Hospodářská dynamika země Moravskoslezské v zrcadle jejího populačního vývoje a fluktuace obyvatelstva od 1790—1830. 1948.
96. MRKOS J.: Fyzikální klimatický průzkum země Moravskoslezské a jeho zhodnocení pro plánovitou společnou výstavbu. 1948.
97. MÜCKE J.: Führer durch das Mährisch-schlesische Sudetengebirge. Bruntál 1912.
98. NEUWIRTH V.: Abhandlungen über nordmähr. Mineralien. 1900—1908.
99. OBERLEITNER A.: Landes u. Volkskunde von Mähren. 1925.
100. Padesát let Klubu československých turistů. 1888—1938. Praha 1938.
101. PANOŠ V.: Jeseníky v zimě. Turistický průvodce. Státní tělovýchovné nakladatelství. Praha 1955.
102. PANOŠ V.: Jeseníky v létě. Oblastní turistický průvodce. Státní tělovýchovné nakladatelství. Praha 1955.
103. PANOŠ V.: Jeskyně Severomoravského krasu. Praha 1955.
104. PATSCHOVSKY V.: Altvatergebirge und die im Bereiche desselben gelegene Kurorte und Sommerfrischen. Schweidnitz 1913.
105. PELÍŠEK J.: Příspěvek k reakci lesních půd Vysokého Jeseníka. 1938.
106. PETERS J.: Rudy, tuha, sůl a nafta v Československé republice. Praha 1927.
107. POKORNÝ M.: Průzkumy v moravských lomech. Knížnice Obchodní a živnostenské komory v Olomouci. Olomouc 1947.
108. PREININGER J.: Lázně léčebné. Zdravotnická ročenka 1931.
109. PROCHÁZKA V.: Horniny průmyslové a užitečné Moravy. Bez vřočení.
110. Přehledy. Zprávy o cestovním ruchu z domácího a zahraničního tisku. Čedok. Praha 1956.
111. Přírodní poměry Československa. Vybrané kapitoly z fyzického zeměpisu. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1956.
112. Přirozené zemědělské krajiny a výrobní oblasti v republice Československé, Čs. statistický věstník, Praha 1925, roč. IV, seš. 2—6.
113. Příručka členů KČST a výkonných turistů. Praha 1938.
114. Rajónizace zemědělské výroby v lidově demokratickém Československu. Sborník Československé akademie zemědělských věd. Zemědělská ekonomika, roč. 3., 1957, č. 6, Praha 1957.
115. REMEŠ M. — DOUCHA F.: Ilustrovaný průvodce severní Moravou — Olomouckem a Opavskem. Olomouc 1925.
116. Rezoluce v závěru zasedání II. liblické konference 1957.
117. RIPPER H.: Plan des Quellengebieten im Kaltwasser — Curort Gräfenberg. K. K. Schlesiens. Bez udání místa a vřočení.
118. Ročenka severní Moravy 1935. Zábřeh 1934.
119. RYBA J.: Statistika cen maloobchodních (v drobném). Čs. statistický věstník II. Praha 1921. seš. 4—5, str. 175.
120. ŘÍKOVSKÝ F.: Boskovsko, zeměpisný obraz. Boskovice 1930.

121. ŘÍKOVSKÝ F.: Vliv tvárnosti půdy na srážkové poměry na Moravě a v našem Slezsku. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. XXXI, Praha 1925.
122. ŘÍKOVSKÝ F.: Vztah mezi atmosférickými srážkami a nadmořskou výškou na Moravě a ve Slezsku. Brno 1926.
123. ŘÍKOVSKÝ F.: Zeměpisné rozšíření atmosférických srážek na Moravě a ve Slezsku, Brno 1926.
124. ŘÍKOVSKÝ F.: Základy k sídelnímu zeměpisu Česko-Slovenska. Brno 1939.
125. ŘÍKOVSKÝ F.: Zeměpisný obraz olomouckého okresu. Brno 1934.
126. SAUŠKIN JU. G.: Moskva. Geografičeskaja charakteristika. Gosudarstvennoje izdatel'stvo geografičeskoj literatury. Moskva 1955.
127. Seznam hotelů v Československé republice. Díl I., Země česká a Moravskoslezská, Praha 1947.
128. Seznam státních přírodních rezervací. Praha 1956.
129. Seznam ubytovacích zařízení v českých krajích, Praha 1956.
130. SCHIRMEISEN K.: Systematisches Verzeichnis Mähr. schles. Mineralien. 1903.
131. SCHNABEL E.: Geologie Moravy 1928.
132. SLAVÍK F.: Užitéčné nerosty zemí českých. Praha 1917.
133. SOBOTKA L.: Základy teorie a metodiky rajonizace zemědělské výroby. Sborník Čs. akademie zem. věd — Zemědělská ekonomika, roč. III., č. 6. Praha 1957.
134. SOKOL F.: Monografie horního toku Moravy s hlediska lesnického. Přírodovědecký sborník Ostravského kraje XV. Opava 1954.
135. SOKOL F.: Příspěvek k poznání příčin vzniku povodňových škod v bystřinské oblasti horního toku Moravy. Sborník ČSAZV, řada lesnictví, roč. XXVIII, č. 1. Praha 1955.
136. SRB V. — ŠEBESTA J.: Populační atlas českých zemí. Žikeš, Praha 1948.
137. Statistická ročenka republiky československé, SÚS — Orbis, Praha 1957.
138. Statistický lexikon obcí v republice československé, II. země Moravskoslezská. Orbis. Praha 1935.
139. Statut pro lázeňské město Jeseník. Vydal KNV v Olomouci, Olomouc 1956.
140. STEJSKAL J.: Ložiska ohnivzdorných surovin v Československu. Zprávy Čs. keramické společnosti, roč. 9, Praha 1933.
141. STIBOR J.: Klasifikace a posuzování našich klimatických míst s hlediska lékařského. Věstník fysiatrické společnosti, roč. XIX, str. 93, 1939.
142. STIBOR J.: Význam podnebí v lázeňských místech. Věstník fysiatrické společnosti, roč. XVI., str. 131, 1936.
143. STIBOR J.: Význam lesů pro lázeňská a klimatická místa. Věstník fysiatrické společnosti, roč. XXV., str. 8, 1946.
144. STRNAD V.: Jeskyně na Pomezí. Praha 1951.
145. ŠEBÁNEK J.: Slezsko a české země 9.—13. století. Sborník Slezsko, Český stát a česká kultura, Opava 1946.
146. ŠPRINCOVÁ ST.: Předpoklady rozvoje cestovního ruchu v oblasti Jeseníků. Československý svaz tělesné výchovy — Krajský výbor v Olomouci. Praha 1958.
147. ŠPRINCOVÁ ST.: Rajonizace Severomoravského kraje v geografické literatuře. Acta universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas rerum naturalium, tom 7, 1961.
148. ŠULEŘ O.: Kraj žuly a mramoru. (Příspěvek k dějinám Slezského průmyslu kamene a k dějinám dělnického hnutí na Jeseníku.) Krajské nakladatelství Olomouc, 1957.
149. Šumpersko, severní Morava. I. část souboru „Naše osvobozené pohraničí“. Redakce PhDr. J. Jersák a Čeněk Podlipský. Vydala Národohospodářská propagace Československa v Praze, Brno 1946.
150. TICHÝ R.: Dosídlete Bruntálsko. 1954.
151. TITZE B.: Spaziergänge durch Freiwaldau, Gräfenberg und Umgebung. Frývaldov (bez vrocení.)
152. TUSCH: Zur Geschichte des Bergbaues und der Eisenerzeugung in Nordmähren. Výroční zpráva reálného gymnasia v Krnově r. 1931—32.
153. URBAN J.: Karlova Studánka, lázně pod Pradědem. Praha 1954.
154. VINCENT G.: Návrh rozdělení Československa na lesní produkční oblasti a přirozené krajiny. Čs. statistický věstník, Praha 1927, roč. VIII, č. 7—8.
155. VITÁSEK F.: Nové krápníkové jeskyně na Moravě. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, roč. 45, str. 90—95. Praha 1940.
156. VITÁSEK F.: Srážky v povodí Moravy a Odry. Brno 1945.
157. VITÁSEK F.: Třicetileté srážkové poměry v povodí Moravy a horní Odry (1901—1930). Brno 1943.

158. VLACH J.: Nízký Jeseník a přilehlé oblasti. Sportovní a turistické nakladatelství. Praha 1956.
159. Vlastivěda Moravská, díl I. Přírodní poměry. Brno 1897.
160. Vlastivěda Moravská II. Libavský okres. MALÝ J., Brno 1931. Okres Šumperský, Staroměstský, Vizmberský, BŘEZINA J., Brno 1932. Unčovský a Rýmařovský okres — PIN-KAVA V., Brno 1922.
161. Vlastivěda župy Olomoucké (po zrušení zákona o župním zřízení vydávána jako Vlastivěda střední a severní Moravy), hlavní redaktor ČERNÝ N. Vydávána v Kroměříži, později v Přerově učitelskou župou Olomouckou v letech 1927—1938.
162. Vlastivědný sborník slezský. Opava 1925.
163. Vodohospodářské problémy Moravskoslezské země. Sborník statí Vodohospodářského ústavu moravskoslezských obchodních a živnostenských komor. Obchodní a živnostenská komora v Olomouci. Olomouc 1948.
164. VOJÁČEK: Vysvětlivky k přehledné mapě půdních poměrů zemí českých. 1950.
165. VOREL Stanislav: Haná. Příroda a člověk. Praha 1948. Zeměpisné aktuality, svazek 4. Nákladem oddělení pro zeměpis slovanský a slovanských zemí geografického ústavu Karlovy university.
166. VOTRUBA L.: Naše velké vodní stavby socialismu. ČSAV, Praha 1954.
167. VRBENSKÝ E.: Rozmístění pěstování lnu. Zemědělská ekonomika 3/1955.
168. Výťah z materiálů I. vědecké konference o hospodářské geografii. Líblice 1956.
169. Vývoj krajinného plánování na Moravě. 1948.
170. WENZL F.: Zemědělské družstevnictví na Moravě. 1929.
171. Základy první československé pětiletky. Praha 1948.
172. ZAPLETAL K.: Dějiny země s ohledem na stavbu Moravy. 1945.
173. ZAPLETAL K.: Geologie a petrografie země Moravskoslezské. Brno 1931.
174. ZAPLETAL K.: Přehled geologie Olomouckého kraje. SLUKO. Olomouc 1954.
175. ZAPLETAL K.: Příspěvky k použité geologii ČSR a okolních oblastí. 1952.
176. ZAPLETAL K.: — STRNAD V.: *Geologická mapa Olomouckého kraje 1 : 200.000*, Olomouc 1952.
177. ŽUREK O.: Rozmístování socialistické výroby, SNPL, Praha 1956.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. Cenové oblasti podle J. Ryby.
2. Regionální členění podle F. Kolářka.
3. Regionální členění podle V. Dědiny z r. 1927.
4. Regionální členění podle V. Dědiny z r. 1929.
5. Regionální členění podle J. Korčáka.
6. Regionální členění podle M. Blažka.
7. Rozdělení orné půdy podle výrobních typů.
8. Oblasti národnostních majorit podle sčítání lidu v r. 1930.
9. Rozmístění průmyslu textilního.
10. Zóny vhodnosti pěstování lnu.
11. Rozdělení půdy podle kultur.
12. Podíl výškových ploch na rozloze okresů.
13. Zemědělské výrobní typy.
14. Vývoj počtu obyvatel v letech 1869—1956.
15. Hustota obyvatel na území býv. Olomouckého kraje.
16. Hustota obyvatel podle obcí:
 - a) stav z r. 1930,
 - b) stav z r. 1950.
17. Věkové složení obyvatelstva:
 - a) zkoumané oblasti,
 - b) býv. Olomouckého kraje.
18. Rozdělení obyvatel podle příslušnosti k hlavním hospodářským úsekům.
19. Velikostní skupiny obcí.
20. Podíl obyvatel žijících v jednotlivých velikostních skupinách obcí.

21. Počet obyvatel podle obcí. Srovnání roku 1950 s rokem 1930.
22. Nasávací prostory pracovních sil průmyslových středisek.
23. Rozdělení obcí podle jejich funkce.
24. Rozmístění průmyslu stavebních hmot.
25. Rozdělení zemědělské půdy v jednotlivých okresích. Srovnání r. 1954 s rokem 1930.
26. Rozmístění pěstování ovesa podle obcí.
27. Rozmístění pěstování pšenice podle obcí.
28. Rozmístění chovu skotu podle obcí.
29. Rozmístění chovu prasat podle obcí.
30. Srovnání věkového rozvrstvení pracovníků v zemědělství s věkovým rozvrstvením všeho obyvatelstva v oblasti.
31. Rozmístění středisek STS.
32. Rozmístění státních statků.
33. Rozmístění pěstování lnu podle obcí.
34. Rozmístění třídění lnu a přehled jejich dodávkových rajónů.
35. Rozmístění lnářského průmyslu.
36. Rajónizace lesních závodů.
37. Dodávky dříví z oblasti v r. 1956.
38. Dodávky dříví z oblasti, rozdělené podle sortimentu.
39. Hlavní směry dodávek pilařské kulatiny.
40. Hlavní směry dodávek vlákniny.
41. Hlavní směry dodávek palivového dříví.
42. Hlavní směry dodávek dřevního dříví.
43. Rozmístění průmyslu dřevozpracujícího, papíru a celulózy.
44. Koncentrace pilařských závodů v oblasti
 - a) rozmístění pil v r. 1938.
 - b) rozmístění pil v r. 1955.
45. Perspektivní síť pil v oblasti s příslušnými gravitačními obvody. Návrh ministerstva lesů a dřevařského průmyslu.
46. Perspektivní síť dřevokombinátů s gravitačními obvody.
47. Hlavní směry dodávek celulózy v oblasti.
48. Rozmístění strojírenských závodů.
49. Rozmístění hutní výroby a rudných dolů.
50. Hustota průmyslu — rozmístění místních jednotek národního průmyslu.
51. Profily železničních tratí v oblasti ve srovnání s tratí Peyerbach—Semmering—Bruch a. M.
52. Schéma nakládky a vykládky železničních stanic za r. 1956.
53. Rozdělení zemědělské půdy podle obcí.
54. Rozdělení Olomouckého kraje na základní oblasti cestovního ruchu.
55. Členění oblasti podle funkce v cestovním ruchu.
56. Rozdělení severní Moravy a severozápadního Slezska na obvody.

SEZNAM FOTOGRAFIÍ

1. Hřeben Hrubého Jeseníka. (R. Smahel)
2. Peneplén Nizkého Jeseníka. (J. Juryšek)
3. Nizký Jeseník — Uhlířský vrch. (J. Juryšek)
4. Pohled ze Žulovské pahorkatiny do Oderské nížiny. (J. Juryšek)
5. Červená hora. (J. Juryšek)
6. Sesuvy půdy na Červené hoře (J. Juryšek)
7. Erozní rýhy na Pradědu. (J. Juryšek)
8. Hrazení bystřin v Hrubém Jeseníku. (Smahel)
9. Bruntál. (Juryšek)
10. Javorník. (Prodejná pohlednice)
11. Loučná. (Prodejná pohlednice)
12. Branná. (Smahel)
13. Karlova Studánka. (Smahel)
14. Travná. (Prodejná pohlednice)

15. Nové Vilémovice (Šprincová)
16. a), b) Hraničky (Šprincová)
17. Kamenolom Žulová (Juryšek)
18. Vápenná (Juryšek)
19. Vidnava — těžba kaolínu (Juryšek)
20. Nizký Jeseník — haldy břídlíce (Smahel)
21. Malé Vrbno — tuhová lázeň (Juryšek)
22. Javorník — kombajnová sklizeň (Šprincová)
23. a), b) Rapotín — Výzkumný ústav pro chov skotu (Juryšek)
24. Zálesí — pastvinářský odchov skotu (Šprincová)
25. Jesenicko — brigáda ČSM (Juryšek)
26. Šumpersko — pole se lnem (Šprincová)
27. Světlá — obracení lnu (Juryšek)
28. Světlá — kombajnová sklizeň lnu (Juryšek)
29. Hlavní hřeben Hrubého Jeseníka (Smahel)
30. Supíkovice — těžba dřeva (Juryšek)
31. Přibližování dřeva (Juryšek)
32. Devartované lesní cesty (Šprincová)
33. Vrbno — dřevokombinát (Juryšek)
34. Tkalcovna hedvábí (Juryšek)
35. Červenohorské sedlo (prodejná fotografie)
36. Lázně Jeseník (prodejná fotografie)
37. Letní sprchy V. Priessnitz (soudobá rytina)
38. Karlova Studánka (prodejná pohlednice)
- 39a. Praděd — rozhledna (R. Smahel)
- 39b. Králický Sněžník — rozhledna (prodejná pohlednice)
- 39c. Zlatý Chlum — rozhledna (Smahel)
- 39d. Biskupská kupa — rozhledna (Šprincová)
- 40a. Hrubý Jeseník — turistická cesta (Šprincová)
- 40b. Rychlebské hory — turistická cesta (Šprincová)
- 41a. Chata Barborka p. Pradědem (Šprincová)
- 41b. Chata na Borůvkové hoře (Šprincová)
42. Chata na Šeráku (prodejná pohlednice)
43. Chata Švýcárna (Smahel)
44. Ramzovské sedlo (prodejná pohlednice)
45. Zámek Javorník (Juryšek)
46. Zámek Velké Losiny (Juryšek)

Резюме

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ СЕВЕРНОЙ МОРАВИИ И СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ СИЛЕЗИИ

С. ШПРИНЦОВА

Цель работы с одной стороны теоретическая, т. е. разработать экономическую монографию небольшой области, с другой стороны практическая, т. е. способствовать решению экономических вопросов пограничной области.

Достичь теоретической цели предполагается путем распределения материала и методом обработки, выходящим из практической цели работы. Вклад работы в дело решения развития северной Моравии и северо-западной Силезии заключается в определении областей распределения замыслов народного хозяйства. Эта задача распадается в сущности в три проблемы: 1. Определить область исследования (входные определения). 2. Дать ее характеристику. 3. На основе данной характеристики проверить, можно ли говорить об одном или нескольких территориально-производственных комплексах (заключительное определение).

Входному определению предшествует короткий исторический экскурс по литературе, касающейся регионального деления ЧССР, насколько она относится к территории данной области. Оценка этой литературы приводит к выводу о возможности ее применения к данной цели. Определение исследуемой области исходит из следующих принципов: а) из существования районов разной степени, б) из единства административного и экономического членения, в) из применения критериев определения выражающих различия природных условий, состав населения и специализацию области.

В результате применения этих критериев выделяется в рамках оломоуцкого края область исследования, состоящая из четырех районов: брунтальского, есеницкого, римаржовского и шумперского. Выделенная таким образом область характеризуется затем автором. Характеристика состоит из характеристики природных условий, населения и из характеристики отдельных отраслей народного хозяйства.

Характеристику автор опирает на схему Баранского, приспособивая ее цели работы. Поэтому план этой работы, последовательность отдельных глав и их объем отличаются от обыкновенных схем экономическо-географических характеристик.

Насчет природных условий работа ограничивается такими, которые имеют экономическое значение. Также выбор географических характеристик ограничивается только такими факторами, которые являются решающими для наблюдения за развитием населения в прошлом и которые дают возможность

формулировать выводы для его дальнейшего развития. Сюда относятся прежде всего показатели численности населения, его плотности, естественного изменения, миграции и принадлежности населения к основным экономическим участкам. План характеристики отдельных областей народного хозяйства отличается от обычных схем в следующих пунктах: а) из главы Сельское хозяйство выделяется в форме самостоятельной главы льноводство ввиду его исключительного значения для специализации области. б) Включается особая глава о туристском движении, которое не является самостоятельной отраслью народного хозяйства, но в будущем может иметь для экономики области определенное значение. в) Промышленность не описывается в единой главе. Те отрасли промышленности, которые в данной области развиваются на сырьевом базисе, рассматриваются в связи с этим базисом. Промышленность, не зависящая от местного сырьевого базиса, и промышленность, снабжающая непосредственно собственную область, рассматривается в особой главе.

Насчет содержания характеристики области природные условия области, характеристика природных условий опирается на данные физической географии, которые лишь применяются к определенному образцу. Характеризуются следующими чертами: конфигурация местности, прежде всего центральной массив Грубого Есеника, проходящий через центр исследуемой области, оказала влияние на главные транспортные пути и способствовала неединообразности здешней транспортной сети. Значительная средняя высота определяет характер здешнего климата. С геологической точки зрения область состоит из двух частей: в западной части преобладают кристаллические сланцы, в восточной кулымские сланцы. Пестрая геологическая структура приносит с собой и различие в природном богатстве. Экономическое значение имеют запасы цветных металлов, железной руды, графита и строительных материалов. Топливных ресурсов нет. Климат области влажный и суровый. Вегетационный срок очень краткий, что находит свое отражение в агротехнике. Достаточное количество снега способствует развитию зимних sports. Сумма земельных и климатических условий соответствует приблизительно половине картофельному, половине горному типу сельского хозяйства. С водохозяйственной точки зрения имеет данная область большое значение. Это область истоков нескольких рек, расположенная в европейском водоразделе. Условия стока воды неблагоприятны. Небольшое и колеблющееся протекание воды не позволяет поместить на течениях рек промышленность с более высоким и постоянным расходом воды. Половодье угрожает стабильности поверхности и (в своих результатах) приводит к возникновению обрывов значительного размера. Климатические условия, красота природы и целебные источники области представляют собой благоприятные предпосылки для развития туристского движения.

Из характеристики и анализа развития населения вытекает, что основой *большого заселения области в прошлом был размах добычи. После его упадка стала главной отраслью текстильная промышленность, пользующаяся местным сырьем и источником дешевой рабочей силы. После кризиса в 1873г. наступает резкий упадок здешней текстильной промышленности, из которого она никогда не поднялась до такой степени, чтобы могла удержат заселение в главных ареалах текстильной промышленности на нынешней высоте. Сказывается недостаток мест для работы и растет напор на землю. Одновременно растет эмиграция населения. Рост числа населения отстает по сравнению с остальными районами края и ЧССР. Радикальное вмешательство в существующее развитие заселения представляет выселение немцев и новое заселение после 1945г. В следствие того существенно изменился не только национальный состав населения, но и его распределение, возрастной состав и принадлежность к главным экономическим отраслям. Между тем как в прошлом здесь проявлялся недостаток почвы, в настоящее время наоборот проявляется недостаток работников сельского хозяйства. После периода упорного стремления народа заселить пограничные области, проявляется в некоторых областях, начиная еще с 1953, тенденция к выселению. Результаты его пока не отражаются в уменьшении числа населения, так как оно выравнивается естественным приростом населения.*

Из характеристики отдельных участков народного хозяйства вытекает, что это относится к областям: а) с запасом полезных ископаемых, а именно строительных материалов и графита, добываемых пока в мере, не соответствующей ни запасам, ни потребности, потом руд цветных и драгоценных металлов и железа, возможности добычи которых в настоящее время исследуются. Потребуемое развитие добычи роста численности рабочих. б) С точки зрения сельского хозяйства в данной области существуют хорошие предпосылки для племенного скотоводства. Дальнейшее развитие ее зависит от улучшения кормовой базы, выбора подходящих сортов скота и достаточного числа рабочих. в) В области имеются хорошие условия, для льноводства. Препятствием его развития является недостаток рабочей силы. Основная проблема заключается в повышении урожайности льна. Использование льна в качестве сырья в текстильной промышленности даже в случае расширения его производства не представляет возможности более существенного расширения числа рабочих мест. Наоборот, модернизация оборудования повлечет за собой в будущем потребности в рабочей силе.

Исследуемая область является значительной областью по производству *дерева. Возрастающее значение приобретает водохозяйственная и защитная функция леса. В деревообрабатывающей промышленности выступает вопрос концентрации и модернизации, что и приведет к расширению числа рабочих*

мест, наоборот к его уменьшению. С расширением бумажной и целлюлозной промышленности нельзя считаться из-за недостатка воды.

Перспектива отдельных отраслей промышленности, связанных с местной сырьевой базой, показывает, что эти области сами по себе не в состоянии обеспечить дальнейшее заселение области и что надо эту область дальше индустриализировать независимо от местной сырьевой базы.

Сеть транспорта, на постройку которого сильно повлияли условия поверхности, не единая и она оказывается нарушающим элементом.

Все возрастающее значение имеет туристское движение, которое тоже в будущем будет возрастать. Но для выполнения этой функции область неудовлетворительно снабжена нужными учреждениями.

Из приведенной характеристики вытекает, что хозяйство здесь — за исключением льноводства — пока не использует в соответствующей мере существующие природные и экономические условия для создания действительно выразительной специализации. Здесь также не созданы пока соответствующие пропорции среди отраслей, которые представляют или будут представлять специализацию и среди отраслей, которые обеспечивают ее.

Не совсем развернута специализация, диспропорция в комплексности, неблагоприятное влияние неодинаковости транспорта и несуществование выразительного центра приводят нас к выводам, что ареал исследуемой области, определенной в начале нашей работы, не представляет собой территориально производственное целое, и потому не является самостоятельной областью по критериям экономической географии.

Если северная Моравия и северо-западная Силезия не представляют собой самостоятельное производственное целое территориально, то они — напротив — являются бесспорно областями соединенными общей проблематикой, которую также необходимо решать в целом. Главными общими проблемами исследуемой области являются прежде всего следующие:

- а) проблема завершения заселения
- б) проблема сельскохозяйственного производства
- в) проблема повышения продуктивности льна
- г) проблема лесоводства
- д) проблема туристского движения

Вкладом экономической географии в решение развития области является размещение намерений народного хозяйства. Если северная Моравия и северо-западная Силезия не являются самостоятельным районом внутри области, необходимо решить это размещение в рамках районов, которые в процессе строительства социализма становятся экономическими единицами и тем самым и единицами экономическо-географическими. Отдельные элементы, являющиеся основой специализации области, расположены внутри районов по-разному. Тем они влияют на экономическо-географическую структуру,

плотность и характер их заселения. Вместе с существованием районных центров они доказывают, что район сам по себе не является основным элементом иерархии областей, и что он распадается в элементы низшие, которые автор называет участками (*obvody*). При определении этих участков она исходит из сети центров, из определения сфер определенных различий в отдельных экономических отраслях и из ареала деятельности определенных производственных или других учреждений, помещенных в центре участка. В общем выделяется тринадцать таких участков. Проблематикой дальнейшего распределения районов области общих интересов наша работа не занимается, она ограничивается только определением их центров.

Расчленением четырех районов, образующих ареал исследования осуществленного на основании анализа и материально производственной базы, на дальнейшие целые и определение их центров, преследуется цель выработать в общих чертах предложение дальнейшего размещения производства в северной Моравии и северо-западной Силезии с целью устранения противоречий, возникших вследствие стихийного развития при капитализме, и создать предпосылки для их дальнейшего развития в условиях социалистического общества, что является одной из основных задач экономической географии. Выполнение этой задачи определило и методику работы, которая должна стать ее вкладом в теорию.

Summary

THE ECONOMIC GEOGRAPHY OF NORTHERN MORAVIA AND NORTHWESTERN SILESIA

BY S. ŠPRINCOVÁ

The aim of the present paper is partly theoretical i. e. to elaborate an economic and geographical monography of a small region, partly practical, i. e. to help in solving the economic problems of the borderland.

The theoretical aim is to be achieved by the arrangement of the subject and by a method of elaboration, following from the practical purpose of the study. The contribution of this paper to the development of northern Moravia and of northwestern Silesia consists in the delimitation of the areas, in which the projects of economics are distributed. The realization of this task splits into 3 problems: 1. to delimitate the examined region (i. e. the initial delimitation), 2. to give its characteristic features, 3. to re-examine on basis of the characteristics whether it consists of one or more territorial and industrial complexes (i. e. the concluding delimitation).

The initial delimitation is preceded by a short historical survey of literature, concerning the regional division of the ČSSR and having at the same time a relation to the region under discussion. On evaluating this literature we drew the conclusion that it was inapt for our purposes. The delimitation of the examined region emanates from the following principles: a) The existence of districts of different degrees, b) The unity of the administrative and economic analysis, c) The application of delimitating criteria concerning the diversities of the natural conditions, the structure of population and the specialization of the area, d) An assumed centre of the area. If we apply these criteria we obtain a delimited area within the Olomouc region, an area consisting of four districts, viz. the Bruntál-, Jeseník-, Rýmařov- and Šumperk district. The area delimited in this way is characterized by the author. The characterization includes the natural conditions, the population and the separate branches of economics. When giving the characterization, the author, on principle, bases on Baranský's scheme which she, however, adapts to the aim of the present paper, the arrangement of which together with the sequence of separate chapters and their extent differ therefore from the current schemes of economic and geographical characteristics. As far as natural conditions are concerned, the study presents only those which are of economic importance. The selection of the demographic characteristics is also limited to those factors which are decisive for the examination of the development of the population in the past and which enables to draw conclusions concerning its future development. These are especially the indicators of the number of inhabitants, the density and the natural changes of population, the migration and the pertinence of the inhabitants to the main economic sectors. The arrangement of the characteristics of the separate sectors of economics differs from the current schemes in the following points:

a) The passage concerning the cultivation of flax has been taken out of the chapter "Agriculture" and forms a separate section, because of its extraordinary importance for the specialization of the area in question.

b) A special chapter on the tourist industry has been inserted, though the latter is not an independent branch of economics, but a certain complex of services, because it can perspectivevely be of great importance for the economy of this area.

c) The description of industry is not given in one chapter only, but the industrial branches which have been developed in this area on base of local natural resources are followed up together with these natural resources. The industry which is not dependent on the raw materials at hand as well as the industry supplying this area is dealt with in a special chapter.

As to the characteristic of the natural conditions of this area, it is based on notions of physical geography, applied on concrete cases. The natural conditions of this area have the following features: The configuration of the terrain, espe-

cially the central massif of the Hrubý Jeseník running through the centre of the examined area, has influenced the main traffic lines and contributed thus to the heterogeneity of the communication system. The considerable average height influences the character of the climate. From the geological point of view the area consists of two parts; the western part is predominantly composed of metamorphosed crystalline slate, the eastern part of culm slate. The varied geological structure is accompanied by deposits of various minerals some of which e. g. the coloured metals, iron ore, graphite and building material are of economic importance. The occurrence of fuel is insignificant. The climate of this area is humid and rough. The vegetative period is short which fact influences the agriculture. The quantity of snow would be favourable for the development of winter sport centres. As to the earth and climatic conditions, their complex corresponds approximately partially to that of a potato growing zone and partially to the zone of highland agriculture. From the point of view of water economics this area is very important. It is a region where many streams rise as it lies on the European water-shed. The draining conditions are not favourable. Small and unequal flows do not permit to place factories with a higher and constant water consumption at these streams. Flood torrents threaten the stability of the terrain and form ravines of a considerable extent. The conditions of the terrain and climate, together with the beauty of the landscape and the presence of mineral springs create favourable conditions for the development of tourist industry.

It follows from the characteristic and analysis of the development of the population that the upward swing of mining was the basis of the dense settlement in the past. After its decline the textile industry became the leading industrial branch, making use of the local raw material and of the cheap labour power. After the depression in 1873 a sudden drop of the textile industry set in. This industry never recovered to the extent of being able to maintain the density of population in the main textile areas on its former height. The shortage of labour opportunities became acute and the hunger after soil grew. Simultaneously the emigration rose. The growth of the number of inhabitants lagged behind if compared with other districts of the region and the ČSSR territory. The evacuation of the German population and the re-settlement of the area by Czechs after 1945 meant a radical intervention into the existing development. It changed essentially not only the structure of the population from the point of view of nationality, but also according to its distribution, age and its relation to the chief economic sectors. While there had been a shortage of agricultural soil in the past, there was suddenly a shortage of labour in agriculture. After the endeavour of the nation to re-settle the border-land it came after 1953 (in some parts of the area) and after 1956 to emigration tendencies of the area as a whole. This tendency has not caused a decrease in the number of population up to now, because the debit of the migration balance has been levelled out by the natural increase of population.

The development of migration shows, however, the existence of disproportions which are an impuls to emigration.

It follows from the characteristic of the separate sectors of the economics of the examined area that the latter contains:

a) Deposits of utility minerals, viz. of building material and graphite which have not been sufficiently exploited up to the present, neither as regards their quantity nor consumption. There are further ores of coloured and precious metals and iron, the mining possibilities of which are now being examined. The potential development of mining would require an increase of labour. b) As far as agriculture is concerned the area has favourable conditions for cattle breeding. These possibilities are by far not yet exhausted. The further development depends on the improvement of the fodder-basis, the choice of adequate breeds of cattle and the providing of qualified labour for agriculture. c) There are very good conditions for growing flax in this area. The qualitative and quantitative development of this branch is, however, inhibited by the shortage of labour in agriculture and by the toil of cultivation. The chief problem is the increase of flax output. The textile working-up of flax would not require further workers even in case of an increased output of this raw material, because the modernization of the equipment would bring about a decrease of labour.

The area is an important wood producing zone. It is, however, necessary to limit the exploitation in this branch in consequence of previous excessive clearing. The water economic and protective function of woods is gaining in importance. In the woodworking industry the problems of concentration and modernization must be solved; these tendencies again would not mean a greater number of working possibilities but rather their cutting down. It is also impossible to develop the paper industry and the production of cellulose because of the shortage of water in this area.

It is evident from the perspectives of the separate industrial branches based on local raw materials that these branches alone cannot guarantee a further re-settlement of this area and it is therefore necessary to build here plants which would be independent on local resources.

The transportation system which has been to a great extent influenced by the conditions of the terrain is not uniform and appears to be a desintegrating factor.

The tourist industry in this area is of growing importance, and it could still develop in the future. The area is, however, not sufficiently equipped with necessary accommodations to meet these requirements.

It follows from the characteristic that the economy, with the exception of flax, does not, for the present, fully profit from the existing economic conditions to create an outspoken specialization. For the time being no corresponding proportions have been established between the branches representing the existing or

perspective specialization and the branches which should provide them with materials.

An insufficiently developed specialization, disproportions of the economic complex, the desintegrating influence of the heterogeneity of the transportation system, and the non-existence of a clean-cut centre lead us to the conclusion that the area of the examined region, which has been preliminarily delimited at the beginning of this paper, does not represent a regional complex of production and, therefore, is not an independent area according to the criteria of economic geography.

If northern Moravia and northwestern Silesia are not an independent regional complex of production, they are, on the other hand, incontestably an area united by common problems which are to be solved complexly within its framework. The principle common problems of the examined area are in the first place: a) The problem of re-settlement. b) The problems of agricultural production. c) The problem of the increase of flax output. d) The problems of forestry. e) The problems of tourist industry. The contribution of economic geography to the solution of the areal development consists in the distribution of planned economic branches. If northern Moravia and northwestern Silesia are not an independent area within a superior formation — a region — it is necessary to consider this distribution of economic enterprises within the framework of the districts which in the process of the building up of socialism are becoming economic units and consequently also economicgeographical units. The separate factors establishing the specialization of the area are unequally situated within the districts. This fact influences the economic-geographical structure as well as the density and the nature of settlement. These factors together with the existence of circuit centres prove that the district itself is not a fundamental component part of the hierarchy of a region, but that it falls into smaller parts which the author of the present paper denotes as circuits. When delimiting these circuits, she proceeds from the system of centres, from the delimitation of different spheres of separate economic branches located in the centre of the circuit. According to the author there are on the whole thirteen circuits. The present paper does not deal with the problem of a further division of the circuits into areas of common interests, but it determines only their centres.

The present paper follows the aim of working out an outline of further distribution of industry in northern Moravia and northwestern Silesia in order to do away with the disproportions which have arisen by a spontaneous development during the capitalist era and of creating conditions for the prosperity of the two areas in a socialist society. By doing so, the author has fulfilled one of the essential tasks of economic geography. On the basis of the analysis of their material conditions she has divided the four districts which form the area of investigation into smaller circuits and determined their centres. The methodic proceeding of the author is her contribution to theory.

OBSAH

	Str.
Úvod	127
Vymezení oblasti	130
Přírodní podmínky	146
Obyvatelstvo	161
Sídla	178
Charakteristika jednotlivých odvětví národního hospodářství v oblasti	
Metodický úvod	194
Těžba užitkových nerostů	196
Zemědělství a potravinářský průmysl	203
Pěstování a zpracování lnu	220
Lesnictví, průmysl dřevozpracující	231
Průmysl nevázaný na místní suroviny a průmysl oblast bezprostředně zásobující	254
Průmysl — celkové shrnutí	262
Doprava	265
Cestovní ruch	274
Závěry	285
Prameny a literatura	305
Seznam vyobrazení	310
Seznam fotografií	311
Ruské a anglické shrnutí	313
Obsah	322